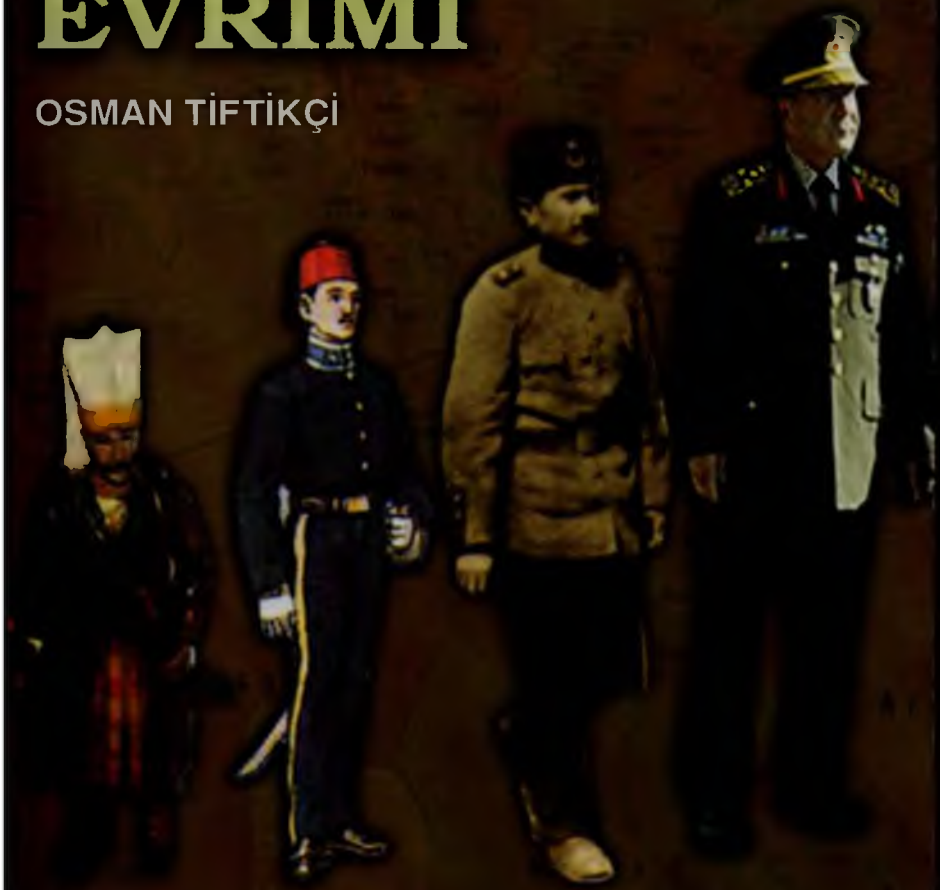
OSMANLI`DAN GÜNÜMÜZE ORDUNUN EVRİMİ

OSMAN TİFTİKÇİ

Sorun Yayınları

OSMAN TİFTİKÇİ

□

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE ORDUNUN EVRİMİ

Sorun Yayınları
Ordunun Evrimi F/1

Sorun Yayınları
□
Bilimsel İnceleme - Araştırma Dizisi (Telif) : 13
Birinci Baskı: Ocak 2006

Kapak Tasarımı : Servet Algül

© Yayın Hakkı : Sorun Yayınları
Baskı : Ser Matbacılık (0212 565 17 74)
ISBN 975-431-148-X

OSMAN TİFTİKÇİ

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE ORDUNUN EVRİMİ

Sorun Yayınları

Çatalçeşme Sokak No: 46 K/3 D/6 Cağaloğlu-İstanbul-34110
Telefon: (0212) 511 08 29 Fax: (0212) 519 05 60
www.sorunyayinlari.net
e posta: sorunyay@hotmail.net

İÇİNDEKİLER

Kitap Hakkında 7
Giriş 11

Birinci Bölüm: Osmanlı Ordusu'nun Dönüşümü 15
Osmanlı Ordusu 15
Osmanlı Ordusu'nun Çöküşü 16
Osmanlı Ordusu'nun Modernleşmesi ya da Burjuva Bir Kuruma Dönüşmesi 17
Vak'ayı Hayriye ve Yeniçeriliğin Sonu 18
1900'lerin Başında Osmanlı Ordusu 21
1908 Devrimi 24

İkinci Bölüm: Cumhuriyet Ordusu 31
Cumhuriyet Ordusu'nun Kuruluşu 31
Cumhuriyet Ordusu Hangi Güçlerle Mücadele Sürecinde Oluştu? 33
Kurtuluş Savaşı'nın Örgütlenmesine Katılan Asker Kadroların Sınıfsal Konumu 41
Ordunun Yeniden Yapılanması 44
Mustafa Kemal Döneminde Ordu 55

Ek Bölüm:
'Gidene Ağam Gelene Paşam'cı Bir Devlet Büyüğü: Mareşal Fevzi Çakmak 61

Üçüncü Bölüm: Ordunun Emperyalizmle Bütünleşmesi 79
Demokrasiye(!) Geçiş Süreci ve Ordu 79
Ordunun Değişen Misyonu 91

Dördüncü Bölüm:27 Mayıs Darbesi 93
Ordunun İçinde Darbeci Örgütlerin Gelişim Süreci 94
1950'li Yıllarda Darbeci Örgütlerin Gelişimi 98
Darbeci Örgütler Emperyalizmin ve Egemen Sınıfların DP'ye Karşı Değişen Tavrıyla Uyum İçindeydiler 109
Darbeci Örgütlerin Kafa Yapıları 113

Ek Bölüm:
Dündar Seyhan : **27 Mayıs İhtilâli'nin Yapılmasına Sebep Teşkil Eden Ana Hareket Noktaları** 114

Darbe Öncesinde Meydana Gelen Değişmeler 121
Darbeyle Birlikte Emperyalizmle İlişkiler 132
1960 Darbesi ile Gelen Demokratik Açılım 137

Beşinci Bölüm: Ordu ve Sol 153
1960 Darbesi ve Türkiye Solu 153
1960 Darbesi ve Kürt Hareketi 167

Ek Bölüm:
Yöntem Üzerine 172
Sürece iradî ya da idealist yaklaşım 175
Mantıkî Tarzın ve Soyutlama Yönteminin Kullanılmasında Düşülen Hatalar 179
Türkiye Tarihine İdealist Yaklaşımın Kökenleri 183

Altıncı Bölüm: Devrimci Hareketler ve Ordu 193
Ordu ve Siyaset 193
1960'larda Ordu İçinde Yapılan Devrimci Çalışmalar 194
1970'li Yıllarda Ordu İçinde Yapılan Devrimci Çalışmalar 197

Yedinci Bölüm: Günümüzde Bağımlı Kapitalist Sistem ve Ordu 211
Emperyalizm ve Türkiye Ordusu'nun Yeni Görevleri 212
Kürt Hareketinin Ordu Üzerindeki Etkileri 213
Var Olan Sistem İçinde Ordunun Konumu 218
Siyasî Alanda Ordunun Durumu 219
Ekonomik Alanda Ordunun Durumu 223

Ek Bölüm:
Ordunun Tarihî Yok Olma Sürecinde Bir Ara Evre: Ordu Olmayan Ordular 233

Kitap Hakkında

Elinizdeki çalışma daha önce yayınlanan *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Burjuvazinin Evrimi* (El Yayınları 2003 İstanbul) isimli kitabın devamıdır. O çalışmada genel siyasî değişim ve dönüşümlerin yanında, ordunun evrimi de anlatılmıştı. Bu nedenle, bu kitapta ordunun Cumhuriyet dönemine kadar geçirdiği dönüşümler kısa geçildi. Okuyucu, 1876 Birinci Meşrutiyet, 1908 İkinci Meşrutiyet, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in ilânı ve bu süreçte ordunun geçirdiği değişimler konusunda daha geniş bilgi edinmek isterse, sözünü ettiğimiz kitaba başvurmasını öneririz.

Ordu sadece siyasî yaşamımızda değil, toplumsal ve ekonomik yaşantımızda da çok önemli bir kurumdur. Siyasî hayatımızda ordunun önemi malûm. Ekonomik olarak ise ordu, Koç ve Sabancı Holding'lerden sonra Türkiye'nin üçüncü işbirlikçi sermaye grubudur. Toplumsal alana gelince: Yakın zamana kadar okuma-yazma bilmeyen köylüler askerde bunu öğreniyorlardı. Köylünün günlük kapitalist yaşam disiplini ile ilk karşılaştığı yer askerlikti. Gündoğumu, kuşluk vakti, öğlen, akşam zaman dilimlemesi yerine saat ve dakikalara göre kendini ayarladığı ilk yer burasıydı. Genç köylü kapitalist tekniğin birçok ürünü ile, köy dışında farklı insan ilişkileri ile ilk kez burada karşılaşıyordu. Tüm bu yenilikler nedeniyle de askerlik yaşamı sıradan bir köylü üzerinde ömrü boyunca silemeyeceği izler bırakıyordu.

Askere giden Kürt köylüsü için ise bunlara eklemeler yapmamız gerekir. Askerlik yaşamı Kürt köylüsünün asimile edilmesi için çok önemli bir araç vazifesi görüyordu. Örneğin iki seneye yakın bir süre boyunca kendi anadilini konuşması yasaklanıyor, yeni bir dili konuşması ve yazması için uğraşılıyordu. En şoven biçimiyle Türkleştirilmeye çalışılıyordu.

Ordu tüm gençliğin belli bir dönemde çemberinden geçtiği önemli bir kafa biçimlendirme kurumudur. Ordu Türk şovenizmini üreten ve topluma yayan çok önemli bir kurumdur.

Siyasî, toplumsal, ekonomik alanda böylesine önemli bir kurum ne yazık ki yeterince incelenmemiştir. Ordu üzerine yayınlanmış araştırmaların çoğu sipariş üzerine çalışmalardır. Bu çalışma, ordu ve onun eylemleri konusundaki yaygın ve yanlış anlayışları aşma doğrultu-

sunda bir çabadır. Bu çalışmada yapılmaya çalışılanları şu şekilde özetleyebiliriz:

Türkiye Ordusu da tüm toplumsal kurumlar gibi değişen, dönüşen, başlangıcı ve sonu olan bir kurumdur. Bu kitapta bu süreç anlatılmaya çalışıldı. Bu sürecin en önemli dönüm noktaları şunlardır:

1826'da Yeniçeriliğin kaldırılması ve modern ordunun kurulması. Bu tarih bugünkü ordunun kuruluş tarihi olarak kabul edilir ve doğrudur. Bu ordu kapitalist bir kurumdur. Ordunun örgütlenmesi, iç işleyişi, dayandığı ekonomik temel, ordu mensuplarının eğitimi, esas olarak bu tarihten sonra genelde kapitalist biçim almıştır.

II. Abdülhamit dönemi ordunun kapitalist bir kurum olarak gelişiminde yeni bir aşamadır. Bu dönemde ordu toplumsal muhalefetle birlikte örgütlenmiş, onunla birlikte hareket etmeye başlamış, 1908 burjuva devriminin vurucu gücü olmuştur.

Kurtuluş Savaşı süreci ordunun gelişiminde yeni bir evreye işaret eder. Bu süreçte imparatorluk ordusu ulusal bir orduya dönüşmüştür. Dolayısıyla bu dönüşüm ordunun tarihî misyonunda değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Kurtuluş Savaşı sürecinde ordu sol harekete, yani işçi sınıfı hareketine, köylü hareketine ve Kürt hareketine karşı mücadele içinde yeniden örgütlenmiştir. Bu süreçte emperyalizme karşı da mücadele vardır. Ama sosyalizm düşmanlığı, Kürt, Rum ve Ermeni düşmanlığı emperyalizm düşmanlığından çok ileridedir.

Ordunun evrimindeki en önemli dönüşümlerden biri de İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte yaşanmıştır. Bu süreçte ordu bu sefer Amerikan emperyalizmi eliyle yeniden örgütlenmiştir. NATO, CENTO gibi legal kurumlar, Kontrgerilla, MAH (MİT) gibi illegal kurumlar aracılığıyla ordu emperyalizmin Türkiye ve Ortadoğu'da-ki vurucu gücü hâline getirilmiştir. Bu gün hâlâ bu süreci yaşamaktayız. Aydınlarımız özellikle DP iktidarı döneminde ülkenin emperyalizme nasıl satıldığı, nasıl küçük Amerika hâline getirildiği üzerine sayısız çalışmalar yapmışlardır. Ama nedense bu sürecin orduya ilişkin yanları üzerinde durulmamıştır. Ordu tüm bu gelişmelerin dışında kalan, emperyalizmin dokunmadığı, öyle ki emperyalizmin haberi olmadan 27 Mayıs 1960'ta darbe yapabilen, Cumhuriyet döneminden beri değişmemiş bir kurum olarak kabul edilmiştir. Kitapta gerçeklerin hiç de böyle olmadığını gösterdik.

Kitapta 27 Mayıs 1960 Darbesi üzerinde fazla duruldu. Nedenleri ilgili bölümde var. 27 Mayıs, ordunun tarihimizdeki ilk cunta eylemidir. 27 Mayıs, iddia edildiği gibi ordunun ilerici misyonunun son eylemi değil, emperyalizmle birlikte yapılan cuntalar sürecinin ilk eylemidir. 27

Mayıs'a göreli ilerici niteliğini veren ordu ve darbeciler değil, onların iradesi ve istemi dışında gelişen sol harekettir.

Kitapta, tarihimize ve ordunun gelişimine sınıflar üstü bir süreç olarak bakan yanlış yöntem üzerinde de duruldu. Bu yöntem sosyalistler tarafından yeterince eleştirilmemiş, bu yöntemin ortaya çıkmasına neden olan nesnel ve öznel şartlar incelenmemiştir. Hatta tersine bu yöntemin etkisinde olan aydınlarımız vardır. Bu anlayışa göre, Türkiye tarihi asker-sivil bürokrasinin eylem ve düşüncelerinden ibarettir. Bu yönetici zümre, Türkiye'deki sınıflardan yani işçi sınıfından, ezilenlerden, büyük toprak sahiplerinden, irili ufaklı tarım kapitalistlerinden, ticaret ve sanayi burjuvazisinden bağımsız, gücünü ordu ve bürokraside egemen olmaktan alan kendi başına bir kesimdir. Bazılarına göre küçük burjuva bir unsurdur.

Bu yaklaşımın yanlışlığı ve bu anlayışın ortaya çıkmasına neden olan olgular üzerinde durduk. Elbette ordu ve bürokrasi belli koşullarda sınıflardan bağımsız kendi başına buyruk görünümler alabilir; devlet sadece, altyapı tarafından belirlenen pasif bir kurum değildir; gelişimin aktif bir unsurudur. Buradaki yanlış, geçici bazı durumların nerdeyse Türkiye'nin tüm kapitalizm tarihini (genel olarak bir süreç vermek gerekirse 1908'den 1960'lara kadar) açıklayan bir anahtar olarak kullanılması, sınıflar mücadelesinin, devlet teorisi ile ilgili temel gerçeklerin (örneğin devletin egemen sınıfların bir baskı kurumu olduğu gibi) bir yana bırakılmasıdır.

Giriş

Ordular esas olarak insanlığın köleci sisteme geçmelerinin, yani sınıflı toplumun bir ürünüdür. Örneğin ellerinde ok ve yay gibi ilkel aletlerle, hem rakipleriyle savaşan hem de avlanan kabile erkekleri bir ordu değildi. Burada hem bütün kabile silâhlıdır hem de silâhlar aynı zamanda üretim aracıdır. Ordunun oluşabilmesi için hem savaşçılar üretimden kopup işleri sadece savaşmak olan askerler komutanlar hâline gelmeli, hem de savaş araçları üretim araçları olmaktan tamamen çıkıp sadece bu iş için kullanılan araçlara dönüşmelidir. Ya da üretim için kullanılan hayvanların, arabaların veya buna benzer araçların oradan tamamen kopartılıp sadece savaş, yani işgal, köleleştirme ve düzene karşı çıkanları ezme araçlarına dönüştürülmeleri gerekir.

Anlaşılabileceği gibi ordu, daha doğuşunda üretimden ve toplumdan ayrılmış asalak bir kurumdur. Hem komutanları ve sürekli askerleri geçindirmek, hem sadece savaşta kullanılan, üretime sokulmayan araçları üretmek hem de bunlara ek olarak, savaşın mal olduğu işgücü ve tüketim araçları kaybını karşılayabilmek için, toplumda hatırı sayılır bir emek fazlasının olması gerekir. Bu imkânlar, insanlığın köleci toplum biçimine geçmesiyle oluşmuştur. Sınıfların ve orduların ortaya çıkması sürecinde yaşamak için üretim, öldürmek için üretime de dönüşür. Günümüzde öldürmek için yapılan üretimin vardığı boyut korkunçtur.

Her toplumsal-ekonomik biçimlenmenin kendine göre ordusu vardır. Örneğin feodal sistemin ordusu köleci toplumun ordusuyla aynı değildir. Yine, modern yani kapitalist ordular köleci ve feodal sistemlerin ordularından, hem öz hem de biçim olarak, farklıdırlar. Çünkü her ordu ait olduğu toplumsal ilişkiler sistemine, sınıflar mücadelesine, diğer ülkelerle ilişkilere ve çelişkilere göre biçimlenir. Dolayısıyla ordu, diğer toplumsal kurumlar gibi sürekli değişen, dönüşen bir kurumdur. Bu nedenle ordu, tarihî ömrü sınıflı toplumla sınırlı olan bir olgudur.

Kapitalist toplum son sınıflı toplumdur. Dolayısıyla kapitalist ordu da tarihteki son ordu biçimidir. Ordu, devletin bir baskı kurumu olarak en gelişmiş ve en son biçimini kapitalizmde almıştır. Bilimsel keşiflerin uygulandığı ilk alan ordulardır. Örneğin atomun parçalanabilmesinin ilk meyvesi Japonya'ya atılan iki atom bombasıdır. Günümüzde uzay teknolojisi, haberleşme alanındaki gelişmeler genel olarak askerî amaçların hizmetindedir. Askerî alan insan hafızasını zorlayan ölçüde kaynak tüketmektedir. Örneğin sadece ABD'nin günlük askerî harcaması bir milyar Dolar'dan fazladır.[1]

Kapitalizm orduyu sadece doğayı ve insanlığı tahrip edici bir güç olarak büyük boyutlara vardırmamıştır. Bu sistem aynı zamanda bu askerî gücün tarihten silinebilmesinin koşullarını da yaratmıştır. Kapitalizm sınıfların ortadan kalkmasını zorunlu kılan koşulları yaratarak, sınıflı toplumların bir kurumu olan ordunun da ortadan kalkmasının temellerini oluşturmaktadır. Sınıflar mücadelesinin koşulları ve bu mücadelenin sonuçları orduya da yansır. Ordu kapitalist sistemin evrimi ile birlikte değişir, dönüşür.

Benzerliklerinin yanı sıra burjuva ordusu önceki ordulardan farklı bir ordudur. Kapitalist ordular ekonomik olarak işçi emeğine, artıdeğer üretimine dayanırlar. Bir ülkede kapitalizm ne kadar gelişkinse ordu da teknik ve insan gücü, yani nitelik bakımından o kadar güçlüdür. Burjuva ordular sadece dayandıkları üretim ilişkileri sistemi bakımından değil, iç yapılanmaları ve orduyu oluşturan bireylerin bilinç düzeyi bakımından da öncekilerden çok farklıdır. En başta burjuva orduları, önceki köleci ve feodal ordulardan farklı olarak, özgür bireylerden oluşmaktadır. Subaylar genelde maaşla çalışan devlet memuru durumundadır. Komutanlık sadece aristokratlara özgü bir ayrıcalık durumunda değildir. Hatta kadınlar da artık komutan olabilmektedir. Tayin, terfi, emeklilik işlemleri, verilecek ceza ve mükâfatlar, çalışma

---

[1] Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) raporuna göre, ABD'nin 2004 yılında yaptığı askerî harcama tutarı 455.3 milyar Dolar'dır. Bu rakama "terörle mücadele" için ayrılan 238 milyar Dolar'ı da eklersek, ortaya 693.3 milyar Dolarlık bir tutar çıkmaktadır. Bu durumda ABD'nin günlük askerî harcamaları yaklaşık 1.9 milyar Dolar'dır. ABD tek başına Dünya'nın diğer tüm ülkelerinin toplamından kat kat fazla askerî harcama yapmaktadır. Örneğin 2004 yılında İngiltere'nin askerî harcamaları 47.4, Fransa'nın 46.2, Almanya'nın 33.9, Rusya'nın 19.4, Çin'in 35.4 milyar Dolar'dır. Bu rakamlar ABD'nin askerî harcamaları yanında devede kulak gibi durmaktadır.

saatleri, koşulları yasalarla düzenlenmiştir. Yani kimsenin hayatı, geleceği, bir başkasının iki dudağı arasında değildir. Hatta bazı ülkelerde ordu mensuplarının da sendika kurma hakkı vardır. Türkiye'de bile ordu mensupları oy kullanma hakkına sahiptir. Ordu mensupları uzun yıllar süren bir eğitim alırlar. Askerler bile en azından okuryazardır. Bu özellikler hem ordu mensuplarını hem de erleri bilinç ve yaşama bakış tarzı bakımından "kulluk" ve benzeri anlayışlardan kesinlikle koparmıştır. Köleci ve feodal sistemlerin ordularında bunların hiçbiri yoktur. Kapitalizm emekçiyi, bireyi kendine göre özgürleştirmiş ve bu özgürleşme orduya da yansımıştır.

Kapitalist sistemde devlet olmayan devletler ortaya çıktığı gibi, ordu olmayan ordular da ortaya çıktı. Örneğin 1871'te Paris'te kurulan Komün idaresi gerçekten demokratik yeni bir devletti. Böyle olduğu için de Engels'in deyimiyle devlet olmayan bir devletti. Benzeri örnekler daha sonra 1917 Ekim Devrimi'nden başlayarak, 20. yüzyıl boyunca sergilendi. Özellikle devrim, yani iktidarı ele alma dönemlerinde ve devrimden sonra uzun olmayan bir süreçte sergilenen bu örnekler daha sonra yozlaşıp yıkıldılar. Bu örneklerin yıkılmış olması bunların yaşanmadığı anlamına gelmez. Bu ülkelerde, halkın kadın-erkek eşitlik ve gönüllülük temelinde silâhlandıkları, rütbelerin olmadığı, komutanların seçimle başa geldiği ve istenildiği an geri alındığı, hiçbir kademedeki komutana sıradan birinden farklı bir toplumsal statü, maddî ayrıcalık tanınmadığı, Kızıl Muhafızlar, halk orduları gibi silâhlı güçler oluşturuldu. Bunlarda profesyonel askerlik yoktu. İşçiler, köylüler, çobanlar, öğrenciler, aydınlar, ev kadınları, genç kızlar, yeteneklerine göre asker de olabiliyordu, komutan da. Çoğu bir yandan evinde, tarlasında, fabrikasında, işyerinde çalışmaya devam ediyor, bir yandan da eline silâhı alıp gönüllü olarak savaş disiplini altına giriyor ve savaşıyordu. Bunlar o yenilmez görünen zulüm makinesi burjuva ordularının üstesinden geldiler. Ama bunlar özleri itibariyle ordu olmayan ordulardı. Sömürücü bir sınıfı iktidara getirmek, yönetilen yoksul, emekçi kesimleri baskı altında tutmak, başka ulusları köleleştirip topraklarını işgal etmek ya da pazarlar ele geçirmek için kurulmamışlardı. Bunlar köleci toplumdan bu yana orduların sahip olduğu işleve sahip olmayan silâhlı güçlerdi. Bu nedenle gerçek anlamda ordu değillerdi.

Bütün bunlar, kapitalist toplumla sağlanan evrensel gelişmelerin ve birikimlerin bir ürünüdür. Örneğini verdiğimiz ordu konusunda, ordu olmayan olguların ortaya çıkmasında, burjuvaziyle gelen ama kâğıt

üzerinde kalan, kadın-erkek, zengin-fakir, herkesin eşitliği, genel oy, herkesin seçme ve seçilme hakkı, isteyen herkesin devlet başkanı bile olabilmesi türünden demagojik hakların gerçekten hayata geçirildiğini görebiliriz.

Biz bu çalışmada Türkiye Ordusu'nun Osmanlı'dan günümüze nasıl bir evrim, ne gibi dönüşümler geçirdiğini ve günümüzde ne durumda bulunduğunu açıklamaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

Osmanlı Ordusu'nun Dönüşümü

Osmanlı Ordusu

Osmanlı Ordusu klasik biçimiyle iki bölümden oluşuyordu; merkeze bağlı, yani padişahın ve saltanat yönetiminin yanında bulunan *kapıkulu askerleri* ile taşradan savaş zamanlarında toplanan *eyalet askerleri.*

Merkezde bulunan kapıkulu askerleri yeniçerilerden meydana geliyordu. Yeniçeriler ise devşirme idiler. Hıristiyan çocuklar küçük yaşta ailelerinden, toplumundan koparılıp alınıyor, özel olarak yetiştirilerek yeniçeri yapılıyordu. Bunlar, adlarından da anlaşılacağı gibi, padişahın kulu durumundaydılar. Padişah bunlar üzerinde öldürebilme yetkisi (siyaseten katl) dâhil her türlü hakka sahipti. Yani yeniçeri ya da kapıkulu ordusu özgür bireylerden oluşmuyordu. En başta yeniçeriler kendi özgür iradeleriyle bu mesleği seçmiş kişiler değillerdi ve istedikleri zaman da askerliği bırakıp gidemezlerdi. Özetle, yeniçeri ordusu feodal, kişisel bağımlılık ilişkileri içinde bulunan bir yapıya sahipti.

Yeniçeriler *ulufe* denen bir maaş alıyorlardı. Ayrıca örneğin *cülûs bahşişi* gibi, başa yeni geçen padişahların ödediği "ikramiye"lere sahiptiler. Yeniçerilerin savaşta yağma yapma hakkı da vardı. Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi bu haklar ve bunların yanı sıra tayin, terfi gibi işler yasal düzenlemelerden yoksundu, tamamen padişahın iradesine bağlıydı.

Eyalet askerlerine gelince. Bunlar tımar sahipleri tarafından beslenmek zorunda olan askerlerdi. Topraklar padişah tarafından belli kişilere veriliyordu. Bu kişiler, yani tımar sahipleri toprağın gelirine göre belli bir sayıda askeri hazır tutmak zorundaydılar. Askerlik, vergi ödemek gibi, köylünün yapmak zorunda olduğu angaryalardan biriydi. Tımar sahipleri savaş zamanı topladıkları köylülerle savaşa katılırlardı. Askerliğin zamanı, yaşı ve süresi belli değildi. Savaş olduğunda ya da ihtiyaç duyulduğunda köylü askere alınır ve savaş bitene kadar tutulurdu. Sefere çıkan Osmanlı Ordusu'nun esas ağırlığını işte bu eyalet askerleri, tımarlı sipahilerin topladıkları köylüler oluşturuyordu.

Osmanlı Ordusu iktisadî olarak da feodal bir temele, yani angarya ekonomisine dayanıyordu. Ordunun sadece asker ihtiyacı değil, diğer ihtiyaçları da köylüler tarafından karşılıksız olarak yani angarya biçiminde karşılanmak zorundaydı. Örneğin Yörük köyleri ordu için çadır

ve yelken bezi dokuyor, nal döküyor, gemiler için zift ve kereste hazırlıyordu. Bazı köyler ordu için arpa, pirinç tedarik etmek, bazı köyler at, deve yetiştirmek, bazıları da kale, suyolları ve inşaat işleri yapmak zorundaydı.

Osmanlı Ordusu, el zanaatları ile sınırlı bir teknik temele sahipti. Seferde olan orduya, saraç, kasap, demirci, fırıncı türünden bir zanaatkâr topluluğu eşlik ediyordu. Bu zanatkârlar da asker ya da yarı asker konumunda bulunan kişilerdi.

Görüldüğü gibi Osmanlı Ordusu'nun devleti korumak, savaşmak gibi genel geçer özellikler dışında bugünkü ordu ile bir benzerliği yoktur. Fakat yukarıda genel hatlarıyla göstermeye çalıştığımız bu ordu yapılanması 16. yüzyıldan itibaren çürümeye ve çökmeye başlayacaktır.

Osmanlı Ordusu'nun Çöküşü

Tarih kitaplarında Osmanlı'nın yükselme devri olarak geçen Yavuz ve Kanunî dönemleri, hem Osmanlı'nın genişleme dönemleridir, hem de iç isyanlarla çalkalandığı, kitlesel kıyımların yaşandığı, çöküşün başladığı dönemlerdir. Tarihe Celâlî İsyanları olarak geçen, ardı arkası kesilmeden yüzyıldan fazla süren isyan dalgası bu dönemde yaşanır.

Osmanlı'nın toprak ya da ekonomik düzeni 16. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlar ve tımar sistemi dağılma sürecine girer. Tımar sistemindeki bozulma Osmanlı Ordusu'na doğrudan yansır. Çünkü ordunun büyük kısmını tımar sahiplerinin topladığı köylüler oluşturmaktadır. Tımar sisteminin çöküşüyle ordunun bu kesimi de çöker. 19. yüzyıla gelindiğinde ise ne tımar sisteminden bir eser kalmıştı ne de tımar sahiplerinden. Tımar sahiplerinin yerini yerel derebeyler durumunda bulunan ayanlar alır. Osmanlı hanedanları artık ayanların emrinde ve kontrolünde bulunan askerî güce muhtaç durumdadır. Ama ayanlar 19. yüzyıl başında artık tamamen kontrolden çıkar ve bazıları bağımsızlıklarını ilân etmenin eşiğine gelir. Örneğin Mısır'da bulunan Mehmet Ali Paşa'nın, Balkanlar'da Tepedelenli Ali Paşa'nın durumu bu şekildedir.

19. yüzyıl başında Osmanlı Ordusu'nun büyük bölümünü oluşturan eyalet askerleri kendiliğinden bir biçimde ortadan kalkmış, onların yerini ayanların silâhlı gücü almıştır. Fakat eski Osmanlı Ordusu'ndaki bozulma bundan ibaret değildir. Merkezdeki yeniçeriler henüz yerinde duruyordu ama tam bir çürümüşlük içindeydi.

19. yüzyıla gelindiğinde şehir esnafı ile yeniçeriler ayırt edilemez biçimde iç içe geçer. Bunun nedeni, bir yandan yeniçerilerin esnaflığa

başlaması, bir yandan da işini uydurabilen bakkal, kayıkçı, balıkçı gibi esnaf kesiminin de yeniçeri olmasıdır. Yeniçerilik kâğıtlarının -ya da kimliklerinin- alınıp satılır hâle gelmesi ve ölen yeniçerilerin kâğıtlarının da bu piyasada var olmaya devam etmesi sebebiyle görünürdeki yeniçerilerin büyük bölümü sadece kâğıt üzerinde yeniçeri idi. Yani yeniçeriliğin başı sonu belli değildi. Bu nedenle de, Osmanlı savaşa çıkacağı zaman İstanbul'da tutabildiği esnafları toplayıp cepheye götürmeye çalışıyordu.

Düzenli askerî eğitime bile katılmayan, başıbozuk sürüsüne dönüşmüş olan yeniçeriler, doğal olarak cephede de doğru dürüst savaşmıyorlardı. Hatta bunların sefere giderken kendi köy ve kasabalarını, cepheye vardıklarında da kendi savaş karargâhlarını yağmaladıkları bile oluyordu. Yeniçeriler şehir içinde de birer zorba durumundaydılar. Üstelik yeniçeriliği ıslah etme, bunlara bir çeki düzen verme yolundaki her girişim, yeniçeri-ulema ittifakının çok sert tepkisiyle karşılaşıyor; vezir, sadrazam hatta padişah kelleleri havada uçuşuyordu.

19. yüzyıl başlarında Osmanlı Ordusu'nun durumu işte böyleydi: Tımarlı sipahilerin yerini almış olan ve kendi askerî gücüne sahip, yerel derebeyi durumunda bulunan ayanlar, savaşma gücünü yitirmiş, çürümüş bir yeniçerilik. Böylesi bir silâhlı güce dayanarak, Osmanlı Devleti'ni ve hanedanlığını yaşatmak mümkün değildi. Nitekim yıllardır süregelen gidişat ve mevcut durum, ortaya çıkan yeni gelişmeler bu gerçeği tartışma götürmez biçimde ortaya koyuyordu. Örneğin Osmanlı'nın topraklarını ele geçirmek isteyen Avrupalı devletlerle, özellikle de hızla büyümekte olan Çarlık Rusyası ile yapılan savaşlarda Osmanlı'nın sırtı yerden kalkmıyordu. İmparatorluk giderek küçülüyordu. Padişahların ayanlara sözü geçmez olmuştu ve bunlar bağımsızlık peşindeydiler. Bütün bu gelişmelere ek olarak 1800'lü yılların başından itibaren Osmanlı'nın Hıristiyan ulusları da bağımsızlık için başkaldırmaya başlamışlardı. Sonuç olarak Osmanlı padişahları her ne pahasına olursa olsun modern ve güçlü bir ordu kurmak zorundaydılar.

Osmanlı Ordusu'nun Modernleşmesi ya da Burjuva Bir Kuruma Dönüşmesi

Osmanlı padişahlarının kurmaya çalıştıkları modern ordu, o dönemin Avrupa ülkelerinin kapitalist ordusuydu. Modern ordu demek, top, tüfek gibi yeni silâhlar, bunların mühimmatı ve teçhizatı, dolayısıyla da bunları üretecek fabrikalar, yeni savaş gemilerini yapacak tersaneler demekti. Ama bu yeni silâhları, savaş araç gerecini kullanabilmek, üretebilmek, bunların eğitimini verebilmek, bu modern si-

lâhlara uygun yeni savaş düzenlerini uygulayabilmek için özel olarak yetişmiş kadrolara da ihtiyaç vardı. Dolayısıyla modern ordu bu yanıyla aynı zamanda askerî ve teknik okullar, yeni bir eğitim sistemi de demekti. Osmanlı padişahlarının reform hareketleri esas olarak işte bu amaca, yani güçlü, modern, merkezî bir ordu yaratmak için bu kurumları açmaya yönelmiştir. Nitekim Osmanlı padişahları bu reformları ağır bedeller ödemek pahasına başaracaklardır.

Osmanlı hanedanlarının modern ve merkezî bir ordu kurabilmelerinin önündeki en büyük engel en başta yeniçeriler ve *ilmiye sınıfı* idi. Bunların yanı sıra ayanların da üstesinden gelinmesi gerekiyordu.

Yeniçeriler kapıkulu ordusunda yapılacak değişikliklere çok sert tepki göstermekteydiler. Örneğin padişah Genç Osman yeniçerilerin yerine yeni bir askerî güç oluşturma girişiminin bedelini, teşhir edilip öldürülerek ödemişti (1622). Aynı akıbet, yeniçerilerin yanı sıra *Nizâm-ı Cedit* adıyla modern bir ordu kurmaya kalkan III. Selim'in de başına gelmişti. O da ulema kesimiyle birlikte ayaklanan yeniçeriler tarafından önce tahttan indirilmiş, daha sonra da boğulmuştu (1808).

Osmanlı'nın reform süreci çok kanlı bir süreçtir. Bu süreç padişahlar, sadrazamlar da dâhil olmak üzere, çok insanın canına mal olmuştur. Modern ordunun kurulması sürecinde en önemli dönüm noktası II. Mahmut'tur. Önceki padişahlar döneminde sağlanan nicel birikim II. Mahmut döneminde nitel dönüşümle tamamlanmış ve ordunun evrimi devam etmiştir.

II. Mahmut 1808 yılında bir ayanın, Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın askerî gücüne dayanarak padişah oldu. Reformcu Osmanlı padişahlarının en önemlisi olan bu kişi saltanatı, Osmanlı'da pek istisna olmayan bir yöntemle yani darbe ile ele geçirdi. II. Mahmut, yeniçeri ve ulemanın III. Selim'in yerine zorla padişah yaptıkları kardeşi IV. Mustafa'yı devirerek başa geçti. İlk iş olarak da kardeşini boğdurdu. II. Mahmut modern ve merkezî bir ordu kurabilmek için önce ayanlarla mücadeleye girdi. Bu mücadele 1810-1820 yılları arasında II. Mahmut'un on yılını aldı. Ayanlardan sonra sıra yeniçerilerdeydi. II. Mahmut'u tarihte öne çıkaran esas eylem, 1826 yılında korkunç bir şiddet ve kinle yeniçeriliği tarih sahnesinden silmesidir.

Vak'ayı Hayriye ve Yeniçeriliğin Sonu

15-16 Haziran denilince ilk akla gelen, 1971 cuntası öncesindeki görkemli işçi direnişidir. Ama bu tarih aynı zamanda geçmişimizdeki başka bir önemli olayın, yeniçeriliğin zorla kaldırılışının da tarihidir.

Bu tarih, hem Osmanlı'daki reform sürecinde hem de modern ordunun kurulması sürecinde bir dönüm noktasıdır.

II. Mahmut'un yeniçeriliği tarihten silebilmesine imkân veren koşullar, 1821 yılında Mora'da başlayan Yunan İsyanı ile oluştu. 1821 yılında Mora'da başlayan Yunanlılar'ın bağımsızlık mücadelesi, Osmanlı Ordusu'nun acizliğini bir kere daha ortaya koydu. Nisan 1821'de ayaklanan Rumlar, Kasım 1821'de bağımsızlıklarını ilân ettiler.

Rumların bu kararı İngiltere ve Rusya tarafından da desteklendi. Mahmut, isyanı bastırmak için Mısırlı Mehmet Ali'yi yardıma çağırmak zorunda kaldı. 1824 yılında duruma müdahale eden Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa ayaklanmayı kısa sürede kontrol altına aldı. Ama bu sefer İngiltere ve Rusya doğrudan devreye girdiler ve Osmanlı'yı Yunanistan'ın özerkliğini kabul etmesi için sıkıştırdılar. Bu baskılar üzerine Mahmut 25 Mayıs 1826 günü Şeyhülislâm'ın konağında *Meclis-i Has* toplantısı yaptı. Bu toplantıdan ordunun ve başta da yeniçeriliğin ıslahı kararı çıktı. Ardından da *Eşkinci* adıyla yeni bir askerî güç kuruldu. Eşkincilerin talime başlamalarının dördüncü günü, yani 15 Haziran'da da beklenen gerçekleşti ve yeniçeriler isyan ettiler.

Bu isyanın daha önceki yeniçeri isyanlarından farkı, başarı şansının bulunmamasıydı. Çünkü yeniçeriler en başta kendi içlerinde bölünmüş ve en önemli müttefikleri olan ulema kesimini ilk ve son kez kaybetmiş durumdaydılar. 18 yıldır saltanatta bulunan Mahmut, yeniçeriliği kaldırmak için sabırlı ve çok yönlü çalışmalar yapmıştı. Mahmut yeniçerilerin humbaracı, topçu, lağımcı ve tersane ocaklarının ileri gelenlerini kendi yanına çekmişti. Ulema kesimi de bu isyanda yeniçerilerin değil, Mahmut'un yanındaydı. Şeyhülislâm ilk kez isyan eden yeniçerilerin öldürülmesi için fetva veriyordu. Et Meydanı'nda (şimdiki Aksaray bölgesi) isyan bayrağı açan yeniçerileri bastırmak için At Meydanı'nda (şimdiki Sultanahmet Meydanı) toplanan kalabalık içinde 3500 tane de silâhlı *talebe-i ulüm*, şimdiki karşılığı ile yüksek okul talebesi vardı. Mahmut ayrıca boğazın iki yanında kendine bağlı binlerce askeri böyle bir isyana karşı hazır tutmaktaydı.

Son yeniçeri isyanı çok kanlı biçimde bastırıldı. Yeniçeri kışlaları topa tutulup yerle bir edildi. Ardından kışlalar ateşe verilip yakıldı. Yeniçeri kıyımı bu kadarla kalmadı. Kışlaları yok edilen, merkezleri dağıtılan yeniçeriler, İstanbul'un her yerinde yakalanıp öldürülmeye başlandı. Bu iş için özel arama bölükleri kuruldu. Şehirde öyle bir terör estirildi ki, halk korkudan evlere kapandı. Sokaklar küme küme ceset doluydu. Sarayburnu önlerinde cesetlerden deniz görünmemekteydi. Trakya yakasında Sultanahmet Meydanı ve çevresi, Anadolu yaka-

sında da Üsküdar Çeşmebaşı, yeniçeri katliamının yapıldığı merkezî yerler durumundaydı. İki gün içinde yedi, sekiz bin yeniçeri idam edilmişti. Çatışmalarda ölen yeniçerilerin sayısı ise üç bin civarındaydı. II. Mahmut tarafı da 2500 ölü ve 5500 yaralı vermişti.

Mahmut'un hışmından sadece diri yeniçeriler değil, ölüler de paylarını aldılar. Mahmut yeniçeri mezarlarının taşlarını da parçalattırdı. Mahmut'un yeniçerilere kini bunlarla da dinmedi. Mahmut yeniçeriliğe ait ne varsa tümünü ortadan kaldırmak için daha sonra da saldırılarını sürdürdü. Örneğin yeniçerilerin mensup olduğu Bektaşî tekkelerini kapatıp Bektaşîliği yasakladı. Yeniçerilerin müziği durumunda olan Mehter müziğini Mehter takımıyla beraber kaldırdı. Mahmut kılık kıyafeti de değiştirdi. II. Mahmut tarihimizdeki ilk kılık kıyafet reformcusudur. Sarığın yerine fes, şalvar yerine pantolon Mahmut'la birlikte geldi.

Yüzlerce yıllık köklü bir kurum olan ve özellikle orduda yapılmak istenen reformlara karşı, en az iki yüz yıl (bu direnişi 1622'de padişah Genç Osman'ın katledilmesiyle başlatırsak 204 yıl) korkunç bir direniş gösteren yeniçeriliğin tarihten silindiği bu olaya *Vak'a-ı Hayriye*, yani Hayırlı Olay adı verildi. Vak'a-ı Hayriye ile birlikte de bugünkü ordunun temelleri atılmaya başlandı. Bu "hayırlı olay"dan sonra, o zamana kadar reform hareketlerinin önünde en büyük engel durumunda bulunan ordu, yenileşme çabalarının ilk uygulandığı kurum ve yenileşme hareketlerinin vurucu gücü durumuna geldi.

Mahmut, yeniçeriliği kaldırdıktan üç gün sonra *Asakir-i Ma-nsure-i Muhammediye* adıyla 12 bin kişilik bir askerî güç kurdu. Bu kurum bugünkü ordunun prototipiydi. Bölük, tabur, alay vs. biçiminde örgütlenme, mülâzım (teğmen), yüzbaşı, binbaşı, kaymakam (yarbay), vs. biçiminde rütbelendirme bu kurumla başladı. Ordu ülke genelinde merkezî bir güç hâline getirildi. Örneğin eski Osmanlı Ordusu merkezî değildi. Merkezde yeniçeriler vardı ama köyler başlangıçta tımarlı sipahilerin, sonra da ayanların denetimindeydi. Ordunun ihtiyaçları merkezî olarak değil yerel olarak karşılanıyordu. Mahmut bu yerel ve dağınık birimler hâlinde örgütlenmeye son verdi. Merkeze bağlı yerleşik ve daimî ordular kurdu. Ordu sayısı başlangıçta beş idi. Bunlar, İstanbul'da bulunan 1. ve 2. Ordular, merkezi Manastır'da bulunan Rumeli Ordusu, merkezi Harput'ta bulunan Anadolu Ordusu ve merkezi Şam'da bulunan Arabistan Ordusu'ydu. Ordu sayısı ve isimleri zamanla değişti.[2]

---

[2] Bu konuda bilgi için bkz. Fahri Çoker, "Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5 İletişim Yayınları.

Yeni ve modern bir ordu kurma çabaları sadece merkezî örgütlenme alanıyla sınırlı kalmadı. Orduya eleman yetiştirecek biçimde yeni okullar açıldı. Örneğin 1827'de Tıbbiye, 1834 yılında Harbiye kuruldu.

Bu yeni ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için de fabrikalar kurulmaya başlandı. Çünkü modern biçimde silâhlanmak zorunda olan bu merkezî ve devamlı ordunun ihtiyaçları artık eski usulle karşılanamazdı. Örneğin silâh ihtiyacını eskiden olduğu gibi, esnafa sipariş vererek, lojistik desteği ordunun arkasına fırıncı, kasap, demirci vs. kalabalığı ekleyerek ya da köylüleri angarya usulü çalıştırarak karşılayabilmek imkânsızdı. Daha III. Selim zamanında Tophane kurulmuştu. Mahmut da ordunun giyim ihtiyacı için 1835'te Feshane'yi kurdu.

II. Mahmut'la birlikte başlayan modern ordu kurma çabaları, Mahmut'tan sonraki dönemlerde de devam etti. Örneğin ömür boyu askerlik 1843 yılında, 20-25 yaşları arasında 5 yıl ile sınırlandı. Askerî fabrikalar kurulmasına, eğitim sisteminin geliştirilmesine devam edildi. Sonuçta 1900'lere gelindiğinde artık Osmanlı Ordusu her bakımdan modernleşmiş, yani kapitalist temellere oturmuş bir kurumdu. Bu ordunun o dönemin İngiltere, Fransa, Prusya ordularından nitelik olarak bir farkı yoktu. Bu ordu hâlâ Osmanlı Ordusu'ydu ama bu ordunun klasik Osmanlı Ordusu'yla isim benzerliği ve devleti koruma fonksiyonu dışında ortak bir yanı kalmamıştı. Bu ordunun örgütlenmesi ve iç işleyişi, tarihî misyonu, dayandığı iktisadî temeller çok farklıydı. Bu konu üzerinde biraz duralım.

1900'lerin Başında Osmanlı Ordusu

20. yüzyılın başlarındaki Osmanlı Ordusu artık esas olarak burjuva bir kurumdu. Merkezî örgütlenme ve iç işleyiş bakımından bu kurum eski Osmanlı Ordusu'na pek benzemiyordu. Ordunun tepesindeki *Harbiye Nezareti*'ne (Savunma Bakanlığı) ve ona bağlı *Erkân-ı Harbiye Reisliği*'ne (Genelkurmay Başkanlığı) bağlı altı tane ordu vardı. Ordunun ihtiyaçları da gene Harbiye Nezareti'ne bağlı bulunan, levazım, harbiye, nizam, sıhhiye, muhakemat daireleri gibi bölümler tarafından merkezî olarak karşılanıyordu. Kişisel bağımlılık ilişkileri de, bazı kalıntılar bir yana bırakılırsa, esas olarak kırılmıştı. Örneğin padişahın siyaseten katl ve müsadere yetkisi çoktan tarihe karışmıştı. Kul statüsüne son verileli de epey zaman olmuştu. Rütbeler artık padişahın lütfuna bağlı ya da babadan oğula geçen ünvanlar olmaktan çıkmış, tayin ve terfi işleri belli yasalara ve kurallara göre düzenlenmeye başlanmıştı.

Gerçi hâlâ padişahın (1900'lerin başında Padişah II. Abdülhamit'ti) bu konularda özel yetkileri vardı ama bu yetkiler de tepki görmeye başlamıştı. Komuta kademeleri artık sadece soyluların ve atanmışların tekelinde değildi. Askerî okullarda eğitim görerek yetişen halk çocuklarına da bu mevkilere gelebilmelerinin yolu açılmıştı. Subaylar, örneğin yeniçeriler gibi zorla ailelerinden koparılıp devşirilen, yaşamları bile padişaha bağlı olan kişiler durumunda değillerdi. Kendi özgür iradeleri ile askerliği bir meslek olarak seçiyorlardı. Ordu kullardan değil, tercihini subaylıktan yana yapmış özgür bireylerden oluşuyordu. Subaylar devletin maaşlı memuru durumundaydılar. Özellikle alt rütbelerdeki genç subayların tek geçim kaynakları aldıkları bu maaşlardı. Askerlik de ne zaman başlayıp ne zaman biteceği belli olmayan, tamamen padişahın, yerel derebeylerin keyfine bağlı olan yaşam boyu bir angarya olmaktan çıkmış, belli kurallara bağlanmıştı.

Ordu, ekonomik olarak da artık kapitalist temellere sahip bir kurumdu. 1900'lerdeki ordu, Dünya kapitalist sistemine ve ülkedeki kapitalist üretime bağımlı bir kurumdu. Ordunun silâh, mühimmat, giyim-kuşam, yiyecek gibi her tür ihtiyacı, angarya ekonomisine dayalı olarak köylüler tarafından değil, fabrikalarda ücretli işçiler tarafından üretiliyor ya da dış pazarlardan satın alınıyordu. Ordu tamamen meta ilişkileri içinde olan bir kurumdu. Örneğin 1835 yılında II. Mahmut'un kurduğu Feshane daha sonra buharla çalışan iplik ve dokuma makineleriyle donatılmıştı. 1840'lı yıllarda İzmit'de bir çuha, ayrıca aba fabrikası kurulmuştu. Beykoz'da bez fabrikası açılmıştı. Hereke'de pamuklu ve ipekli dokuma yapan bir fabrika vardı. 1842 yılında buharlı makinelerle donatılarak fabrika hâline getirilen Beykoz'daki deri atölyesine 1884 yılında bir de kundura bölümü eklenmişti. Tekstil alanındaki bu gelişmelere paralel olarak silâh ve mühimmat üreten fabrikalar da vardı. Örneğin III. Selim'in kurduğu Tophane daha sonraki yıllarda cephane sandığı, silâhların ahşap aksamı gibi marangozluk işlerini de yapacak biçimde geliştirilmişti. Zeytinburnu'nda fişek fabrikası kurulmuştu. Karaağaç'ta tapa ve kovan üreten bir fabrika vardı. Bu fabrikaların üretikleriyle ihtiyacını karşılayamayan Osmanlı, dış ülkelerden de askerî malzeme, deri, çuha, fes, hatta arpa ve buğday almaktaydı.[3]

Ordu sadece merkezî örgütlenme, iç işleyiş ve iktisadî temeller bakımından değil, tarihî misyon açısından da 20. yüzyılın başlarında kapitalist bir kurum hâline gelmişti. Ordu biçimsel olarak hâlâ padişa-

[3] Bu konuda bilgi için Zafer Toprak'ın "Tanzimatta Osmanlı Sanayi" yazısına (*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ans.* C. 5 içinde), Şehmuz Güzel'in *Türkiye'de İşçi Hareketi* (Sosyalist Yay.) çalışmasına bakılabilir.

hın emrindeydi. Ama gerçekte padişahların inisiyatifinden çıkmış, burjuva amaçlar için mücadele eden bir kurum hâline gelmişti. 1876 yılında Sultan Abdülaziz'i zorla indirip II. Abdülhamit'i başa geçiren ve ilk Meşrutiyet'i ilân ettiren güç orduydu. Mithat Paşa Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa'yı yanına almış, Harbiye Komutanı Süleyman Paşa askerî öğrencileri saraya doğru harekete geçirmiş, donanma da toplarını Dolmabahçe Sarayı'na çevirmiş, böylece Abdülaziz zorla düşürülmüştü. 1865 yılında *Genç Osmanlılar* adıyla siyasî mücadele sahnesine çıkan burjuva hareket, bürokrasi içinde ve ordu üst kademelerinde örgütlenmişti. Yani burjuvazinin siyasî mücadele sahnesine çıkışıyla birlikte ordu da bu sınıfın vurucu gücü hâline gelmişti.

1876 yılındaki Birinci Meşrutiyet, ordunun siyasete müdahalesinin bir ürünüydü. Birinci Meşrutiyet yöntem olarak bir bakıma Osmanlı'daki geleneksel saray darbelerinin bir devamıydı. Sivil halk -eğer softaları, yani o günün yüksekokul öğrencilerini saymazsak- bu hareketin içinde yoktu. Aynı biçimde küçük rütbeli subaylar ve askerler de bu işe karıştırılmamış, sadece Harbiye öğrencilerinin Dolmabahçe'ye yürütülmesiyle yetinilmişti. Yani o ünlü deyimle ifade edersek, emir-komuta zinciri bozulmadan bu işin üstesinden gelinmişti.

Osmanlı paşalarının meşrutiyeti ilân ettirmek için Genç Osmanlılar'ın yanında yer almaları, Genç Osmanlılar'ın da iktidar değişikliği için paşalara başvurması, özel olarak düşünülmüş bir yöntem ya da bir tercih sorunu değildi. Bu durum Osmanlı'daki burjuva gelişimin doğal bir ürünüydü.

Şöyle ki: O dönem Genç Osmanlılar'da ifadesini bulan burjuva muhalefet, aşağıdan devrim, yani halkın katılacağı bir devrim korkusu yüzünden, eski yapıyla uzlaşarak istemlerini gerçekleştirme yolunu seçmişti. Bunun için de özellikle devlet kurumları içinde örgütlenmeye çalışıyordu. Muhalefet siyasî bir değişikliğin güzellikle olmayacağı, bu iş için zora başvurmanın kaçınılmaz olduğu gerçeğiyle karşılaşınca da doğal olarak gözünü orduya dikmişti.

Çünkü ordunun kendisi, eğitim, örgütlenme ve iktisadî alanda yapılan reformlarla zaten objektif olarak muhalif bir kurum hâline gelmişti. Ayrıca ordu, Osmanlı'nın sürekli olarak savaş içinde bulunmasından ve genelde de bu savaşları kaybetmesinden dolayı hem siyasî alanda hep ön planda duruyor hem de ordu kademeleri siyasî gelişmeleri çok yakından takip etmek, bunlarla doğrudan ilgilenmek zorunda kalıyorlardı. Sonuçta 'tencere yuvarlandı kapağını buldu' denilebilir.

Genç Osmanlılar Sultan Aziz'i devirmek için zora başvurmak durumunda kaldıklarında, zaten kendileriyle aynı kafa yapısına, aynı eğilimlere sahip bulunan ve iç içe bulundukları paşaları yanlarında

hazır buldular. Abdülaziz'in devrilmesine karşı ordu içinden ve diğer devlet kurumlarından ciddî bir tepki gelmedi.

II. Abdülhamit Genç Osmanlılar'ı tamamen tasfiye etmeyi, ordu üst kademesini kendine bağlamayı başarmıştı ama 1900'lerin başlarında onun da askerî öğrencilere ve genç subaylara sözü geçmiyordu. Bunlar Genç Osmanlılar'ın devamı olarak, bu birikim üzerinde yükselen illegal *İttihat ve Terakki*'de örgütleneceklerdir. Böylece Osmanlı Ordusu burjuva devrimin vurucu gücü olma gibi tarihî bir misyon üstlenecektir. Bu misyon o günkü koşullarda tarihî olarak ilerici bir misyondur.

1908 Devrimi

İkinci Meşrutiyet ya da 1908 Devrimi Türkiye burjuvazisinin tarihindeki en devrimci eylemidir. Burjuvazi bu devrimle birlikte siyasî iktidarda inisiyatif sahibi olmuştur. Tarihimizde ilk kez yasal alanda siyasî partiler, meslek ve kadın dernekleri, sendikalar bu devrimle birlikte kurulmuştur. Basın, örgütlenme, gösteri yapma özgürlüğü bu devrimin yarattığı havayla gelmiştir. Kürtler'in dergi ve derneklerle ilk kez yasal olarak seslerini duyurabilmeleri de yine bu dönemdedir. Tabiî bütün bunlar kısa bir süre sonra ortadan kaldırılacak ya da göstermelik hâle getirilecektir. Ama beş yıl boyunca, yani 1913 Babıâli Baskını'na kadar çok partili burjuva parlamenter bir düzen devam edecektir. 1918 sonlarından 1925 başlarındaki Takrir-i Sükûn Kanunu'na kadar geçen alt üst oluş yıllarını, yani Osmanlı'nın yıkılıp yerine ulusal temellerde bir devletin kurulması sürecini istisna sayarsak, 1945'e kadar ülke bir daha çok parti görmeyecektir.

İkinci Meşrutiyet'in vurucu gücü Makedonya'da bulunan ordunun genç subaylarıydı. 1908 Devrimi, Osmanlı Ordusu'nun burjuva bir kurum hâline geldiğini, bu kurumun artık burjuva amaçlar için savaşan bir tarihî misyona sahip olduğunu gösteren en önemli kanıttır. 1908 Devrimi öncekiler, örneğin 1876'daki Birinci Meşrutiyet gibi üst kademe bürokrat ve paşaların yaptığı bir tür saray darbesi değildi. Hareket İstanbul'da saray çevresinde değil, Makedonya dağlarında başlamıştı. Genç subaylar köylüleri de örgütlemek üzere isyan edip rütbelerini sökmüşler ve dağlara çıkmışlardı. Enver, Eyüp Sabri, Resneli Niyazi gibi isyanın başını çeken genç subaylar genelde toplumun yoksul kesimlerinden gelen kişilerdi.[4] Önemli bir diğer özellik de, bu isyanın sadece orduyla sınırlı olmamasıydı.

---

[4] O yıllarda genç subaylar doğru dürüst maaş bile alamamaktaydı. Maaşlar üç ayda bir, bazen de daha geç ödeniyordu. Sıkıntı içindeki subaylar maaşla-

Genç subaylar ya da ordu örgütlenmesi, toplumun hemen hemen tüm muhalif kesimlerini bünyesinde toplayan İttihat ve Terakki örgütünün bir parçasıydılar. İttihat ve Terakki Makedonya'daki Rum, Sırp, Bulgar, Arnavut gerillalarla ve Ermeni hareketiyle iyi ilişkiler içindeydi ve 1907 Kongresi'nde Abdülhamit'i silâhlı mücadeleyle devirmeye resmen karar vermişti.

Genç subayları gizli bir örgüte girmeye iten istemler tamamen burjuva karakterdeydi. En başta üyesi oldukları partinin, İttihat ve Terakki örgütünün programı burjuva reformist bir programdı.[5] Maaşların azlığına ve zamanında ödenmemesine tepki göstermek, ordu içindeki feodal ayrıcalıklara, bu konuda hâlâ padişahın elinde tuttuğu kişisel yetkilere karşı çıkmak burjuva içerikli tepkilerdi. Ülkenin durumunu düzeltmek için İttihat ve Terakki programına uygun biçimde, Abdülhamit'in mutlakî yönetimini yıkıp meşrutiyeti ilân etmeyi istemek, böyle bir siyasî çözümü savunmak da burjuvaca bir tavırdı.

1908'de ordunun siyasî iktidara müdahalesi 1876'dan çok farklıydı. Öncelikle 1908 bir askerî darbe değildi. II. Meşrutiyet ordunun alt kademelerinde de örgütlenmiş olan ama bütün muhalif kesimleri etrafında toplayabilmeyi başaran siyasî bir örgütün, İttihat ve Terakki'nin siyasî bir eylemiydi. Genç subaylar, Osmanlı'daki değişik burjuva kesimler ve taşra eşrafı içinde örgütlenmiş bulunan bu örgütün merkez komitesinin kararları doğrultusunda hareket ediyorlardı. Onların bu örgüt dışında kendilerine özgü örgütlenmeleri ve siyasî faaliyetleri yoktu.

II. Meşrutiyet öncesinde, daha önceki dönemlerden farklı olarak ordunun alt kademeleri, askerî öğrenciler de içinde olmak üzere, yoğun bir siyasî faaliyet içindeydiler. Yani bunlar Abdülhamit mutlakiyetini yıkıp siyasî iktidarı değiştirmek için kendilerini bilinçlendirmeye, örgütlenmeye ve eylem yapmaya çalışıyorlardı. Ordu üst kademesi yani paşalar genelde bu tür faaliyetlere karşı kayıtsız kalırken, ya da karşı tavır alırken, yoksul kesimden gelme alt kademeler yoğun bir hareketlilik içindeydiler.

---

rını, saraydaki rüşvetçi bürokratlarla ortak çalışan sarraflara yüzde ona, yüzde yirmi beşe kırdırıyorlardı. Yani subaylar tefecilerin eline düşmüştü. Askerî okullarda da saray çevresinden ya da aristokrat ailelerden gelen öğrencilerle, yoksul kesimden gelen öğrenciler arasında kutuplaşmalar yaşanmaktaydı. 1889 yılında ilk İttihat ve Terakki'yi kuran askerî Tıbbiye öğrencileri de taşradan gelen öğrencilerdi.

[5] İttihat ve Terakki'nin değişik tarihlerdeki örgüt programları için Tarık Zafer Tunaya'nın, *Türkiye'de Siyasî Partiler* kitabına bakılabilir.

Nitekim 1889 yılında İttihat ve Terakki'yi ilk kuranlar askerî tıp öğrencileriydi. Abdülhamit'in yasakladığı kitaplar ve yurt dışından getirilen örgütsel yayınlar Harbiye öğrencileri arasında büyük rağbet görüyordu. Enver, Cemal, Ali Fethi, Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Rauf, Ali Fuat gibi geleceğin öne çıkacak askerî kadroları, zamanlarının devrimci fikirleriyle daha okul sıralarındayken tanışmışlardı. Bunlar okulu bitirip kıtalara tayin olduklarında, kafa yapısı ve eğilim olarak İttihat ve Terakki'nin kendilerini örgütlemesine hazır bir durumdaydılar.

İkinci Meşrutiyet 1876'dan farklı olarak, üst rütbeli paşaların bir darbesi olmadığı gibi, devrime karşı oldukları ölçüde ordu üst kademelerine de yönelen bir hareketti. Ordunun başında bulunan yaşlı paşaların bir kısmı bu hareketi bastırmaya çalışmış ve bu nedenle de İttihatçı genç subayların şiddetiyle karşılaşmıştı. Örneğin Nâzım Paşa'ya suikast düzenlenmiş ve Paşa bu suikasttan yaralı olarak kurtulabilmişti.

Makedonya'daki ayaklanmayı bastırmaya gelen Şemsi Paşa ise onun kadar şanslı olamamış, Mülâzım Atıf tarafından vurularak öldürülmüştü. Şemsi Paşa'nın yerine gönderilen Tatar Osman Paşa'da bir baskınla dağa kaçırılmıştı. İttihat ve Terakki'nin bu gücü karşısında bazı paşalar da tarafsız kalma, hatta Meşrutiyet'ten ve İttihat ve Terakki'den yana görünme yolunu seçmişlerdi. Bu yaşlı kuşak özellikle 1914 yılında, yani Enver'in Harbiye Nazırı olmasıyla birlikte ordudan tamamen tasfiye edilecektir.

Askerî öğrencilerin, genç subayların gizli bir örgüte katılmaları, bu örgütün kararları doğrultusunda halkla birlikte siyasî iktidarı değiştirme mücadelesine başlamaları, ordu-siyaset tartışmasını da siyasî gündeme soktu. Yukarıdaki süreç doğal olarak ordu içinde kendi karşıtını da yarattı. Yani ordu içinde de İttihatçılığa karşı tepkiler oluştu. 1908'den 1913'e kadar, yani İttihat ve Terakki'nin tek parti diktatörlüğünü kurana kadar geçen dönem aynı zamanda ordu içinde de isyanlar dönemiydi. 1908 öncesinde askerî okullar ve genç subaylar doğrudan siyasî faaliyetin içindeydiler. 1908'in vurucu gücü genç subaylardı.

1909'daki *31 Mart Ayaklanması* da bir asker ayaklanmasıydı. Bu sefer ayaklananlar, ordudan tasfiye edilen alaylı subaylar ve avcı taburlarıydı. Bu ayaklanmayı bastıran güç de gene ordu idi. 1912 yılında Makedonya'da muhalefetin vurucu gücü olarak isyan eden, İttihat ve Terakki iktidarını deviren güç de gene ordu içinde örgütlenen *Halaskâr Zabitan* grubuydu. Bu grup da ordunun siyasete karışmasına karşıydı! 1913 yılında İttihat ve Terakki'yi darbeyle tekrar başa getirenler de gene genç subaylardı. Ordu alt kademelerinin siyasî ba-

kımdan bu kadar aktif oldukları bir dönemde ordu-siyaset tartışmasının belli başlı bir gündem maddesi olması doğaldı. Elbette ordunun müdahalesinden zarar gören her kesim, ordunun siyasete karışmasına karşıydı. Ama devletin ya da egemen sınıfların resmî bir politikası olarak ordunun siyasete karıştırılmaması düşüncesinin altında yatan esas neden, özellikle ordunun alt kademelerini toplumsal değişim mücadelesinin dışında tutmak, bu gücün iktidarda bulunan egemen sınıfların denetiminden çıkmasını engellemekti.

Nitekim 1908 Devrimi'nden hemen sonra, sürecin öne çıkardığı genç subaylar İstanbul dışına ve birbirinden uzak yerlere atandılar. Yani hem dağıtıldılar hem de başkent İstanbul'dan uzaklaştırıldılar. Örneğin Enver Berlin'e, Hafız Hakkı Viyana'ya, Ali Fethi Paris'e askerî ateşe olarak atandılar. Cemal ise önce Adana Valiliği'ne, sonra da Bağdat'a atandı. 1908'den sonra, ta 1960'lara kadar askerî okullara devrimci düşünceler bir daha uğramadı. Bu okullardan ve genç subaylar içinden İttihat ve Terakki türü bir örgütlenme bir daha çıkmadı.

1908'den sonra ordunun siyasete karışmaması gerektiğini savunanlardan biri de Mahmut Şevket Paşa'ydı. Mahmut Şevket Paşa ünlü *Hareket Ordusu*'nun komutanıydı. 31 Mart İsyanı ile birlikte hükümetin düşmesi, meclisin de fiilen dağılması üzerine İttihat ve Terakki Selânik'te gönüllülerden ve askerî birliklerden oluşturduğu güçle İstanbul üzerine yürüyerek isyanı bastırmıştı. Bu eyleme aslında ordunun siyasî iktidara 1908'den sonraki ilk müdahalesi denilebilir.

Hareket Ordusu İttihatçılar'ın örgütlediği bir güç olmasına rağmen, bu ordunun başında komutan olarak İttihatçı olmayan yaşlı kuşak paşalar bulunuyordu. 31 Mart Ayaklanması ile birlikte muhalefetin hükümeti devirdiği ama kendinin iktidar olamadığı, İttihat ve Terakki'nin geçici bir bocalama içinde bulunduğu bu koşullarda, hem İttihatçı olmayan ama ona karşı çıkmayan hem de gerici muhalefete karşı olan yaşlı paşalar, Meşrutiyet'e sahip çıkarak belli bir ağırlık ve inisiyatif kazandılar. Bunlar hâlâ ordunun başındaydılar ve yerlerini koruyorlardı.

Mahmut Şevket isyanın bastırılmasından sonra 18 Mayıs 1909'da kendini Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu'nun Müfettişi ilân etti. Ülke zaten sıkıyönetim altındaydı. Böylece Mahmut Şevket o dönemin en güçlü kişisi hâline geldi. Başında bulunduğu Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelip zorla hükümeti düşüren, kendi kendini ordular müfettişi ilân eden Mahmut Şevket, ordunun siyasete karışmasına karşıydı!

Hareket Ordusu'nun ilk komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Mahmut Şevket'in Kurmay Başkanı Pertev Paşa, 1908'den sonra Birinci Ordu Komutanlığı'na getirilen Mahmut Muhtar Paşa gibi yaşlı komutanlar

da bu konuda Mahmut Şevket'le aynı fikirdeydi. Biraz evvel belirttiğimiz gibi, İttihat ve Terakki ile muhalefet arasındaki denge koşulları, orduyu ve ordunun başında bulunan yaşlı komutanları öne çıkarmıştı. İttihat ve Terakki 1913 Babıâli Baskını ile tam iktidar olduktan sonra, muhalefetin düzenlediği bir suikast sayesinde önce Mahmut Şevket'ten kurtulacak, sonra da bu yaşlı kuşağı tümüyle tasfiye edecektir.

Kendisini üç ordunun müfettişi ilân eden Mahmut Şevket, hükümetin ve sivillerin askere karışmalarını istemiyordu. Ona göre bunlar güvenilmez ve şüpheli kişilerdi. Hatta Mahmut Şevket Maliye Bakanlığı'nın askerî harcamaları denetlemesine bile izin vermiyordu. Bu tür tavırlarıyla Mahmut Şevket, günümüzde orduyu ve kendilerini ülkenin gerçek sahibi olarak gören, sivilleri de devletin başını belâya sokmaktan başka işe yaramayan kişiler biçiminde kavrayan cuntacıların atası olarak kabul edilebilir. Gelip geçici olan ve ülkenin başını sorumsuzca belâya sokan(!) hükümetlere hesap vermek, onların denetimine girmek Mahmut Şevket'in aklına yatmıyordu. Mahmut Şevket siyasetin etkilemeyeceği bir ordu kurmak istiyordu. Ona göre bütün küçük subaylar siyasal parti ve örgütlerle ilişkilerini kesmeliydi. Çünkü bu durum ordu içinde birliği bozuyordu. 31 Mart İsyanı'ndan sonra Abdülhamit'in yerine padişah olan Sultan Reşat da aynı düşüncedeydi. Padişah da 29 Mayıs 1909'da yayınladığı bir Hattı Hümayun'da, subayları siyasete karışmamaya çağırıyordu.

Ordunun siyasete karışmamasını isteyenler sadece yukarıda sözünü ettiğimiz yaşlı paşalardan ve padişahtan ibaret değildi. Daha sonra *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*'nda bir araya gelecek olan gerici ve İngiltere yanlısı muhalefet de ordunun siyasete karışmasına karşıydı.[6] Bunun sebebi ise, o dönemde bu muhalefetin ordu içinde ciddî bir güce sahip olmaması, ordunun İttihatçılar'ın denetiminde bulunmasıydı. Bu nedenle ordunun siyasete karışması aynı zamanda ordu-

[6] Aralarındaki farklara rağmen bütün muhalif güçler 1911 Kasım'ında Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nda bir araya geldiler. Muhalefet, Halaskâr Zabitan grubunun ayaklanması sayesinde 1912 Temmuz'unda iktidar oldu. Kurulan İttihat ve Terakki düşmanı hükümetin ilk yaptığı işlerden biri, ordu ve donanma mensuplarına siyasetle uğraşmayacaklarına dair yemin ettirmek oldu:
"Hafi ve celi hiçbir cemiyet-i siyasîyeye dâhil olmayacağımı ve devletin umuru dâhiliye ve hariciyesine hiçbir suretle müdahale etmeyeceğimi Cenab-ı Hakka kasem ve namusumla temin ederim." (*Türkiye Tarihi* C. 4, Cem Yay., 1995. Mete Tunçay'ın yazısı)

nun muhalefeti de ezmesi anlamına geldiği için, bunlar bu görüşü savunuyorlardı.[7]

Bütün bu baskılar karşısında İttihat ve Terakki de politik bir manevra yapmak zorunda kaldı. Örgütün aldığı karara göre; İttihat ve Terakki subaylarla ilişki kurmayacak ve subayları örgüte üye olarak almayacaktı. Ama örgüt üyesi subayların üyelikleri devam edecekti. İttihat ve Terakki'nin bu kararı şu biçimde yorumlanabilir: yaşlı kuşak subaylar politkaya karışmamalı, orduya bir başka siyasî güç müdahale etmemeli ama ordu alt kademeleri üzerindeki İttihatçı egemenliği devam etmeliydi.

Görüldüğü gibi tarihimizde subayların da siyasî bir örgüte, hem de başlangıçta gizli, illegal olan, yasaklanan bir siyasî örgüte üye oldukları, sonradan da bu üyeliğin yasal biçimde devam ettirildiği bir dönem yaşanmıştır.

1913 yılında İttihat ve Terakki'nin tek parti diktatörlüğünü kurması, muhalefeti tamamen ezmesi ile birlikte, diğer tartışmaların yanı sıra ordu-siyaset tartışması da gündemden düştü.

1913'ün Aralık ayında Liman Von Sanders başkanlığında bir Alman askerî heyeti İstanbul'a geldi. Olağanüstü yetkiler verilen bu askerî heyetin görevi, orduyu yeni baştan örgütlemekti. Ordu Almanlar'a bırakılırken donanmanın yenileştirilmesi işi de İngiliz Amiral Sir A. H. Limpus'a havale edildi. Jandarmanın ıslahı işi ise Fransızlar'a devredilmişti.

Orduyu modernleştirmek için yabancı ülkelerden heyetler çağırmak, İttihatçılar'a özgü bir tutum değildi. Daha önceleri Osmanlı padişahları da ordunun modernleştirilmesi işinde sürekli olarak yabancı uzmanlara ihtiyaç duymuş, onları yardıma çağırmışlardı. Örneğin III. Selim Fransa'dan askerî heyet istemişti. II. Mahmut Mısırlı Mehmet Ali'den ve Prusya'dan medet ummuştu. II. Abdülhamit bu işi Almanya'dan getirdiği bir heyete bırakmıştı. 1908 Devrimi'nin öne çıkan genç İttihatçı subayları ve Kurtuluş Savaşı sırasında sivrilen M. Kemal, İsmet (İnönü) gibi subaylar Abdülhamit'in okullarında ve bu Al-

---

[7] Mustafa Kemal de o dönemde ordunun siyasete karışmamasını savunanların safında yer alıyordu. Fakat daha ileride M. Kemal'in liderliğinde kurulacak olan Cumhuriyet yönetimi, ordunun siyasetin içinde en çok yer aldığı dönem olacaktır. Örneğin ordu komutanları ve bazı subaylar aynı zamanda milletvekiliydiler. Hatta bunların bazıları hem komutan hem de bakandı. Bir dönem Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis Başkanı ve Parti Başkanı (CHP) aynı zamanda askerdi.

man askerî heyeti tarafından yetişmişlerdi. İttihat ve Terakki de bu geleneği devam ettirdi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Almanya ile müttefikti ve bazı ordu komutanlıklarına Almanlar atanmıştı. Örneğin ünlü Çanakkale savunmasını yapan ordunun başında ve İstanbul'daki Birinci Ordu Komutanlığı'nda Alman General Liman Von Sanders vardı. Genelkurmay'da General Von Seeckt görevliydi. Filistin'deki orduya Falkenhayn, Sinâ Cephesi'ne Kress von Kresstein atanmıştı.

Orduyu yeni baştan örgütlemek için yapılması gereken ilk iş yaşlı kuşağın tasfiyesiydi. Yaşlı paşalar özellikle 1912 yılındaki Balkan Savaşı sırasında sergiledikleri başarısızlıklar nedeniyle zaten iyice gözden düşmüş durumdaydılar. Alman askerî heyetinin gelmesinin hemen ardından Enver, 4 Ocak 1914'te Harbiye Nazırı yapıldı. Üç gün sonra da padişah bir irade beyan ederek, 55 yaşını aşkın paşaların çoğunun emekliye ayrılacağını duyurdu. Böylece binden fazla yaşlı subay tasfiye edildi. Enver'in Harbiye Nazırı olmasıyla Harbiye Nezareti'nin hesapları da malî komisyonun denetimine açıldı ve ilk kez askerî bütçede kısıtlamaya gidildi.[8]

Daha önce, yani 1908'den sonra da ordu ve askerlik konusunda yeni adımlar atılmıştı. Örneğin Abdülhamit'in kendi adamlarına ve aristokratlara bol keseden dağıttığı rütbeler geri alınmış, düşürülmüştü. Alaylı subay uygulamasına son verilmişti. O zamana yani 1908 Devrimi'ne kadar kadılar, hocalar, cami imamları, tekke şeyhleri, başarılı medrese öğrencileri, özetle ulema kesimi askerlikten muaftı. İttihat ve Terakki ulema kesiminin bu ayrıcalığına da son vermişti. Bu ayrıcalıkların ve alaylı subay uygulamasının kaldırılmasının ürünü ise 31 Mart gerici ayaklanmasıydı. Bütün bunların üzerine İttihatçılar ordudaki yaşlı kuşağı da tasfiye ederek, eskisinden farklı bir havaya sahip genç ve dinamik bir ordu oluşturdular. Osmanlı, Dünya Savaşı'na böylesi bir ordu ile girdi.

---

[8] "Mehmet Cavit'in 30 Mayıs'ta Meclis'e sunduğu 1914-15 bütçesi (ki iki yılı aşkın bir zamandır bütçe ilk defa oya koyuluyordu), askerî harcamalarda % 30 kadar bir indirim yapıldığını gösteriyordu." (Feroz Ahmad. *İttihat ve Terakki*, Kaynak Yay., 3. Baskı s. 243)

İKİNCİ BÖLÜM

Cumhuriyet Ordusu

Cumhuriyet Ordusu'nun Kuruluşu

İttihatçılar'ın, özellikle de 33 yaşında Harbiye Nazırı olan Genç Enver'in, Almanya'yla el ele vererek oluşturdukları genç ve dinamik ordu Birinci Dünya Savaşı'nda beklenmedik bazı başarılar göstermesine rağmen, neredeyse tamamen kırıldı ve dağıldı. Ama dağılan sadece Osmanlı Ordusu değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisi de, ittifak yaptığı Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile birlikte tarihe karışmıştı. Şimdi burjuvazinin ve egemen sınıfların önünde imparatorluk kalıntıları üzerinde ulusal bir devlet kurma görevi, o zamana kadar olmayan yeni bir görev ve yeni bir dönem vardı. Dağılan ordu Kurtuluş Savaşı sürecinde yeniden toparlanacak, sonra da Cumhuriyet Ordusu hâline gelecektir. Ama yeniden örgütlenmiş olan bu ordunun, İttihatçılar'ın dönemindeki ordu ile çok benzer yanının olmasının yanı sıra, hesaba katılması gereken önemli farkları da vardı. Şimdi bu süreç üzerinde duralım.

İttihatçılar'ın son biçimini verdikleri modern ordu, yeniçeri ve ulema kesiminin gerici tavırlarına karşı mücadele sürecinde ortaya çıkmıştı. Bu ordu reform sürecinin en önemli ürünüydü. Ama orduyu biçimlendiren etken sadece devlet içindeki gericiliğe karşı mücadele değildi. Bağımsızlık mücadelelerinin ve Osmanlı'dan her gün bir parça daha koparan Avrupalı devletlerle yapılan sonu gelmez savaşların da ordunun biçimlenmesinde önemli rolü oldu. Modern ordunun daha oluşum aşamasında bağımsızlık mücadelelerine karşı biçimlenmesi, hatta onun oluşum amaçlarından belli başlı birinin bu mücadeleleri engellemek olması, unutulmaması gereken önemli bir olgudur.

İttihat ve Terakki'nin son biçimini verdikleri ordu da gene aynı güçlerle mücadele içinde yoğrulmuştu. Örneğin ordu, Abdülhamit mutlakıyetine karşı savaş, 31 Mart gerici ayaklanmasının bastırılması, İngiliz işbirlikçisi Kâmil Paşa hükümetinin 1913'te darbeyle zor kullanılarak düşürülmesi gibi, o tarihî koşullarda ilerici olan olaylarda yer almıştı. Bunun yanı sıra eskiden olduğu gibi, Balkan uluslarıyla savaşmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde tamamen bir burjuva kurum hâlini alan bu ordunun, içteki sınıf mücadelesi ile yani işçi sınıfı ve köylülükle önemli problemleri olmadı. Zaten köylü bu reformlar süresi boyunca durgundu. Yoksa Hıristiyan ulusların köylüleri ve Kürt köylüsü, 1800'lerin başlarından itibaren ulusal istemleri için Osmanlı'ya karşı isyan içindeydiler.

Hıristiyan ulusların başkaldırıları imparatorluk çökene kadar da devam etti. II. Mahmut döneminde kurulmaya başlanan modern ordunun daha sonraki süreçte de değişmeyen temel bir özelliği, ulusal kurtuluş savaşlarına karşı mücadeleyi, değişmeyen bir hedef olarak belirlemiş olmasıydı. Kürtler ise II. Abdülhamit'in Kürtler'e yönelik politikalara son vermesiyle birlikte tekrar Osmanlı'yla ortak davranmaya başlamışlardı. Hatta 1908'de ilân edilen İkinci Meşrutiyet Kürt hareketine de belli ölçülerde özgürlük getirmişti. Örneğin Kürtçe gazeteler, yayın organları yasal olarak yayınlanmaya başlamış, yine yasal alanda Kürt örgütleri kurulabilmişti. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan Osmanlı egemen sınıflarının Kürtler'e yönelik bu uzlaşmacı ittifak politikası 1925 yılına kadar sürmüş, başka bir ifadeyle, Dünya Savaşı ve onu izleyen Kurtuluş Savaşı sırasında da II. Abdülhamit"in Kürtler'e yönelik politikası esas olarak devam etmiştir.

İşçi sınıfı hareketi ise 1900'lerin başında henüz doğuş ve emekleme aşamasındadır. 1908 Devrimi'yle birlikte bu hareket de canlanır ama kısa sürede bastırılır. Özetle ordunun burjuva bir kurum olarak yapılanması sürecinde içteki sınıfsal mücadele ve Kürtler'e karşı mücadele büyük bir önem taşımamıştı. En azından bu mücadele ön planda değildir. Ordunun biçimlenmesinde ön planda olan mücadele, ulusal hareketlerin bastırılması ve imparatorluğu yarı-sömürge hâline getiren, bununla da kalmayıp her gün bir parçasını koparıp küçülten Avrupa sömürgeciliğine ve Çarlık Rusyası'na karşı mücadeledir. İçte ise, ezilen sınıflardan çok, saltanat yönetimine karşı meşrutiyet için mücadele ve daha sonra da İngiltere yanlısı, işbirlikçi komprador burjuvazinin başını çektiği muhalefete karşı mücadele ön plandaydı. 31 Mart Olayı'ndan sonra Hareket Ordusu bu amaçla oluşturulmuş, 1913 Babıâli Baskını bu amaçla yapılmıştır.[9]

---

[9] Enver'in başında bulunduğu Babıâli Baskını ile İngilizci Kâmil Paşa Hükümeti'ni düşüren İttihatçılar, Avrupalı devletlere de bir nota verdiler. Bu notada, o sırada işgal altında bulunan Edirne'nin Osmanlı şehri olduğu ve terk edilmeyeceği, Ege Adaları'nın Anadolu'nun bir parçası olduğu belirtiliyor, daha sonra da Osmanlı'nın yarı sömürge olmaktan kurtulabilmesi için şu istemler ileri sürülüyordu:

Osmanlı'nın elde kaldığı kadarıyla bütünlüğünün korunmasına ve imparatorluğun yarı-sömürge durumundan kurtarılmasına yönelik çabalar ise, Almanya'nın yanında Dünya Savaşı'na girilmesiyle sonuçlanır. Bu savaşta İttihat ve Terakki, seçme subaylar ve kadrolar aracılığıyla, başta Ortadoğu ve Hindistan olmak üzere Müslüman ulusları İngilizler'e karşı ayaklandırmaya da çalışır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu çökene kadar ordunun mücadele ettiği, daha doğrusu ordunun mücadelesinde ön planda olan güçler işte bunlardı.

Cumhuriyet Ordusu Hangi Güçlerle Mücadele Sürecinde Oluştu?

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile beraber, Osmanlı Ordusu da çökmüştü. Ama tekrar vurgulayalım: çöken bu ordunun feodal Osmanlı Ordusu'yla bir ilgisi kalmamıştı. Ordu tamamıyla modern, burjuva bir kurum hâline gelmişti. Kurtuluş Savaşı'nı örgütleyen ve cumhuriyeti kuran paşalar tümüyle bu orduda yetişmiş ve o makama gelmiş subaylardı. M. Kemal, İsmet, Fevzi, Karabekir, Ali Fuat, Refet, Rauf ve diğer kolordu, ordu komutanları; Abdülhamit'in okullarında, onun eğitim sistemiyle yetişmiş, İttihat ve Terakki'de yer almış, Dünya Savaşı'nda savaşmış, terfi ederek paşalığa (general) kadar yükselmiş kişilerdi. (Dünya Savaşı'ndan sonra çöken Osmanlı Ordusu böyle bir orduydu.) -bu cümle çıkacak.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesiyle birlikte, Osmanlı egemen sınıflarının iç ve dış siyasetleri de önemli değişikliğe uğradı. Orduda meydana gelen değişimleri anlayabilmek için egemen sınıfların, yani burjuvazi ile taşra egemenleri, büyük toprak sahipleri ittifakının siyasî çizgilerinde meydana gelen bu değişimleri mutlaka hesaba katmak gerekir. Çünkü ordu her toplumda, her ülkede aklına eseni yapan bir güç değil, egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eden bir güçtür.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu bir daha geri dönmemek üzere yıkılıp gitmişti. Üstelik Osmanlı'nın elinde kalan son parça, yani Anadolu toprakları da açık işgal altındaydı. Osmanlı egemenleri Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da olmuşlardı. Yani 'yarı sömürge olmaktan kurtulalım, hatta bütün Müslüman

Kapitülasyonların kaldırılacağı konusunda büyük devletler kesin olarak söz vermelidirler. Osmanlı kendi gümrüklerini belirlemede özgür olmalıdır. Osmanlı malî ve iktisadî olarak bağımsız olmalıdır. Yabancılar yerli yurttaşlar gibi vergi vermelidirler. Yabancı postaneler kaldırılmalıdır. Bu koşullar yerine getirilinceye kadar da gümrük resimleri yüzde 4 artırılmıştır.

ulusları İngiltere ve Rusya'ya karşı ayaklandırıp imparatorluğu genişletip güçlendirelim' derken, ülke yarı-sömürge-likten tam sömürge hâline dönüşmüş, başkent İstanbul bile işgal edilmişti. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Anadolu toprakları üzerinde bir de Ermeni ve Rum devleti kurulmaya çalışılıyor, Kürtler de Osmanlı'dan koparılmak isteniyordu. Savaş sırasında İttihatçılar'ın kaldırdığı kapitülasyonlar da tekrar yürürlüğe konulmuştu.

Osmanlı egemen sınıfları için olumsuzluklar sadece bunlardan ibaret değildi. Savaştan sonra Dünya da artık eski Dünya olmaktan çıkmıştı. 1917 yılında Rusya'da meydana gelen sosyalist devrim Dünya'nın çehresini değiştirmişti. Savaştan sonra bütün Avrupa, hatta bütün Dünya bu devrimin etkileri ile sarsılıyordu. Osmanlı da bunun dışında değildi. Sosyalist hareket, artık Osmanlı'dan arta kalan topraklar üzerinde de somut bir güç hâline gelmişti. İşçi sınıfı hareketi bizim tarihimizde ilk kez, 1919 yılında Şefik Hüsnü önderliğinde kurulan *Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası* ile siyaset sahnesine adımını atmıştı. Bu örgütlenmeyi daha sonra 1920 Bahar'ında Ankara'da kurulacak olan *Türkiye Halk İştirakiy-yun Fırkası* izleyecektir.

Aynı yılın Eylül ayında bu örgütlerle, Sovyetler'de Mustafa Suphiler'in oluşturduğu yapılanma Bakû'de TKP olarak birleşeceklerdir. Bu durum Türkiye'de sınıflar mücadelesinde yeni bir olgu idi. Ama bolşevizmin etkisi sadece bu sosyalist örgütlenmelerle de sınırlı değildi. Genel olarak halk içinde, açık işgale karşı oluşan milis güçler, hatta Osmanlı Ordusu'ndan arta kalan birlikler, subaylar ve bürokratlar arasında bolşevizme yönelik önemli bir sempati vardı. Öyle ki, savaşı izleyen bir iki yıl süresince bolşeviklik neredeyse bir moda hâline gelmişti.

Özetle Osmanlı egemen sınıfları sadece dıştan gelen tehlike ile değil, bir de içte oluşan bu ciddî tehlike ile karşı karşıyaydı. Gerçi Rusya'da meydana gelen devrim, Osmanlı'da yarattığı bu tehlikelerin yanı sıra, aynı zamanda egemen sınıfları kurtaran can simidi de olacaktır. Sovyetler Kurtuluş Savaşı'nın önemli ve tek destekçisi olacak, büyük miktarlarda para ve silâh yardımı yapacaktır. Ermeniler'in Doğu Anadolu'da İngiliz güdümünde bir devlet kurma çabaları, Sovyetler ile ittifak sayesinde, engellenecektir.

Fakat Kurtuluş Savaşı'na ve daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti'ne yaptığı bütün bu yardımlara rağmen, Sovyetler ve sosyalizm Türkiye egemen sınıfları için esas olarak savaşılması, ülke içinde kesinlikle yaşatılmaması gereken bir düşmandı.

Osmanlı egemen sınıflarının yeni siyasî çizgisini işte bu yeni koşullar belirledi. Bu yeni çizgi esas olarak ulusal temellerde, ulusal sınırlar içinde yeni bir devlet kurmaktı. Egemen sınıfları bu amaca götürecek olan program da Misak-ı Millî adıyla son Osmanlı Meclisi'nde 1920 yılının Ocak ayında kabul edilmişti.

Egemen sınıfların Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi sonrasındaki stratejisi; savaş sırasında elde edilen kazanımları koruma ve kalıcılaştırma olarak da ifade edilebilir. Gerçi savaşta ağır bir yenilgi alan, Kürtler'in bir kısmı hariç, kendine bağımlı ulusları kaybeden, ardından da açık işgale uğrayan bir ülke için kazanımlardan bahsetmek tuhaf gelebilir. Ama yakından bakınca durum daha farklıdır. Örneğin savaş öncesinde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Müslüman, özellikle de Arap uluslar zaten Osmanlı'ya pamuk ipliği ile bağlıydılar. Osmanlı buralardan asker alamadığı gibi, vergi de toplayamıyordu. Kendisi yarı-sömürge konumunda olan ve ekonomisi küçük sanayi düzeyinde bulunan Osmanlı'nın bu uluslar üzerinde ekonomik bir hegemonyası da yoktu.

Türkiye egemen sınıfları açısından kârı-zararı tartışılabilecek olan böylesi toprak kayıplarının yanı sıra, savaş sırasında, iç pazarın gelişimi ve bu iç pazara sahiplenme bakımından önemli adımlar atılmıştı. Örneğin emperyalizme bağımlılık savaş nedeniyle bir bakıma kendiliğinden ortadan kalkmıştı. Dış borçlar ödenmiyordu. Kapitülasyonlar kaldırılmıştı. Gümrükleri Osmanlı'nın kendisi belirliyordu. Bunların yanı sıra belki de en önemlisi, emperyalizmin işbirlikçisi konumunda olan Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıktan oluşan burjuva kesim iç pazardan tasfiye edilmişti. Bu tasfiye sadece ekonomik anlamda bir tasfiye değildi. Gayrimüslim azınlıklar nüfus olarak neredeyse toptan bir tasfiyeye uğramışlardı. Savaş ortamında gerçekleşen tasfiyeden sadece iç pazarını azınlıklardan temizleyen burjuva kesim değil, gidenlerin topraklarını, bağ ve bahçelerini, mallarını yağmalayan toprak ağaları, taşra egemenleri de büyük çıkar sağlamışlardı. Böylece Müslüman Türkiye burjuvazisi emperyalizmin Anadolu ile kuracağı ekonomik ilişkilerde tek muhatap hâline gelmişti.

İç pazar konusundaki gelişmeler sadece bunlardan da ibaret değildi. Savaş nedeniyle dış ekonomik bağların kopması, ithalatın durması yüzünden ülke iç üretime ve iç ticarete mecbur kalmıştı. Bu mecburiyet, iç pazarın kendi içinde bütünleşmesi ve gelişmesi sürecini hızlandırdı. Örneğin İstanbul artık ithal buğdayla değil, İç Anadolu'da üretilen tahılla beslenmek zorundaydı. Savaşın ve ordunun ihti-

yaçları da iç üretim ve ticaretle karşılanmalıydı. Böylece metropollerle tarım bölgeleri arasındaki ticarî ilişkiler o zamana kadar olmayan biçimde sıkılaştı. Hatta mevcut ulaşım şebekesi bu yükü kaldıramadı. Bu nedenle de, vagon yolsuzluğu örneğinde görülen kimi olaylar yaşandı. Bu koşullar içinde, devletin de göz yumduğu yolsuzluklar, vurgunlar ve karaborsa sayesinde Müslüman Türkiye burjuvazisi belli bir sermaye birikimi de sağlamış oldu. Zaten İttihatçılar'ın uyguladıkları ve teşviki sanayi türünden yasaları da içeren ekonomik politikalar eldeki bütün imkânları bu kesimin hizmetine sunuyordu. Özetle savaş sırasında azınlık ulusların zorla mülksüzleştirilmesi, savaşın yarattığı vurgun, karaborsa ve devletin desteği sayesinde belli bir sermaye birikimi de sağlanmıştı.

Bu olgular göz önüne alındığında, Türkiye egemen sınıflarının savaş sonundaki stratejisi; savaş koşullarında bir hayli gelişmiş, bütünleşmiş, emperyalizme bağımlılık ilişkilerinden kurtulmuş ve Müslüman Türkiye burjuvazisinin denetimi altına alınmış olan iç pazara razı olma, bu kazanımları Misak-ı Millî sınırları içinde ulusal bir devletin garantisi altına alma, bunu da emperyalist sisteme kabul ettirme olarak ifade edilebilir. Bu bakımdan Kemalizm, tarihî gelişim süreci açısından Osmanlı'daki burjuva hareketin ulusal devlet koşullarına uyarlanmış hâli ya da burjuvazinin imparatorluğu yaşatma, yeniden diriltme hayallerinden vazgeçmiş, hatta bunlara tavır almış hâli olarak da tanımlanabilir.

Bu strateji içinde, kendini Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşatılmasına adayan, siyasî ve ideolojik olarak ona göre biçimlenen, örgütlenen, emperyalizme karşı tavrını da buna göre belirleyen İttihatçılığa yer yoktu. Bu nedenle egemen sınıfların siyasî çizgilerindeki değişikliğin kendini gösterdiği en önemli yerlerden biri İttihatçılığa karşı tavırdı.

İngiliz ve Avrupa emperyalizminin gözünde Osmanlı toprakları üzerindeki en büyük düşman İttihatçılık'tı. Osmanlının, dolayısıyla da İttihatçılar'ın savaşta yenilmesiyle birlikte İngiltere İttihatçılığın kökünü tamamen kazımak için harekete geçti. Önde gelen İttihatçı kadrolar ve komutanlar tutuklanıp Malta'ya sürgün edildiler. Yurt dışına kaçan ve orada bir yandan Anadolu'da direniş oluşturmaya, bir yandan da hâlâ Müslümanları İngilizler'e karşı ayaklandırmaya çalışan, bu işler için de Radek, Lenin, Stalin gibi bolşeviklerle ilişkiye geçen ve baş-

langıçta Sovyetler'in desteğini alan[10] İttihatçılar ise birer birer öldürüldüler. İttihatçı üçlünün iki ismi, Talat ve Cemal Paşalar da öldürülenler arasındaydı. Üçlünün diğer ismi Enver'i ise çok farklı bir akıbet beklemekteydi.

Başta İngiltere olmak üzere emperyalizmin bu İttihatçı düşmanlığı, emperyalizmle uzlaşmaya çalışan, hatta mütarekeden sonra emperyalist bir ülkenin mandası (sömürgesi) olmaya bile razı olan, Rum kuvvetleri yerine İngiliz ve Fransız askerlerini işgal için çağıran egemen sınıflara da sirayet etti. İngilizler'in kesin tavır koydukları İttihatçılığa onlar da aynı tepkiyi verdiler. Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde toplanan delegeler İttihatçılık yapmayacaklarına yemin ederek işe başladılar.

Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi* isimli çalışmasının ikinci cildinde; "İtilâf Devletleri'nin dilinde, İttihatçılık ve bolşeviklik en büyük iki suçtur. Saray, Anadolu hareketini, 'İttihatçıların işi' diye gözden düşürmeye çalışmaktadır." diye belirttikten sonra bu yemin metnini aktarıyor. Metin, Mustafa Kemal ve onun çoğu İttihatçılık'tan gelme arkadaşları tarafından hazırlanmıştı. Yemin metni şöyleydi:

"Kongre'de vatan ve milletin mutluluk ve kurtuluşundan başka hiçbir kişisel çıkar gütmeyeceğime, vatanın bugün uğradığı belâ ve felâketlere sebep olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacağıma ve mevcut partilerden hiçbirinin politik emellerine hizmet etmeyeceğime vallahi billâhi..."[11]

Böyle bir yemine ihtiyaç duyulmasının gerekçesi de şuydu:

"Dışarıda yapılan propagandaların uğursuz etkisini gidermek amacıyla, Kongre'nin, İttihat ve Terakki çıkarı ya da bu örgütün canlandırılması amacıyla çaba harcamadığını kamuoyuna kanıtlamak için yukarıda belirtilen yemin biçimi çerçevesinde sayın üyelerin ant içmeleri komisyonumuzca uygun görülmüştür.

Öneri Komisyonu Başkanı

Mustafa Kemal"

Bu yeminle 1912 yılında iktidara gelen İttihatçı karşıtı, İngiliz yanlısı hükümetin, ordu mensuplarına ettirdiği (yukarıda aktarılan) yemin arasında bir bağlantı kurulabilir mi? Düşünmeye değer. Çünkü bura-

---

[10] Sovyetler başlangıçta İttihatçılar'a verdikleri bu desteği daha sonra, yani Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'ndaki liderliği kesinleştikten sonra kaldıracaklar ve destek M. Kemal'le, TBMM Hükümeti'ne yönlendirilecektir. 1921 Mart'ında Sovyetler Ankara ile ilk resmî antlaşmayı imzalayacaktır.

[11] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, II. Cilt, s.259 (s. 529 ?)

da da yemin metni İngilizler'e hoş görünebilmek, onların o zamanki başlıca dayatmalarından biri olan anti-İttihatçılığın kabul edildiğini göstermek için hazırlanmıştı. İki yeminde de İttihatçılığa karşı tavır ön plandaydı. Birincisinde, genelde İttihat ve Terakki içinde örgütlü bulunan genç ordu mensuplarına 'siyasetle uğraşmayacağım' diye yemin ettirilirken, ikincisinde neredeyse tamamı eski İttihatçı olan ve seçilerek Sivas'a gelen, doğrudan siyasete soyunan delegelere partiler üstü kalacağım diye yemin ettiriliyordu. Böyle bir tavır Sivas Kongresi'nin genel havasına da uygundu. Çünkü örneğin bu kongrede Amerikan mandası günler boyu tartışıldı ve mandaya karşı bir karar çıkmadı. Tersine "acaba Amerika bu işe ne der?" diyerek meselenin Amerikan Senatosu'na sorulmasına karar verildi. O günlerde Anadolu'daki direnişe karşı olan Fevzi de (Çakmak), Amerika'nın cevabını günlüğünün "8 Teşrinisani 1335 (8 Kasım 1919) (Cumartesi)" tarihli sayfasına şöyle not etti:

"Amerika mandayı kabul etmiyor."[12] Görüldüğü gibi mandayı kabul etmeyen Türkiye değil, Amerika'dır. Sivas Kongresi kurtuluş için emperyalist ülkelerden birine yamanma havası taşıyordu.

Böylece İttihatçılığın ve önde gelen İttihatçılar'ın Kurtuluş Savaşı'nın dışında tutulması, yeniden oluşturulan kurumlardan dışlanması, Kurtuluş Savaşı'nı örgütleyen egemen sınıfların önemli bir gayesi hâline geldi. Örneğin yurt dışında bulunan İttihatçı liderler ve sürgüne yollanan bazı İttihatçılar ülkeye sokulmadı. Gelebilen ya da geride kalan etkili İttihatçılar da her tür yönteme başvurularak tasfiye edildi. İttihatçılığın tasfiyesi sayesinde M. Kemal önderliğinde ve etrafında yeni bir yönetici kadro oluşturuldu. Cumhuriyet Ordusu da, orduya son biçimini veren İttihatçılar'dan ve İttihatçılık'tan arındırılmış bir ordu olacaktır.

Bu özet bilgilerden sonra şimdi tekrar savaş sonrasında Osmanlı Ordusu'nun ne durumda olduğuna dönelim.

Savaş sonunda hem ordunun İttihatçılar'dan oluşan üst komuta kademesi hem de alt birimler dağılmıştı. Cephelerde alınan yenilgilerle, askerden firarlarla zaten iyice eriyen ordu, bir de Mondros Mütarekesi ile resmen dağıtılmıştı. Ordu, genelde adı var kendi yok, kâğıt üzerinde bulunan birliklerden ibaretti.

Ordunun sorunu sadece dağılmış ve çökmüş olmaktan ibaret değildi. Osmanlı Ordusu'nun çöküşünden doğan boşluğu, açık işgale

---

[12] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Yapı ve Kredi Yay., I. baskı 2002 IV. Defter, s. 674

karşı tepki olarak ortaya çıkan milisler doldurmaya başlamıştı. Milis güçler içinde en önemlisi de başında Ethem'in (Çerkes) bulunduğu *Kuvayı Seyyare* idi. Bu milis güçler, içlerinde sosyali-zan eğilimleri de taşıyarak, resmî orduya karşı bir alternatif, bir rakip olarak gelişiyorlardı. Güneyde Fransızlar'a ve Ermeniler'e, Ege'de Rumlar'a karşı ilk direnişleri örgütleyenler bunlardı. İstanbul Hükümeti'nin ve İngilizler'in de desteğiyle Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkarılan iç isyanlar da Ethem'in Kuvayı Seyyaresi tarafından bastırılmıştı. Osmanlı'dan arta kalan, adı kolordu olan resmî ordu birlikleri iç isyanlar karşısında aciz durumdaydılar. Mustafa Kemal daha sonraları *Nutuk*'ta bu durumu şöyle itiraf edecektir:

"Gerçekten birçok yerlerde kimi ordu erleri ayaklananlarla çarpışmadıkları gibi tersine, silâhlarını onlara bırakarak köylerine, yurtlarına savuşuyorlardı. Ulusal birliklerin (Kuvayı Milliye -yn.) devrim amacını daha kolaylıkla anladıkları ve ayaklananların ayartmalarına kapılmadıkları anlaşılmıştı."[13]

Milislerin güçlenmesine, savaşçı sayısını artırmasına karşın resmî ordu askere adam alamıyor, üstelik devam eden firarlarla daha da küçülüyordu.

Ordudan firar edenlerin ise gerçekten haklı gerekçeleri vardı. Örneğin yakalanan asker kaçakları, vatanı savunma görevinin hep fakirlerin sırtına yıkıldığından, zengin çocuklarının korunup askere alınmadığından, zenginlerin kendi kişisel çıkarları dışında bir şey düşünmediklerinden şikâyet ediyor ve bu nedenle de firar etmeyi kendilerine bir hak olarak görüyorlardı. Yunan işgaline karşı Ege bölgesinde ilk direnişi örgütleyenler içinde bulunan Demirci Mehmet Efe'nin 1919 Sonbahar'ında, "Aydın ve Havalisi Cephe Komutanı Mehmet Efe" imzasıyla "Çal Millî Heyeti Başkanlığı"na gönderdiği mektubun bir kısmı şöyleydi:

"Çal Heyet-i Milliye Riyaseti'ne,

Elyevm (hâlâ) cephede bulunan mücahidin yekûnunu (tamamını) köylülerle kasabalıların fakir sınıfına mensup halk teşkil etmektedir.

Zengin eşraf evlatlarından ferd-i vahit (tek kişi) bulunmadığı gibi, mutavassıt (orta hâili) tabakaya mensup ahaliden de pek az kimse mevcuttur. İş bu efrat (fertler) Hükümet-i Osmanî'nin bidayet-i teşkilinden (ilk oluşumundan) beri, bilhassa Balkan ve beş senelik Dünya Harbi'nde olduğu gibi Millî Harp'te de muhafaza-i vatan hukukunun munhasıran (özellikle, sadece) zayıf omuzlarına yükletilerek, diğer

[13] Mustafa Kemal, *Söylev*, TDK Yayını, 1978 C. II, s. 346

halkın türlü türlü bahanelerle geride mazhar-ı himaye olduklarını (korunduklarını) ve menâfi-i şahsiyetlerini (şahsi çıkarlarını) teminden başka bir düşünceleri olmadığından bahisle pek muhik (haklı) olarak şikâyette bulunmaktadırlar.

Ezcümle derdest edilen firarî efrat, iş bu adaletsizlikten dolayı firar için kendilerinde bir hak gördüklerini alenen söylemektedirler."[14]

Üstelik Osmanlı'dan geriye kalan bu bölük pörçük düzenli ordu birliklerinde ortaya çıkan eğilimler de hiç iç açıcı değildi. Bu birlikler içinde de bolşevizm etkisini göstermeye başlamıştı.

Doğan Avcıoğlu, aynı çalışmasında, bolşevik etkisinin ya da modasının hem TBMM hem de ordu içinde, yani resmî çevrelerde yaygınlığı ile ilgili olarak birçok örnek vermektedir.

Avcıoğlu'nun, "Ordu Birliklerinde Bolşeviklik Modası" başlığı altında verdiği örneklerden bazıları şöyle:

Fahrettin Altay o günlerde, yani 1920 yılı içinde Konya'da kolordu komutanıdır. Şunları anlatır:

"Uşak karşısındaki İslâmköy'de bulunduğum sıralarda bir alay süvari ve Kurmay Yüzbaşı İzzet Bey'le (Aksular) yanıma gelen Refet Bey'in (Bele) flâmasının yeşil ve kırmızı renkte oluşu dikkatimi çekti, Kolordu Karargâhı binasına girerken kapıdaki flâmamızın kırmızı ve beyaz oluşunu kendisine göstererek:

—Kusura bakmayınız, bu yeşil-kırmızı rengi Osman Bey'in flâmasında da görmüştüm, ast olduğu için aldırmadım. Fakat siz üstümün de bu renkleri taşıdığınızı görünce artık benim flâmamın da rengini değiştirmem zorunlu oldu..."[15]

O günlerde yeşil renk İslâmcılığı, kırmızı da bolşevikliği göstermektedir. Fahrettin Altay, astlarının birliklerine bu renkleri taşıyan flamalar astıklarını görünce sesini çıkarmıyor. Hatta üstü olan Refet Bele'nin de böyle flamalar astığını görünce o da modaya uyuyor.

O sırada Batı Cephesi Komutanı olarak bulunan ve Ekim 1920'de bu görevden alınacak olan Ali Fuat (Cebesoy) ise işi biraz daha ileri götürür:

"...Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Cebesoy Paşa subaylarla erlerin birlikte yemek yemelerini kararlaştırır ve günlük bir emirname kaleme alarak bunu bütün birliklere duyurur. Er-Subay farkı böylece kaldırılacaktır."

---

[14] Mete Tunçay. *Bilineceği Bilmek*. Alan Yay. 1983, s. 129, 131

[15] D. Avcıoğlu, *a.g.e.*, s. 449

Batı Cephesi'nde durum böyledir. Doğu Cephesi'nde de farklı bir durum yoktur. Doğu Cephesi Komutanı, anti-komünistliğinden zerrece şüphe edilmemesi gereken Kâzım Karabekir'dir. Doğan Avcıoğlu Karabekir'in tavrını da şöyle anlatıyor:

"Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ise, bolşevik ordularda yok diye, kendi birliklerindeki subayların rütbe işaretlerini söktürür ve Genelkurmay Başkanı İsmet İnönü'den sert bir uyarı alır."

Durum böyle olunca, ordu konusunda yapılması gereken işler de kendiliğinden ortaya çıkıyordu:

Önce ordu üst kademesini İttihatçılık'tan ve sivri İttihatçılar'dan arındırılmış biçimde yeniden oluşturmak. Burada "sivri" sıfatını şunun için kullanıyoruz: Osmanlı Ordusu içinde İttihatçı olmayan ya da İttihatçılığa bulaşmamış bir tane komutan yoktu. Çünkü orduya en son biçim İttihatçılar tarafından verilmiş ve ordu gençleştirilmişti. Bu nedenle, örneğin M. Kemal ve çevresindekiler de İttihatçı'ydı. Ama örneğin M. Kemal İttihatçılar'a mesafeli duran, hatta onları eleştiren ve bu eleştirilerinde de Hürriyet ve İtilâf'a yakın olan biriydi. Yani M. Kemal İttihat ve Terakki içinde önemli bir yeri olan ya da o dönemlerde öne çıkan biri değildi. En önemlisi de M. Kemal, İsmet ve Fevzi'nin mütarekeden sonraki sicilleri temizdi. Fevzi İngilizler'in emrindeki Damat Ferit Hükümeti'nde Genelkurmay Başkanlığı yapacak, İsmet de burada görev alacak kadar geniş kişilerdi. M. Kemal ise padişah ve İngilizler tarafından Anadolu'daki direnişi bastırabilecek güvenilir paşa olarak seçilmiş ve Samsun'a yollanmıştı. Bu anlamda bunlar "sivri" İttihatçı değildiler.

Yapılması gereken diğer bir iş ordudan firarları engellemek ve ne pahasına olursa olsun halkı askere almaktı. Böylece ordu birlikleri adı var kendi yok birlikler hâlinden kurtarılıp gerçek güç hâline getirilmeliydi.

Bunların yanı sıra milis güçlerin gelişimi engellenmeli ve bu güçler dağıtılıp resmî ordu ülkedeki tek silâhlı güç hâline getirilmeliydi. Bu noktada sorun, prestijinin doruğunda bulunan ve 6-7 bin kişilik bir güce sahip olan Ethem'in ve Kuvayı Seyyare'nin tasfiyesiydi.

Kurtuluş Savaşı'nın Örgütlenmesine Katılan Asker Kadroların Sınıfsal Konumu

Ordunun yeniden yapılanma sürecine geçmeden önce, kafa karışıklığına neden olan bir sorun üzerinde duralım. Bu sorun, Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenmesine katılan, TBMM'de milletvekili olarak bulunan, hükümetlerde görev alan Osmanlı paşalarının ve subaylarının

sınıfsal konumlarıyla ilgilidir. Bu subaylar için, "Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenmesine katılan" nitelendirmesini kullanıyoruz. Çünkü bu mücadeleyi örgütleyenler sadece bunlar değildir. Eşraf, bürokratlar, Kürt aşiret reisleri ve büyük toprak sahipleri bu işin içindedirler. Hatta çoğu yerde mücadeleyi ilk örgütlemeye başlayan ve yanlarına almak için Osmanlı paşalarına gidenler bunlardır. Bu çalışmanın başında da değindiğimiz gibi bu asker kesim, Kemalist tarih yazımında egemen ve ezilen sınıflardan bağımsız, onların üzerinde bir zümre olarak gösterilmektedir.

370 civarında milletvekilinden oluşan Birinci Meclis'in 53 üyesi ordu mensubu idi. Bunların 10 tanesi paşaydı. Bu ordu mensupları dün ne idiyseler bu gün de oydular. Yani Osmanlı egemen sınıflarının düzeninin ve ülkesinin koruyucusu. Bunlar Kurtuluş Savaşı'na başlangıçta ülke ile birlikte hilâfet ve saltanatı kurtarmak için girdiler. Birinci Meclis'in yemin metni şöyleydi:

"Hilâfet ve saltanat ve vatan ve milletin istihlas (kurtuluş) ve istikbalinden başka gaye takip etmeyeceğime vallahi."[16]

Ordu 1908 Devrimi'nin vurucu gücü olmuştu. Ama o bunu kendi kafasına eserek, tüm sınıflardan bağımsız bir biçimde yapmamıştı. Tersine, ordudaki örgütlenmeyi yapan İttihat ve Terakki idi. Ordudaki subaylar İttihat ve Terakki merkezinin aldığı kararlara uymuşlardı. İttihat ve Terakki ise burjuva-eşraf ittifakına dayanan bir örgütlenme idi. Dolayısıyla İttihatçılar'ın denetiminde olan ordu aslında İttihat ve Terakki'de temsil edilen egemen sınıf ittifakının vurucu gücü durumundaydı. Birinci TBMM'de milletvekili olarak yer alan ordu mensupları bu ordunun mensuplarıydı. Tıpkı son Osmanlı Meclisi'nin milletvekillerinin yeni TBMM'ye de dolmalarında, mebusluğa burada devam etmelerinde olduğu gibi, Osmanlı'nın ittihatçı subayları da hem rütbelerini korumuşlar hem de mecliste yer almışlardı.

53 subay bu ordunun mensubuydu ama bunlar 1908'lere göre de toplumsal konum bakımından epey mesafe kat etmişlerdi. Bunlar artık 1908'de olduğu gibi adı sanı bilinmeyen, maaşlarını tefecilere kırdırmak zorunda kalan, zaman zaman ayaklanan, padişaha, yönetime karşı olan genç subaylar değildi. (Kurtuluş Savaşı başlangıçta padişaha karşı değildi, tersine İstanbul'da esir olarak gördüğü padişahı, memleketle birlikte kurtarmayı önüne koymuştu.) Yine bu subaylar 1908'lerdan farklı olarak dönemlerinin ilerici düşüncelerinden uzak

---

[16] Tarık Zafer Tunaya, *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi Yay., s. 18, 34. dipnot

duruyorlardı. 1908'lerde ilericiliği İttihat ve Terakki temsil ediyordu. 1920'lerde ise Türkiye'de de ilericilik bolşevizmdi. 1920'lerin subayları bolşevizmden uzak durup ona düşman olmakla kalmıyor, kendi geçmişleri olan İttihatçılığı da inkâr ediyorlardı. Aslında bu durum, Türkiye burjuvazisinin ve egemen sınıflarının, biraz önce anlattığımız Dünya Savaşı sonrasındaki eğilimlerinin bu kesime yansımasından başka bir şey değildi. Sonuçta bunlar da, en az mecliste bulunan toprak sahipleri, çiftçiler, tüccarlar, aşiret reisleri, dinî cemaat önderleri kadar mevcut düzenin devamından yanaydılar. Çıkarları buna uygundu. En iyisi birkaç somut örnekle durumu anlatmaya çalışalım.

M. Kemal Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin 7. Ordu Komutanı olan bir paşa idi. Öyle ezilen, cefa çeken biri değildi. Örneğin Osmanlı paşası M. Kemal, Dünya Savaşı sırasında, stres atmak için Sofya'ya, tedavi için kalkıp ta Karlsbad'daki kaplıcalara gidebiliyordu. Yani hem yaşam biçimi hem toplumsal konumu bakımından ayrıcalıklıydı. M. Kemal Anadolu'ya geçtiğinde de tüm kolordulara ve idarî makamlara sözü geçen, onların üzerinde bulunan 3. Ordu Müfettişi durumundaydı. Meclis açıldığında ise M. Kemal fiilen daha büyük yetkilere sahipti ve egemen sınıf temsilcilerinden oluşan meclisin başkanıydı. Fevzi ise Osmanlı'nın Harbiye Nazırı olan bir Paşa, İsmet ise Harbiye Müsteşarı idi. Ali Fuat, Refet, Kâzım Osmanlı'nın Kolordu komutanlarıydılar. Rauf ise mütareke imzalayan hükümetin, Osmanlı'nın Bahriye Nazırı idi. Bunlar Kurtuluş Savaşı'na ve onun meclisine bu konumlarını kaybetmiş olarak değil, bu konumlarını koruyarak katıldılar. Üstelik paşa olmayanlar da paşa oldular, Fevzi ile M. Kemal ise Mareşal yapıldılar.

Özetle meclisteki ordu mensupları öyle gariban subaylar değildi. Bunlar toplumun ayrıcalıklı, kalburüstü bir kesimini, ezilen yoksul sınıfların değil, ezen ve yöneten egemen sınıfların bir parçasını oluşturuyorlardı.

TBMM'de ve Kurtuluş Savaşı'nda yer alan ordu mensuplarının, paşalarının egemen sınıflarla bağı sadece sahip oldukları makam, rütbe ve ayrıcalıklardan, toplumsal konumdan da ibaret değildir. Bazı subaylar doğrudan doğruya bizzat egemen sınıflara mensuptular. Örneğin Çerkes Ethem'in ağabeyi olan Reşit Bey subay milletvekillerinden biriydi. Ama Çerkes Ethem ve kardeşleri Bursa'nın ünlü ve güçlü, malikâne sahibi, zengin ailelerinden birine mensuptular. Ailenin bu gücü ve etkisi sayesinde Reşit milletvekili olabiliyordu.

Yine örneğin İstanbul'da meclis basıldıktan sonra üyeleri Ankara'ya gelen ve meclise giren *Çiftçiler Derneği*'nin 12 kişilik merkez

yönetim kurulunun 5 tanesi paşaydı. Bu dernek 1910 yılında İttihat ve Terakki bünyesinde kurulmuştu. 2 Şubat 1919'da da partileşmişti. Dernek kapitalistleşmiş ya da yönünü tamamen bu yana dönmüş büyük toprak sahiplerinden oluşuyordu. Mütarekede partileşen dernek, son Osmanlı Meclisi için yapılan seçimlerde de başarılı olmuştu. Yani ordu mensupları aynı zamanda büyük toprak sahibi de olabiliyordu. Zaten hem devlet memuru ya da subay olmak hem de ticaretle, siyasetle uğraşmak, toprak sahibi olmak o zaman istisnaî bir durum değildi.

Özetle, TBMM'de yer alan subayları, egemen sınıflardan ayrı, onlardan bambaşka çıkarlara ve düşünce yapısına sahip, bu sınıfların üstünde duran apayrı bir kategori olarak almak yanlıştır. Daha yakın tarihimizden bir örnek verelim.

"1954-1957 Meclisi'nde 25 eski asker milletvekili bulunuyordu. Bunlardan yirmi üçü DP, ikisi de CHP mensubuydular."[17]

Bunlar Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet döneminden kalma subaylardı. Herhalde hiç kimse bu subayların meclis ve DP içinde, egemen sınıflardan bağımsız ayrı bir kesimi temsil ettiklerini iddia edemez. 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesini bir karşı devrim olarak görenler, ordunun genel olarak 1946'dan 1954'e kadar İnönü ve CHP'ye karşı Demokrat Parti'yi desteklediği gerçeğini görmezden gelmektedirler. 1954 seçimlerinde CHP'nin 2 subay milletvekiline karşılık DP'nin 23 subay milletvekiline sahip olması bu durumun meclise yansımasından başka bir şey değildir. İleriki bölümlerde bu konu üzerinde duracağız.

Şimdi tekrar konumuza, ordunun Kurtuluş Savaşı sırasında yeniden örgütlenmesine dönebiliriz.

Ordunun Yeniden Yapılanması

Ordunun yeniden yapılanması 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılması ve yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte başladı. Bu sırada İttihatçı liderler yurt dışına kaçmış bulunuyorlardı. Dolayısıyla duruma doğrudan müdahale edemiyorlardı. Ülke içinde kalanlar ise sürgündeydiler. İngilizler 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmişler ve Osmanlı Meclisi'ni de basarak önde gelen birçok İttihatçı'yı sürgüne göndermişlerdi. Örneğin TBMM açıldığında Ali İhsan (Sabis)

---

[17] (Hicret Hürkan (Canbazoğlu)/ Asker Gözü İle 27 Mayıs'a Doğru DP Devrinde Türk Silahlı Kuvvetleri/ EKİP Ekonomik Araştırmalar Merkezi Ankara 2005/ s. ıx

Paşa, Yakup Şevki Paşa, Mersinli Cemal Paşa, Cevat (Çobanlı) Paşa gibi öne çıkmış komutanlar, Rauf (Orbay), Kara Vasıf, Kara Kemal gibi örgütçü İttihatçılar Malta'da sürgünde bulunuyorlardı. Deyim yerindeyse ortalık bomboştu. Böylece Kurtuluş Savaşı'nın ünlü M. Kemal-İsmet-Fevzi üçlüsü ortaya çıkmış oldu.

Direnişte hiç gözü olmayan hatta karşı olan, Harbiye Nazırı olarak bulunduğu sırada Anadolu'daki direniş aleyhinde emirler yayınlayan, direnişçilere "sergerde" diyen ve sırf can telâşıyla Anadolu'ya kaçan Fevzi Millî Savunma Vekili, yine direnişe katılmamak için sonuna kadar direnen İsmet de Genelkurmay Başkanı yapıldı.

3 Mayıs 1920'de M. Kemal-Fevzi-İsmet üçlüsünün ordunun başına geçmesinin ardından yeni örgütlenme çalışmaları başladı. 24-25 Haziran'da Batı Cephesi Komutanlığı, 26 Haziran'da da El Cezire Komutanlığı kuruldu. Doğu Cephesi'nde zaten Kâzım Karabekir'in komuta ettiği 15. Kolordu bulunuyordu. Sivas'ta bulunan 3. Kolordu 9 Aralık 1920'de Merkez Ordusu'na dönüştürülecektir. Oluşturulan Batı Cephesi Komutanlığı'na Ali Fuat atandı.

Bu yeni oluşumlarla birlikte ilk iş milislerin yasaklanması oldu. 4 Ağustos 1920'de Genelkurmay Başkanı İsmet, Maliye, İçişleri ve Millî Savunma bakanlarına bir yazı yazarak; gönüllü birlik oluşturulmamasını, var olanların da kurulan komutanlıklara bağlanmasını istedi.

Bu arada Eylül ayı başında Meclis karıştı. Çünkü M. Kemal meclisin seçtiği yeni içişleri bakanına itiraz ediyordu. Meclis Tokat mebusu Nâzım'ı İçişleri Vekili seçmişti. Nâzım Bey, M. Kemal'in Ethem'i tasfiye etmek ve gelişen sol hareketi zorla ezmek istediği bir sırada bu makam için hiç de uygun biri değildi. Nâzım Bey'in bu makama neden uygun olmadığını M. Kemal *Nutuk*'ta açıkça anlatmaktadır:

"Baylar, Meclis üyeleri arasında, aykırı bir takım ilkelere eğilim gösterenler belirmeye başlamıştı. Bunlar arasında Nâzım Bey ve arkadaşları en çok dikkatimi çekmişti."[18]

Peki Nâzım Bey'in eğilim gösterdiği bu "aykırı ilkeler" neydi?

"Bu kişinin, 'Halk İştirakiyyun Partisi' diye, ağırbaşlılıktan uzak, yalnız çıkar sağlamak amacıyla bir parti kurma girişiminde bulunduğunu ve o partinin başında ulus tanımaz eylemler yapmak düşüne kapıldığını kuşkusuz duymuşsunuzdur."

Görüldüğü gibi "ağırbaşlı" olmayan solculuk, o zaman da devlet tarafından sevilmemektedir. Bizim tarihimizde komünistleri, yabancıların paralı uşağı, kişisel çıkarından başka bir şey düşünmeyen vatan

[18] M. Kemal, a.g.e., s. 369

haini biçiminde, demagojik olarak suçlayan ilk devlet adamı Mustafa Kemal'dir. Bu suçlamaların isim babası O'dur. M. Kemal, Nâzım Bey'in İçişleri Bakanı seçilmesiyle ortaya çıkan tehlikeyi de şöyle anlatır:

"Böylece Nâzım Bey, hükümetin bütün iç yönetim örgütünün başında, yurda ve ulusa değil, ancak paralı uşağı olduğu kimselerin yararına en büyük hizmeti yapabilecek duruma gelmişti."[19]

Mütarekeden, yani Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'nın teslim olmasından sonra, emperyalizmin ve İngiltere'nin gözünde en büyük suç İttihatçılık'tı. Bu suça hemen bolşeviklik de eklenmişti. Anlaşılan bu ikisi M. Kemal'in gözünde de birinci sırada gelen siyasî düşmanlardı.

M. Kemal türlü baskılarla Nâzım'ı istifa ettirdi ve onun yerine kendi adayı Refet'i (Bele) bu makama seçtirdi. M. Kemal bununla da kalmayacak kısa bir müddet sonra, 4 Kasım 1920'de bakanları seçme yetkisini meclisin elinden kendi üzerine alacak, böylece işi daha sağlama bağlayacaktır.

18 Eylül 1920'de *İstiklâl Mahkemeleri* kuruldu. Bu mahkemeler askerden kaçanları ve askere gelmeyenleri cezalandırmak, yani halkı zorla askere almak için kurulmuşlardı. Ama İstiklâl Mahkemeleri esas şöhretlerini asker kaçakları karşısında değil, M. Kemal'in siyasî rakipleri karşısında sağlayacaklardır.

Bu hazırlıklardan sonra önce *Yeşilordu* dağıtıldı. M. Kemal'in de bilgisi dâhilinde kurulan ve yönetiminde M. Kemal'in çevresinden birçok kişinin de, hatta bazı bakanların, milletvekillerinin de yer aldığı Yeşilordu, Ankara'nın isteği üzerine sorun çıkarmadan kendini dağıttı. Yeşilordu dağıtıldı ama ardından 18 Ekim 1920'de sahte TKP kuruldu. Yeşilordu içinde yer alan sol eğilimler ve 10 Eylül'de Bakû'de yapılan kongrede TKP'yi kuran komünistler bu sahte TKP aracılığıyla denetim altına alınmaya çalışılıyordu. Sahte TKP kurulunca, bu partinin dışında komünist faaliyet yürütmek de yasaklanmıştı.

Şimdi sırada Ethem ve Kuvayı Seyyare vardı. Çünkü Ethem'in güçleri dağıtılmadan yeni oluşturulan Batı Cephesi'nin ve resmî ordunun kurumlaşabilmesi mümkün değildi. Fakat oluşturulan Batı Cephesi'nin komutanlığına getirilen Ali Fuat'la Kuvvayı Seyyare'yi ve Ethem'i tasfiye etmek zor olacaktı. Çünkü Ali Fuat bir Çerkes'ti. Ethem de Çerkes'ti ve Ali Fuat Ethem'le yakın ilişkiler içindeydi. Ethem'in güçleri içinde de bir-

[19] *A.g.e.*, s. 370

çok Çerkes vardı. Üstelik Ali Fuat tasfiye edilmek istenen bu milislere de sempati ile bakmaktaydı. Uzun sözün kısası, bu iş Ali Fuat'la olmazdı. Ötesini Mustafa Kemal *Nutuk*'ta anlatıyor:

"Baylar, 8 Kasım 1920'de Fuat Paşa Ankara'ya geldi. Karşılamak için ben de istasyonda bulunuyordum. Fuat Paşa'yı, omzunda bir filinta ile Ulusal Kuvvetler (Kuvayı Milliye yn.) kılığında gördüm. Batı Cephesi Komutanı'na bu kılığı benimseten düşünce ve anlayış akımının bütün Batı Cephesi üzerinde ne denli aşırı bir etki yapmış olduğunu anlamakta, artık duraksamaya yer kalmamıştı."[20]

Ali Fuat'ı paşa kılığında değil de, omuzda filinta, milis kıyafetinde gören Mustafa Kemal; 'Cephe Komutanı böyleyse ötesini sen hesap et' diye düşünmüş olacak ki, hemen Ali Fuat'a, Sovyetler'e büyükelçi olarak atandığı müjdesini verir. Ali Fuat da bunu kabul eder. Mustafa Kemal o gece Refet'le İsmet'i de yanına çağırır ve kesin yönergesini verir:

"Kendilerine verdiğim kesin yönerge: *İvedilikle düzenli ordu ve büyük süvari gücü oluşturmak* idi. Böylece 1920 yılı Kasım'ının sekizinci günü *düzensiz örgüt düşüncesini ve siyasasını yıkmak kararı* eylem ve uygulama alanına konulmuş oldu."[21] (İtalikler bana ait)

Ali Fuat Batı Cephesi Komutanlığı'ndan alınıp Sovyetler'e büyükelçi olarak atanarak ülkeden uzaklaştırıldı. Böylece Çerkes-ler'le Ankara Hükümeti arasında çıkacak hengâmede askerî yetkilere sahip ve sözü geçen, saygın bir kişi olayların dışına itilmiş oldu.

Ethem'e ve milis güçlere karşı sadece askerî alanda değil, ideolojik alanda da savaş açıldı. Çünkü resmî ordudan daha çok prestije sahip olan milis güçleri dağıtmanın haklı gerekçeleri olmalıydı. Bu gerekçe şuydu: "Düzenli ordu olmadan Kurtuluş Savaşı kazanılamaz. Milis güçler başıbozuk sürüsüdür, bunlarla zafere varılamaz, hatta bunlar zaferin önünde engeldir." İddia genel olarak böyleydi. Bu iddia gerçeklerle çelişen bir iddiaydı.

Kurtuluş Savaşı'nın halktan oluşan ve resmî ordudan farklı bir iç işleyişe ve disipline sahip olan milis güçlerle kazanılamayacağı tezi neredeyse bütün devrim pratikleriyle, bu arada Kurtuluş Savaşı'nın o zamana kadarki deneyimleriyle de çürütülen bir tezdi.

İnsanlık tarihinde devrimler genel kural olarak düzenli ordularla değil, tersine düzenli ordulara karşı halkın kendini silâhlandırmasıyla, milis güçlerle yapılmıştır. 20. yüzyılda da emperyalizme karşı başarılı

---

[20] M. Kemal, *a.g.e.*, s. 372

[21] *A.g.e.*, s. 372

savaş verenler, daha doğrusu en kararlı ve tutarlı mücadeleyi verenler de yoksul kesimden ve gönüllü katılım temelinde oluşan halk ordularıydı. Rusya'da devrimi yapanlar da düzenli ordu mensupları değildi. Yani milis güçler, gönüllüler doğru bir siyasî çizgide, doğru bir ideolojik önderlikle yönetildiklerinde yenilmez bir güç oluyorlardı.

Benzer biçimde, Osmanlı'da II. Meşrutiyet'i ilân ettiren Enverler ve Niyaziler dağa çıkıp köylere gittiklerinde düzenli ordu değil, milis oluşturmaya çalışıyorlardı ve bunu başardılar. Meşrutiyet de böyle ilân edildi. 31 Mart Ayaklanması'nı bastıran Hareket Ordusu da düzenli birliklerin yanı sıra bir milis, gönüllü ordusuydu. Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Güney Cephesi'nde Fransızlar'a karşı başarılı bir şekilde direnenler ve onları durduranlar milis birlikleriydi. Batı Cephesi'nde de ilk savunma hattı milis birlikleri tarafından kurulmuştu.

Osmanlı'dan kalan düzenli ordu birlikleri iç isyanlar karşısında bozguna uğrayıp çaresiz kalırken, bunları kesin bir biçimde bastıranlar da yine milis güçlerdi. Önemli bir diğer olgu da İstiklâl Mahkemeleri'ne milis birliklerinin değil, düzenli ordunun ihtiyaç duymasıydı. Çünkü askerden kaçmalar nedeniyle Osmanlı'dan arta kalan düzenli ordu birlikleri de gitgide eriyordu. Buna karşın İstiklâl Mahkemeleri'ne sahip olmayan milis güçlerin sayısı artıyordu.

Başarılı direnişler ortaya koyan, düzenli ordudan farklı bir iç işleyişe sahip olan, bolşevik devrimin etkisi altında bulunan, sola açık, Sovyetler'le ilişki içinde giderek de güçlenen milisler, egemen sınıflar için gerçek bir tehlikeydi. Kurtuluş Savaşı'nın bunlarla kazanılamayacağı tezi bilinçli bir uydurmaydı.

Esasta istenen şuydu: burjuvazi-eşraf ittifakının geleceği açısından Kurtuluş Savaşı milislerle kazanılmamalıydı. Çünkü savaş bunlarla kazanılırsa işin sonunun nereye varacağı belli olmazdı. Düzenli ordu olmadan savaş kazanılamaz demagojisinin altında yatan gerçek buydu.

Ethem hem eski İttihatçı'ydı ve onların yardımıyla gücünü oluşturmuş-tu hem de İttihatçılar'la ilişkileri hâlâ devam ediyordu. Ethem en prestijli milis gücün başında bulunuyor, başarılarıyla kötü (!) örnek oluyordu. Ayrıca Ethem, ülke içindeki sosyalist hareketle ve Sovyetler'le de ilişki içindeydi. Ethem'in kanatları altında, onun iradesi dışında sol gelişiyordu.

Burada şunu da belirtmek yerinde olur: Resmî ideoloji milis güçleri, ulusal, toplumsal amaçlardan uzak, genel ahlâkî değerlerden yoksun, disiplinsiz, başında bulunan kişilerin keyfî olarak yönettiği bir çapulcu sürüsü olarak göstermektedir. Çerkes Ethem de hem daha önceki si-

cil bozukluğu (örneğin fidye için çocuk kaçırma gibi) hem de Kuvayı Milliye döneminde sergilediği keyfî davranışlar nedeniyle, bu demagoji için yeterince malzeme sağlamıştır. Fakat milis güç demek düzensiz başıbozuk sürüsü demek değildir. Milis, bugünkü isimlendirmeyle gerilladır. Gerilla bilinen anlamda bir düzenli ordu, devlet ordusu değildir. Ama kesinlikle düzenli, belirli bir iç işleyişe, disipline sahip, esas amacı sınıfsal ya da ulusal amaçlarını gerçekleştirmek olan, bu amaçlar için oluşturulan silâhlı bir güçtür. Ethem'in Kuvayı Seyyare'si henüz oturmuş, istikrar kazanmış bir güç haline gelmemişti. Şöyle böyle bir buçuk yıllık bir geçmişi vardı. Bu güç sesini tüm ülkeye duyuruyordu ama ülke genelinde örgütlü değildi. Kuvayı Milliye esas olarak askerî bir güçtü, toplumsal bir harekete ya da güce dönüşmemişti.

Dolayısıyla henüz evriminin başlangıcındaydı. Kuvayı Seyyare'nin önünde esas olarak iki yol vardı: ya TBMM'nin temsil ettiği devletten tamamen bağımsızlaşıp, ilişki içinde bulunduğu ve bağrında taşıdığı sosyalist güçlerle, köylü ve işçi kitlesiyle bütünleşecekti; ya da yeniden ulusal temellerde oluşan devletin resmî ordusu içinde eriyip gidecekti. Ethem'in eğilimi doğal biçimde ikinci yöndeydi. "Doğal biçimde" diyoruz çünkü Ethem güçlerini İttihatçılar'la birlikte, onların yardımıyla, TBMM ile aynı ulusal ve siyasî amaçlar doğrultusunda oluşturmuştu. Bu güçler göreli bir takım bağımsız yanlarına karşın zaten TBMM'nin denetiminde hareket ediyorlardı, bu merkezin istediği işlere koşturuyorlardı. Nitekim ikinci yol, yani güçlerini dağıtması ve resmî ordu içinde erimesi Ethem'e aşağılayıcı bir biçimde dayatılınca, ondan ciddî bir karşı koyuş da gelmedi. Ethem hep geri çekildi, ta ki Yunan güçlerine sığınana kadar.

Bursalı zengin bir eşraf ailesinin çocuğu olan, kafa yapısı ve siyasî çizgi olarak M. Kemaller'den pek farklı olmayan, kendi konumunun bilincine varmaktan çok uzak bulunan Ethem, kendine hazırlanan provokasyonların içine kolayca düştü. Ethem kendisiyle Ankara Hükümeti ve M. Kemaller arasında ortaya çıkan çelişkinin esas sebeplerinin bile bilincinde değildi. O bu çelişkiyi kendisiyle İsmet ve M. Kemal arasındaki kişisel bir çelişki olarak kavrayabildi. Hırçınlaştı, kararsızlaştı ve en önemlisi de kendine güvenini yitirdi.

O zamana kadar gittiği her yerde fırtına gibi esen, düşmanına aman vermeyen Ethem'den bir anda eser kalmadı. İçişleri Bakanlığı'na Refet seçilebilsin diye Nâzım'ın istifa etmesi için araya girerek M. Kemal'e yardımcı olan, Yeşil Ordu'nun dağıtılmasına hiç ses çıkarmayan, kendi kurdurduğu gazete olan İslâm Bolşevik Gazetesi

Yeni Dünya'nın Ankara'ya götürülüp resmî TKP'nin yayın organı olmasına, Ali Fuat'ın görevden alınmasına kayıtsız kalıp onaylayan Ethem, sıra kendine geldiğinde şaşırıp kalmıştı.

Ethem'le ya da "Çerkes Ethem Olayı" ile ilgili olarak söylenecek çok şey var ama bizim konumuz bu değil. Burada günümüz ordusunun, Kurtuluş Savaşı sırasında hangi güçlere karşı mücadele sürecinde oluştuğu üzerinde duruyoruz.

Milis güçlere ve bunların en önemlisi olan Kuvayı Seyyare'ye karşı mücadele bu süreçte en önemli olgulardan biridir. Çerkes Ethem meselesinin bu yanı, Ethem'in hain olup olmadığından daha önemlidir.

Nihayet 24 Aralık 1920'de Ethem "hain" ilân edildi. Savaşıp savaşmama konusunda tereddüt eden, kişisel tartışmalarla kendini yıpratmış, morali sıfıra inmiş, o zamana kadar sahip olduğu bütün müttefikleri kaybetmiş olan Ethem, bir yandan İsmet'in, bir yandan da Refet'in güçlerinin saldırıları karşısında fazla direnemedi. Ethem 4 Ocak 1921'de geri çekildi, bir müddet dağlarda dolaştıktan sonra Şubat ayının sonlarında Yunan Ordusu'na sığındı. (buradaki dipnot şu haliyle kalsa iyi olur: "Ethem'in Yunan ordusuna sığındaktan sonraki tavrı içler acısıdır. Bu tavrın adı hainliktir. Milli Mücadeleye karşı Yunan Genelkurmayının her istediğini yapmanın adı budur."

Ethem'in tasfiyesiyle ordunun yeniden yapılanması yolunda büyük bir adım atılmış oldu. Ethem'in tasfiyesi sayesinde resmî ordu Batı Cephesi'nde, yani tayin edici savaşların yapıldığı cephede kurumlaşabildi. Artık ülkenin her yerinde, Ankara'da iktidarı elinde tutan egemen sınıf ittifakının silâhlı gücü egemendi. Doğu'da zaten Kâzım Karabekir'in başında bulunduğu resmî ordu vardı. Güneydoğu için El Cezire Komutanlığı oluşturulmuş, Batı Cephesi de denetim altına alınmıştı. Bütün bu güçler Ankara'daki Genelkurmay'a (İsmet'e) ve Millî Savunma Vekili'ne (Fevzi'ye) bağlıydı. Hepsinin başında da M. Kemal vardı.

Resmî ordunun yeniden kurulma sürecinde Ethem'in milislerinin ve diğer milislerin yanı sıra sol hareket de zorla bastırıldı. Ethem'in Kuvayı Seyyare'si ile aynı süreçte, 1920 Sonbahar'ı ile 1921 başları arasında Yeşilordu, THİF ve TKP de ezildi.

1920 yılının İlkbahar'ında gizli olarak kurulan THİF'e 7 Aralık 1920'de yasal olarak çalışma izni verildi. Bu izin aslında, hükümet Çerkes Ethem'le uğraşırken uslu durmaları için komünistlere verilen bir tavizdi. Nitekim yaklaşık bir ay sonra, yani Ocak ayının başında Ethem ezildiği an bu izin bitti. THİF'liler tutuklanıp İstiklâl Mahkeme-

si'ne sevk edildiler. Görevini tamamladığına inanılan sahte TKP de yine 1921 yılının Ocak ayı başlarında kapatıldı.

Ama sol harekete esas darbe aynı günlerde Doğu'da vuruldu. Ethem'in hain ilân edildiği günlerde, yani 1920 yılının Aralık ayı sonlarında Mustafa Suphi'ler Anadolu'ya geçmek için Kars'a gelmiş bulunuyorlardı (28 Aralık 1920). Yeşil Ordu'yu dağıtan, Ethem'i ezen, THİF kadrolarını tutuklayan Ankara Hükümeti, Mustafa Suphi'leri de, 28-29 Ocak gecesi Karadeniz'de boğdu.

TBMM'nin ordusu (daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin ordusu olacaktır) işte böyle bir süreç içinde oluştu. Bu süreçte emperyalist ülkelerle savaş değil, uzlaşma arayışları daha belirgindi. Örneğin Ethem'in, Yeşil Ordu'nun ve solun ezilmesinin, yani ordunun silâhlı tek güç hâline gelmesinden hemen sonra, 1921 kışında Londra'da emperyalistlerle görüşme masasına oturulmuş ve pazarlıklar başlamıştı bile. Dışişleri Bakanı Bekir Sami (Kunduk) bu görüşmelerde öyle tavizler vermişti ki, Ankara'daki meclis bile bunlara karşı çıkmış ve Bekir Sami'nin kendi başına(!) imzaladığı ikili antlaşmaları kabul etmemişti.

TBMM'nin açılışından (23 Nisan 1920) 1921 yılının başlarına kadar geçen süre içinde yeniden örgütlenen ve ülkede tek silâhlı güç hâline getirilen resmî ordu ilk savaşını da işgalci Yunan Ordusu'yla değil, 1921 yılı başında Koçgiri'de ayaklanan Kürtler'le yapmış, ilk zaferini onlara karşı kazanmıştı.[22]

---

[22] Koçgiri İsyanı TBMM hükümetine, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk biçimine karşı yapılan ilk Kürt isyanıdır. Bazı Kürt aşiretleri M. Kemal'in yanında yer alıp Meclis'e milletvekili gönderirken, bazı Kürt aşiretleri de bu meclise ve M. Kemal'e karşı ayaklandılar. 1920 yılının Temmuz ayında, yani Ankara'da THİF'in ve Yeşilordu'nun kurulduğu, iç isyan dalgasının tekrar başladığı ve Ethem'in bu isyanları gene birer birer bastırdığı, bu arada İran'da Gilan Sovyet Cumhuriyeti'nin ilân edildiği (Haziran 1920) bir dönemde, Kürtler de karakol baskınlarına başladılar. Sivas ve Erzincan arasındaki bölgenin denetimi isyancı Kürtler'in eline geçti. Bu isyancı Kürt aşiretleri Hozat'ta toplanıp 15 Kasım 1920'de Ankara'ya bir de muhtıra verdiler. Bu muhtıranın ardından 25 Aralık 1920'de Ankara'ya telgraf çekerek Diyarbakır, Elaziz, Van ve Bitlis vilâyetlerinde bağımsız bir Kürdistan kurulmasının kabul edilmesini, aksi takdirde bunun silâh zoruyla sağlanacağını bildirdiler. Kürtler esas olarak bahara doğru harekete geçmeyi planlamışlardı. Fakat ordu artık bir sene önceki ordu değildi. Batı Cephesi'ne hiç dokunmadan Kürtler üzerine sürülebilecek üç tane ordu vardı. El Cezire Komutanlığı'nın yanı sıra, 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasıyla Kâzım Karabekir'in komutasındaki güçler de bo-

Bu da çok önemli bir olgudur. Yani Dünya Savaşı'nda dağılan ve çöken ordu, Kurtuluş Savaşı sırasındaki yeniden örgütlenmesini milis güçlerle, sol hareketle ve Kürt hareketiyle yapılan mücadele içinde gerçekleştirmiştir.

Sadece resmî tarih ve Kemalistler değil, Türkiye solu da Kurtuluş Savaşı'nın bu yanını gözardı etmiştir. Kurtuluş Savaşı emperyalizme, işgalci Yunan güçlerine karşı verilmiş bir savaştır. Ama Kurtuluş Savaşı aynı zamanda sola ve Kürtler'e karşı bir savaştır. Bu süreçte Kürtler'in bir kısmıyla ittifak bir kısmıyla da savaş vardır. Üstelik siyasî çizgi bağlamında stratejik olarak Kurtuluş Savaşı'nın bu özelliği daha belirleyicidir. Emperyalizme karşı tavır o koşulların ürünüdür ve geçicidir, stratejik değildir. Sola ve Kürtler'e karşı tavır ise, egemen sınıfların siyasî çizgisinin en belirgin, en tutarlı yanı olarak kalacaktır.

Fakat 1970'li yıllara kadar Türkiye solu, Kurtuluş Savaşı'nın sınırlı, koşullara bağlı anti-emperyalizmini abartmış, öne çıkarmış, sola ve Kürtler'e karşı olan yanını yeterince önemsememiştir.

Cumhuriyet Ordusu milis güçlerle, sol hareketle ve Kürt hareketiyle mücadele sürecinde biçimlenmiştir. Bu özellik, günümüz ordusunun anlaşılabilmesi açısından da çok önemli bir özelliktir. Çünkü bu saydıklarımız bugün de silâhlı güçlerin başta gelen hedefleridir.

Bu durum, burjuva ordunun ilk biçimlenişinden ve Kurtuluş Savaşı'na kadar geçirdiği süreçten epey farklı bir durumdur. Kurtuluş Savaşı'na kadar bunlar, yani milis güçler, sol hareket ve Kürt hareketi ordunun önde gelen hedefleri durumunda değillerdi. Sosyalist hareket 1919-20'lere kadar zaten yoktu. İşçi sınıfı hareketi ise esas olarak 1908'le birlikte kendini ortaya koymuş ama etkili bir güç olamamıştı. Genel olarak Kurtuluş Savaşı'na kadar ülkemizde ilericiliği burjuvazi temsil ediyordu. Hatta ilericilik bu sınıfın tekelindeydi

Milis örgütlenmeler ise o zamana kadar burjuvazinin ve onu temsilen İttihatçı subayların gerçekleştirdikleri örgütlenmeler biçiminde ortaya çıkmıştı. Örneğin 1908'de Makedonya'da isyan için halkı örgütleyenler arasında İttihat ve Terakki üyesi subaylar da vardı. 1909 yı-

---

şa çıkmıştı. Ayrıca Aralık ayında Merkez Ordusu kurulmuş ve başına da Nurettin Paşa getirilmişti. 13 Şubat 1921'de ordu Ümraniye'ye (İmranlı) girdi. Baharda da isyan bastırıldı. Nurettin Paşa bu isyanı bastırmak için yaptığı katliamlarla da ünlendi. Öyle ki meclis bile Nurettin Paşa'ya karşı galeyana gelmişti. Hatta onun asılmasını isteyenler vardı. Bu tepkiler üzerine Hükümet Nurettin'i Merkez Komutanlığı'ndan aldı. Paşa askerî mahkemeye çıkarılmak üzere Ankara'ya getirildi. Ama M. Kemal Meclis kürsüsüne çıkıp Nurettin Paşa'yı savundu ve Nutuk'ta geçen kendi deyimiyle onu "kurtardı."

lında 31 Mart İsyanı'nı bastırmak için Selânik'te toplanan, önemli bir kısmı milislerden oluşan ve arasında Rum, Bulgar ve Arnavutlar'ın bulunduğu Hareket Ordusu'nu kuranlar bunlardı. 1912'de İtalyanlar'ın Libya'yı işgal etmesi üzerine buraya gidip Arap halkı içinde direniş birlikleri örgütleyenler de yine Enver ve Niyazi önderliğindeki subaylardı. Kuvvayı Seyyare'yi kuran Ethem de bir İttihatçı'ydı. Üstelik Ethem ilk birliklerini Teşkilât-ı Mahsusa lideri Kuşçubaşı Eşref'in, İttihat ve Terakki'nin talimatı üzerine Salihli'deki çiftliğinde depoladığı silâhlar ve para sayesinde kurabilmişti.

Bu anlamda Kuvayı Millîye ve Ethem'in Kuvayı Seyyare'si bu İttihatçı geleneğin devamından başka bir şey değildi. Fakat Kurtuluş Savaşı sırasında milis örgütlemek artık egemen sınıflar için astarı yüzünden pahalı bir hâle gelmişti. Çünkü yukarıda da açıkladığımız gibi, bu güçler bolşevizmin ve ilk kez o dönemde ortaya çıkan solun gelişmesi için uygun ortam yaratıp denetim dışına çıkma eğilimine giriyorlardı. Resmî ordunun dağınık olduğu, savaşma yeteneğini neredeyse yitirdiği o koşullarda, milisler millî mücadelede bir alternatif hâline geliyorlardı.

Kürt hareketi ise Kurtuluş Savaşı öncesinde düşman değil müttefikti. Kürtler ayrı bir ulus olarak kabul ediliyordu. Ancak bu dostluk, Kürtler bağımsızlık ya da özerklik istemedikleri sürece geçerliydi. Örneğin II. Mahmut'un Kürt beylerine karşı Abdülhamit dönemine kadar sürecek olan bir savaşı başlatmasının nedeni buydu. II. Abdülhamit döneminde Kürtler'in özerklik ya da bağımsızlık doğrultusunda bir eylemleri olmamış, bu nedenle de dostluk ve ittifak politikası yürümüştü. Hatta Doğu'da bir devlet kurmak isteyen Ermeniler'e karşı birlikte mücadele bu ittifakı daha da sıkılaştırmıştı.

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından 1925'e kadar Kürtler'e karşı tavır, Hamit'in ve İttihatçılar'ın tavrının bir devamı olarak görülebilir. Şöyle ki; TBMM hükümeti ile birlikte davranmaya devam ettikleri sürece Kürtler'e karşı nispeten tavizkâr davranışlar devam etmiştir. Ama TBMM ile birlikte davranmayan, özerklik isteyen Kürtler'e karşı amansız bir savaş açılmıştır. 1925 Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra ise inkârcı politikalar başlayacak ve günümüze kadar gelecektir. Yani Kürtler'e karşı tavırda esas dönüm noktası 1925 Şeyh Sait İsyanı'dır. Daha önceki dönemlerde Kürtler'in özerklik istemine hoş gözle bakılmamakla birlikte, Kürtler'i ve Kürtlüğü inkâr yoktu. İslâm kardeşliği ve Hıristiyan Ermeniler'e karşı mücadele temelinde bir işbirliği vardı. Türk milliyetçiliği şovenist boyutlara varmamıştı.

Şu şekilde özetlenebilir: ordunun esas olarak bir iç savaş ordusu, işçi sınıfına ve halka, sosyalist harekete, Kürt hareketine karşı bir güç olarak ortaya çıkması Kurtuluş Savaşı ile birliktedir. Bu savaşla birlikte (sistem olarak değil de tek tek ülkeler olarak) emperyalizm de stratejik bir düşman olmaktan çıkmış, bunlarla çelişkiler taktik plana düşmüştür. O zamana kadar emperyalist ülkeler imparatorluğun yaşatılması, güçlenmesi, Ortadoğu'nun, Kafkasların, Balkanlar'ın ve genel olarak İslâm ülkelerinin elde tutulması için uzun dönemde de savaşılması, geriletilmesi gereken stratejik düşman konumundaydılar.

Bütün bunlara rağmen Kurtuluş Savaşı Türkiye burjuvazisinin ve ordunun ilerici eylemlerinden biriydi. Çünkü bu savaş emperyalizmin Anadolu'ya, Kafkaslar'a yönelik planlarını bozmuş, Sovyetler'le birlikte emperyalizmi Kafkaslar'dan, Doğu Anadolu'dan ve Karadeniz'den kovmuştur. Ama emperyalizme karşı konulan nispeten bağımsızlıkçı tavırlar, hiçbir zaman ideolojik ve stratejik bir biçim almamış, yani emperyalizme bir sistem olarak karşı çıkma noktasına varmamıştır. Tersine emperyalist sistem, çağdaş medeniyet olarak nitelendirilmiş ve amaç da emperyalist ülkelerin bulundukları seviyeye çıkmak - muasır medeniyet seviyesine erişmek- olarak belirlenmiştir.

Burjuvazinin ve ordunun bu dönemde, kendi halkına karşı olan yanları daha öndedir ve burjuva reformculuğu, ilerici güçlere karşı savaşla iç içe geçmiş bir reformculuktur. Eskiden Osmanlı'da ilericilik demek burjuvazinin başını çektiği, ordunun da vurucu güç olarak görev aldığı burjuva reformlar demekti. Bu kadarla sınırlı olmasına rağmen, o koşullarda henüz bu üstyapı reformlarından daha ilerisini ve köklüsünü savunan güçler siyaset sahnesine çıkmamıştı. Başta aydınlar olmak üzere ilericilerin tümü bu burjuva akım içinde yer alıyorlardı. Ama Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyet döneminde ilericilik artık sadece kısmî üstyapı reformları değil, Türkiye'de de sistemin değiştirilmesi anlamına geliyordu. İşçi sınıfı ve sosyalist hareketin ortaya çıktığı, bir de koskoca Rusya'da devrim olduğu ve bu devrimin etkisiyle Dünya'nın her yanında ulusal kurtuluş savaşlarının bambaşka bir içerik kazandığı koşullarda burjuvazinin eskiye göre daha da tutuculaşması gayet anlaşılır bir olgudur.

Özetleyelim: 1826'da gericiliğe ve onun vurucu gücü yeniçeriliğe karşı mücadele sürecinde ortaya çıkmaya başlayan, ulusal hareketlere, Osmanlı'nın rakibi Avrupalı devletlere karşı savaşlar içinde biçimlenen, 1908 Devrimi'nin vurucu gücü olan ve imparatorluğu ayakta tutmak, Osmanlı'yı yarı-sömürge durumundan kurtarmak için Dünya

Savaşı'na giren ordu, bu savaş sonunda İttihatçılık'la birlikte çöktü. Bu ordudan arta kalanlar bu sefer ulusal devlet kurma temelinde, milislere, sol harekete ve Kürtler'e karşı mücadele içinde ve amansız bir İttihatçı tasfiyesiyle birlikte yeniden örgütlendi. Ordu içindeki İttihatçı kalıntılarına ve genel olarak İttihatçılığa kesin ve en son darbe 1926 yılında İzmir suikâstı bahane edilerek vurulacaktır.

İşgalci Yunan Ordusu'yla savaş resmî ordunun bu yeniden biçimlenmesinden sonra, 1921 yazında başladı. 1921 yılının Eylül ayı ortalarında Yunan ilerlemesi Sakarya'da kesin olarak durduruldu. 30 Ağustos 1922'de kazanılan zafer ile de işgalci Yunan güçleri kesin yenilgiye uğratıldılar.

Ömrü Osmanlı'yı paylaşmak isteyen emperyalist devletlerle savaş içinde geçen, en sonunda sadece Anadolu topraklarına razı olan ve burayı kurtaran ordu, artık emperyalizmle savaşmak bir yana, emperyalizm için savaşacak bir ordu olmaya doğru evrimleşmesinin de başındadır.

Mustafa Kemal Döneminde Ordu

M.Kemal denilince akla, orduyla, askerlikle özdeşleşmiş bir kişi geliyor. Bu da çok normaldir. Çünkü M. Kemal'in kendisi askerdir. Askerlikte en üst rütbe olan mareşalliğe kadar yükselmiştir. Adı, "Gazi" Mustafa Kemal Atatürk'tür. Bunun yanı sıra resmî tarih Mustafa Kemal'i özellikle Çanakkale savunmasıyla ve Kurtuluş Savaşı sırasındaki diğer askerî başarılarıyla öne çıkarır. Bütün bunlara Atatürk'e ve Atatürkçülüğe en çok sahiplenen ya da öyle görünen kurumun ordu olduğunu eklemek gerekir. Ordu siyasî yaşama yaptığı tüm müdahaleleri, Atatürkçülük adına yapar. M. Kemal'le ilgili her etkinlikte, örneğin Büyük Taarruz'un, Cumhuriyet'in kuruluşunun, TBMM'nin açılışının vs. yıldönümlerinde, şehir ve kasabaların kurtuluş günlerinde vs. ordu hep en öndedir. Durum böyle olunca orduyla özdeşleşmiş bir "M. Kemal" imajı anlaşılmaz değildir.

"M. Kemal" imajı akla bu şekilde yerleştirilince arkası da doğal olarak şöyle geliyor: M. Kemal dönemi ordunun altın çağı olmalıdır.

Nitekim emekli generallerden Fahri Belen *Ordu ve Politika* isimli kitabında: "İstiklâl Savaşı'ndan sonra Atatürk zamanı ordunun altın devridir" diye yazıyor.[23]

---

[23] Fahri Belen, *Ordu ve Politika*, Bakış Matbaası, İstanbul 1971, s. 20.

Şartlandırılmış akıl böyle düşünüyor ama gerçekler bunun tam tersi. M. Kemal dönemi, yani 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışından İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar olan dönem, tarihimizde ordunun en çok ihmal edildiği dönemlerden biridir. İhmalin boyutları iş başa düştüğünde, İkinci Dünya Savaşı başlayıp da ordunun savaşma ihtimali belirdiğinde ortaya çıkar. Bilindiği gibi Türkiye bu savaşa girmez. Girmez ama savaştan herkes tarafından itilen, kakılan, onur kırıcı davranışlara maruz kalan ve Amerika'nın sömürgesi bir ülke olarak çıkar.[24]

Fahri Belen 1940'lı yıllardan itibaren orduda beliren gizli örgütlenmelerde öne çıkmış bir şahsiyettir. Bu örgütlenmelerin öne çıkan diğer kişileri gibi o da militarist bakış açısını hep muhafaza etmiş ve emperyalizme bağımlı düzenin savunucusu olmuştur. Fahri Belen *Ordu ve Politika* kitabını 12 Mart'ın hemen sonrasında yayınlamıştır. Kitabın önsözüne 12 Mart Muhtırası'nı koyan ve 12 Mart'ın amacını; "yörüngesinden çıkarılan devrimleri yerine oturtmak, aşırı hareketlerin doğurduğu anarşiyi önlemek" olarak ifade eden Fahri Belen'in bu çalışması, 12 Mart'a ideolojik destek için kaleme alınmıştır.

[24] 1930'ların ortalarından itibaren Türkiye İngiltere'ye yanaşmaya başlar. Savaşın hemen öncesinde, 1939 Mayıs'ında Türkiye İngiltere ile bir antlaşma imzalar. Aynı yılın Ekim ayında da Türkiye İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalanır. Ama savaş başlayınca Türkiye bu ittifak antlaşmasına uymaz. Uymadığı gibi, Almanya'nın Fransa'yı işgal ettiğini görünce Almanya'ya yanaşır. Yani müttefiklerine ihanet eder. Türkiye faşist Almanya'nın safındadır. Türkiye savaşın çıkışından, Alman faşizminin Stalingrad önünde yenilgisinin kesinleştiği 2 Şubat 1943'e kadar Almanya'nın yanındadır. Türkiye egemenlerinin esas istediği, Kurtuluş Savaşı'nda kendinlerini desteklemiş tek güç olan, daha sonraki yıllarda da bu desteğini sürdüren Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıdır. *Cumhuriyet* Gazetesi Hitler'in Türkiye'deki yayın organı gibi çalışmaktadır. Hükümet Alman yanlısıdır. Faşizm taraftarlığı sadece lafta kalmaz. Haziran 1940'da Almanya ile ticaret antlaşması imzalanır. Almanya'nın Sovyetler'e saldırısından iki gün önce, 18 Haziran 1941'de gene Almanya ile dostluk antlaşması imzalanır. Bunun ardından 9 Ekim 1941'de gene Almanya ile bir ticaret antlaşması yapılır. Bu antlaşmayla Türkiye Almanya'ya yılda 90 bin ton krom satmayı kabul eder. Krom silâh sanayinde kritik bir madendir. 1942 sonlarında da tam bir Sovyet düşmanı ve Almanya hayranı olan Şükrü Saraçoğlu başbakanlığa getirilir. Azınlıklara Varlık Vergisi konulması ve Doğu'da bunlar için Almanya'daki kamplara benzer toplama kamplarının kurulması bu dönemdedir. Burada ilginç olan bir nokta şudur: Türkiye bir yandan faşist Almanya ile içli dışlı olup onun zaferi için çabalarken, bir yandan da İngiltere'den ve Amerika'dan silâh ve savaş malzemesi yardımı almaktadır. Bu tuhaflığa İngiltere ve ABD son verirler.

Tek kurşun atmadan emperyalizmin sömürgesi hâline gelme yakın tarihimizin önemli olgularından biridir. Türkiye'nin ve o zaman devletin başında bulunan İsmet İnönü'nün, savaşan devletlere savaşa katılacağına dair söz vermesinin ama bir türlü bu sözü yerine getirememesinin, savaşan taraflar arasında bir o yana, bir bu yana yalpalayıp durmasının önemli nedenlerinden biri işte budur: Türkiye Ordusu'nun savaşma kabiliyeti yoktur.

Fahri Belen, bahsedilen kitabında M. Kemal dönemini "ordunun altın devri" olarak ilân ettikten sonra, ileriki sayfalarda bu "altın devri" şöyle anlatıyor:

"Bir defa ordu modern silâhlardan yoksundu. İkinci Dünya Savaşı'nda ordu seferber edilince bu hâl bütün çıplaklığı ile meydana çıkıverdi. Ordu mensuplarının moralleri kırıldı. Orduyu ihtiyarlatmak ve modern silâhlardan yoksun bırakmak Mareşal'in omuzuna yüklenmişti.

(...)

Mareşal'in eski silâhlara bağlı olduğunu söyleyenler de haklı idiler. Orduda uçak pek az, tank hiç yoktu. Bunları bırakın, uçaksavar ve tank topu da (tanksavar silâhı olmalı -yn.) çok azdı. Moralin kırılma-

---

1943 yılının başlarında Almanya'nın Stalingrad'da yenilmesine ve savaşın sonunun görünmesine karşı Türkiye'nin tepkisi Temmuz 1943'de aydınları İstanbul dışına sürmek olur. Sosyalizm korkusu Türkiye egemen sınıflarında ve onların yöneticilerinde bu kadar derindir.

1943 yılı sonunda Tahran'da yapılan konferansta Stalin ve Roosevelt Türkiye'nin savaşa katılmasına karar verirler. Bu arada Türkiye Batılı devletlerin baskıları üzerine Almanya'ya krom satışını durdurur. Türkiye'nin savaşa katılması kararı Churchill tarafından İnönü'ye bildirilir. İsmet buna da 'evet' der. Kendinden istenenlere 'hayır' diyecek gücü olmadığı için 'evet' diyen İsmet ayak sürür. İngilizler'i oyalamaya çalışır. Bunun üzerine İngiltere 4 Şubat 1944'de Türkiye ile ilişkileri dondurur. Ardından da önce İngiltere, ardından Amerika Türkiye'ye yaptıkları silâh ve malzeme yardımını durdururlar. Daha sonra da İngiltere Büyükelçisi aracılığıyla Türkiye'ye bir ültimatom verilir. Eğer Türkiye 1 Mart 1945'ten önce Almanya'ya savaş ilân etmezse Birleşmiş Milletler'in kuruluş toplantısına alınmayacaktır. İtiraz edemeyecek durumda olan İsmet buna da 'evet' der ve Türkiye 23 Şubat 1945'de Almanya'ya savaş ilân eder! Savaşta tarafsız kalışın kısa öyküsü böyledir. Bu tavırları sayesinde Türkiye BM'nin en güvenilmeyen ve dikkate alınmayan bir üyesi olur. Daha sonraki süreçte emperyalizme yaranmak için sergilenen davranışlar Türkiye'yi Dünya'da tam bir yalnızlığa itecek, 'Türkiye ABD ne derse onu yapar, dolayısıyla özel olarak dikkate almak gerekmez' düşüncesi yerleşecektir.

ması için Mareşal tatbikatlarda uçağa karşı eski mantilli topların kullanılmasını, tanka karşı da tüfekle karşı konulmasını tavsiye ederdi."[25]

Savaş öncesinde ya da M. Kemal öldüğü sırada ordunun durumuna ilişkin bilgileri o dönemin genç subaylarının anılarında verdikleri bilgiler arasında da bulmak mümkün. 1940'lı yıllardaki darbeci örgütlenmeler, özellikle ordunun içinde bulunduğu perişan duruma bir tepki olarak, orduyu reformlarla güçlendirmek amacıyla ortaya çıktılar. 1960 Darbesi'nin önemli isimlerinden biri olan ve İkinci Dünya Savaşı başladığında, yani 1939 yılında daha çiçeği burnunda bir subay olarak orduya hizmet veren Dündar Seyhan o günlere ilişkin olarak şunları yazıyor:

"Harbin teknik ve taktiğinde yeni bir çığır açılmıştı. Biz henüz Birinci Dünya Harbi'nin kaidelerini öğrenmeye çalışıyorduk. Elimizdeki silâhlar o devirden kalma, teknik o devrin tekniği, taktik öylesine...

Daha o günkü dar görüşümüzle, Türk Ordusu'nun başındaki Mareşal'in (Fevzi Çakmak kastediliyor -yn.) yıllarla nasıl büyük bir gaflet içinde Türk Silâhlı Kuvvetleri'ni Millî Mücadele'yi yaptığı zamandan da daha ihmal edilmiş bir durumda bıraktığını idrak etmemeye imkân yoktu.

(...) Muhayyilemizde insan üstü varlık olarak yaşatıyorduk Mareşal'i. Bütün bunlar açık hakikâtlerdi ama işte 1940 yılının Türk Ordusu'nun perişan hâli de açık bir gerçekti."[26]

Dündar Seyhan İsmet Paşa'nın harbe girmeme tavrını da şöyle yorumluyor:

"İsmet Paşa, basiretli bir görüşle harbe girmemek için diretiyordu. Ordu'nun durumunu, herhâlde, gayet iyi biliyordu. Bilhassa, taarruzî harp kabiliyeti yoktu ordunun."[27]

Musa Anter de hatıralarında Numan Menemencioğlu'dan, söylediklerimizi destekleyen bir anı aktarıyor. Anter'in aktardığı anının bir kısmı şöyle:

"(...) Numan Menemencioğlu, bir anısını şöyle anlattı:

"Churchill ve Roosevelt harbe girmemiz için 1943'de İnönü ve beni Kahire'ye çağırdılar. İnönü harbe yanaşmıyordu. Hem Adana'da ve hem de Kahire'de İnönü'nün tezi şu idi: 'Hâlihazır ordumuz harp edecek durumda değildir. Ordumuzu teçhiz edin (silâh ve malzemeyle

---

[25] F. Belen, *a.g.e.*, s. 28

[26] Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, İstanbul 1966 s.9

[27] *A.g.e.*, s. 14

donatın -yn.), kendi ordularınızın seviyesine çıkarın, o zaman hay hay harbe girerim.' Fakat ne Churchill ve ne de Roosevelt Türkler'e güveniyordu."[28]

Özetleyelim. 1940'larda Türk Ordusu perişan vaziyettedir. Öyle ki ordu Millî Mücadele döneminden daha geri bir durumdadır. Mareşal Fevzi'nin başta bulunduğu süre içinde, yani 1920 yılı Nisan ayının sonlarından, hâlâ başta bulunduğu 1940 yılına kadar (Fevzi 1944 yılında 68 yaşında emekli olacaktır) ordu ihmal edilmiş, savaşamayacak bir duruma düşürülmüştür. Ama genç subaylar bu tarihe kadar Mareşal'in, M. Kemal ve İsmet'in insanüstü varlıklar olduklarına inanmaktadırlar. Bir Türk'ün Dünya'ya bedel olduğu türünden şovenist şartlanma ve destanlarla yetişmişlerdir. Ama savaş kapıya dayandığında kazın ayağının hiç de öyle olmadığı acı bir hayal kırıklığı içinde fark edilmiştir.

Aynı anlatımlar Dündar Seyhan dışında, o dönemi yaşayan ve darbeci örgütlere katılan diğer subayların anlatımlarında da vardır. Orduyla ilgili araştırma yapanlar da bu gerçeği ifade ediyorlar. Örneğin Kurtuluş Kayalı; "(...) subayların durumu Cumhuriyet döneminin başından beri zaten sürekli bir biçimde gerilemektedir. Oysa Osmanlı toplumunun son zamanlarında subay maaşları oldukça yüksekti."[29] diye yazıyor.

Şu tespit de Doğan Akyaz'a ait: "Cumhuriyetin başından beri bütün kurumlar içinde yalnızca ordu hiç değişmemişti."[30]

1940 yılında ordunun perişan ve diğer ülke ordularına göre çok geri,hatta savaşamayacak durumda olduğuna dair tespitlere karşı çıkan yoktur. Ama bu durumun bütün sorumluluğu ağız birliği edilerek sadece Fevzi'ye yüklenmektedir. M. Kemal bu işe hiç karıştırılmamaktadır.

Mustafa Kemal'in ömrünü tüm yetkilere sahip, ordu, meclis, parti dâhil tüm kurumların başındaki tek adam olarak tamamladığını düşündüğümüzde, tüm suçun, vasatın altında yeteneklere sahip Fevzi'ye yüklenmesinin hiçbir inandırıcılığı olamayacağı ortadadır.

Mustafa Kemal dönemi modern ordunun gelişim sürecinde, ileri doğru giden sürecin durdurulup geriye doğru kırıldığı bir dönemdir. II.

---

[28] Musa Anter, *Hatıralarım*, Doz Yayınları, Birinci baskı 1990 s. 128

[29] Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yay., 2.baskı 2000, s. 65)

[30] Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yay., Birinci Baskı 2001 s. 63

Mahmut'un 1826'da yeniçeriliği kaldırmasıyla modern ordunun kuruluş süreci başlamıştı. Bütün Osmanlı padişahları ulaşabildikleri tüm yenilikleri ya da reformları önce orduya uyguluyorlardı. Hem teknik hem de eğitim alanında durum buydu. II: Mahmut'tan sonra II. Abdülhamit bu süreçte önemli işler yaptı. Hamit bir yandan kendine karşı ayaklanır korkusuyla donanmayı çürütüp eğitim için bile mermi vermezken, diğer yandan askeriyeyi modern eğitim kurumlarına kavuşturdu. Hamit medrese kafa yapısını kırmak, subaylarını modern biçimde yetiştirmek için elinden geleni yaptı.

İttihatçılar, Kurtuluş Savaşı'nı veren kadrolar ve M. Kemal'le birlikte devleti yönetenler Abdülhamit'in sivil ya da askerî okullarında yetiştiler. Hamit'in elinden iktidarı alan İttihatçılar orduyu gençleştirmek, emperyalist ordularla başa çıkabilecek bir hâle getirmek için ellerinden geleni yaptılar. Mustafa Kemal işte bu gelişim çizgisinde bir geriye dönüş noktası oldu.

İttihatçılar orduyu önce alaylı subaylardan, sonra da yaşlı kuşaktan arındırıp genç, dinamik, gelişime açık bir hâle getirmek için yaman bir mücadele vermişler ve bunu başarmışlardı. M. Kemal ise Osmanlı'dan kalma paşalara, bunlar içinde de atak ve direnişçi özden yoksun olanlarına sarıldı.

Gördüğümüz gibi M. Kemal orduyu yeniden örgütleme işine Fevzi ve İsmet gibi Kurtuluş Savaşı'ndan uzak duran kişileri başa getirmekle başladı. Bunları daha yetenekli komutanlara zorla kabul ettirmek, kabul etmeyenleri saf dışı etmek için tüm yeteneklerini, yetkilerini kullandı. Örneğin Ali Fuat, Rauf, Kâzım Karabekir, Refet, Cevat, Mersinli Cemal, Ali İhsan, Yakup Şevki gibi geçmişleri daha parlak, Dünya Savaşı sırasında öne çıkmış, Anadolu'da direniş oluşturmak için daha başından yani Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra harekete geçmiş paşalar, M. Kemal tarafından, İngilizler'in İttihatçı avının da yardımıyla tasfiye edilip geri plana atıldılar.

M. Kemal ordu içindeki genç ve savaş sırasında radikalleşmiş kuşağın önünü açacağı yerde kesti. İttihatçılar'ın 1908 Devrimi'ne karşı tavırları nedeniyle rütbesini düşürerek cezalandırdıkları Fevzi'yi M. Kemal ordunun başına getirdi. Ölene kadar da o mevkide tuttu.

Ek Bölüm:
'Gidene Ağam Gelene Paşam'cı Bir Devlet Büyüğü: Mareşal Fevzi Çakmak

Muharebe sırasında bile ibadetini ihmal etmeyen, bir kayanın ardına dolanıp namazını kılan, Kadiriye Tarikatı'na mensup bir ailenin bireyi olan Mareşal hakkında biraz bilgi verelim.

Fevzi'nin özellikleri Mustafa Kemal'in ordu konusundaki eğilimlerinin anlaşılabilmesi açısından önemlidir. İşe Fevzi'yle başlandığında arkasının nasıl geleceği üç aşağı beş yukarı bellidir. Mustafa Kemal'i tarlada karga kovalamasına kadar yazan, İnönü hakkında da bundan aşağı kalmayan resmî tarih, Fevzi hakkında pek sessizdir. Mustafa Kemal'in ordunun başına bir getirdiği ama pir getirdiği, 24 yıl bu görevde kalarak rekor kırmış Kavaklı Fevzi'nin bir biyografisinin bile yazılmamış olması ilginçtir.

Fevzi, topçu miralayı Ali Sırrı Bey'in ilk çocuğu olarak 1876 yılında İstanbul'da Cihangir'de doğar. Anne tarafından dedesi Bekir Efendi Tophane Müftüsü'dür ve Kadiriye Tarikatı'nın önemli bir üyesidir. Babası Karadeniz Topçu Alayı'na atanınca aile Rumeli-kavağı'na taşınır. Fevzi burada okula başlar. "Kavaklı" lakabı da buradan gelir. O yıllarda öğrenciler oturdukları ya da doğdukları yerle birlikte anılmaktadır. Örneğin M. Kemal Selânik, Kâzım Zeyrek gibi. (Ya da Selânikli Mustafa, Zeyrekli Kâzım) Fevzi Rumeli-kavağı'nda kayıtlı olduğu için o da Kavaklı Fevzi olarak bilinir.

Fevzi sırasıyla askerî okulları bitirir: 1896'da Harp Okulu, 1898 yılında da Harp Akademisi'ni Piyade Yüzbaşı olarak tamamlar. Başarılı bir öğrencilik hayatı vardır. Kısa bir süre İstanbul'da Erkân-ı Harp'ta çalıştıktan sonra 1899'da 13 yıl kalacağı 3. Ordu'ya, Batı Trakya'ya tayin edilir. 1901 yılında da Fevzi'nin başına komutan olarak Şemsi Paşa gelir. Kurmay başkanı Fevzi O'nunla yedi yıl birlikte çalışır. Şemsi Paşa'nın İttihatçılar tarafından öldürülmesi ve meşruiyetin ilânı bu birlikteliğe son verir.

Şemsi Paşa alaylı, okuma yazma bildiği bile kuşkulu ama Abdülhamit'e son derece sadık bir paşadır. Fevzi bu paşanın yanında hızla terfi eder, nişan ve madalyalar alır. Ocak 1901'de kolağası, Nisan 1902'de binbaşı olur. Paşa'nın ve Kurmay'ının görevi Balkanlar'daki ulusal ayaklanmaları bastırmaktır. 1904 yılının bir günü, Abdülhamit'in koyduğu hayvan vergisine karşı ayaklanan halk, ayaklanmayı bastırmaya gelen Şemsi Paşa ve Fevzi'yi bir geçitte sıkıştırır. Paşa ve Fevzi çaresiz biçimde oturup beklemektedirler. Bu bekleyiş sıra-

sında Şemsi, Kurmayı Fevzi'nin yanlarından geçen kurşunların sesine göre kafasını sağa sola eğdiğini görür. Paşa Fevzi'ye sesini duyduğu kurşundan bir zarar gelmeyeceğini söyler. İpek'ten gelen güçlerin yardımıyla bu zor durumdan kurtulurlar.

Fevzi 1906'da kaymakam (yarbay) olur ve nişan alır. Aynı yılır sonlarında ailesi tarafından dayısının kızıyla evlendirilir. Fevzi 30, gelin 15 yaşındadır. Bir yıl sonra Aralık 1907'de gene erken terfi ederek miralay (albay) olur ve madalya alır.

Fevzi bu işlerle uğraşırken Eylül 1906'da Talat Bey Selânik'te *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'ni kurmuştur. Fevzi'nin akranı genç subaylar sür'atle bu örgüte üye olmaktadırlar. Bir yıl sonra, yani Eylül 1907'de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Paris'teki Ahmet Rıza'nın İttihat Ve Terakki Cemiyeti ile birleşir, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adını alır. Örgüt Fevzi'nin bulunduğu Metroviçe'de de örgütlenir. Öyle ki Şemsi Paşa'nın özel doktoru Yüzbaşı Mustafa ve Paşa'nın özel Kâtibi Süleyman (Külçe) de örgüt üyesidirler. Ama Fevzi uzak durur. Örgüt Yüzbaşı Salih isimli bir topçu subayını burayı örgütlemek için görevlendirmiştir. Salih Fevzi'ye de üyelik teklifinde bulunur. Fevzi reddeder. Gerekçesi de ordunun siyasete karışmasını doğru bulmamasıdır. Ama bu gerekçe çok daha sonraları anılarını yazan üçüncü kişiler tarafından yazıldığı için ihtiyatla ele alınmalıdır. Burada önemli olan Fevzi'nin o dönemin devrimci örgütü olan İttihat ve Terakki'ye tüm zorlamalara rağmen girmemiş olmasıdır.

Abdülhamit'i devirip meşrutiyeti ilân etmek için toplayabildiği askerler ve halktan kişilerle birlikte dağa çıkan Resneli Niyazi'nin ayaklanmasını bastırmak için hazırlık yapan Şemsi Paşa, postaneden çıkarken İttihatçı fedaî Mülâzım (teğmen) Atıf tarafından öldürülür. Paşası ölünce birlik Fevzi'ye kalır. Şemsi Paşa'nın öldürülmesini Manastır'a atanan Tatar Osman Paşa'nın dağa kaçırılması ve benzeri birçok olay izler. Bunlar olurken Fevzi'nin Metroviçe'deki 18. Nizamiye Fırkası hareketsizdir. Uzun yıllar sonra Mareşal hakkında yazan ve anılarını resmî tarih doğrultusunda değiştiren ünlü kişiler, Fevzi'nin bu hareketsizliğini büyük bir meziyet olarak sunmaya çalışıyorlar.

Örneğin o dönem İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden olan sonra M. Kemal'in oyuncağına dönüşen Ali Fethi (Orbay) ve gene M. Kemal'in sözünden çıkmayan Ali Fuat (Cebesoy), kendilerinin [illegible] riski göze alarak katıldıkları devrime katılmadı diye Fevzi'yi eleştirmektedirler yerde, yerinden kımıldamadı diye övüyorlar. Ali Fethi şöyle yazıyor:

"Metroviçe Tümeni Kurmay Başkanı Yarbay Kavaklı Fevzi Bey'e derhâl haber gönderilmiş, istenen kuvvetlerin mümkün mertebe az ve yetersiz silâhlı olması istenmişti. Nitekim Fevzi Bey'in büyük cesaretle bu durumu sağladığını daha sonra öğrenmiştik."[31]

Fevzi meşrutiyet için ayaklanan subay arkadaşlarına ve halka katılacak yerde, arkadaşlarının üzerine az kuvvet gönderiyor. Ne büyük bir cesaret! Fevzi devrimcilere on kurşun sıkabilirmiş ama beş kurşun sıkma cesaretini göstermiş! İttihat ve Terakki Fevzi'nin bu "büyük cesareti"ni onun rütbesini miralaylıktan (albay) binbaşılığa indirerek ödüllendirecektir! Fevzi hem de miralay rütbesiyle isyanı bastırmaya kalksaydı acaba sonu ne olurdu diye düşünme zahmetine girmiyorlar.

Nâzım Paşa'nın, Şemsi Paşa'nın, Tatar Osman Paşa'nın ve bunlar gibi devrimcilere karşı tavır alan birçok sivil yönetici ve subayın başına gelenler ortadayken Fevzi gibi inisiyatifsiz, emir kulu yapısındaki biri buna cesaret edebilir miydi? Üstelik bir de örgüt tarafından tehdit edilmiş bir durumdayken. Nilüfer Hatemi yazıyor:

"İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin böyle davranmasını kendisinden istediği iddia edilir. Fevzi Bey'i cemiyete kazandırmaya çalışan Salih Bey, bu konuda ona gerekli talimatı ulaştırmıştır."[32]

Fevzi Meşrutiyet'in ilânından sonra İttihat ve Terakki'ye üye olur. Kavaklı Fevzi'nin örgüte üye olma gerekçesi, "özrü kabahatinden büyük" dedirtecek cinstendir. Genç subaylar İttihat ve Terakki'ye, Hamit

---

[31] Akt. Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Yapı Kredi Yayınları Şubat 2002, s. 93, 94

[32] *A.g.e.*, s. 77.

Nilüfer Hatemi bu çalışmasında Mareşal'i, 1908 Devrimi'ndeki, Mütareke dönemindeki yanlı tavırlarından arındırarak ideal bir tip yaratmaya çalışıyor. Ama ne hikmetse, Mareşal'in günlüklerinde de kendisinin örneğin mütareke dönemindeki tavırlarına, bu tavrın nedenlerine ilişkin tek satır yok. Bir örnek: Fevzi, 1919 yılı Kasım ayında Anadolu'dakileri Kurtuluş Savaşı'ndan vazgeçirmek için bir Nasihat Heyeti'nin başında Anadolu turuna çıkartılır. Fevzi günlüğünde hava durumunu, hangi gün nereye geldiklerini, gezdiği camileri, tarihî yerleri bir bir sayıyor. Örneğin:

"4 Kânunuevvel 1335 (4 Aralık 1919) (Perşembe) Suşehri. Kapalı. Onbir buçuk saat araba ile Refahiye'ye geldik. Ortaköy'de arabamız devrildi, gözüm çıkayazdı." (s.677) diye ayrıntılar veriyor. Fakat bu geziye neden çıkmış, kimlerle neler görüşmüş, yani gezinin esas konusuna ilişkin olarak tek satır yok. Geziden bir müddet sonra getirildiği Harbiye Nazırlığı'nda Anadolu'daki direnişçiler aleyhine yayınladığı emirlerden en küçük bir bahis bile yok. Böyle bir günlük tutma yöntemi pek inandırıcı gelmiyor.

istibdadını yıkıp meşrutiyet ilân ederek ülkeye hürriyet getirmek, bu hürriyet sayesinde de memleketi içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için, "hürriyet, eşitlik, kardeşlik" için katılmışlardı. Onların geleceğe ilişkin özlemleri, hülyaları vardı. Fevzi'nin gelecekle ilgisi hakkında ise N. Hatemi şu tespiti yapıyor:

"Günlüklerde gelecek ile ilgili tek bir dilek veya plan olmaması da ayrıca dikkat çekicidir."[33]

Hayata bakışı, yaşamı kavrayışı, yaşadığı günün ötesine uzanmayan Fevzi'nin İttihat ve Terakki'ye katılma gerekçesi, onun bu özelliğine gayet uygun:

"Cemiyete bağlı olmanın tüm rütbelerden üstün görüldüğünü, cemiyet üyesi olmayan komutanların dahi emirlerinin dinlenmeyerek tam bir karmaşaya doğru gidildiğini farkeden Fevzi Bey, askerleri üzerinde otoritesini korumanın tek yolu olarak gördüğü İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeliğini böylece kabul eder."[34]

Örgüt üyesi olmayan subayları askerler bile adam yerine koymamaktadır. Miralay Fevzi'nin bırakalım alt rütbedeki subayları, askerlere bile sözü geçmemektedir. Fevzi adam yerine konulmak için mecburen örgüte üye olmuş!

İttihat ve Terakki Fevzi'nin bu zoraki üyeliğinden tatmin olmaz. Şemsi Paşa'nın Kurmay Başkanı olarak Abdülhamit'in sözünden çıkmayan, örgütün üyelik tekliflerini geri çeviren ve bu davranışları sayesinde kısa sürede terfi eden, Hamit'ten madalya ve nişanlar alan Fevzi cezalandırılır. 1909 yılının Ağustos ayında *Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye*, yani askerî rütbelerin tasfiyesi kanunu çıkarılır. Amaç, Hamit döneminde haksız yere hızla terfi edenlerin rütbelerini geri almaktır. Fevzi'nin rütbesi de miralaylıktan (albay) binbaşılığa, 1902 yılındaki rütbesine indirilir. Fevzi olayı şöyle anlatır:

"Düşman karşısında alınan rütbeler indirilemez dense de terfilerim Şemsi Paşa tarafından inha edildi diye binbaşılığa indirildi. ...derdimi anlatamadım."[35]

Derdini anlatamayan başkaları da vardır. Bunlar rütbelerinin geri alınmasını onur meselesi yapıp askerlikten ayrılırlar. Böyle bir şey Fevzi'nin aklına bile gelmez. Daha önce Hamit'e nasıl hizmet edip Şemsi Paşa'nın sözünden çıkmadıysa, devrimden sonra da aynı sadakatle İttihat ve Terakki'nin emrinde olur. Balkanlar'da ve Dünya Sa-

---

[33] N. Hatemi, *a.g.e.*, s.891

[34] *A.g.e.*, s.78

[35] *A.g.e.*, s.94

vaşı sırasında değişik cephelerde savaşır. Paşalığa kadar terfi eder, ordu komutanlığı yapar. Dünya Savaşı Osmanlı'nın yenilgisiyle bitip de yeni bir dönem başlayınca Fevzi gene önemli bir tercihle yüz yüze kalır. Bir yanda Anadolu'da direniş oluşturmaya çalışan arkadaşları vardır, bir yanda da İstanbul'da İngilizlerin inisiyatifine girmiş olan ve Anadolu'daki direnişi İttihatçı fitnesi diye karalayan İstanbul Hükümeti ve padişah. Fevzi acaba hangi tarafta yer alsa?

Fevzi'nin uzun boylu bir durum muhakemesi yaptığını düşünmek mantıklı olmaz. O resmî olarak üstünde kim varsa, kim ona emir vermeye yetkiliyse tereddütsüz onun yanındadır. Ve o dönemde bu üst, İstanbul Hükümeti ve padişahtır. Fevzi de doğal biçimde, kendiliğinden Anadolu'daki direnişe karşıdır ve bunların yanındadır. Kâzım Karabekir Fevzi'nin bu yapısını şöyle anlatır:

"Fevzi Paşa, halim şahsiyetinin ve uzun gençlik erkân-ı harp hizmetini Şemsi Paşa gibi cahil ve müstebit bir Arnavut'un maiyetinde geçirmesi gibi bir talihsizliğin esiri olarak, dediği dedik bir amire karşı durabilecek bir yapıya malik değildi. Yukarıya ve aşağıya uysal olmak ile oturduğu makamda rahatça vakit geçirmekten ileri bir şey düşünmüyordu."[36]

Fevzi savaşın sonlarına doğru Ferik (tümgeneral) olur. 30 Ekim 1918'de Mütareke'nin imzalanmasından sonra İstanbul'dadır. 24 Aralık 1918'den 14 Mayıs 1919'a kadar Erkân-ı Harp Reisliği, yani Genelkurmay Başkanlığı yapar. Bu beş aya yakın süre içinde iki hükümet değişir. En son Damat Ferit Hükümeti kurulur ama Fevzi yerinde kalır. M. Kemal de Damat Ferit Hükümeti döneminde Anadolu'ya yollanır. M. Kemal 3. Ordu Müfettişi yapılıp Samsun'a gönderilirken, Fevzi de I. Ordu Müfettişi yapılır. Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'nin yapıldığı, Eylül ayında da Sivas Kongresi'nin toplandığı sıralarda Fevzi Birinci Ordu Müfettişidir. Ne Anadolu'daki örgütlenme faaliyetlerinin ne de İstanbul'da işgalci güçlere karşı yapılan eylemlerin, Anadolu'ya silâh ve cephane kaçırmak için gerçekleştirilen baskınların içinde Fevzi'ye rastlamıyoruz. Bu eylemler İttihatçıların Kara Vasıf ve Kara Kemal'e kurdurdukları *Karakol Örgütü* tarafından gerçekleştirilmektedir.

M. Kemal Samsun'a çıktıktan sonra direniş saflarına, hatta direnişin başına geçerken Fevzi direnişçilerin karşısında yer alır.

---

[36] Kâzım Karabekir, *Paşaların Kavgası, İnkılap Hareketlerimiz*, Emre Yay., 3. Baskı 1994, s. 261

Sivas Kongresi'nden sonra 1919 yılının Kasım ayında Anadolu'da direniş oluşturanları bundan vazgeçirmek, bunları Padişah Vahdettin'e bağımlı hâle getirmek için bir Heyet-i Nasiha, yani Nasihat Heyeti oluşturulur. Fevzi bu heyetin başındadır. Fevzi ve heyeti gittiği her yerde tepkiyle karşılanır. Hatta Kâzım Karabekir'in yazdıklarına inanırsak, M. Kemal bu direniş bozguncusunu öldürmek ister ama Karabekir buna engel olur. Engel olduğu gibi Fevzi'nin Sivas'ta M. Kemal'le görüşmesini de sağlar.[37]

Fevzi nasihatlarını kimseye dinletemez ama bu davranışıyla Padişah'ın ve işgalci İngilizler'in gözüne girer. İngilizler, Anadolu'daki direnişle ilişki içinde bulunan ve onu destekleyen Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa ile yanındaki Cevat (Çobanlı) Paşa'dan hiç memnun değildirler. İngilizler bu iki paşanın 48 saat içinde görevden alınması için ültimatom verir. Bunun üzerine paşalar istifa eder. Bu iki paşa daha sonra 18 Mart'ta tutuklanıp Malta'ya sürgün edileceklerdir.

İngilizler zorla görevden aldıkları Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'nın yerine 3 Şubat 1920'de Fevzi'yi Harbiye Nazırı yaparlar. Fevzi kendini bu makama getirenlerin yüzünü kara çıkarmaz. Anadolu'daki direnişi kırmak için birliklere emir üstüne emir yayınlar. İngilizler 16 Mart 1920'de uşaklaştıramadıkları Osmanlı Meclisi'ni basıp milletvekillerini tutuklarlar. Bu meclis Misak-ı Millî'yi kabul eden meclistir.

Bu meclisin kapanmasından bir ay sonra 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM açılacaktır. Meclisi basıp milletvekillerini tutuklayan, İstanbul'u resmen işgal eden ve bu işgal sırasında Şehzade-başı Karakolu'nda 6 askeri öldürüp 16'sını yaralayan İngilizler Harbiye Nazırı Fevzi'ye dokunmazlar. Fevzi hiçbir şey olmamış gibi makamında oturmaktadır.

"İstanbul işgal edilip İngilizler Harbiye Bakanlığı'na yerleştikten sonra dahi millî direnişe karşıdır. Harbiye Bakanı olarak İngilizler'le iyi geçinilmesini istemekte, Kuvay-ı Milliye'yi sergerdelik saymaktadır."[38]

Fevzi İstanbul'un işgalini bile meşru görür ve buna karşı çıkanları serserilik ve maceraperestlikle suçlar. 19 Mart 1920'de yani işgalden üç gün sonra Harbiye Nazırı olarak 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya gönderdiği emirde şöyle yazar:

---

[37] K. Karabekir, *Paşaların Hesaplaşması, İstiklal Harbine Neden Girdik? Nasıl Girdik? Nasıl İdare Ettik?* Emre Yay. 1992, s. 58-60

[38] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi I. Cilt*, s.240

"Mütarekeye aykırı olmayan İstanbul'un işgalini bahane edip Anadolu'da bazı maceraperestlerin hareketleri gerçeklere ve yüce Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaatlerine aykırıdır."[39]

Osmanlı'nın değil de İngilizler'in Harbiye Nazırı gibi çalışan Fevzi, 25 Mart'ta bir emir daha verir ve; "...İtilaf Devletleri kuvvetlerine ve özellikle de İngiliz birliklerine karşı her çeşit iyi davranışta bulunulmasının sağlanması"nı ister.[40]

Nisan ayı başlarında yeni bir Damat Ferit Hükümeti daha kurulur. Bu hükümette Fevzi artık Harbiye Nazırı değildir. Ama O yine de bakanlığa gidip gelmeye devam eder. Nitekim İstanbul'daki umutları kırılır, bu sefer de başına bir iş gelmesinden korkmaya başlar ve 18 Nisan 1920'de Ankara'ya varmak üzere Beykoz'dan yola çıkar. TBMM'nin açılmasından 3 gün sonra 27 Nisan'da Ankara'ya varır. M. Kemal tarafından törenle karşılanır. Kozan milletvekili yapılır. Mayıs ayı başında da TBMM Hükümeti'nin Millî Savunma Vekili, yani Harbiye Nazırı olur. Fevzi İstanbul'da kaybettiği makamı Ankara'da tekrar bulur.

M. Kemal'in ordunun başına getirdiği ve bir daha o mevkiden indirmeyeceği Fevzi'nin o zamana kadar olan geçmişi böyledir. M. Kemal Fevzi'yi Nisan 1921'de birinci ferik (korgeneral), Ağustos 1922'de de müşir (mareşal) yapar. Mareşal nasıl daha önce Abdülhamit ve Şemsi Paşa'ya, sonra İttihatçılar'a, Mütareke döneminde de Padişah'a, İngilizler'e sadakatle hizmet ettiyse, düne kadar sergerde dediği M. Kemal'e de aynı şekilde hizmet eder. Kendi başına hiçbir iş yapmaya çalışmaz, 'gel' denilir gelir, 'git' denilir gider. Neredeyse irsî bir özelliği olarak hiçbir muhalif hareket içinde yer almaz. Ömründe bir kere muhalif olur. O da 1944 yılında yaş haddinden emekli edilmeyi sindiremediği içindir. Fevzi yapısına tamamen ters olan muhalefet işini doğal olarak yüzüne gözüne bulaştırır. Şaşkın ördek geri geri yüzer misali, Fevzi komünistlikten yargılanacak durumlara bile düşer.

Fevzi, Cami Baykut, T. Rüştü Aras ve Zekeriya Sertel'le birlikte *İnsan Hakları Cemiyeti*'ni kurar. Bu nedenle de komünistlikten yargılanır. Fevzi Çakmak gibi birinin bile komünistlikten yargılanması, o dönem Türkiye'deki komünizm düşmanlığının, aynı anlama gelmek üzere emperyalist sisteme düşkünlüğün ne boyutlarda olduğunu gösterir. Ama Fevzi'nin kendini birden bire o dönemin solcularının içinde bulması onun ilkesizliğinin bir göstergesidir. Fevzi 1946 yılında *Demok-*

[39] *A.g.e.*, s. 241
[40] *A.g.e.*, s. 241

rat Parti listesinden bağımsız aday olarak İstanbul milletvekili seçilir. Sonra DP'lilerle de yolunu ayırır ve 1948 yılında *Millet Partisi*'nin kuruluşuna katılır. 10 Nisan 1950 tarihinde yani DP daha iktidara gelmeden İstanbul'da ölür.

Fevzi ölümünden sonra, örneklerini gördüğümüz gibi, M. Kemal'i aklamak için kullanılır olmuştur. M. Kemal'in sağlığında yapılan ne kadar iyi ya da resmî tarih adına övünülecek iş varsa bunlar M. Kemal'in hanesine yazılır. Hoşa gitmeyen bütün işler de Mareşal'e fatura edilir. Mareşal Kavaklı Fevzi resmî tarihin belli başlı günah keçilerinden biridir.

M. Kemal döneminde de eskiden olduğu gibi yabancı subaylar Harp Akademisi'nde ders vermeye ve Türkiye Ordusu'nun subaylarını eğitmeye devam ettiler. Yabancı uzmanlar içinde Alman subaylar sayıca daha fazlaydı. Almanya'daki talimatlar Türkiye'de de geçerliydi. Yani ordu Cumhuriyet döneminde de Prusya usulü anlayışla yetiştiriliyordu. Eğitim için eskiden olduğu gibi Almanya'ya öğrenci ve subay gönderiliyordu. Almanlar'ın dışında Fransız subaylar da akademide ders veriyorlardı. 1939 yılında savaş başlayınca Alman öğretim görevlileri Almanya'ya döndüler. Bunların yerini 1942 yılında İngiliz uzmanlar aldı. 1947 yılında da Amerika bu görevi İngilizlerden devralacaktır.

Abdülhamit'in okullarında askerî öğrenciler modern bir eğitim görüyorlardı. Askerî derslerin yanı sıra fen ve matematiğe, coğrafya ve tarihe önem veriliyordu. Öğrenciler geri kalan eksiklerini yasaklanan kitapları ve İttihat ve Terakki'nin yayın organlarını okuyarak tamamlıyorlardı. Bilindiği gibi Mustafa Kemal de bu öğrenciler içindeydi. Fakat M. Kemal böyle bir sistemden olumsuz dersler çıkarmış olacak ki, 1930 yılından itibaren okullarda okul yayınları dışında herhangi bir kitabın okutulmasını yasaklamıştır. Müfredatın tamamı askerî dersler-den ibaret kalmıştır.

Ömrünü M. Kemal'i yüceltmeye adamış olan Şevket Süreyya Aydemir, M. Kemal döneminin Harp Okulları'nı şöyle anlatıyor:

"Şu esaslar kesin ve değişmezdi: Harp Okulları'na gazete giremez. Mektep kitapları dışında kitap giremez. Derslerden başka ve hariçten konferanslar yasaktır. Dışarıda konferanslara ise gidilemez!.."[41]

Aydemir de diğerleri gibi bu durumun suçunu M. Kemal'e değil, ordunun başındaki Fevzi Çakmak'a yüklüyor. "Bu devrin askerî eğitimi-

[41] Ş. Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı 1975 s. 496-97

ne merhum Fevzi Çakmak'ın ve arkadaşlarının görüşü hâkimdir."[42] diyor ama bunun tartışılması bile gereksiz. Aydemir aynı yerde "Hulâsa Dünya değişmişti. Robot askerler devri artık geçmişti." diye yazıyor. Böylece M. Kemal döneminde "robot askerler" yetiştiğini de kabul etmiş oluyor.

"Genel kültür dersleri Harp Okulu'nda ilk kez 1945 yılında birinci sınıfta anayasa, ikinci sınıflarda ekonomi olmak üzere okutulmaya başlanmıştır."[43]

12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 cuntalarının generalleri, kuvvet komutanları, sıkıyönetim komutanları, MİT sorumluları vs. yani bu yılların general rütbesinde olan kişileri, 1930'lu yıllarda Harp Okulu'ndan mezun olmuş kişilerdir. Örneğin 1960'ın darbeci albayları 1936-1938 mezunlarıdır. Yani bunlar M. Kemal'in Harp Okulu'nda yetişmiş, temel eğitimini, ideolojisini o dönemde almış subaylardır.

1930'lu yılların sonlarına doğru askerî okullarda bir okuma eğilimi gelişir. Genç askerî öğrenciler Dünya edebiyatının klasiklerini ve Nâzım Hikmet'in şiirlerini, Sabahattin Ali'yi ve muhtemelen sol külliyatı okumaya başlarlar. O yıllarda Kuleli Askerî Lisesi'nde öğrenci olan A. Kadir yazıyor:

"Kitaplar okunuyordu okulda. Ders kitaplarından ayrı kitaplar okunuyordu. Kimsenin kafası almıyordu Harp Okulu'nda Bal-zac'ın, Zola'nın, Tolstoy'un, Anatole France'ın, Gorki'nin, Pirandel-lo'nun, Dostoyevski'nin okunmasını. Günlük gazetenin bile gizli gizli okunduğu, *Ulus* Gazetesi'nin korka korka sokulduğu bir okuldu burası (...) Üstelik *Taranta Babu'ya Mektuplar*, *Şeyh Bedrettin Destanı*, *Kuyucaklı Yusuf* (okunuyordu.)"[44]

M. Kemal yönetimi bu eğilime, o koşullarda göstereceği en sert tepkiyi gösterir. Nâzım Hikmet ve dönemin bir kısım solcu aydınları, orduyu ve donanmayı isyana teşvik suçlamasıyla iki ayrı davadan yargılanırlar. Nâzım bu davaların birinden 15, diğerinden 20 yıl olmak üzere cezaya çarptırılıp hapse atılır. Böylece Nâzım'ın şahsında sola gözdağı verilir. Henüz siyasî bilinci olmayan, komünistlikten habersiz genç askerî okul öğrencileri de ağır cezalar alırlar. M. Kemal, İsmet ve Fevzi üçlüsünün, II. Abdülhamit döneminde okudukları askerî okul yıllarından gereken dersleri çıkardıklarını görüyoruz.

---

[42] *A.g.e.*, s. 496

[43] Doğan Akyaz, *A.g.e.*, S. 36, 37

[44] Akt.: Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler-3*, Tekin Yay., 2. Basım, 1987 s. 661

M. Kemal'in askerî eğitim sisteminin yetiştirdiği kurmay subay tipini, daha sonra yetişen genç kuşaktan olan darbeci Talat Aydemir şöyle anlatıyor:

"Bu karargâhtaki kurmay subaylar hepsi Akademi tahsillerini eski sistemde ikmal etmişlerdi. Harp Akademileri'nin vermiş olduğu baskı altından kurtulamamışlardı. Çünkü o mektep öyle bir yerdir ki, inandığın fikirleri savunmana hiç imkân vermez. O baskı altında yetişen subaylar hayatta inisiyatiflerini kaybederler. Daima evetefendimci olurlar Hakikatleri haykırmak istedikleri hâlde yapamazlar. Daima boyun eğerler."[45]

Talat Aydemir'in "eski sistem" dediği Türkiye Ordusu'nda II. Mahmut'tan bu yana süregelen, M. Kemal'in de devam ettirdiği Prusya ya da Alman sistemidir. Yeni usul ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geçilen Amerikan usulüdür. Talat Amerikan sistemiyle yetişmiş olmayı büyük bir meziyet saymaktadır. Talat'a inanırsak, ki olgular onu doğruluyor, M. Kemal'in Akademileri; subayları baskı altında tutan, inandıkları fikirleri savunmalarına hiç imkân vermeyen, inisiyatifsiz, 'evet efendim'ci ve daima boyun eğen subaylar yetiştiren bir sistemdir. Talat farkında değil ama "eski kuşak subayları eleştireceğim" derken M.Kemal'in tutar bir yanını bırakmıyor. Çünkü birincisi o sistemi kuran ve başına da Mareşal Fevzi'yi bekçi Murtaza olarak diken kişi odur.

İkincisi suç Prusya sisteminde değil, onun hangi anlayışla uygulandığındadır. Unutmamak gerekir ki M. Kemal, Enver, Cemal, Kâzım, İsmet, Ali Fuat, Resneli Niyazi gibi Abdülhamit yönetimine karşı isyan eden subaylar da Prusya usulüne göre, Alman komutanlar tarafından yetiştirilmişlerdi. Ama bunların hiçbiri Aydemir'in anlattığı karakterde kurmay subaylar değildi.

Öyleyse fark nerede? Fark M. Kemal'in bu sistemi uygulayışındadır. M. Kemal gerçekten de Aydemir'in çizdiği türden subaylar yetiştirmek istemiştir.

Peki neden? Neden M. Kemal böyle davrandı? Neden kendisinden önceki devlet adamları II. Mahmut'tan bu yana orduyu hem teknik hem de eğitim olarak modernleştirmek için çaba gösterirken M. Kemal orduyu hem kafa yapısı hem de teknik olarak neredeyse çürümeye terk etti?

Bu sorunun cevabını verebilmek için M. Kemal'in şahsını işin başında bir yana bırakmak gerekir. Yani bu durumun esas nedeni M.

---

[45] Akt.: Y. Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-3*, Tekin Yay., 2.Basım, 1990 s. 94

Kemal'in kişisel hırsları, özellikleri vs. değildir. Sorunun cevabını Türkiye egemen sınıflarının, özellikle de Türkiye burjuvazisinin tarihî gelişiminde ve Cumhuriyet döneminin bu tarihî gelişimde hangi aşamaya denk düştüğünde aramak gerekir.

1908 İkinci Meşrutiyet, burjuvazinin Türkiye tarihindeki en devrimci eylemiydi. Bu devrim burjuvaziyi eşraf ve büyük toprak sahipleri ile birlikte iktidara taşımıştı. Burjuvazi kendi iç pazarına sahip çıkamadan (bu pazar genelde işbirlikçi azınlıkların elindeydi) ve gelişimini engelleyen emperyalizme bağımlılık ilişkilerinden kurtulamadan Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Türkiye egemen sınıfları bu savaştan yenilgiyle ama ulusal bir devlet kurmuş, emperyalizme bağımlılık ilişkilerini esas olarak kırmış, iç pazarı azınlık burjuvalardan ele geçirmiş ve saltanattan tümüyle kurtulmuş olarak çıktılar. M. Kemal dönemi, özellikle de 1926 son İttihatçı temizliğinden sonra gelen dönem, Türkiye egemen sınıflarının iktidarlarını sağlamlaştırma, İttihatçılar'dan bu yana emperyalist sistemle gerilmiş, tahrip olmuş ilişkileri - kazandıklarını koruyarak- düzeltme dönemidir.

Bunları yapabilmek için de Kürtler'in tamamen sindirilmesi asimile edilmesi, iç muhalefetin yani işçilerden ve halktan gelebilecek muhalefetin oluşumuna bile izin verilmemesi gerekiyordu. Orduya karşı M. Kemal'in takındığı tavrı işte bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekir. Çünkü Türkiye tarihinde ordu muhalefetten çok çabuk etkilenen ve iktidardakilerin başına olmadık işler açan bir kurum durumundaydı. O zamana kadar durum böyleydi. Birinci ve İkinci Meşrutiyet deneyimleri ortadaydı. M. Kemal ve egemen sınıflar Abdülhamit'in düştüğü duruma düşmek istemiyorlardı. Ona göre tedbirler aldılar. Bu tedbirler özellikle 1930'lu yılların başından itibaren etkili biçimde ortaya konuldu ve 1930'ların ortasında faşist İtalya ve Almanya'dan alınan örneklerin de yardımıyla tek parti ve tek adam diktatörlüğü kuruldu. Biraz daha açalım.

1930'lu yılların başları M. Kemal'in ve egemen sınıfların kendilerini iktidarda en rahatsız hissettikleri dönemdir. Halk içinde M. Kemal'e ve iktidara karşı için için oluşan tepkilerin boyutu 1930 yılında kendini ortaya koydu. 1920 yılında sahte TKP'yi kurarak sol hareketi denetim altına almaya çalışan ve bunda da başarılı olan M. Kemal, 1930 yılında da Serbest Fırka adıyla kendi güdümünde bir muhalefet partisi kurdurdu. Ama tepkilerin beklenenin çok üstünde olduğu ortaya çıktı. M. Kemal'in partiyi kurdurduğu Fethi Okyar İzmir'e gelince, İzmir savaş meydanına döndü. Onbinlerce insan, hem de dincisi, komünisti, hiçbir siyasî eğilimi olmayanı kim varsa meydandaydı. Bunlar içinde

oğlunu kurban etmeye hazır olanlar bile vardı. Halk Partisi'ne ait yerler tahrip edildi ve bir kişi öldü. Partinin gördüğü ilgi ve yarattığı hava partinin başkanı Ali Fethi'yi bile hem şaşırtacak hem de ürkütecek düzeydeydi. Şöyle yazıyordu:

"Asıl hadise, Serbest Fırka'nın hatta samimiyetle itiraf edeyim, beni bile şaşırtan gördüğü alâka ve sevginin arkasından geldi. İstisnasız herkes telâş ve endişe içinde kalmıştı."[46]

Partinin lideri partisinin halktan gördüğü ilgiden rahatsız olup telâşa kapılıyor!

Sözde muhalefet partisine bile, bu boyutlarda ve bu biçimlerde halk tarafından ilgi gösterilmesi hiç de hayra alâmet değildi. Parti, M. Kemal'in isteği ile başkanı Ali Fethi tarafından hemen feshedildi.

Aynı yıl, yani 1930'da Kürtler de ayaklandılar. İhsan Nuri'nin liderlik ettiği *Ağrı Ayaklanması* kısa sürede gelişti. Türkiye egemen sınıfları bu ayaklanmayı Sovyetler'in de yardımıyla 1930 yılının Sonbahar'ında bastırabildiler. Hem Kürtler hem de Türkiye halkı içindeki bu başkaldırı havası M. Kemal'i ve egemen sınıfları yeni baskı tedbirleri almaya itti. Bu baskılar aldatıcı bir takım önlemlerle, yani tatlıya bulanarak kitleye sunuldu. Örneğin M. Kemal 1908 Devrimi'nden arta kalan işçi haklarını da tamamen kaldırdı. Özenle seçilen birkaç işçi meclise milletvekili olarak sokuldu. Meşrutiyet'ten kalma kadın örgütleri ve dergilerinin tümü yeniden kapatıldı ama kadınlara seçme seçilme hakkı verildi. Ama seçim iki dereceliydi, açık oy gizli sayım prensibi uygulanıyordu.

Ayrıca M. Kemal 1927'de yapılan ve ünlü nutkunu okuduğu CHP Kongresi'nde, hem kendini değişmez başkan ilân etmiş, hem de milletvekili adaylarını tek başına belirleme yetkisini almıştı. Dolayısıyla "Türk kadınları 1934 yılında seçme ve seçilme hakkını kazandılar" demek yanlıştır. Bu olayın doğru ifadesi şöyle olmalıdır: 5 Aralık 1934, M. Kemal kendisine dilediği kadınları milletvekili seçme yetkisini de verdi.[47] Resmî tarihçilerimiz, "kadınlara seçme seçilme hakkı

---

[46] Akt.: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yay., 1981 s. 247

[47] M. Kemal döneminde de yürürlükte bulunan, Birinci Meşrutiyet'ten kalma iki dereceli, açık oy gizli sayım ilkesine dayanan seçim yasası ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte değiştirilebilecektir. 1946'da tek dereceli seçim kabul edilecek, 1950 yılında da, açık oy gizli sayımın yerini, gizli oy açık sayım ilkesi alacaktır.

birçok Avrupa ülkesinden önce verildi" diye övünmekten geri kalmazlar. Fakat işin bu yanı hakkında da tek söz etmezler.

1931 Temmuz'unda çıkarılan Basın Yasası ile muhalif gazetelerin tümü kapatıldı. Söylemeye gerek yok ki komünistler gene tutuklandı, kovuşturmaya uğradı.

Menemen Olayı abartıldı ve muhalif kitleye gözdağı vermenin bir aracına dönüştürüldü. Bu tür kılıfına uydurulmuş devlet terörünün yanı sıra gayri resmi terör de devreye sokuldu. Örneğin Koçgiri İsyanı'nın önderlerinden olan ve sonradan devletle uzlaşan Alişan ve Haydar Bey önce İstanbul'da zorunlu ikamet ettirildiler. Sonra köylerine dönmelerine izin verildi. 1931 yılında bu ikisinin evleri bombalandı ve Alişan öldü. Gene aynı yıl ünlü İttihatçılar'dan, *Karakol Örgütü*'nün kurucularından, Sivas milletvekili Kara Vasıf'ın cesedi bir tren yolunda bulundu. İttihatçılar'dan kalma 1912 yılında kurulmuş olan *Türk Ocağı* da kapatılıp mal varlığı Cumhuriyet Halk Fırkası'na devredildi. 1932 yılında zorunlu göç yasası çıkarıldı.

Bu baskı tedbirleri ideolojik alandaki saldırılarla tamamlandı. *Kadro* Dergisi bu dönemde çıktı. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu bu tarihlerde kuruldu. "Bir Türk Dünya'ya Bedeldir", "Ne Mutlu Türk'üm Diyene" sloganlarında ifadesini bulan şovenist anlayış yine bu dönemde geliştirildi.

Konumuz 1930'lu yılları anlatmak değil. Orduya ilişkin olarak M. Kemal'in tavrını anlayabilmek için gerekli olan çerçeveyi çizip genel havayı vermeye çalışıyoruz. Sanıyoruz yukarıda kısa başlıklar hâlinde verdiğimiz örnekler bu iş için yeterlidir.

Ordunun muhalif havadan etkilenmemesi, eskiden olduğu gibi sorun çıkarmaması için de tedbirler alındı. Bunda anlaşılmayacak bir durum yok. M. Kemal ilerici düşüncelerin orduya girmemesi için başından beri özel bir dikkat göstermişti. Örneğin daha 2 Eylül 1920'de, yani solun Türkiye'de canlı olduğu Bakû'de TKP'nin kuruluşunun arifesinde bulunulduğu bir sırada, TBMM'nin Moskova Temsilciliği'ne yolladığı kararda şöyle deniyordu:

"...bilhassa ordu içine Bolşevik teşkilât-ı hafiyesinin (gizli örgütünün) girmesine mani olmak muktezidir."

Harp Okulu'nda askerî dersler dışındaki derslerin eğitim programından çıkarılması bu anlayışın ve korkunun bir devamı idi.

M. Kemal askerlik süresini kısalttı ve ordu mevcudunu azalttı. Bunların yanı sıra, zorunlu askerliği resmî ideolojinin zorla öğretildiği bir kurum hâline getirdi. Doğan Akyaz bu durumu adı geçen kitabında şu şekilde özetliyor:

"Cumhuriyet rejiminin yerleşmesi için ihtiyaç duyulan vatandaşın yetiştirilmesinde orduya bir okul işlevi yüklendi. Bu doğrultuda erlere askerlik süresince okuma-yazma kursları ile sağlık, matematik, yurttaşlık bilgisi, tarım ve hayvancılık bilgilerinin verilmesi için özel kurslar açıldı."[48]

Harp Okulu'nda askerî olmayan dersler kaldırılırken sıradan erler için hem de zorunlu sağlık, matematik vs. kursları açılması tuhaf duruyor ama bunlar ilk bakışta güzel işler olarak da görünüyor. Ama "ihtiyaç duyulan vatandaş"ın nasıl bir vatandaş olduğu üzerinde düşünmek gerekir. Bu vatandaş önce cihana bedel bir Türk olmakla gurur duymalıdır. Yani bu kurslar zorla asimilasyonun bir parçasıdır. Yine bu vatandaş, örgütlenme, basın-yayın, gösteri, yürüyüş gibi temel özgürlüklerin bulunmamasından şikâyet etmemeli, tek parti-tek adam yönetimini büyük bir nimet olarak kafasına yerleştirmelidir. Ayrıca "ihtiyaç duyulan vatandaş", devlete ve kendi üstü olan kişilere, komutanlara, amirlere kayıtsız şartsız boyun eğmeyi, kendine küfür edilse, hatta sebepli sebepsiz sopa çekilse bile sesini çıkarmamayı bir yaşam felsefesi olarak benimsemelidir. Askerlik zorunlu olduğu için hemen hemen tüm Türkiye vatandaşları seneler süren böyle bir mecburî eğitimden geçirilmişlerdir.

Özetle bu, esas olarak bir kişiliksizleştirme eğitimidir. Vatandaşlar birkaç yıl yaptıkları askerliğin anılarını ömür boyu anlata anlata bitiremezler. Bu anıların unutulmayan ve en çok anlatılan kesitleri ise, askerde nasıl küfürlü dayak yenildiğine ilişkin olanlardır. Bu anılar hakaret gören, üstelik sopa yiyen birinin kızgınlığı, kini ile değil, hoş bir hava içinde ve gülünerek anlatılır. Dinleyenler tarafından da normal, herkesin başına gelen eğlenceli bir olay olarak karşılanır. Bu durum, bu kursların "ihtiyaç duyulan vatandaşın yetiştirilmesi"nde epey faydalı olduklarını göstermektedir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, orduya karşı böylesi bir tavır, II. Mahmut'tan o güne, Türkiye Ordusu'nun gelişim tarihinde bir ilktir. Bu ilkin en önemli nedeni yukarıda gördüğümüz gibi içteki muhalefete karşı egemen sınıfların kendilerini pek emin hissetmemeleridir. Bu çalışmanın önceki bölümlerinde anlattığımız gibi, Cumhuriyet'ten önce iktidarı rahatsız edebilecek ölçüde ne Kürt ne işçi ne de köylü muhalefeti vardı. Bunlar esas olarak Kurtuluş Savaşı sırasında ortaya çıktılar. Bu nedenin yanı sıra, dış politikadaki değişim de egemen sınıfların orduya yönelik tavırlarında etkili oldu.

---

[48] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s. 35

Osmanlı padişahlarının ve İttihatçılar'ın orduya önem vermelerinin, yenilikleri ilk kez ordu üzerinde denemelerinin en önemli nedeni, Avrupalı sömürgecilerle ve ayrılmaya çalışan uluslarla boy ölçüşebilecek bir ordu yaratmaktı. Osmanlı Devleti'ne "hasta adam" deniyordu ama bu hasta adamın güzellikle kendi kendine ölmeye hiç niyeti yoktu. Sonuna kadar direnmeye çalışıyordu. Hayatta kalmak için Birinci Dünya Savaşı öncesinde gerçekten de genç ve dinamik bir ordu yaratmayı başarmıştı. Osmanlı Devleti İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya gibi önde gelen sömürgeci devletlerle, döneme göre değişik ittifaklar yaptı. Kimi zaman Rusya'yı, kimi zaman İngiltere, Fransa'yı ya da Almanya'yı yardıma çağırdı. Fakat savaş sonuna kadar emperyalist ülkeler Osmanlı için toprakların kaptırılmaması, kaptırılan yerlerin, ulusların geri alınması, bağımlılık zincirlerinin kırılması için savaşılması gereken başlıca güçler durumundaydılar. Osmanlı'nın savaşa girerken gördüğü rüyalardan biri de buydu. Savaştan sonra ise bu politika ve bunun için herşeylerini ortaya koyan İttihatçılar lânetle anılmaya başladılar.

Geçmişi lânetleyip, Dünya Savaşı'nın ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanımları üzerinde emperyalist sistemle bütünleşmek dış politikanın esas unsuru oldu. Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler'le, antikomünizm'den en küçük bir taviz verilmeden zorunlu bir ittifak kurulmuştu. Bu ittifak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da devam etti. Ama Türkiye egemenleri bir yandan Sovyetler'in elini sıkarken gözleriyle hep Batılı bir müttefik aradılar. Bu öyle gizli saklı bir eğilim de değildi. Amacın "muasır medeniyet" seviyesine yükselmek ve "Batılılaşmak" olduğu apaçık ilân ediliyordu. Pazar paylaşımı için birbirlerine ve sömürge ülkelere saldıran, Anadolu'da, Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Kafkaslar'da ve Dünya'nın diğer yerlerinde milyonlarca masum insanı katleden, halkları kendine köle yapan Avrupa emperyalizmi, Türkiye egemenleri için "çağdaş medeniyet", ulaşılması gereken hedef durumundaydı.

M. Kemal dönemin güçlü emperyalisti İngiltere ile arayı düzeltebilmek için her fırsatı kullandı. 1929 yılının Ekim ayında bir İngiliz savaş filosu İstanbul'u ziyaret etti. Bu filo 1968'deki Amerikan filosu gibi karşılanmadı.

"Filo komutanı Ankara'ya geçip Gazi tarafından kabul edildi. Türkiye'yi yönetenler bu Filo'nun ziyaretini, nerede ise, bir bayram sevinci ile kutladılar."[49]

---

[49] Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-2*, 3. Basım Tekin Yay.,1987

Güdümlü basın bu ziyareti "İngiliz Hükümeti'nin samimi dostluk hissiyatının bir tezahürü"[50] olarak duyurdu. Elbette 1960'ların Türkiye'si ile 1929'un Türkiye'si aynı değildi. 1960'larda ülkeyi ekonomik, askerî ve siyasî bir egemenlik altına almış bir ülkenin filosu, bu ülkenin yardakçısı durumuna düşmüş olanlar tarafından ağırlanmak istenmişti. Gerçekten onur kırıcı bir durumdu. 1929'da Türkiye henüz hiçbir emperyalist ülkenin sömürgesi durumunda değildi. Devletin hükümetin başındakiler emperyalist bir ülke tarafından seçtirilen, desteklenen kişiler değillerdi. Ekonomik politikaları IMF, dış politikayı Pentagon ya da başka dış güçler belirlemiyordu.

Bu nedenle bu ziyaret bir tahakküm, efendinin uşağını aşağılaması türünden bir anlam ifade etmiyordu. Ama bu İngiliz savaş filosu Çanakkale'de yarım milyon insanın ölümüne neden olan, daha on yıl önce İstanbul'u işgal eden, meclisi basıp milletvekillerini tutuklayan ve Malta'ya süren, karakol basıp askerleri öldüren filoydu. Böyle bir filonun, "İngilizler bize dostluklarını gösteriyorlar, ne mutlu bize" diyerek sevinçle, merasimle karşılanıp, İngiliz askerlerinin İstanbul'da "kibar ailelerin" katıldığı balolarla sabahlara kadar eğlendirilmesi, politik eğilimin görülebilmesi bakımından önemlidir.

Demek istediğimizi şu tarz bir soruyla da anlatabiliriz: acaba bir Yunanistan Savaş Filosu İzmir'i ziyaret etmek isteseydi, M. Kemal ve basın tarafından aynı ilgiyi ve aynı davranışı görür müydü?

Türkiye'nin İngiltere'ye olan eğilimi 1930'ların ikinci yarısından sonra daha çok belirginleşir. İtalya'nın Habeşistan'a saldırısı ve Rodos gibi adalarda yığınak yapması üzerine Türkiye, İngiltere'nin öncülüğünde gerçekleştirilen ve Fransa, Yugoslavya, Yunanistan'ın da katıldığı "Akdeniz Centilmenlik Mutabakatı"na katılır. 1937 Temmuz'unda da Tahran'da, İran, Irak, Afganistan ve Türkiye arasında *Sadabat Paktı* imzalanır. Bu antlaşma da İngiltere'nin etkisi altındadır. O dönem İngiltere'nin sömürgesi durumunda bulunan Irak'ın İngiltere'nin istememesi durumunda bu antlaşmaya katılması mümkün değildir. Türkiye de İngiltere'ye soğuk durmamaktadır.

M. Kemal sadece İngiliz emperyalizmi ile değil, genel olarak emperyalizmle daha çok yakınlaşma eğilimindedir. Nitekim M. Kemal bugünkü MİT'in (Millî İstihbarat Teşkilâtı) atası olan MAH'ı (Millî Amele Hizmet ya da Millî Emniyet Hizmetleri) 5 Ocak 1927'de Almanlar'a kurdurur. M. Kemal bu iş için Alman gizli örgütünün şefi Albay Walter Nikolai'yı gizlice Türkiye'ye çağırır. Nikolai, Kayser döneminde istih-

[50] Y. Küçük, *a.g.e.*, s. 201

baratın başında bulunduğu gibi, Hitler döneminde de bir müddet bu görevde kalacak olan becerikli bir isimdir.

"Alman istihbaratçı Nikolai, Türkiye için hazırladığı eğitim planlarıyla birlikte, 1926 yılının Ekim ayında gizlice Türkiye'ye geldi. İstanbul ve Ankara'da bir dizi eğitim çalışması yapan Alman istihbaratçı, bazı Türk meslektaşlarını da Almanya'ya kursa gönderdi."[51]

Dış politika ve emperyalizme karşı tavır böyle olunca, orduya özel önem verilmesini gerektiren tarihî ve önemli bir neden de ortadan kalkmış oldu. Türkiye egemen sınıfları ve M. Kemal emperyalizmle savaş, dolayısıyla da emperyalist ülkelere karşı bir savaş ordusu istemiyorlardı. M. Kemal'in "yurtta sulh, cihanda sulh" sloganı böyle de yorumlanabilir. Yani olumlu anlamda barışı isteyen bir slogan olarak yorumlanabileceği gibi şöyle de anlaşılabilir: "Cihanda emperyalistlerle savaşmak gibi bir niyetimiz yok, yurtta da Kürt hareketi, işçi hareketi, halk hareketi gibi huzurumuzu bozacak hiçbir muhalefet istemiyoruz; yurtta sulh, cihanda sulh!" M. Kemal'in ve egemen sınıfların 1930'lu yıllardaki davranışları ikinci yoruma daha yakın durmaktadır.

Son söylediklerimizi özetleyelim: Ordunun Osmanlı döneminde olduğu gibi emperyalizmle savaşacak, cihat yapacak bir ordu olmaktan çıkıp, esas olarak Kürt hareketine, işçi sınıfı ve halkın mücadelesine karşı olan bir ordu hâline dönüşmesi; doğal olarak ordunun şovenist, anti-sosyalist, aynı anlama gelmek üzere bilim dışı eğitimi, subay adaylarının halktan ve toplumsal gelişmelerden tecrit edilmesi bir zorunluluk hâline gelmiştir. M. Kemal'in kendinden önceki devlet adamlarından farklı olarak, orduyu ihmal etmesinin ve birçok alanda geriletmesinin iç ve dış politikayla ilgili nedenlerini anlatmaya çalıştık. Bu politikalar sonucunda ordu savaşma yeteneğinden yoksun, Kurtuluş Savaşı sırasındakinden bile daha geri, (yukarıda aktarıldığı üzere) Talat Aydemir'in portresini çizdiği türden subaylar tarafından yönetilen bir duruma düştü. 1940'lı yıllarda ordu içinde ortaya çıkan darbeci örgütlenmeler, ordunun içinde bulunduğu bu duruma bir tepki olarak da ortaya çıktılar.

---

[51] Soner Yalçın, Doğan Yurdakul, *Bay Pipo/ Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hiram Abas*, Doğan Kitap, 12. Basım Mart 2000 s. 41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ordunun Emperyalizmle Bütünleşmesi

Demokrasiye(!) Geçiş Süreci ve Ordu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreç Türkiye egemen sınıflarının, bunlara uygun olarak da ordunun emperyalizmle bütünleşme sürecidir. Ama tekrar hatırlayalım; egemen sınıfların emperyalizmle işbirliği eğilimi daha Kurtuluş Savaşı'nın başında emperyalizmin mandası olmayı resmen isteyebilecek bir aşamadadır. Eylül 1920'deki Sivas Kongresi'nde Amerika'ya; "biz manda istiyoruz, siz ne diyorsunuz?" diye yazı yollanmıştır ve Amerika'dan Kasım ayında ret cevabı gelmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki süreçte de bu istek -emperyalistlerin kendi iç sorunları ve birbirleriyle yeni bir Dünya savaşına hazırlanmaları nedeniyle Türkiye ile ilgilenmemelerine karşın- daha da artmıştır. Bu da anlaşılır bir olgudur.

Burjuvazi azınlıkların fabrikalarına ve iç pazarına el koymuş, kendi ulusal devletini kurmuş ve daha da büyümek için yabancılarla işbirliği imkânı aramaktadır. Yerli burjuvazi üretim girdileri, yeni yatırımlar için sermaye ve yatırım malları, iç pazara satılacak sanayi ürünleri vs. için emperyalistlerle işbirliğine muhtaç durumdadır. Aynı şekilde epey zamandır kapitalistleşmiş bulunan toprak sahipleri de iç pazarı genişletebilmek, mallarını yabancı pazarlara satabilmek için örneğin yollara, barajlara, altyapı yatırımlarına, yeni makinelere, tohum, ilâç ve gübreye vs. ihtiyaç duyuyorlardı. Bütün bunlar gene emperyalizmle işbirliği içinde sağlanabilirdi.

Kürt egemen sınıfları da bazı farklı nedenler taşısa bile, emperyalizmle daha sıkı ilişkiden yanaydılar. Onlar, üzerlerindeki ulusal baskıyı azaltmanın ve bazı ulusal istemlerini gerçekleştirebilmenin yolunu emperyalist ülkelerin desteğini sağlamada görüyorlardı. Örneğin, içlerinde bugün bile emperyalistlerin Sevr Antlaşması'ndan vazgeçmelerini, kendilerine karşı yapılan bir haksızlık ve düzeltilmesi gereken bir hata olarak görenler vardır.

Aynı şekilde sol ve sosyalizm düşmanlığı, bu akımlara karşı en gerici kesimlerle işbirliği, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin oluşumunda önemli bir yer tutmuştur. Ordu Batı hayranlığını, sosyalizm düşmanlığını, bunların beraberinde Türk şovenizmini işleyen sıkı bir eğitimden geçirilmiştir. Kemalizm'de anti-emperyalizm de vardır. Ama bu anti-

emperyalizm burjuvazinin İkinci Meşrutiyet dönemindekinden daha da geri çekilmiş bir anti-emperyalizmdir. Bu anlayış sistem olarak emperyalizme karşı değildir. Emperyalizmin açık işgaline ve emperyalizmin yerli burjuvazi dururken azınlıklarla işbirliği yapmasına, azınlıkların ulusal sorunlarını desteklemesine karşıdır. Bu; emperyalizmden değil, emperyalizmin bazı davranışlarından rahatsızlık duyan bir anti-emperyalizmdir. Bu anlayış 'sosyalizm mi emperyalizm mi?' sorusu söz konusu olduğunda kesinlikle emperyalizmin yanında yer alan bir anlayıştır. Özetle egemen sınıfların, ordunun ve devlet kademelerinin, Sovyetler'e tamamen dirsek çevirip kendilerini emperyalizmin kurtarıcı(!) kollarına sorunsuz biçimde atabilmelerinin ortamı, bunun için gerekli ekonomik, siyasî ve ideolojik koşullar hazır durumdadır.

Bu koşullar uygun olduğu için Türkiye'nin emperyalizmin yeni sömürgesi hâline gelmesine 1960'lı yıllara kadar, güçsüz TKP hariç, kimsenin sesi çıkmamıştır. Ülkeyi yeni sömürge olma sürecine sokanlar ve orduyu da buna göre biçimlendirenler, yeni ortaya çıkan kişiler değil, Cumhuriyet döneminin komutanları ve yöneticileridir. Örneğin İsmet ve Celâl Bayar hem Kurtuluş Savaşı'nın hem de cumhuriyetin önemli adamlarıdır. Adnan Menderes de M. Kemal'in bir yurt içi gezisi sırasında CHP Aydın il başkanlığına getirdiği kapitalist bir toprak ağasıdır. Ordunun hızlı bir biçimde Amerikan hegemonyasına kendini uydurup, dört, beş yıl gibi kısa bir sürede Amerika namına Kore'de savaşabilecek kıvama gelmesi tesadüf ya da sadece Menderes'in bir marifeti olmamalıdır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki yıllar, iktidara karşı birikmiş tepkilerin kendini dışa vurduğu yıllardı. Tek parti, tek adam diktatörlüğünde ifadesini bulan, en küçük demokratik hakların bile yasaklandığı, demokratik bakımdan ülkenin II. Meşrutiyet'ten de geriye götürüldüğü M. Kemal döneminde tepkiler için için birikmişti. Savaş yıllarındaki vurgunculuk, zorunlu çalışma, kıtlık gibi olgularla bu tepkiler daha da yoğunlaştı. Türkiye savaşa girmemişti ama vurguncu burjuvalar, büyük toprak sahipleri ve baştaki İsmet halkı savaşa girmişten beter bir hâle getirmişlerdi.[52] Halk açlıktan kıvranırken yerli bur-

[52] "Erkeklerin genci yaşlısı askere alınmıştı. Askerlik dört yıldı ve o dört yıl içinde de halk açlık ve çıplaklık çekiyordu. Askerin çoğu verem ve uyuz olarak dönüyordu. Hava değişimi için gelenler teskere için gelenlerden çoktu. Halkın elindeki erzakiye hükümetçe alınmış; halk, dağlarda, çay kenarlarında yabanî ot toplayarak ölmemeye çalışıyordu. Çay, kahve ve şekeri unutmuştu. Bazısı

juvalar büyük vurgunlar yapıyor, Varlık Vergisi gibi uygulamaların da yardımıyla tıpkı Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında olduğu gibi azınlıkların varlıklarına zorla el koyuyorlardı. Yapılanlar Vehbi Koç'un bile vicdanını rahatsız edecek düzeydedir. Vehbi yıllar sonra şunları yazacaktır:

"Firma sahibi olduğum 1926 yılından 1939 yılına kadar müessesemin dürüstlüğüne kefil olurum! 1939'dan 1946'ya kadar ise, toplumsal ahlâkımız bozuldu, duyduğumuz veya duymadığımız birçok olay yaşandı. Bu konularda, suçluların kendi vicdanlarına ve Allah'a hesap vereceklerine inanırım!"[53]

İnönü de TBMM'nin 1942 çalışma yılı açış konuşmasında şunları söylüyordu:

"Bunalım zamanını bir daha ele geçmez fırsat sayan batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü dönmüş vurguncu tüccar büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak sokmaya çalışmaktadır!"

"Batakçı çiftlik ağaları" ve "vurguncu tüccarlar" savaş sırasında halkın çektiklerinin fatura edilmesi gerekenler sadece CHP ve İsmet değil, işte bunlardır.

Kemalist tarihçiler, İsmet liderliğindeki egemen sınıfların önce Almanya'ya oynamalarını, onun yenileceği açığa çıkınca bu sefer İngiltere ve Fransa'ya yanaşmalarını, en sonunda da kendilerini Amerika'nın kollarına atmalarını, Türkiye'yi savaşın dışında tutan harika bir politika olarak sunarlar. İsmet'i parlatmak için bununla da yetinilmeyip çok partili rejime de onun sayesinde geçtiğimiz yazılır. 1946 yılı Türkiye'de çok partili siyasî rejimin miladı yapılır. Kısa bir hatırlatmayla, hâlâ yaygın olan bu yanlışa dikkat çekelim:

Bizim tarihimizde yasal anlamda çok partili yaşama ilk kez 1946 yılında değil, 1908 yılında geçilmiştir. II. Meşrutiyet'le birlikte kurulan düzen çok partili bir düzendi. Bu düzende adı Osmanlı Sosyalist Fırkası olan ve daha sonra diğerleriyle birlikte Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na katılacak olan bir parti de vardı. Kadın örgütleri, işçi örgütleri, Kürt gençlik örgütleri ve bunların yayın organları mevcuttu. Bu çokluk 1913 yılına kadar sürdü. Bunu 1918'e, yani Dünya Savaşı sonuna kadar sürecek olan İttihatçı tek parti diktatörlüğü takip etti. 30 Ekim

---

bir lokma çay bulsa bile; çayı, şeker yerine üzüm, incirle içiyordu." (Musa Anter, *Hatıralarım*, Doz Yayınları, Birinci Baskı, 1990 s. 129, 130)

[53] Can Kıraç, *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*, Milliyet Yay., 14. Baskı 1996 s.76-77

1918'de imzalanan mütarekeden sonra tekrar birçok parti kuruldu. 1919'da kurulan Türkiye Sosyalist İşçi Çiftçi Fırkası, Ankara'da kurulan Türk Halk İştirakiyyun Fırkası da bunlar arasındaydı. Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra da bu çok partili durum sürdü. M. Kemal *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'ni önce Halk Fırkası'na, sonra da Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüştürdü. Bunun karşısına 1924 yılında *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* kuruldu. Bu sırada TKP yaşamını sürdürmekteydi. 1925 yılında ortada CHF dışında hiçbir parti bırakılmamıştı. İkinci çok partili dönemi M. Kemal sona erdirdi. Bu tarihten sonra 1946'ya kadar süren 20 yılı aşkın süre tarihimizdeki en uzun tek parti diktatörlüğü dönemidir. (Daha önceki 1913'ten 1918'e kadar süren İttihat ve Terakki diktatörlüğü idi.) 1946'dan sonra başlayan çok partili dönem de bizim tarihimizdeki üçüncü çok partili dönemdir.

Bu hatırlatmadan sonra tekrar konumuza dönelim. 1940'lı yıllar, özellikle de savaş sonrası yıllar biriken tepkilerin kendini dışa vuracak kanallar, yöntemler aradığı yıllardı. CHP'nin dayandığı egemen sınıflar da partiye yüz çevirmeye başlamışlardı. Burjuvazi, Amerika'nın liderliğinde oluşan yeni Dünya düzeninde bir an önce yerini almak, ele geçecek fırsatları kaçırmamak istiyordu. Bunun yanı sıra savaş sırasındaki bazı ekonomik uygulamalar da egemen sınıfları rahatsız etmişti. Kapitalist büyük toprak sahipleri de aynı eğilimdeydiler.

1930'lu yıllardaki katliamların acılarını taze biçimde içinde yaşatan, bir çoğu sürgünde bulunan Kürtler de İsmet'ten ve tek partiden nefret ediyorlardı. İsmet egemen sınıflardan gelen, 'dizginleri emperyalizme teslim et, onlara güven verebilmek için ne gerekiyorsa yap' biçimindeki baskılara direnmeyi aklından bile geçirmedi. Egemen sınıfların 'bu ülkeye muhalefet gerekiyorsa onu da biz yaparız' anlayışına uygun olarak, CHP içinden bir takım kişiler ayrılarak DP'yi kurdular. Komünizme karşı resmî TKP'yi kuranlar, 1930 yılında güdümlü muhalefet için *Serbest Cumhuriyetçi Fırka*'yı oluşturanlar aynı partinin, aynı siyasî çevreleriydi. Sahte TKP'de yer alan ve 1930 yılında İzmir olayları üzerine mecliste sorguya çekilen Fethi'yi (Okyar) sıkıştıranlardan biri olan tecrübeli Celâl (Bayar) şimdi de yeni partinin başındaydı. Tabiî deneyimlerinden gerekli dersleri çıkarmış olarak.

Kısacası muhalefet emin ellerdeydi. Ama daha da emin olabilmek için istenmeyen muhalefetin daha baştan her ihtimale karşı ezilmesi gerekiyordu.

1943 yılında hareket geçen TKP'ye 1944 yılında *İlerici Gençlik Birliği* tutuklaması ile cevap verildi. Ardından solun her kesimine karşı baskılar artarak devam etti.

"Bu sabah 10'da önlerinde Türk bayrağı, Atatürk ve İnönü'nün resimleri; çelenkler ve 'hiçbir demokrat memlekette bizim memleketimiz kadar hürriyet yoktur' levhaları bulunduğu hâlde yirmi bine yakın üniversite, yüksek okul ve lise öğrencisi Divanyolu'nu ve Ankara Caddesi'ni takip ederek Tan Gazetesi binası önüne gelerek binada tahribat yapmışlar, makine ve diğer tesisleri hasara uğratmışlardır. Tan Gazetesi'nin levhasını indirerek yerine Atatürk'ün resmini koyan öğrenciler bundan sonra İstiklâl Marşı'nı söyleyerek Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı'na çelenkler koymak üzere Sirkeci yoluyla karşıya geçmişlerdir."[54]

Bu eylem Celâl Bayar'ın Demokrat Parti'yi kurmak üzere CHP'den ayrılmasından birkaç gün sonra 3 Aralık 1945'te gerçekleşti. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, önce basın tarafından tahrik edilen ve yönlendirilen gençlik kolu üyeleri komünist(!) *Tan* ve *Yeni Dünya* gazeteleriyle, *Görüşler* Dergisi'nin binalarını tahrip ettiler.

8 Aralık 1945 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi eylem hakkında şu ayrıntıyı da yazdı:

"Evvelki gün büyük bir nümayiş yapan İstanbul gençlerinin Amerikan elçiliği binası önünden geçerken 'yaşasın hür Amerika!' diye bağırdıkları haber verilmektedir. Polis, Rus elçilik binasını kamyonlar dizmek suretiyle kordon altına almıştır"[55]

Bu provokatif eylemde devlet güçleri de üzerine düşeni yaptılar. Gazeteleri saldırıya uğrayıp tahrip edilen Zekeriya ve Sabiha Sertel; "toplumu tahrik ederek olaylara sebebiyet verdikleri" iddiasıyla tutuklandılar.

Benzeri öğrenci gösterileri İstanbul'dan bir gün sonra İzmir ve Bursa'da gerçekleştirildi.

1946 yılında *İstanbul İşçi Kulübü*, *İstanbul İşçi Sendikaları Birliği*, *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi*, *Türkiye Sosyalist Partisi* kapatıldı. Komünistler bir kere daha tutuklanıp işkence ve hapisle cezalandırıldılar. 1947-51 arası TKP Merkez Komite üyelerinin ya hapiste ya da yurt dışında oldukları bir dönemdi. 1950 yılında af çıktı, affın ardından ünlü 1951 Tevkifatı ve 1951-53 Yargılamaları gerçekleşti.

---

[54] Ayın Tarihi, Aralık 1945 Sayı 145. Akt.: Y. Küçük, *a.g.e.*, C. 2 s. 323

[55] Y. Küçük, *a.g.e.*, s. 331

1946 yılında partilerin kurulmasından, sol partilerin ve onların etkili olabildiği işçi örgütlerinin kapatılmasından sonra da saldırılar devam etti. 19 Nisan 1947'de gene gençler İzmir'de bu sefer de M. Ali Aybar'ın çıkardığı *Zincirli Hürriyet* Gazetesi'ni, ellerinde Atatürk resimleri, bayraklar olduğu hâlde, "Dağ Başını Duman Almış" Marşı'nı söyleyerek bastılar. Gene "kahrolsun komünizm" sloganı atıldı. Aynı yılın Aralık ayında bu sefer de Ankara, üniversite öğrencilerinin solcu öğretim üyelerine karşı eylemleriyle çalkalandı. Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif, Pertev Boratav bu solcu öğretim üyeleri arasındaydı. Bunlar TKP ile de dirsek teması içinde bulunan kişilerdi.

Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz ve Aziz Nesin'in birlikte çıkardıkları *Marko Paşa*, *Malûm Paşa*, *Merhum Paşa* dergilerinin kapatılması, Sabahattin Ali'nin öldürülmesi vs. hep bu çok partili "demokrasi"ye geçiş günlerinde yaşanmış olaylardır. Böylece egemen sınıflar ve emperyalizm, parti kurmanın kimlerin hakkı olduğunu, basın özgürlüğünün kimler için getirildiğini, yani yeni demokrasiye(!) kimlerin geçebileceğini, kimlerin geçemeyeceğini gösterdiler.

Bu yeni süreç, yukarıda da söylediğimiz gibi, aynı zamanda ordunun da emperyalizmin doğrudan bir uzantısı olmaya doğru geliştiği bir süreçti. Daha doğrusu ordunun emperyalizmle bütünleşmesinin altında, egemen sınıfların emperyalizmle bütünleşme süreci yatıyordu.

Türkiye Ordusu'nun Amerikanlaşması süreci 1947 yılında ünlü *Truman Doktrini* ile başladı. Tıpkı Osmanlı padişahlarının modernleşme işine ordudan başlamalarında olduğu gibi, emperyalizm de Türkiye'yi sömürgeleştirme işine ordudan başladı. Bu ordu M. Kemal'in devrettiği ve onu ilahlaştıran bir orduydu ama emperyalizme tepki göstermek bir yana, gönüllü olarak kendini onun kollarına attı.

Savaş sonrasında Dünya'nın üçte birinin emperyalist sömürü dışına çıkmasından ve sosyalizmin prestijinin artmasından telâşa kapılan emperyalizm, Ortadoğu ve Türkiye ile özel olarak ilgilenmek zorunda kalmıştı. ABD Başkanı Truman 12 Mart 1947 günü Senato ve Temsilciler Meclisi'nin yaptığı ortak toplantıda, Türkiye ve Yunanistan ile geliştirilecek ilişkiler için Kongre'den hükümete yetki vermesini istiyordu. Bu yetkiler içinde iki ülkeye 400 milyon Dolar yardım yapılması, buralara sivil ve askerî personel gönderilmesi, bu ülkelerden seçilecek personelin de Amerika'da yetiştirilmesi vardı.

Truman'ın "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" önce Senato'da, sonra da Temsilciler Meclisi'nde kabul edildi ve 22 Mayıs

1947'de başkan tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Bir gün sonra da Amerikan Dışişleri, Harbiye ve Donanma Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan bir heyet Türkiye'ye gelerek çalışmalara başladı. 12 Temmuz 1947'de de 100 milyon Dolarlık askerî yardım anlaşması imzalandı. Arkası çorap söküğü gibi geldi. Amerikan Askerî Yardım Kurulu'na bağlı subaylar ekipler hâlinde gelip tümen karargâhlarına kadar yerleştiler ve orduyu kendilerine göre biçimlendirmeye başladılar.

Yardım(!) anlaşmasının imzalanmasından bir ay sonra 10 Ağustos 1947'de Amerikalılar JUSMMAT'ı kurdular. *Bay Pipo* kitabında bu kurumla ilgili olarak şu özet bilgi veriliyor:

"Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'de 10 Ağustos 1947 yılında "Amerikan Askerî Yardım Kurulu" (Jammat) kuruldu. Kurul adını 1958 yılında "ABD Askerî Yardım Kurulu" (Jusmmat) olarak değiştirdi. Amerikalılar kurula büyük önem veriyorlardı, başında hep tümgeneral bulunduruyorlardı. 1965 yılında Seferberlik Tetkik Kurulu'nun, Özel Harp Dairesi'ne dönüşmesiyle Ankara'da aynı binada 'hizmet' verdiler. Jusmmat'ın ayrıca, Genelkurmay içinde de bir odası vardı!"[56]

Emir-komuta zincirinde Amerikalılar rütbe ve kıdeme bakılmaksızın üstün durumdaydılar. Amerikalı bir çavuş, Türk generalden daha yüksek ücrete ve imtiyaza sahipti.[57]

Bu sırada devletin başında bulunan Cumhurbaşkanı İsmet, Türkiye'ye Truman yardımının kabul edilmesini zafer kazanmış komutan havasında karşıladı. Sevinçten uçan İsmet bir de memnuniyet mesajı yayınladı. İsmet bu mesajda yardımı(!) şöyle değerlendiriyordu:

"Birleşik Amerika'nın cihan barışının devam ve teyidi uğrunda kendisine düşen büyük rolü tamamıyla benimsediğini gösteren parlak ve ümitlerle dolu bir işaret..."[58]

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan mandasını savunan İsmet, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da aynı çizgisini sürdürmektedir. İnönü emperyalizmin Dünya'yı egemenliği altına alma çabalarını, barışı koruma olarak nitelendirmektedir. Üstelik sanki onun üzerine vazifeymiş gibi, bir de Amerika'yı rolünü oynamaya çağırmaktadır.

İsmet İnönü'yü Türkiye'yi savaşa sokmadı diye övenler, işin bu yanını gözden kaçırmaktadırlar. İsmet Türkiye'yi savaşın dışında tut-

---

[56] S. Yalçın, D. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 256

[57] D. Akyaz, *a.g.e.*, s. 51

[58] *A.g.e.*, s.46

muştur, bunun nedenleri de ayrı bir konudur ama aynı İsmet savaşa girmediği hâlde Türkiye'nin Amerika'nın sömürgesi olabilmesi için elinden geleni de yapmıştır. Bunun için gerekli tüm adımları atmış, DP'nin yürüyeceği yolu temizlemiştir. DP'nin 1950'den sonra hızlandırdığı sömürgeleşme sürecine, imzalanan ikili anlaşmalara, kurulan askerî üslere tesislere, subayların Amerika tarafından yetiştirilmelerine vs. sesini çıkarmamış, desteklemiştir.

Biz burada, emperyalizme bağımlı hâle gelme sürecinin özellikle ordu ile ilgili yanları üzerinde duruyoruz. Ekonomik ve siyasî bakımdan bağımlılık süreci bu çalışmanın konusu dışındadır. Ama şu kadarını belirtelim; Türkiye'nin IMF'ye ve Dünya Bankası'na girişi de gene bu yıllarda, İnönü dönemindedir.

Dündar Seyhan'ın yazdıklarına bakılırsa, ordu daha 1950 yılına gelindiğinde Amerika'nın etkisi ve kontrolü altına girmiş durumdadır. Dündar şöyle yazıyor:

"Orduda eskiden beri, her sınıfın bir meslek ve atış veya tatbikat okulu mevcuttu. 1950'ye takaddüm eden (öncesi) senelerde bu meslek okulları Amerikan öğretim sistemine göre organizasyona tâbi tutulmuş, her sınıf modern tesisleri ihtiva eden birer meslek okuluna kavuşmuş bulunuyordu.

Amerika'nın(...) Türk Ordusu'nu modernize etme gayretlerinin randımanı ümidin üzerindeki seviyeye ulaşmış görünüyordu. Amerikalılar'a haddinden fazla verilen salahiyet ve Türk Ordusu kaynaklarını, münhasıran, (sadece) Amerika'ya bağlayan teslimiyet istisna edilirse, bu öğretim sisteminin, muvaffakiyetle tatbik edildiğini kabul etmek lâzımdır."[59]

Dündar Seyhan "ordu Amerikalı subaylara teslim edilmişti, Amerikaya bağımlı hâle getirilmişti ama olsun Amerikan sistemine göre eğitilmiş bir orduya sahiptik" diyor.

"1950 senesi başında Uçaksavar Okulu'na katıldım.

Öğretim ve yönetim, hemen hemen, tamamen denilecek derecede Amerikan misyonunun elinde bulunuyordu. Okulda, her hâliyle muntazam, programlı, metotlu, hummalı bir çalışma düzeni kurulmuştu."[60]

Gene Dündar Seyhan o yıllarda subaylar arasında Amerika'ya kursa gitmek için büyük bir yarış olduğunu yazıyor. Amerika'da kurs gören subaylar hem maddî olarak durumlarını düzeltmekte hem de

---

[59] Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, İstanbul 1966 s.34

[60] *A.g.e.*, s. 34

diğerlerine göre ayrıcalıklı, gözde subay konumunu kazanmaktadırlar.

"İçinde bulunduğumuz günlerin en hararetli rekabeti, Amerika'ya kursa gitmek meselesi üzerinde cereyan ediyordu. Okuldaki Amerikalılar'ın, bu kurslara gidecek subayları seçmek ve okulda istihdam etmek bakımından hudutsuz yetkileri vardı. Amerika'ya gitmenin subaylara sağladığı maddî imkân yanında, sınıfı içerisinde ihtisas sahibi olmak gibi bir avantaj sağladığı da muhakkaktı."[61]

Amerikalı subaylar daha 1950 yılında imtihanla subay seçip kurstan geçiriyorlar, ondan sonra da bunları sınıf okullarına öğretmen olarak atıyorlar. Bu konuda onların yetkilerini sınırlayıcı hiçbir engel yok. Tekrar hatırlatalım bunlar olduğu sırada, yani 1950 yılının başında Dündar Seyhan Uçaksavar Okulu'na girdiğinde iktidarda DP değil İnönü ve CHP vardır.

Dündar Seyhan da bu kurs imtihanlarını kazanıyor, yani Amerikalı subaylar tarafından seçiliyor ve 1 Temmuz 1950'de (DP iktidara gelir gelmez) Amerika'ya gidiyor. Orada 6 ay kurs görüyor ama Dündar bu kursta nelerin öğretildiğine dair tek kelime yazmıyor.

Dündar bu konuda bir şey yazmıyor ama Turgut Sunalp'ın kendisi hakkında anlattıkları, Amerikalılar tarafından eğitilip yetiştirilen subayların niteliklerini anlama bakımından yeterince fikir vermektedir. Sunalp Paşa, 31 Ocak-1 Şubat 1991'de *Yeni Asya* Gazetesi'ne yaptığı açıklamalarda şunları söylüyordu:

"Çocuklar, ben Türk Harp Akademisi'nden sonra, Amerikan Harp Akademisi'nde okudum. Kore'de harp ettim. Türkiye'de ilk NATO subayıyım. NATO'ya hizmet ettim. Amerikalılar'la haşır neşir oldum. Benim akranım Amerika'yı çok severim. Amerikalılar bana çok şey kazandırmışlardır. Hatta ikinci vatanım addederim. Ben Türkiye ile Amerika'nın ittifak olmasına kaniyim. Amerika ile Türkiye ittifaka doğru giderken, askerî sahada 50 Amerikalı, 50 Türk çalışmış ve bunlara rozet verilmişti. Bu 50 Türk'ten biriyim. O işe başladığım için Kurmay Yüzbaşı iken, beni Amerika'ya götürdüler, okuttular, getirdiler..."[62]

Turgut Sunalp 12 Mart'ın Ziverbey Köşkü işkencecilerindendir. Bilindiği gibi bu kişiye 12 Eylül Cuntası tarafından MDP (Millî Demokrasi Partisi) adıyla bir parti kurdurulmuş ve yapılacak seçimleri kazana-

---

[61] *A.g.e.*, s. 35

[62] Akt.: Talat Turhan, *Çeteleşme. Kontrgerilla-Gladio-Susurluk-Telekulak*, Akyüz Yay., 1999 s. 24-25

rak başbakan yapılması düşünülmüştür. T. Sunalp Paşa, 1985 Ekim'inde gazetecilerin copla tecavüz işkencesi ile ilgili bir sorusuna: "Taş gibi delikanlılar varken copa neden müracaat edilsin" diye cevap veren kişidir. Turgut Sunalp'in yanı sıra, 1971 ve 1980 cuntacıları, Faik Türün gibi işkenceciler, Alpaslan Türkeş gibi kişiler hep 1947 yılından itibaren Amerika ile girilen askerî ilişkiler içinde yetiştirilmiş kişilerdir. 12 Eylül 1980'in "Bizim çocuklar"ı da o yılların ürünüdür.

1949 yılında NATO kuruldu. Türkiye NATO'ya girmek için can atıyordu. Fakat türlü sebeplerle Türkiye'nin NATO'ya alınmasına başta sıcak bakılmadı. Haziran 1950 yılında başlayan Kore Savaşı Türkiye'ye için bu tereddütleri giderebilmenin bir fırsatı olarak değerlendirildi. Kore'de savaş başladığı gün Türkiye'de bulunan bir Amerika'lı senatör de harekete geçti. Amerikalı senatör Cain, 25 Haziran'da yaptığı bir basın toplantısında Türkiye'nin Kore'ye asker yollaması hâlinde daha çok Amerikan yardımı alabileceğini belirtiyordu. Bunun yanı sıra Cain bu basın toplantısında:

"Türk ordusunun askerî yeteneğini övmekle birlikte, henüz modern teknolojiye dayanan silâhları kullanamadığını, Amerikan silâhlarını teslim almadan önce kullanmayı öğrenmesi gerektiğini söylemiştir."[63]

Görüldüğü gibi, Amerikalı Senatör Türk ordusuna "modern silâhları, onları kullanmayı öğrenmeden alamazsınız, öğrenmek için ise Kore'de antrenman yapmanız lâzım" demeye getiriyor.

Mesajları yeterince alan Türkiye NATO üyesi olmadığı hâlde 1950'nin Eylül'ünde Kore Savaşı'na, Amerikanın emrine asker yolladı. Genelkurmay'ın verdiği rakama göre Kore'de 731 Türk genci öldü. Türkiye Ordusu'nun emperyalizmin çıkarları için gösterdiği bu fedakârlık ve kahramanlık, emperyalistlerin kafalarındaki tereddütleri silmeye yetti. Bunun mükâfatı olarak da Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya alındı. Türk Ordusu'nun Kore'de emperyalizm adına savaşmasını ve NATO'ya alınmasını, ordunun artık tamamıyla emperyalizmin denetimine geçmiş olmasının birer somut kanıtı olarak saymak yanlış olmayacaktır.

Kemalist aydınlar hatta bazı sosyalistler Kore'ye asker yollanmasının suçunu Menderes Hükümeti'ne atacaklardır. Ama bu süreç Menderes'ten daha önce başlamıştır. Ayrıca 'hırsızın hiç mi suçu yok?' diye sormak gerekir. Şöyle ki; ordu kademesi en üst rütbeden

---

[63] Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli*, Boyut Kitapları 1. Basım 1997 s. 33

alt rütbelere kadar bu iş için gönüllüydü. Kore'de savaşmış olmayı ve daha sonra orada görev yapmayı gurur verici bir iş, bir ayrıcalık olarak görüyorlardı. Ordu bu davranışına daha sonraki yıllarda da hep sahip çıkacaktır.

Gerek Kore'ye asker yollanmasına, gerekse de NATO'ya girilmesine karşı ordu içinden tepki geldiğine dair herhangi bir bilgi yok. Bu duruma tepki göstermenin onuru *Barış Derneği*'ne ve dönemin sosyalistlerine aittir. Behice Boran ve Adnan Cemgil gibi aydınlar bu nedenle; "millî mukavemeti kırmak ve millî menfaatlere zarar vermek" gerekçesiyle beşer yıl hapisle cezalandırıldılar. Türkiyeli komünistler 1951 tevkifatıyla tutuklanmışlardı ve bu sırada cezaevinde bulunuyorlardı.

Türkiye 20-25 Şubat 1952'de Lizbon'da yapılan NATO toplantısına tam üye sıfatı ile katılmıştır.

"Bu toplantıda Türkiye (Yunanistan da aynı şekilde) kara ve hava kuvvetlerini -Güney Avrupa Harekât Sahası Başkumandanlığı'na bağlı- SACEUR Yüksek Kumandanlığı emrine vermiştir. Deniz Kuvvetleri ise, Akdeniz'deki diğer bütün müttefik deniz kuvvetleriyle sıkı bir işbirliği hâlinde hareket etmek kaydıyla, Türk Genelkurmay Başkanlığı'nın emri altında kalacaktır."[64]

Amerika NATO anlaşmasının 3. Madde'sine dayanarak Türkiye'de hava ve füze üsleri, dinleme, izleme tesisleri kurmaya başlar.

23 Haziran 1954 tarihli bir anlaşmayla Amerika, Türkiye'deki askerî varlığını, Türkiye üzerindeki askerî denetimini iyice artırır. Araştırmacılar bu anlaşmanın TBMM'in denetiminden kaçırıldığını, Birleşmiş Milletler tarafından onaylanmadığını yazıyorlar.

"Bu anlaşmaya göre ABD tarafından Türkiye'de üs ve tesis kurmak için seçilen yerleri Türk hükümeti temin edecektir. Bu tesislerdeki Amerikan birlikleri NATO'ya değil, ABD'ye bağlı olacaklardır.(...) Türk Ordusu'nun görevi, tesislerin dış güvenliğini sağlamaktan ibarettir. (...) Anılan notanın 2. Maddesi uyarınca, Türkiye'ye giren ve çıkan Amerikan askerî personeli Türk makamları tarafından kontrol edilemeyeceklerdir. Bölük, tabur, filo, alay gibi güçlerin Türkiye'ye girişinde Türk yetkililere sadece önceden haber verilecek, fakat izin alınmayacaktır. 23 Haziran 1954 günü imzalanan ,Vergi Muafiyetleri Anlaşması

[64] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s. 49

ile ABD'nin NATO amaçları doğrultusunda Türkiye'de yaptığı masraflardan vergi alınmayacağı kabul edilmiştir."[65]

Ordunun Amerikanlaşması süreci sadece yukarıda anlattığımız alanlarla sınırlı kalmadı. İllegal alanda da Türkiye Ordusu Amerikan çıkarlarını koruyacak biçimde örgütlendi. Kamuoyu tarafından "Kontrgerilla" olarak bilinen ve işkenceleriyle, devrimcilerin üzerine yıkmaya çalıştığı provokatif eylemleriyle, faili meçhul cinayetlerle, 1 Mayıs 1977 gibi kitlesel katliamlarla ülkemizde ün yapmış olan bu örgütlenme yine 1950'li yıllarda kurulmuştu.[66]

Soner Yalçın ve Doğan Yurdakul, *Bay Pipo* adlı kitaplarında bu kurumun kuruluşu ve gelişimi ile ilgili olarak şu bilgileri veriyorlar:

"Türkiye'de Özel Harp Dairesi, Seferberlik Tetkik Kurulu adıyla, 27 Eylül 1952 tarihinde kuruldu.

Düşünceyi, finansmanı ve teçhizatı Amerikalılar verdi. (...)

Amerikalılar, içerdeki komünistlere karşı Türkiye'yi koruyacak, 'kontrgerilla' yetiştirecekti...

İzmir Menteş'teki Özel Harp kampı bir iki yıl içinde yetersiz kalınca, Amerikalılar'ın önerisiyle Eğridir Dağ ve Komando Okulu açıldı...

Örgütün ilişki ağı içinde sadece askerler yoktu. Sivil unsurlar da vardı; faşist örgütler, mafya grupları gibi...

Amerikalılar sadece Özel Harpçı subayları değil, Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin tüm personelini eğitiminden geçiriyordu. Bu nedenle, Anadolu'nun en ücra köşesindeki küçük birliklerde bile Amerikan Ordusu'nun bir subayı vardı!"[67]

Bu kuruluş hakkında TSK'nın internet sitesinde de şu resmî bilgiler veriliyor:

"Bugünkü Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın çekirdeği; II. Dünya Savaşı'nı müteakip, Sovyetler Birliği'nin Türkiye için büyük bir tehdit oluşturması üzerine, Silâhlı Kuvvetler'in harekâtını, düşman gerisinde icra edilecek faaliyetlerle kolaylaştırmak maksadıyla; 1952 yılında,

---

[65] Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 49

[66] "İtalya'da Gladio ya da Roma Kılıcı, Yunanistan'da B-8 ya da Sheepskin, Belçika'da SDRA-8, Hollanda'da NATO Command, Batı Almanya'da Gehlen Harekâtı, Stay Behind, İsveç'te Sword, Avusturya'da Schwert, Fransa'da Rüzgâr Gülü, İngiltere'de Secret British Network Revealed adı konulan bu yeraltı örgütlenmesinin Türkiye'deki adı ilgililerince özenle saklanmaktadır. Ancak kamuoyu adı 'kontrgerilla' olarak koymuş bulunmaktadır." (Talat Turhan, *Çeteleşme*, Akyüz Yay., 1999 s. 240)

[67] S. Yalçın, D. Yurdakul, *a.g.e.*, 37-38

zamanın Yüksek Savunma Kurulu'nun kararı ile Millî Avcı Birlikleri şubesi olarak kurulmuştur. Kurulduğu günden itibaren, gelişimini modern çağın gereklerine uygun olarak sürdürmüş ve TSK'nin reorganizasyonu kapsamında 1992 yılında Özel Kuvvetler Komutanlığı adını almıştır"

Burada sözü edilen Özel Kuvvetler Komutanlığı, kamuoyunca Özel Harp Dairesi yani kontrgerilla olarak kabul edilmektedir.[68]

Burada amacımız Kontrgerilla ya da resmî adıyla ÖHD'yi incelemek değil. Bu çalışma açısından önemli olan, bu örgütün 1950'li yıllarda, ordunun Amerikanlaştırılması sürecinde kurulmuş olmasıdır.[69] Bu da 27 Mayıs'ı doğru anlayabilmek için önemli bir olgudur.

Amerika ile geliştirilen legal ve illegal ilişkiler sayesinde artık Türk Ordusu yeni bir misyon üslenmekte, bu misyona uygun olarak da yeni bir subay tipi yetişmektedir.

Ordunun Değişen Misyonu

Şimdi ordunun Amerikanlaşmasıyla birlikte, değişen tarihî misyonu üzerinde duralım. Hatırlanacağı gibi Osmanlı Ordusu bir imparatorluk ordusu idi. Görevi imparatorluğun parçalanmasını önlemek, kopan parçaları da Rusya, İngiltere ve Fransa ile savaşarak geri almaktı. Ordu bu emperyalist ülkelerle savaşa göre biçimlenmişti. Modern bir ordu kurmadaki amaç da buydu. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ise ordu, ulusal sınırlar içinde yeni bir devlet kurmak, bu devleti özellikle iç tehlikelere yani ezilen sınıflara ve Kürt ulusal mücadelesine karşı korumak misyonuyla yeniden biçimlendirildi. Bu biçimlendirmeyi yapanlar Osmanlı'nın egemen sınıfları ve imparatorluk ordusundan kalma Osmanlı paşalarıydı. Bu süreçte ordu esas olarak sola karşı mücadele içinde, Rum ve Ermeniler'le savaşarak biçimlenmişti. İngiliz özellik-

---

[68] "Genelkurmay içinde bulunan ve önceki adı Özel Harp Dairesi, yeni adı Özel Kuvvetler Komutanlığı olan birimin..." (Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi MİT*, Milliyet Kitapları 4. Baskı Mart 1997 s. 144)

[69] Kontrgerilla, yani 1950'lerdeki ismiyle Seferberlik Tetkik Kurulu o yıllarda Kıbrıs'ı da boş bırakmamıştır. "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özel harp tekniklerini öğrenen üç Türk subayı; Mehmet Bozkurt, Remzi Kızılsu ve Muzaffer Temizer gizlice Kıbrıs'a giderek, Türk Mukavemet Teşkilâtı'nı kurmuşlardı. Teşkilâtın adı; Bozkurt'tu!
Adaya sivil olarak illegal yollardan giren Türk subayları, Seferberlik Tetkik Kurulu'nun elemanlarıydı" (*Bay Pipo*, s. 52)
6-7 Eylül 1955 Selânik provakosyonu da gene bu örgütün Kıbrıs ile ilgili bir provokasyonuydu.

le de Fransızlar'la yapılan muharebeler de vardı ama bunlar Rum ve Ermeniler'le yapılan savaşların boyutuna ulaşmadılar. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, hatta bu savaş sırasında emperyalist sistem savaşılması gereken değil, tersine içine girilip bütünleşilmesi gereken çağdaş medeniyet olarak ilân edildi. Cumhuriyet'in ilânından sonraki ordu, esas olarak Kürt hareketine ve ezilen sınıflara karşı mücadeleye göre biçimlenmiş bir iç savaş ordusuydu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ise ordu, iç savaş ordusu olmanın yanı sıra yeni bir misyon daha üslendi: Amerika'nın, emperyalizmin çıkarlarını korumak. Bu misyonun içinde; Ortadoğu'da emperyalizmin ileri karakolu olmak, emperyalizmin istediği yerlere asker yollamak, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını gerekirse askerî müdahale yoluyla güvence altına almak vardı. Türkiye Ordusu Amerikan Ordusu'nun denetiminde, onun basit bir yardımcısı konumuna düşürülmüştü. Örneğin 1950'li yıllarda Türkiye Ordusu'na verilen stratejik görev Sovyet saldırısını oyalayarak Toroslar'a kadar çekilmek ve Amerika'nın müdahalesi için böylece zaman kazanmaktı. Türk Ordusu 1947 yılından itibaren emperyalizmle ama özellikle Amerika ile geliştirdiği legal, illegal ilişkiler ağı içinde, Pentagon'un (Amerikan Savunma Bakanlığı), CIA'in uzantısı olan bir kurum durumuna dönüştü.

Dündar Seyhan 1960 yılına gelindiğinde ordunun durumu hakkında şunları yazıyor:

"Silâhlı kuvvetleri on seneden fazla bir zamandan beri Amerikan askerlik prensiplerine göre yetiştiriyorduk. Türk Silâhlı Kuvvetleri kendi imkânlarına ve yeteneğine dayanan bir kuvvet olmaktan çıkarılmış, ikmal kaynakları Dünya'nın öbür ucunda ve başka bir memleketin elinde bulunan bir ileri karakol birliği hâline getirilmişti."

Doğru bir tespit. Ama Dündar Seyhan bu durumdan rahatsız değil. Dündar kendini rahatsız eden durumu son cümlenin devamında hemen şöyle ifade ediyor:

"Görünüşe göre modern silâhlar ve teçhizat alınıyor, modern taktik usuller uygulanıyordu. Ama, kendimizi bir türlü modern düşünmeye ve böyle düşünmeye uygun davranışlara alıştıramıyorduk."[70]

27 Mayıs Darbesi'ni yapan ordunun durumu genel olarak işte böyleydi.

---

[70] D. Seyhan, *a.g.e.*, s. 102. Dündar, "orduyu Amerikan ordusu yaptık ama kafa yapısını tam istediğimiz gibi buna uyduramadık" diye şikâyette bulunuyor. Dündar Seyhan bu sözleri 1960 Darbesi'nden sonra yapılan subay tasfiyesinin gerekçelerinden biri olarak söylüyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

27 Mayıs Darbesi

27 Mayıs Darbesi üzerinde geniş olarak duracağız. Çünkü yakın tarihimizin en çok çarpıtılan ve solun kafasını da en çok karıştırmış olan siyasî olay budur. 27 Mayıs üzerine bir çok araştırma yapılmış, yazı yazılmıştır. Bunların büyük bir bölümü orduya methiyeden ibarettir.

Kemalist aydınlar 27 Mayıs'ı devrim olarak nitelendirmektedirler. Türkiye solu ise 60'lı yıllarda ordudan ilerici darbe bekleyecek kadar 27 Mayıs konusunda kafası karışık durumdadır. Hatta günümüzde bile sol içinde 27 Mayıs'ı demokratik devrimin son aşaması, ordunun ilerici misyonunun son eylemi, 1950'deki karşı-devrime karşı ordunun yaptığı devrim vs. biçiminde değerlendirenler vardır.[71]

Bir 12 Mart ya da 12 Eylül söz konusu olduğunda kendine "sosyalistim" hatta "demokratım" diyen hiç kimse bu darbeleri onaylamamaktadır. Bunların ABD'nin ve yerli egemen sınıfların istemleri doğrultusunda, işin içine gizli istihbarat servisleri de katılarak orduya yaptırılan darbeler olduğu konusunda kafalar son derece nettir. Ama aynı netlik 27 Mayıs konusunda yoktur. Bu nedenle 27 Mayıs üzerinde geniş duracağız.

---

[71] Örneğin devrimci bir yayın organında 2005 yılında bile 27 Mayıs hakkında şunlar yazılabilmektedir:
"1950'deki bu iktidar değişikliği sıradan bir iktidar değişikliği değildir. Küçükburjuvazinin iktidarına son verilip oligarşinin hâkim güç hâline gelmesidir. 1920'lerin başındaki Kurtuluş Savaşı'yla oluşturulan yapıya karşı gerçekleştirilmiş bir karşı-devrimdir." (**Yürüyüş** Dergisi, "Menderes'ten Tayyip'e Burjuvazinin İhaneti", 19 Haziran 2005
"Oligarşi ile küçük-burjuvazinin çatışmasının bir ürünü olan 27 Mayıs (...)"
Bu görüşler esas olarak Atatürkçüler'in görüşleridir. Ama M. Kemal'e ve orduya bu biçimde bakma esas olarak 1920'lerin TKP'si tarafından ortaya konmuştur. 1960'ların TKP'li kadroları yani M. Belli'ler, Kıvılcımlı'lar bu yaklaşımı 1950 hükümet değişikliğine ve 27 Mayıs'a uygulamışlar, ortaya yukarıdaki görüşler çıkmıştır. Mahir'ler ve yeni kuşak devrimciler bu görüşleri TKP'den devralmışlardır. Görünen o ki, günümüzde de bu görüşler aradan geçen onca yıla ve yaşananlara rağmen, hiçbir gözden geçirmeye tâbi tutulmadan, sürdürülmektedir.

Sadece 27 Mayıs'a bakışta netliğin sağlanması için değil, 12 Mart ve 12 Eylül darbeleri ile biçimlendirilen bugünkü siyasî sistemi, bu sistem içinde ordunun yerini ve rolünü doğru kavrayabilmek için de 27 Mayıs'ın iyi bilinmesi gerekir. Daha aşağıda değineceğimiz gibi 27 Mayıs birçok ilkin de başlangıcıdır.

Biz burada esas olarak 27 Mayıs'ın ve 27 Mayıs'a giden sürecin ekonomik, sınıfsal yanları üzerinde değil, ordu ile ilgili gelişmeler üzerinde duracağız. Sınıfsal ve ekonomik süreçlere zaman zaman dikkatleri çekmekle yetineceğiz. Doğaldır ki, bu konular üzerinde doyurucu biçimde durmak ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır.

27 Mayıs konusuna, bu darbeyi yapan darbeci örgütün ya da örgütlenmelerin nasıl doğup geliştiklerini anlatarak başlayacağız.

Ordu İçinde Darbeci Örgütlenmelerin Gelişim Süreci

M. Kemal döneminde yani İkinci Dünya Savaşı'na kadar ordu içinde siyasî iktidara yönelik örgütlenme çalışması yoktur. Bu konuda aksini yazan hiçbir kaynak yok. Buna karşın, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960 yılına kadar ordu içinde kurulan örgütlerin ise haddi hesabı tam olarak bilinmemektedir. 60'lı ve 70'li yıllarda da ordu içinde siyasî örgütlenme çalışmaları yapılmıştır. Bunlara ileride değineceğiz. Burada 1960 Darbesi'ni gerçekleştiren örgütlenmenin gelişimi üzerinde duracağız.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İsmet Paşa yönetiminin Almancı tutumuna paralel olarak ırkçı, faşist örgütler oluşturulmuştu. Şükrü Saraçoğlu'nun başbakan olduğu, devletin Almanya ile anlaşmalar imzaladığı, *Cumhuriyet* Gazetesi'nin Alman faşizminin bir propaganda organı hâline dönüştüğü bu süreç bu tür örgütlerle tamamlandı. Bu örgütlenme içinde subaylar da vardı. Almanya'nın yenileceği ortaya çıkınca, Millî Şef solcularla birlikte bu faşistleri de tutukladı (18 Mayıs 1944). Tutuklanan Turancılar arasında Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Zeki Velidi gibilerin yanı sıra, Üsteğmen Türkeş, Üsteğmen Fethi Tevetoğlu gibi genç subaylar da vardı. Doğal olarak faşistler göstermelik askerî mahkemelerde beraat ettirildiler. Hatta subay olanların orduyla ilişkisi bile kesilmedi.[72] Örneğin Türkeş daha sonra da darbeci örgütler içinde yer almaya devam etti. 27 Mayıs Darbesi'nin sözcülüğüne kadar yükseldi. Ama bu sefer keskin Almancı değil, Amerikancı idi. Değişmeyen şey, her iki dönemde de ortak olan sol ve sosyalizm düşmanlığı idi.

---

[72] Y. Küçük, *Aydın Üzerine Tezler-4*, Tekin Yay., 1986 s. 225

1940'lı yıllardaki örgütlenme çabalarını, Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar tarafından birlikte hazırlanan *İhtilâlin İçyüzü* isimli çalışmadan yararlanarak özetleyelim:

21 Temmuz 1946'da yapılan şaibeli seçimler toplumda ve ordu içinde tepkiyle karşılanır. Toplumun hemen hemen hiçbir kesimi ve emperyalistler CHP'den memnun değildir. 1946 yılında yapılacak seçimle CHP'nin iktidardan düşeceği hesaplanmaktadır. Ama bu gerçekleşmez. Çünkü mevcut seçim yasası iktidarda bulunan partiye seçimi kazanabilmesi için her türlü yolsuzluk ve hile yapma imkânını vermektedir.

İpekçi ve Coşar da 1946 seçimini "şaibeli" olarak nitelendiriyorlar. Ama ya öncekiler? M. Kemal dönemindeki seçimler de aynı yasaya göre yapılmıştı. Bu yasanın bazı hükümlerini hatırlayalım. Ta Birinci Meşrutiyet'ten kalan bu yasaya göre seçimler iki dereceli idi. Açık oy gizli sayım usulü uygulanıyordu. Cumhuriyet döneminde bu yasada bazı değişiklikler yapıldı. İki dereceli seçim, açık oy gizli sayım ilkeleri aynen kaldı. Ama daha önce oy kullanma, seçme ve seçilme hakkı olmayan kadınlara bu hak verildi. Fakat bu hak verilmeden önce M. Kemal tüm milletvekillerini belirleme hakkını üzerine almıştı. Yani tek seçici M. Kemal'di, oy kullananlar M. Kemal'in belirlediği adaylardan birini seçmek zorundaydılar. Gene M. Kemal döneminde CHP dışındaki tüm siyasî örgütler kapatılmış ve yasaklanmıştı. Yani seçimlere tek parti giriyordu.

Bu nedenle, eğer 1946 seçimleri şaibeliyse ondan önceki seçimler iki kat daha fazla şaibelidir. Çünkü tek parti ve tek adam diktatörlüğü altında yapılan bu seçimler tamamen göstermelikti. 1946 seçimleri eskisine göre daha demokratikleştirilmiş bir seçim yasası ile yapılmıştı. Örneğin siyasî parti kurma yasağı kaldırılmıştı ve seçimlere birden fazla parti katılmıştı. Gene 1946 seçimi Türkiye tarihindeki ilk tek dereceli seçimdi. Ama CHP bu seçimde de eski alışkanlıklarını sürdürdü. Rakip adaylar zor kullanarak engellendi ve CHP açık oy gizli sayım ilkesi sayesinde seçimleri büyük farkla kazandı. Açık oy gizli sayım ilkesi 1950 seçimlerinden önce değiştirilecektir.

CHP'nin seçimle gitmediğini gören ordudaki muhalifler darbeci örgüt kurma çalışmalarına girişirler. Seçimlerden bir ay sonra Ankara'da Kara Kuvvetleri Karargâhındaki kurmay subaylar, Kurmay Binbaşı Şefik Erensü'nün evinde toplantılara başlarlar. Burada altı çizilmesi gerekli bir nokta şudur: Darbeci örgütlenmeler kıta subayları içinde değil, karargâhlardaki kurmay subaylar içinde başlatılmaktadır. Ankara'da toplantı yapanların tümü binbaşı ile albay arası kurmay subay-

lardır.[73] Bunların içinde bulunan Kurmay Binbaşı Cemal Yıldırım İstanbul'da Harp Akademisi'ne öğretmen olarak atanır ve burada yine rütbesi binbaşı ile albay arasında değişen kurmay subaylar örgütlenirler. Süreç içinde "genç bir General olan Cevdet Sunay da aralarına iltihak ed(er)"[74]

İstanbul'daki örgütlenme Millî Emniyet Teşkilâtı'yla da iç içe gelişmektedir.

"Toplantılar için Millî Emniyet Teşkilâtı'nın Parmakkapı'daki lokalinden faydalanıyorlardı. Aralarında oradaki emniyet grubunun başkanı vardı. Bu suretle görüşmeleri tam bir emniyet içerisinde cereyan ediyordu."[75]

Gene bu lokalde yapılan bir toplantıda kendilerine başkan ve kurmay başkanı seçtiler. Ankara ve İstanbul'da örgütlenen bu gruplar daha sonra Korgeneral Fahri Belen'le ilişki kurdular.

Fahri Belen o yıllarda korgeneraldir. Belen *Ordu ve Politika* adlı kitabında şunları yazıyor:

"Gelibolu'da İkinci Kolordu Komutanı iken beş kurmay subay geldi (...) kuruldan üç albay benimle özel konuşma ricasında bulundu (...) bir ihtilâl örgütünün yetkili üyeleri olduklarını açıkladılar. Teşkilât çok kuvvetli idi. Millî Emniyet'ten bile üyeleri ve bütün ordu ve kolordu merkezlerinde şubeleri vardı."

"1947 yılında Maraş'tan trenle İstanbul'a giderken öğrencilerimden bir kurmay subay kompartımana geldi (..) bir ihtilâl lüzumundan söz etti (...) Harb Akademisi'ni ziyaret ettiğim zaman da öğretmenlerden iki albay ve bir binbaşı beni kahve içmek için bahçeye davet ettiler. Bunların söyledikleri de öncekilerin aynı idi."[76]

Fahri Belen bunlara 1950 seçimlerini beklemeyi önerir. Eğer seçimlerde gene yolsuzluk yapılırsa, daha açıkçası CHP seçimle indirilemezse darbe yapmayı ve bu darbenin başına geçmeyi kabul eder. Ama bilindiği gibi böyle bir darbeye gerek kalmaz.

İlişki kurulanlar sadece askerler ve Millî Emniyet güçleri değildi. Kurmaylar DP'ye de gittiler.

"Demokrat Parti'nin, mücadelesine cesaret ve güvenle devam edebilmesi için, seçimlere hile karıştırıldığı takdirde ordunun lakayt kalmayacağını bilmesinde fayda gördüler. Bu maksatla DP idarecileri

---

[73] Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, *İhtilâlin İçyüzü*, Uygun Yay., Toker Matbaası 1965 İstanbul s. 15-16

[74] *A.g.e.*, s. 16

[75] *A.g.e.*, s. 17

[76] Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 32

ile gizlice temasa geçip, fazla tafsilat vermeden hazırlanan hareketi onlara hissettirdiler."[77]

Darbeci örgütlenmelerde yer alan subaylardan Fahri Belen ve Seyfi Kurtbek 1950 seçimlerinde DP tarafından milletvekili yapıldı ve hükümette görev aldı.

1940'lı yıllardaki darbeci örgütlerin DP ile ilişki içinde olduklarını söylerken, bunların DP'nin inisiyatifinde bulundukları, onlar tarafından örgütlendikleri sanılmamalıdır. O dönemi anlatanların yazdıklarına bakılırsa ordu içindeki bu örgütlenme DP hareketinin dışında, ondan bağımsız bir örgütlenmedir. Özellikle genç kurmay subaylar bu işin başını çekmektedirler. Büyük ihtimalle de bunlar yabancı istihbarat örgütleriyle ilişki içindedirler.

1950'li yıllardaki darbeci örgütlenme bu çalışmanın devamı olarak ortaya çıkacaktır. 1946 yılında başlatılan darbeci örgütlenme çalışmalarında yer alan kurmay subayların bir kısmı, 1950'li yıllardaki ve sonraki darbeci örgütlerde ve darbelerde görev alacaklardır. Bunlara, o zaman Kurmay Yarbay olan Memduh Tağmaç'ı, Faruk Ateşdağlı'yı, Cevdet Sunay'ı, Cemal Yıldırım'ı örnek verebiliriz.

Yazılanlardan da anlaşılacağı gibi bu genç subayların demokratlıkla, ilericilikle, anti-emperyalistlikle bir ilgisi yoktu. İstisnaları varsa da biz rastlamadık. Bu konuya biraz ileride daha ayrıntılı biçimde değineceğiz.

İnönü'ye karşı oluşan genel hoşnutsuzluğun yanı sıra bu subaylar, orduya ilişkin bir takım teknik sorunları da dert ediniyorlardı. Örneğin İsmet'in ordu yönetim kademesini gençleştirmemesi, aksine alt kademe subayların terfi sürelerini uzatması, ordunun modernlikten uzak olması, yeni silâhlara sahip olunmaması, bu silâhların kullanımının bilinmemesi, ordunun savaşamayacak bir duruma düşürülmüş olması, geçim zorlukları belli başlı sorunlardı. Bu sorunların varlığı onlara göre Atatürkçülükten de sapma anlamına geliyordu. Bu subayların Atatürkçülüğü; ilericilerin gazete ve matbaalarını talan edip, Amerikan Elçiliği önünde "yaşasın hür Amerika" diye bağıran gençlerle aynı biçimde, yani sol düşmanlığı olarak kavradıklarını tahmin etmek yanlış olmasa gerek.

Orduda İnönü'ye karşı oluşan tepkilerle ilgilenen sadece DP değildi. Amerikan emperyalizmi ordu içinde kendi lehine oluşan bu havayı değerlendirebilmek için elini çabuk tuttu ve başarılı oldu.

---

[77] İpekçi, Coşar, *a.g.e*, s. 20

1950'li Yıllarda Darbeci Örgütlerin Gelişimi

Demokrat Parti 1950 yılının Mayıs'ında iktidara gelince, küçük rütbeli subayların önemli istemlerinden birini yerine getirdi. Hatırlanacağı gibi, bunlar yönetimde bulunan yaşlı subay kuşağının, hem eski kafada oldukları için, yani M. Kemal gibi Meşrutiyet döneminde Prusya usulü yetiştirildikleri hem de önlerini tıkadıkları için tasfiyesini istiyorlardı.

DP 1950 Mayıs'ında iktidar olur olmaz ordu yönetim kademesinde kapsamlı bir tasfiye yaptı. 6 Haziran 1950'de:

"Genelkurmay Başkanı, Genelkurmay İkinci Başkanı, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Ordu Komutanları değiştirilmiş; generallerin bir kısmı emekli edilmiş, bir kısmı da merkeze alınmıştır. Ayrıca yaklaşık 15 general ile 150 albay da 2, 3 ay içinde peyderpey emekliye sevk edilmiştir."[78]

Bu tasfiye elbette sadece genç subayların gönlü olsun diye yapılmamıştır. Araştırmacılar bu tasfiye olayında, İnönü'ye bağlı generallerin bir albay aracılığı ile seçimi kazanan DP'yi darbeyle devirmek için teklifte bulunmalarının etkili olduğunu yazıyorlar. Fakat yaşlı ve görevde kaldıkları süre içinde başarılı olamamış, yeni duruma ayak uydurmakta zorlanan kuşağın tasfiye edilip Amerikan usulü yetiştirilen yeni kuşağın önünün açılması, emperyalizmin ve egemen sınıfların da isteğidir. Bu nedenle bu tasfiyeye karşı ne içten ne de dıştan olumsuz ciddî bir tepki gelmiştir.

DP iktidar olmuştur, çaplı bir tasfiye de yapmıştır ama küçük rütbeli subaylar gene de örgütlenme çalışmalarını sürdürürler.

"Daha 1950'de genç subaylar arasında ihtilâlci örgütlerin kurulması için Faruk Ateşdağlı isimli subayın çalışmalarda bulunduğu, 1952'de Harp Okulu'nda kurulan örgütün 1960'ta ihtilâle kadar varlığını diğer gruplarla birleşerek koruduğunu bilmekteyiz. Keza ordu içinde 1954'ten sonra ihtilâlci grupların hızla arttığı bir vakıadır."[79]

Amerikan usulü yetiştirilmeye başlanan genç subayları DP Hükümeti de tatmin etmemişti. DP Hükümeti'nin daha senesi dolmadan 31 Ocak 1951'de Başbakan Menderes'e, *Genç Subay Pilotlar Birliği* imzalı bir bildiri ulaştırıldı. Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda görevli generaller için, "devşirme", "Abdurrahman Çelebi" gibi sıfatlar kullanan ve mevcut komuta kadrosunu; "(...) siyasetin, daha doğrusu kaderin empoze ettiği

---

[78] Dr. O. Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yay., Ankara 1993 s. 66-67

[79] Ü. Özdağ, *a.g.e.*, s. 53

bir belâ heyeti" olarak nitelendiren Genç Subay Pilotlar, özetle şunları istiyorlardı:

"1) Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yüksek Kumanda Heyeti'nin tasfiyesi, 2) Genç subayların güvendiği generallerin işbaşına getirilmesi, 3) Hava Kuvvetleri'nin gücünün artırılması ve 4) Ücretlerin iyileştirilmesi"[80]

Genç subayların ordu içindeki örgütlenme faaliyetleri 1954 yılından sonra hız kazandı. 1940'lı yıllarda İnönü'ye ve yönetimdeki yaşlı kuşağa karşı olan örgütlenmeler, şimdi DP'ye karşı örgütleniyorlardı.

1950'lerin ikinci yarısında hız kazanan darbeci örgütlerin gelişim süreci de ana hatlarıyla şöyleydi:

Dündar Seyhan'ın anlatımlarına göre örgütün kurulma süreci 1954 Sonbahar'ında İstanbul'da Uçaksavar Okulu'nda başlar. İlk biraraya gelenler Dündar ve Orhan Kabibay'dır. Bu ikisi ihtilâl yapmaya karar verdikten sonra, gene Uçaksavar Okulu'nda görevli bulunan Süreyya Yüksel'i de aralarına alırlar. Bu üçü de Uçaksavar Okulu'nda öğretmendir.[81]

Tekrar hatırlatalım; bu okulların öğretmenleri Amerikalı subaylar tarafından ve Amerika'da eğitimden geçirilmiş subaylar arasından atanmaktadır. Dündar'ın ifadesiyle, Amerikalı subayların okullar üzerindeki yetkileri sınırsızdır. Bu üç subay beş kişilik bir ihtilâl komitesi kurmaya karar veriyor ve Yüzbaşı Turan Özkan'la, o sırada Maraş'ta bulunan Kurmay Yüzbaşı Nejat Kumuşoğlu komiteye katılıyorlar. Beşli ilk toplantısını İstanbul'da Süreyya Yüksel'in evinde yapıyor. Dündar; "Arkadaşlar beni genel sekreter seçtiler" diyor.[82]

Komite önce Uçaksavar Okulu'na eğitim için gelen subaylar içinde örgütlenmeye çalışır. Sınırlı bir başarı elde edebilir. Kurmay olup daha önemli mevkilerde söz sahibi olmaya karar verirler. Komitenin kararıyla 1955 Ekim'inde Dündar Harp Akademisi'ne başlar. Burada Faruk Güventürk örgüte kazanılır. Faruk Güventürk Akademi'de öğretmendir ve Kore Savaşı'na katılmıştır. Yani O'da Amerikan eğitiminden geçirilmiştir. Örgütte yeni görev bölümü yapılır, Güventürk başkan olur, Dündar yine genel sekreterdir. Daha sonra Orhan Erkanlı ve Suphi Gürsoytrak komiteye alınırlar. Örgüte alınanlar arasında, daha sonra adı geçeceklerden ve hocalardan Faruk Ateşdağlı da vardır.

---

[80] Ü. Özdağ, *a.g.e.*, s. 31

[81] D. Seyhan, *a.g.e.*, s. 48

[82] *A.g.e.*, s. 47

Böylece Uçaksavar Okulu'nda başlayan örgütlenme Akademi'de 15 kişilik bir komiteye dönüşür.[83]

Aynı tarihlerde Ankara'da da örgütlenme çalışmaları vardır. 1956 yılının ilk günlerinde üçü de kurmay binbaşı olan Sezai Okan, Osman Köksal ve Talat Aydemir toplantı yapıyorlardı. Yani 1956 yılıyla birlikte hem İstanbul'da Harp Akademileri'nde hem de Ankara'da ordu içi örgütlenmeler birden hızlanır. İstanbul ve Ankara'daki çalışmalar arasındaki benzerlik sadece zamanlama konusunda değildir. Yöntemlerin yanı sıra amaçlar da tıpatıp aynıdır. İpekçi ve Coşar bunu şöyle ifade ediyorlar:

"O toplantıda (Aydemir grubunun Ankara toplantısında -yn.) konuşulanlar aynı günlerde İstanbul'daki Akademi talebelerinin konuşmalarından zerrece farklı değildi. Vardıkları karar da aynı olmuştu:

Güvendikleri arkadaşlarına açılıp teşkilâtlarını genişleteceklerdi. İlk hedef ordunun ıslahı idi. Bunun için kritik noktalara inandıkları kimselerin geçmesini sağlayacaklar, sonra politik olayları yakından takip edip gerektiğinde müdahalede bulunmak üzere hazırlıklı olacaklardı."

"Yine aynı günlerde Ankara'nın bir başka yerinde başka subaylar aynı şekilde toplanıyorlar, aynı şeyleri konuşuyorlar, aynı şeyleri kararlaştırıyorlardı."[84]

İstanbul ve Ankara'daki iki grupla tesadüf bu ya, aynı günlerde ve aynı gündemle toplanan ve aynı kararları alan bir üçüncü grup daha vardır. Bu grubun lideri, Genel Kurmay Başkanlığı Protokol Dairesi Müdürü Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş'dır. CIA'in adamı olduğu konusunda genel bir görüş birliği bulunan Sadi Koçaş, Bükreş'teki Ateşemiliterlik görevinden Ankara'ya atanmış ve ayağının tozuyla çalışmalara başlamıştır.

"Sadi Koçaş, Genelkurmay Başkanlığı'ndaki Protokol Müdürlüğü odasında bu meseleleri dertleşecek bir kafadar bulmuştu: Kenan Esengin... 1946-1950 yıllarında Kurmay Subaylar Teşkilâtı'nın Ankara grubu üyelerinden Kenan Esengin..."[85]

1956 yılında Talat Aydemir de Akademi'ye başlar ve Kuleli'den sınıf arkadaşı Dündar'la karşılaşır. Dündar Talat'tan bir ihtilâlci komitenin kurulmakta olduğunu öğrenir. Bu bilgiyi örgüte bildirir. Bu yeni komiteyi var olan iki yıllık örgüte katılmaya çağırmak ya da gidip bu komiteye katılmak kabul edilmez. Dündar'ın ve Kabibay'ın bu yeni

---

[83] D. Seyhan kitabının 53. sayfasında söz konusu kişilerin isimlerini veriyor.

[84] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 35

[85] *A.g.e.*, s. 36

komiteye girmesine karar verilir. Bu ikiliye daha sonra yine örgütün kararıyla Ahmet Yıldız da katılır. 1956 Mart'ında Talat Aydemir çevresi bu üçlünün de katılımıyla İstanbul'da 9 kişilik bir toplantı yapar. Talat iki kişinin daha bu faaliyet içinde olduğunu söyler. Bunlar o sırada Siirt'te bulunan Türkeş ile Ankara'da bulunan Osman Köksal'dır. Bu toplantıda bir komite daha kurulur. Aydemir başkan, Ahmet Yıldız da genel sekreter seçilir. Bu komite, Seyhan'ın yazdığına göre, 1957 Ağustos'una kadar çalışmıştır. Bu tarihte, iç içe geçmiş olan iki komite birleşmeye karar verir. Bir toplantı daha yapılır ve yeni yönetim seçilir. Başkanlığa Güventürk, genel sekreterliğe Dündar seçilir. Aralarındaki en kıdemli subay olan Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı[86] da Fahri Başkan olur.[87] Aynı günlerde havacılarla da ilişki kurulmuştur.

Ankara'da, Sadi Koçaş, Kenan Esengin ve Baha Vefa Karatay'dan oluşan üçlü grup da birleşmiş bulunan örgüte katılmak ister. Osman Köksal Koçaş'la konuşmuş, gelişmeleri ve birleşmeleri ona anlatmış ve Koçaş'ın grubuna da üye olmuştu. Osman Köksal İstanbul'a gelip arkadaşlarına bir grubun daha birleşmek istediğini bildirir. Ama bu gerçekleşmez. Nedenini İpekçi ve Coşar şöyle yazıyorlar:

"Koçaş ismi yanlış bir bilgi neticesinde teşkilât üyeleri üzerinde müspet bir intiba bırakmayacaktır. Sadi Koçaş'ı hiç güvenmedikleri, Samet Kuşçu ile aynı grupta zannetmişlerdir."[88]

1957'nin Ekim ayında seçimler öncesinde örgüt, o zaman Albay rütbesinde bulunan Faruk Ateşdağlı'yı darbe için işbirliği yapmak üzere CHP'ye gönderir.[89] İnönü'den gelen cevap olumsuzdur. Dündar'ın

---

[86] Faruk Ateşdağlı cuntacı örgütlenmelerde çok kritik bir isim olarak öne çıkıyor. 1940'larda ve 50'lerde var ayrıca 1960'ta STK yani kontrgerilla başkanlığı yapıyor.

"O zaman (darbe sırasında bn.) Seferberlik Tetkik Kurulu Başkanı olan emekli Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı'nın emrindeki istihbarat hizmetinden yetişmiş subaylardan teşkil ettiğimiz bir ekip ile Başbakanlığın bir odasında derhâl faaliyete geçtik. Bu teşkilât; Millî Emniyet, Emniyet Genel Müdürlüğü, Genel Kurmay İstihbarat Daire Başkanlığı ve Jandarma Genel Kumandanlığı gibi organların aracılığı ile bütün Türkiye'nin gözünü kulağını bir noktaya topladı." (D. Seyhan, *a.g.e.* s. 111

[87] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 33

[88] *A.g.e.*, s. 54

[89] Dündar Seyhan "CHP ile temasa Alb. Ateşdağlı vazifeli kılındı." (s.64) derken, İpekçi ve Coşar; "Bu işe Güventürk ve Gürsoytrak memur edildiler." (s.62) diye yazmaktalar.

yazmasına göre: "Paşa 'onlar böyle şeylere karışmasınlar, CHP seçimi mutlak kazanacaktır' demektedir."[90]

Ortada 1946 sonrasına benzer bir durum vardır. O zaman DP ile ilişkiye geçilip 1950 seçimlerinin sonucunun beklenmesine karar verilmişti, şimdi ise CHP ile ilişkiye geçiliyor ve 1957 seçimlerinin sonucunun beklenmesine karar veriliyordu. Seçimi CHP kazanamadı. Ordudaki cuntacı örgütlenme de darbe yapmaya karar verdi.

"Nitekim seçimlerden henüz iki ay sonra, Aralık 1957'de (...) Adnan Çelikoğlu'nun Ankara'daki evinde yapılan toplantıda, ihtilâl hazırlıklarına prensip olarak karar veriliyordu."[91]

1954 yılından sonra hızla örgütlenmeye başlayan darbeci örgütler, yukarıda bahsettiğimiz üç örgütlenmeden ibaret değildir. Bu üç örgütlenmenin dışında da adı ve sayısı bilinmeyen ama varlıkları bilinen birçok örgütlenme daha vardır. Örneğin "9 subay" olayında tutuklanan üç subay birbirlerinden habersiz oluşan bu komitelerden birine aittiler. İpekçi ve Coşar bu tür komiteler hakkında şu bilgiyi veriyorlar:

"1954 yılından ihtilâlin yapıldığı ana kadar ordu içinde isimleri ve faaliyetleri tespit edilmemiş müteaddit komiteler vardı. Bunlar 27 Mayıs hareketini hazırlayan teşkilâta dâhil olmadıkları için bugün de gizli kalmışlar ve faaliyetleri yazılarımızda ele alınmamıştır."[92]

DP'yi devirmeye çalışan bu örgütlerin yanı sıra, ordu içindeki Menderes taraftarları da gizli örgütlenme faaliyeti içindedirler. İpekçi ve Coşar Samet Kuşçu'nun anlatımlarından şunları aktarıyorlar:

"O günlerde Menderes'in Özel Kalem Müdürü olan eski ordu mensuplarından Muzaffer Ersü'nün orduda 'Menderes'e sadık subaylar' adı altında bir teşkilât kurmakta olduklarını biliyorduk."[93]

Görüldüğü gibi 1950-60 yılları arasında toplumdaki göreli durgunluğa, sessizliğe zıt olarak ordunun içi son derece hareketlidir.

Sadi Koçaş Grubu'nu aralarına almadan birleşen örgütler 1957 sonunda darbe hazırlıklarına başladıklarında kötü bir sürprizle karşılaşırlar. Samet Kuşçu isimli bir binbaşı örgütü ihbar eder.

Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu NATO'da eğitim görmüş ve İstanbul'da Ordu Temsil Bürosu Başkanlığı'na atanmıştır.[94] Örgütlenmeye girmek ister. Ama Koçaş Köksal'ı Köksal da örgütü onun güvenilmez

---

[90] D. Seyhan, *a.g.e.*, s. 64
[91] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 64
[92] *A.g.e.*, s. 85
[93] *A.g.e.*, s. 77
[94] *A.g.e.*, s. 70

biri olduğu konusunda uyarırlar. Örgüt Kuşçu ile ilişkiye geçmeme kararı alır. Neden güvensiz olduğu konusunda araştırmacılar kesin bilgi vermiyorlar. Bunun nedeni örgütün Samet Kuşçu'yu, Menderes yanlısı bir örgütlenmenin üyesi ve bu örgüt tarafından gönderilen bir ajan sanması olabilir. Binbaşı Samet Kuşçu girmeye çalıştığı örgüt elemanlarının kendine şüpheyle yaklaştıklarını görünce korkuya kapılır ve telâş içinde örgütü ihbar etmeye karar verir.

Bu ihbar üzerine aralarında Başkan Faruk Güventürk'ün de bulunduğu 9 subay tutuklanır ve yargılanır. Sonuç: 9 subay beraat eder, ihbar ettiği suç Samet'in kendi üstüne yıkılır ve orduyu isyana teşvikten iki yıl ceza alıp yerine oturur. Ama daha önemlisi, örgüt ciddî bir geri çekilme yaşar ve bu geri çekilme esnasında yeniden yapılanır.

27 Mayıs üzerine yazan araştırmacıların çoğu, örneğin İpekçi ve Coşar da dahil, "9 subay olayından sonra örgütlenme çöktü" diyorlar.[95] Gerçekte ise çökmeden ziyade örgütlü bir geri çekilme söz konusudur. Örneğin deşifre olanları ilişkilerin dışına çıkarma (Faruk Ateşdağlı'nın ordudan istifası, Faruk Güventürk'ün yeni ilişkilerin dışında bırakılması, MSB yaveri Adnan Çelikoğlu ile ilişkilerin kesilmesi gibi), deşifre olmamışları bir müddet koruma ve gizleme (Suphi Gürsoytrak ve Orhan Erkanlı'nın Amerika'ya tayinlerinin çıkarılması, Kabibay'ın Erzurum'a tayini) yedekte bulunanları (Koçaş Grubu) devreye sokma, bütün bunlar bir arada ele alındığında ortada bir çökme ve dağınıklığın değil, son derece örgütlü ve planlı bir geri çekilmenin olduğu ortaya çıkar.

Aydemir ve Seyhan gruplarının birleşmesiyle oluşan örgütlenme geri çekilirken, Koçaş ve onunla ilişkide olan Osman Köksal Grubu devreye sokulur.

"Koçaş, Genelkurmay Protokol Müdürlüğü'nden sonra Neşriyat Müdürlüğü'ne getirilmişti. Osman Köksal ile irtibatını muhafaza ediyor, biraraya geldikçe eski konuları ele alıyorlardı."[96]

Koçaş ilk iş olarak örgütlenme için generallerden bir baş aramaktadır. Koçaş o zaman KKK olan Orgeneral Necati Tacan'a teklifte bulunur ve Tacan bu teklifi kabul eder. Fakat Necati 1958 Yaz'ı sonunda kalp krizinden ölür. Yerine Cemal Gürsel atanır.

Cemal Gürsel'e darbenin liderliğini kabul ettiren kişi Sadi Koçaş'tır.

"Cemal Ağa" lakaplı Gürsel ihtiraslı, geleceğe dönük planları olan, bunlar için muhalefeti, dolayısıyla riskleri göze alabilen biri değildir.

---

[95] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 101

[96] *A.g.e.*, s. 102

"Cemal Gürsel hem Kurtuluş Savaşı'na hem de Birinci Dünya Savaşı'na katılmış, yaşlı sayılabilecek bir generaldi. Geçmişte herhangi bir siyasî faaliyet içinde yer aldığı görülmemişti. Yani örgütteki subaylar gibi ihtilâlci bir kişiliği yoktu. Genel olarak ihtiyatlı ve muhafazakâr bir generaldi."[97]

Cemal Ağa'ya liderliğin kabul ettirilmesi süreci şöyle gerçekleşir:

1959 yılı başlarında Orgeneral Gürsel Almanya'da yapılacak olan "Freeplay Kış Pentomik Tümen" manevralarına davet edilir. KKK Hareket Daire Başkanı P. Gökçe, Gürsel'e Koçaş'ı yanına almasını tavsiye eder. Darbeci subaylar istedikleri an istedikleri yere tayinlerini çıkarmada ya da istedikleri yere ulaşmada güçlükle karşılaşmamaktadırlar. Almanya'ya giden askerî heyette Gürsel ve Koçaş'ın yanı sıra iki kişi daha vardır. KKK Eğitim Daire Başkanı Tuğgeneral M. Mete ve bir de emir subayı. 30 Ocak 1959'da hareket eden heyet 1 Şubat'ta tatbikat bölgesine ulaşır. Kritik konuşma ve teklif ise 3 gün sonra 4 Şubat'ta gerçekleşir.

Tatbikat Nürnberg civarındadır ve bölgeye arabalarla gidilmektedir. Ama nedense 4 kişilik Türk askerî heyeti aynı arabaya bindirilmeyerek iki ayrı araca taksim edilir. General Mete ile Gürsel'in yaveri başka bir arabaya gönderilir, Koçaş'la Gürsel de başka bir arabaya binerler. Ama yalnız değildirler, yanlarında şoförün haricinde bir de Amerikalı binbaşı vardır. Şoför de Amerikalıdır.

Kendi anlatımına göre Koçaş Cemal Gürsel'e teklif yapmaya karar veriyor. Ama önce Amerikalılar'ın Türkçe bilip bilmediğini öğrenmesi gerek. Önde oturan Amerikalılar'ın omuzlarına dokunup "saat kaç?" diye soruyor. Amerikalılar saate bakacak yerde Koçaş'a bakınca, Sadi onların Türkçe bilmediğini anlamış oluyor ve başlıyor Cemal Ağa ile sohbete.

"Otomobil yolculukları her gün devam ediyor. Aynı araba, aynı Amerikalılar ve her sabah Gürsel ile Koçaş'ı Nürnberg'den almakta, tatbikat alanına götürüp getirmektedir."[98]

Tatbikatın bitmesine doğru nihayet Koçaş baklayı ağzından çıkarıyor ve teklifi yapıyor, Gürsel de bu liderlik teklifini kabul ediyor. Bunları anlatan Koçaş'ın kendisi.

12 Mart Cuntası'nın Başbakan Yardımcısı olacak olan Koçaş'ın bu anlatımının neresine inanmalı? Gürsel'le konuşmak için bir hafta bekliyor. Tesadüf! Tuğgeneral ve emir eri başka bir arabaya biniyorlar, te-

---

[97] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s. 107

[98] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 106

sadüf! Gürsel'le konuşmak için yer ve zaman sıkıntısı çeken(!) Koçaş fırsat bu fırsat deyip boşalan arabaya biniyor. Fakat yine tesadüf bu ya, arabada iki tane de Amerikalı subay var. Gürsel'le konuşmak için dört gün boyunca zaman ve yer beğenemeyen Koçaş, Amerikalılar'ın bulunduğu yeri ve zamanı çok uygun buluyor. Zaten adamlar Türkçe de bilmiyorlar; deneyle sabit! Fakat Koçaş iyi İngilizce biliyor ve Almanya'ya Gürsel'in tercümanı olarak gidiyor, resmî görevi bu. Herhâlde Gürsel arabasına binme nezaketini gösteren Amerikalılar'la da birkaç laf etmiş, Koçaş da seve seve bu sohbete tercümanlık yapmıştır.

Koçaş'ın Gürsel'e darbe liderliğini bir araba içinde, yol boyu geçen bir sohbette kabul ettirmesinin hikâyesi böyle.

Cemal Gürsel'in Almanya'dan dönünce ilk yaptığı iş Koçaş'ın tavsiyesi üzerine Osman Köksal'ı Erkan Şubesi Müdürlüğü'ne atamak olur. Böylece istedikleri kişinin istedikleri yere tayinini yapabileceklerdir. Nitekim ilk elde 35 kişinin tayinini yaptırırlar.

Yeni örgütlenmenin merkezi Ankara'da Genelkurmay ve Kara Kuvvetleri Karargâhı idi. İlk örgüt toplantısı, 1959'un Mayıs'ında Ankara'da Koçaş'ın evinde yapılır. Toplantıya Koçaş'ın yanı sıra Köksal, Suphi Karaman ve Sezai Okan katılır. Bu 4 kişi 12 kişilik bir ana komite kurmaya karar verirler. Bu olayın ardından da Suphi Karaman kurs için Almanya'ya gider. Karaman Eylül ayının ortalarında Almanya'dan döner. KKK Harekât Daire Başkanlığı'na tayini çıkar. Karaman döner dönmez yine Eylül ayı içinde örgütü genişletme toplantısı yapılır. Ankara Gençlik Parkı'nda yapılan toplantıya Koçaş'ın 4 kişilik ekibi ile Türkeş, Orhan Kabibay, Rıfat Baykal ve Mustafa Kaplan'dan oluşan 4 kişilik ekip katılır. Birleşirler ve 8 kişilik merkez oluşturulur. Bu 8 kişilik grup içinde eski liderler yoktur. Faruk Güventürk mimlendiği için alınmamıştır. Ama Kabibay, Dündar Seyhan ve Orhan Erkanlı'nın bu yeni yapıya alınması için ısrar etmektedir. Bu ısrar üzerine o sırada İstanbul Zırhlı Tugay'da bulunan Seyhan ve Erkanlı örgüte alınırlar. Talat Aydemir ise o sıralar Kore'dedir. Vehbi Ersü, Rıfat Aksoyoğlu ve Sami Küçük'ün de alınmalarıyla ortaya 13 kişilik bir komite çıkar. 1959'un son günlerinde bir toplantı yapılır ve darbe kararı alınır. Kararla birlikte Koçaş Londra'ya, Seyhan da ABD'ye gönderilecektir. Hem de itiraz etmelerine rağmen. Dündar Washington'da NATO Türk

Temsilciliği Planlama Subaylığı'na atanır.[99] Dündar bu atamanın amacını şöyle anlatıyor:

"(...) Amerikan alâkalı makamlarına ihtilâl hareketinin maksat ve hedefini izah etmek için, benim Washington'da bulunmamda fayda mülahaza ediyorlardı (...)

O günlerde Londra Ateşemiliterliği'ne atanan Sadi Koçaş için de aynı mülahazalar ileri sürülmüş, Koçaş'ın yurttan ayrılmamak için direnmesi boşa çıkarılmıştır."[100]

Burada ilginç olan nokta şudur: Dündar kendini gölgedeki adam, yani gelişmeleri perde arkasından düzenleyen, planlayan kişi olarak lanse ediyor ama gerçekler bu iddiaya pek uymuyor. Dündar önce şunu söylüyor:

"Bir merkezden yönetilen bir çalışma düzeni içinde değildik."[101] "Bunu; bir merkez vardı ama ben bilmiyordum" şeklinde anlamak gerekir. Dündar devam ediyor:

"Aralık 1959 sonlarında, Washington'da NATO Türk Temsilciliği Planlama Subaylığı'na atandığım zaman, çoğumuzun haberi olmadan yeniden toparlanmış bulunan arkadaşlarımızın, kısa bir zaman sonra ihtilâle gitmek üzere, son ihtilâl komitesini kurdukları haberi bana da verilmişti."[102]

Gölgedeki adamın, hatta gölgedeki adamın tanıdıklarının da haberi olmadan bir ihtilâl komitesi toplanıyor, bu komite gelecek aylarda ihtilâl yapmaya karar veriyor, ardından gölgedeki adama ve Koçaş'a yurtdışına gidecekleri talimatını veriyor, bu iki lider bu karara direniyorlar; Dündar atamayı iptal ettirmeye çalışıyor, Koçaş da aynı ama direnmeler boşa çıkarılıyor. Bütün bunlar, açıkta duran ve kendi kendine ihtilâl lideri payesi edinenlerin iradesinin dışında daha üst bir iradenin varlığını ortaya koyuyor.

Böylece eski lider kadro Dündar Seyhan, Talat Aydemir, Faruk Güventürk gibi kişiler 27 Mayıs Darbesi'nin dışında bırakılmış oluyordu. Ama sadece eski lider kadro değil, 9 subay olayından sonra öne

---

[99] "O günlerin arifesinde, dış göreve atanmam işini bizzat arkadaşlarım planlamışlardı. Osman Köksal kış ortasında Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesinde dil imtihanı açtırmış, bu imtihandan aldığım sonucu hemen kıymetlendirerek, o zaman generallar ve amiraller şubesine bakan Kur. Yb. Halit Sencer'in de gayretiyle bu tayinin yapılmasını sağlamıştı." (D. Seyhan, *a.g.e.* s. 72)

[100] D. Seyhan, *a.g.e.*, s. 73

[101] *A.g.e.*, s. 72

[102] D. Seyhan, *a.g.e.*, s. 72

sürülen Koçaş ve Osman Köksal da 27 Mayıs öncesinde kenara çekildiler. Osman Köksal kritik bir mevki olan Muhafız Alayı Komutanlığı'na atandı. Kendisiyle ilişki kurmama kararı alındı. Böylece örgütten fiilen koptu. Onun yerine de Suphi Karaman getirildi. Koçaş ise zaten Londra'ya yollanmıştı.

"Bu durumda toplantılara başkanlık işi en kıdemli olmak sıfatıyla Albay Alpaslan Türkeş'e kalmıştı."[103]

Ankara'da işler hâlledilince sıra İstanbul'a gelir. İstanbul'da örgüte üye eleman olarak sadece Orhan Erkanlı vardır. Kabibay İstanbul'a gider ve Erkanlı ile birlikte örgütlenme çabasına girerler. Zaten ortam uygundur, eskiden kalma birikim de vardır. Türkeş de onlara bazı isimler verir. "Harp Akademisi'nde okuyan Muzaffer Özdağ ve Numan Esin... Bu iki genç subay Türkeş'in Harp Okulu'ndan talebesi idiler ve ona candan bağlıydılar."[104]

Darbe kararı alındıktan sonra subaylar toplantılarını Ankara'da Genelkurmay'da bulunan CENTO merkezinde yapmaya başladılar. 27 Mayıs Darbesi'nin hazırlanmasında önemli bir rol oynamışa benzeyen CENTO üzerine kısa bir not düşmekte fayda var.

CENTO 1955 yılında Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere tarafından Bağdat Paktı adıyla kurulmuştu. Amaç Sovyetler'in Ortadoğu'da etkinliklerini artırmalarını önlemekti. Ama Irak'ta Temmuz 1958'de darbe olup da Sovyetler'e yakın bir yönetim işbaşına gelince durum değişti. Merkez Bağdat'tan Ankara'ya alındı. Üye ülkeler Amerika ile savunma ve işbirliği anlaşmaları imzaladılar. Örgütün adı Ağustos 1959'da CENTO olarak değiştirildi ve Amerika ile ilişkiler daha da gelişti. Devamı Tuncay Özkan'ın kitabında şöyle:

"Yapılan anlaşmalarla örgüt içinde en etkin duruma Amerika geçti. Etkinlik Amerika'nın 'iç kargaşa' durumları dâhil her türlü dolaylı ve doğrudan saldırı durumlarında üye devletlere müdahale etmesi koşuluna kadar getirilmiştir. Bu koşullarla çalışan bir örgütte gizli servislerin faaliyetlerini sınırlamak da mümkün değildir. Örgütün Askerî Planlama Kurulu'nun başına da bir Amerikalı general getirilir. Örgüt askerî anlamda bir büyük başarı sağlayamasa da Ortadoğu'da Amerikan-İngiliz gizli servislerinin rahat, verimli çalışmalarında çok etkili olmuştur. Örgütün küçük hücrelerden oluşan istihbarat koordinasyon ve yönlendirme birimleri oluşturulmuş ve bunlar operasyonları yürütmüşlerdir. Bu birimin istihbarat faaliyetleri için bölgede dağıttığı paraların

---

[103] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 123

[104] *A.g.e.*, s. 131

büyük bölümünü, yüzde 60'ını Amerika, yüzde 40'ını İngiltere karşılamıştır.

CENTO içinde Türkiye merkezinde oluşturulan bu istihbarat birimine Türkiye MİT kanalıyla eleman sağlamış ve toplantılara MİT tarafından görevlendirilen istihbarat subayları katılmışlardır."[105]

Merkezi Ankara'da olan, başında Amerikalılar'ın bulunduğu, giderlerinin ABD ve İngiltere tarafından karşılandığı, toplantılarına Türkiyeden istihbarat subaylarının da katıldığı bu örgütün 27 Mayıs sırasında ne yaptığını da İpekçi ve Coşar'dan okuyalım:

"Ankara'daki ihtilâl subayları Mayıs ayı boyunca hemen hemen bütün toplantılarını Genelkurmay Başkanlığı'nın CENTO şubesinde yapmışlardı. (...) CENTO şubesinde ihtilâl subaylarından Muzaffer Yurdakuler, Orhan Kabibay ve Sami Küçük çalışmaktaydılar. Şubenin işlerinin çok olmaması, giren çıkanın azlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın gözden uzak bir köşesinde bulunması gizli toplantılar için çok elverişliydi. 27 Mayıs İhtilâli ile ilgili bütün önemli plan ve hazırlıklar bu odada yapılmıştı."[106]

CENTO şubesindeki 4 kişilik ekibin ikisi (Kabibay ve Küçük), 1959 sonunda kurulmuş olan 13 kişilik darbe merkez komitesinin üyesi, müdür Muzaffer Yurdakuler ise yine darbeci subaylardan biridir. Şubede çalışan dördüncü kişi Kur. Yarbay Saadettin Soytan'dır.

20 Mayıs'tan sonra buranın deşifre olması üzerine toplantılar Genelkurmay'daki başka bir odaya alınacaktır.[107]

27 Mayıs'tan bir ay önce de Tahran'da CENTO toplantısı yapılır. Bu toplantıya CENTO'nun Ankara karargâhında görevli Sami Küçük de katılır. Ama Tahran'daki toplantıya katılan önemli bir sima daha vardır. 27 Mayısçılar'ın Dışişleri Bakanı yapacakları ve sık sık akıl danışacakları, yapacakları işlerde onayını almaya çalışacakları, bir zamanlar Türkiye'nin mi yoksa Amerika'nın mı Moskova elçisi olduğu tartışmalı Selim Sarper. Küçük Sarper'le yani müstakbel Dışişleri Bakanı ile bu toplantıda tanışır.[108] Darbeden bir ay önce yani 27 Mayıs'ın arifesinde durum şu: Darbecilerin üç merkez adamı Ankara'daki CENTO merkezinde, biri (Dündar) Amerika'da, biri de (Koçaş) Lond-

---

[105] Tuncay Özkan, *a.g.e.*, s. 142

[106] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 187

[107] *A.g.e.*, s. 189

[108] "(Selim Sarper) Albay Küçük'le bir ay evvel Tahran'daki CENTO toplantısı vesilesiyle tanışmıştı." (İpekçi Coşar s. 235)

ra'da. Washington, Londra, Ankara üçgeni ve ona destek olarak Şah'ın Tahran'ı. Ardından 27 Mayıs Darbesi.

Darbeci Örgütler, Emperyalizmin ve Egemen Sınıfların DP'ye Karşı Değişen Tavrıyla Uyum İçindeydiler

Ordunun tavırları eskiden olduğu gibi, 1940'larda ve 1950'lerde de egemen sınıfların eğilim ve istekleriyle tam bir uyum içindeydi. 1954 yılından yani 1950'lerin ortasından itibaren orduda gerektiğinde darbe yapacak örgütlenmelerin hız kazanmasını, yerli egemen sınıfların yanı sıra esas olarak Amerikan emperyalizminden ayrı olarak düşünmemeliyiz.

1950'li yıllar Amerika öncülüğünde emperyalist sistemle, sosyalist bloğun kıyasıya mücadele ettiği yıllardır. 1954'te NATO'ya karşılık olarak Varşova Paktı kurulur. Bu arada CIA İran'da 1953 yılında, Guatamala'da 1954 yılında gerçekleştirdiği darbelerle rüştünü ispat eder. İran'da 1951 yılında seçimle başa gelen ve petrolü millîleştiren Başbakan Musaddık 19 Ağustos 1953'te darbeyle devrilir. Ardından Guatamala'da toprak devrimini gerçekleştirmeye çalışan ve yurtsever olan Arbenz 1954'te gene darbeyle devrilir. Guatamala'daki darbe için 1952'de Nikaragua diktatörü Somoza ile işbirliği yapılır. İran'daki darbe Amerika İngiltere işbirliğinin ürünüdür ve Kıbrıs da bu iş için kullanılır.

Türkiye'nin de İran'daki darbe için kendinden istenilenleri yaptığını varsaymamak için ciddî bir sebep görünmüyor. İşte bu darbelerle birlikte Türkiye'de de ordu içinde darbeci örgütlenmeler hızla örgütlenmeye başlıyorlar.

İran'da yapılan darbeye karşılık emperyalizmin Arap dünyası içindeki konumu 1950'li yıllarda hiç de iyiye gitmiyordu. Nasır'la birlikte Arap milliyetçiliği bölgeyi sarmış, Süveyş Kanalı millîleştirilmişti. Suriye aynı yıllarda Sovyetler'in etkisi altına girecektir. 1958 yılında Irak'ta yapılacak olan darbe emperyalizmin Ortadoğu'daki önemli bir dayanağını elinden alacaktır. Gene 1958 yılında Mısır ile Suriye birleşme kararı alacaklardır.

Bölge emperyalizm açısından son derece kritik bir durumdadır ama Menderes Hükümeti bu kritik bölgede Amerika için yeterince güvenli görünmemektedir. Çünkü DP emperyalizmin dayatmaları karşısında mızmızlanmaya başlamıştır. Burada esas konumuzun 27 Mayıs'ın altında yatan ekonomik, siyasî yani sınıfsal süreci çözümlemek olmadığını tekrar hatırlatarak DP'nin ayak sürümelerine kısaca değinelim.

Darbeci örgütlerin hızlandıkları 1954 yılının, Türkiye'deki en önemli siyasî olayı seçimlerdir. DP bu seçimlerden 1950 yılındakinden daha büyük bir başarıyla çıkmıştır. Bu kadar büyük bir kitle desteğinin ABD'yi pek sevindirmediğini, tersine tedirgin ettiğini düşünmek daha doğrudur. Çünkü bu tür iktidarlar, yani ardında büyük bir kitle desteği olan, karşısında düzen içi ciddî bir rakibi bulunmayan, iktidarda kalabilmek için illâ da emperyalizme muhtaç olmayan iktidarlar, emperyalizm için risklidir. Emperyalizmin tercihi, az buçuk kitle desteğine sahip olan, iktidarda kalabilmek için hem emperyalizmin dış desteğine, hem de emperyalizm eliyle yaratılmış olan iç örgütlenmelerin (örneğin satın alınmış basın, sendikacılar, sözde sivil toplum örgütleri, patron örgütleri gibi) desteğine muhtaç bulunan siyasî iktidarlardır.

DP 1954 seçimlerinde tek rakibi CHP'yi silip süpürmüştü. Böyle bir siyasî güç her ne kadar Amerika'dan çok Amerikancı olsa da, farklı koşullarda denetim dışı davranışlar içine girebilirdi. Nitekim bu seçim zaferinden sonra DP bu tür kontrol dışı eğilimler geliştirmeye başlayacaktır. DP'nin bu tür davranışları emperyalizmi olduğu kadar yerli egemen sınıfları, özellikle de emperyalizmle daha çok bütünleşmek isteyen burjuva kesimini de rahatsız edecektir. DP'deki değişmeleri Koç Holding'in Can Kıraç'ından özetleyelim:

"1955 yılına gelindiğinde, Demokrat Parti'nin, savunduğu 'liberal ekonomi' uygulamalarından uzaklaşmaya başladığını görüyoruz. Artık 'kontrollü bir dış ticaret rejimine' geçmek ve tüketim malı ithalatındaki sıkışıklığı aşmak için 'ithal ikamesini' hedef alan sanayileşme stratejilerine yönelmek ekonomik gündemin ilk maddeleri arasına girmiş bulunuyordu. Nitekim 1954 yılı Temmuz ayında yürürlüğe giren ve bunu takip eden yıllarda açıklanan dış ticaret rejimlerinde yeni kontroller ve sınırlandırmalar ağırlık kazanıyordu. İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi'nin kurulması ile de ithalattaki bürokratik engeller çoğaltılmıştı. Diğer ilginç bir gelişme 'kamu kesimi yatırımlarında' dikkati çekiyordu. 'Devlet işletmelerinin özel sektöre devri' ilkesini programına koymuş olan Demokrat Parti iktidarı döneminde, kamu kesimi; çimento, kömür, enerji, şeker, petrol rafinerileri gibi üretim alanlarında önemli yatırım projeleri gerçekleştirmişti.(...)

Ancak enflasyonu teşvik eden ekonomi politikalarındaki bu gelişmeler, Türkiye'yi yakından izleyen Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Ankara'yı 'yakın markaja' almasına sebep olmuş ve zaman zaman ilişkilerin kesilmesi noktasına bile gelinmişti.

Millî Korunma Kanunu'nun yeniden uygulamaya konması ise Demokrat Parti'ye duyulan güvenin yitirilmesini hızlandırıyordu..."[109]

Emperyalizm ve yerli işbirlikçi burjuvazi ithal ikameci sistemin kurulmasını isterken DP liberal politikalardan uzaklaşıyor. 1954'te ve izleyen yıllarda dış ticarete denetim ve sınırlamalar getiriyor. Bürokratik engelleri çoğaltıyor. Hatta Millî Koruma Kanunu'nu yeniden uygulamaya koyuyor. Bu kanun 1940 yılında Refik Saydam Hükümeti tarafından yürürlüğe konulmuştu. İthalatı ve ihracatı devlet denetimi altına sokuyordu. Bu kanun egemen sınıflar ve emperyalistlerle CHP'nin arasını açan önemli uygulamalardan biriydi. 1942 yılında Saraçoğlu hükümetinin kurulmasıyla kaldırılmıştı. İthal ikameci sistem yani ithal edilen malların montaja dayalı olarak Türkiye'de üretilmesi ve iç pazara satılması 27 Mayıs Darbesi'nden sonra gerçekleşecektir.

DP devlet işletmelerini lağvetmek, özel sektöre satmak yerine kamu yatırımlarına ağırlık veriyor. IMF DP'yi bu politikalardan vazgeçmesi için uyarıyor. DP bildiğini okumaya devam ediyor.

Can Kıraç'ın anlattıklarına biz de şunları ekleyelim. Emperyalizm DP'ye yardımı ve kredileri keser. Bu sefer de DP Sovyetler'le ilişki geliştirmeye kalkar. Üstelik misilleme yapar gibi U2 casus uçaklarının faaliyetlerini yasaklar.

Emperyalizmin ve egemen sınıfların bütün hoşnutsuzluğuna rağmen DP iktidarda kalabilmek için tek parti diktatörlüğü eğilimleri içine girer. Muhalefet üzerinde baskı kurup, Vatan Cephesi adıyla kendine örgütlü bir kitle desteği yaratmaya çalışır. Esnafı, burjuvaları hatta Vehbi Koç'u bile bu cepheye katılması için zorlar. Vehbi Koç gibi büyük işbirlikçi burjuvalar üzerinde bile baskı kurar. DP Koç'u ATO, Odalar Birliği, Sınaî Kalkınma Bankası ve Kızılay yönetimlerindeki görevlerinden uzaklaştırır. Ayrıca Millî Korunma Kanunu'na dayanarak Koç un şirketlerinde inceleme yaptırır. Koç benzin karaborsacılığı ile suçlanır vs. Bu baskılar üzerine Koç 10 Mart 1960'ta CHP'den resmen istifa etmek zorunda kalır. Bu istifa basın ve radyo ile kamuoyuna duyurulur. Sonuçta emperyalizm ve yerli egemen sınıflar için böyle bir hükümeti darbeyle uzaklaştırmaktan başka bir çare kalmaz. Çünkü seçimle DP'nin gitmeyeceği 1957 Ekim'inde ortaya çıkmıştır. İnönü'nün başında bulunduğu CHP kitleler için umut olamamaktadır.

Özetle, ordu içinde darbeci örgüt kurma çabalarının hız kazandığı 1950'li yılların ikinci yarısı, egemen sınıfların da DP'den desteklerini çekmeye başladıkları, dün alaşağı edilen İnönü'nün ve CHP'nin yeni-

---

[109] Can Kıraç, *a.g.e.*, s. 113

den baştacı edilmeye başlandığı, bu sefer de DP'nin diktatörlüğe doğru gittiğinden şikayet edildiği yıllardı. Tekrar CHP'ye dönüş sürecini Feroz Ahmad şöyle anlatıyor:

"1946'dan beri DP'yi destekleyen bütün gruplar, DP'ye tek siyasî alternatif olan CHP'ye yavaş yavaş dönüyordu. Basın ve bürokrasi Menderes'ten umduğunu bulamamıştı. (...) Her şeyden daha önemlisi CHP, o zamana kadar DP'yi desteklemiş olan fakat şimdi ikisini de desteklemeyi daha akıllıca gören işadamlarından para da almaya başladı. Metin Toker şunları anımsatıyordu:

"Bir yıl önce (1954) hiç kimse dönüp CHP'ye bakmazken ve yardım elini uzatmazken, şimdi (1955) büyük tüccar, işadamları, muhalefet de yatırım yapmayı akıllılık sayıyorlardı. Onun için CHP sadece politik bakımdan değil, para bakımından da kanlanıp canlanmaya başlamıştı. Zaten bu hava 1957 seçimlerine kadar devam etti ve o seçimlerde CHP Meclis'teki temsilci adedini tam altı misli arttırdı"[110]

CHP bu seçimlerde oy oranını yüzde 34'ten yüzde 40'a, meclisteki sandalye sayısını da 31'den 178'e çıkardı. Buna paralel olarak ordu içindeki darbeci örgütlenmeler de tıpkı dün İnönü'ye veryansın eden ama şimdi yeniden onu baş tacı eden egemen sınıflar gibi, onlar da CHP'ye ve İnönü'ye doğru yöneldiler.

Egemen sınıfların CHP'ye dönüşlerinde ilginç bir noktayı da burada belirtelim. DP Kemalist tarih yazımında genelde gerici güçlerin, yarı feodal toprak ağalarının desteklediği bir siyasî güç olarak sunulur. Gerçekte ise DP, ille de bir tarih vermek gerekirse 1954 yılına kadar, büyük toprak sahipleri ve burjuvazinin yanı sıra aydınlar, burjuva basın, işçi sendikaları, bürokrasi ve ordu tarafından özetle tüm kesimler tarafından desteklenen bir örgüttü. DP'yi ya da batan gemiyi ilk terk edenler ise Orta ve Doğu Anadolu'nun büyük toprak sahipleri, Kürtler oldu. 1957 seçiminde bu bölgeler DP'den CHP'ye geri döndüler. Ama CHP Ankara'nın batısında, Uşak dışında, hiçbir ilde seçimi kazanamadı.

"CHP, geleneksel toprak ağaları tarafından desteklenmeye devam etti; Batı'nın kapitalist çiftçileri, kapitalist girişimciler ve hatta işçiler gibi yeni ortaya çıkan grupların oylarını almayı başaramadılar."[111]

Anlaşılan o ki; Batı'da yoğunlaşmış tarım ve sanayi burjuvaları o aşamada ikili oynamayı, bir yandan CHP'ye para yardımı yapıp des-

---

[110] Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)*, Çev.: Ahmet Fethi Hil Yay., 1994 s. 44

[111] *A.g.e.*, s. 144

teklerken, öbür yandan da iktidarda bulunan DP'ye oy desteğini sürdürmeyi, M.Toker'in deyişiyle "akıllılık sayıyorlardı."

Görüldüğü gibi ordunun eğilimleri, ordu içinde darbeci örgüt kurma çabaları emperyalizmden ve yerli egemen sınıflardan bağımsız değildir. Bu çalışmalar genç subayların, soyut bir "Atatürkçülük" ya da bürokrasiyi DP'ye karşı koruma uğruna giriştikleri kendi başına buyruk işler değildir. DP'nin Atatürkçülük'ten saptığı, din istismarına yöneldiği türünden gerekçeler çürütülmesi kolay birer demagojidir. Çünkü 27 Mayıs'ta iktidarı ele geçiren subaylar da iç ve dış politika konusunda DP'nin emperyalizm namına yeterince yapamadıklarını tamamlamışlar, din istismarı konusunda da ondan geri kalmamışlardır.

Darbeci Örgütlerin Kafa Yapıları

Ordu içinde darbeci örgütleri kuranlar kendilerini Türkiye'nin bir numaralı yurtseverleri, ülkeye karşı birinci dereceden sorumlu insanlar olarak görüyorlardı. Ama Türkiye kadar belki de ondan fazla Amerika'yı, hem de uğrunda savaşacak kadar seviyorlardı. Ne 1940'lı yıllarda İnönü'ye karşı kurulan örgütler, ne de 1950'li yıllarda İstanbul'da Dündar Seyhan'ların, Ankara'da Talat Aydemir'lerin kurdukları örgütler, bunlara ek olarak Sadi Koçaş'ın, Türkeş'in etrafında bir araya gelenler, bunların hiçbiri emperyalizme karşı değildi. Önce İnönü yönetiminin, sonra da DP'nin Türkiye'yi Amerikan sömürgesi hâline getirmesine, ordunun Amerika'nın bir karakoluna dönüşmesine tek laf etmemişlerdi. Tersine Amerikanlaşma ile övünmüşler, kendilerinden önceki komutanları, Amerikan sistemiyle eğitilmedikleri için küçük görmüşler, beğenmemişlerdi.

Bunların istisnasız tümü sola düşman ve Amerikancıdır. Emperyalizm işbirlikçiliğiyle, bağımsızlık mücadelesi veren uluslara karşı Amerika'nın komutasında savaşarak, ne kadar yurtsever olunursa, bunlar da o kadar yurtseverdi.

Bu söylediklerimiz elbette orduda bulunan ve darbeye katılan, onu destekleyen bütün subaylar için geçerli değildir. O zaman da gerçekten samimi yurtsever duygularla hareket eden, yaptığı işin memleketin yararına olduğuna yürekten inanan subaylar mutlaka vardır. Hiçbir kurum bir kalıptan çıkmış gibi, tek tip değildir. Biz burada esas olarak 60'daki darbeye sorumlu düzeylerde katılan genç subayların genel bir özelliği üzerinde duruyoruz. Örnek verdiğimiz kişiler bu genel eğilimi yansıtan kişilerdir.

Söz buraya gelmişken önemli bir olguyu belirtelim: 1950'li yani DP'nin iktidarda olduğu yıllarda, -hapishanelerde bulunan TKP'lileri

ve onların etrafındaki çok sınırlı bir yana bırakırsak- Türkiye toplumu anti-emperyalist bilinçten yoksundur. Örneğin öğrenci kitlesi CHP'nin etkisinde fanatik bir anti-komünist ve emperyalizm yanlısı yapıya sahiptir. Bu kitle 1963 yılından itibaren bu özelliği terk etmeye ve anti-emperyalist bir kitle olmaya başlayacaktır. Aynı durum işçi sınıfı ve diğer ezilen kesimler için de geçerlidir. Subay kitlesini bu genel eğilimin dışında düşünmemek gerekir. Alt kademe subaylar arasında ve askerî okullarda anti-emperyalist bilincin ortaya çıkması ve gelişmesi gene 60'lı yıllardadır. Başka deyişle, ordu içine demokrat, sosyalist, anti-emperyalist fikirlerin girmesi Türkiye solunun, TKP birikiminin sağladığı toplumsal uyanış koşulları sayesinde gerçekleşmiştir. 27 Mayıs Darbesi sırasında ve öncesinde böyle bir eğilim yoktur.

Darbeci örgütlerin ortak bir diğer özelliği, farklı yapılar arasında ideolojik bir farklılığın bulunmamasıdır. Hiçbirinin; "memleketin hâli kötü, baştakileri alaşağı edip durumu düzeltmemiz lâzım" mantığı dışında siyasî, ekonomik bir programı yoktur. Siyasî farklılıklar döneme göre ortaya çıkan düzen içi ayrıntılar düzeyindedir. Örneğin CHP'ye yakın ya da uzak olma, darbeden sonra iktidarı düzen partilerine hemen devredip devretmeme türünden ayrıntılardır bunlar. Darbeden sonra ortaya çıkan 14'lerin tasfiyesi, Talat Aydemir'in darbe girişimleri gibi olaylar, temelde ideolojik ayrılıkların ürünü değildir. Bunlar darbe sonrasında istedikleri yerlere gelemeyen, geri plana itilen ama ordu içinde dar da olsa hâlâ belli bir çevre içinde etkinliğini sürdüren subayların tepkisi niteliğindedir.

Ek Bölüm :
Dündar Seyhan: 27 Mayıs İhtilâli'nin yapılmasına sebep teşkil eden ana hareket noktaları

"O günlerde, itiraf ederim ki elimizde yazılı olarak, Türkiye'nin yarınını hedefleyen, ihtilâl sonrası bir program mevcut değildi. Bu, demek değildir ki, ertesi günü ihtilâl yapılacak ve biz, ihtilâlciler olarak, neyi Türkiye'nin sathında tahakkuk ettireceğimizi bilmeyeceğiz.

Biz biliyorduk ki Türkiye, 1954 de de yarı feodalite bir hayat yaşamaktadır: Derebeylik sisteminin kökü kazınmalıdır.

Biz biliyorduk ki Türkiye bir siyasî keşmekeş içerisindedir: Bu kargaşalığı yaratan politikacıların kılavuzluğu artık sona ermelidir.

Biz biliyorduk ki Atatürk inkılâplarına rağmen, Türkiye elan Ortaçağ karanlığındadır: Türkiye'nin elinden tutulmalı ve 'muasır medeniyet seviyesi'ne çekilmelidir.

Biz biliyorduk ki Türkiye iktisadî düzensizlik içerisindedir: Kendi kendine yeter hâle getirmek hedef olmalıdır.

Biz biliyorduk ki Türkler asırlar boyu, kanını, sülük bir zümreye emdirip durmaktadır: Türkler'i ferdî, iktisadî hürriyete kavuşturmak lâzımdır.

Ve biliyorduk ki Türkiye'yi içinde bulunduğu çıkmazdan, köhnemiş bir eski kadro kurtaramaz artık: Türkiye'ye, Atatürk'ün projektör kafasının ışığını almış, Türkiye'yi tanıyan ve Batı görgülü yepyeni bir ekip lâzımdır.

Türkiye modern kafalı, Atatürk ruhlu, hamleci, dürüst, fedakâr bir idare edenler kadrosuna muhtaçtı. Biz bunu getirecektik. Böyle bir ekip getirilebildiği takdirde Türkiye'nin hangi derdine çare bulunmazdı ki?

27 Mayıs İhtilâli'nin yapılmasına sebep teşkil eden ana hareket noktaları bunlardı."[112]

Dündar Seyhan'dan bu alıntıyı yapmamızın nedeni, 27 Mayıs'ta rol oynayan genç subayların kafalarının ülke gerçekleri konusunda ne kadar boş olduğunu gösterebilmektir. Dündar "biliyorduk ki" deyip art arda bildiklerini sıralıyor. Ama bunlara birazcık dikkatli baktığımızda Yüzbaşı Dündar'ın, ülke gerçekleri hakkında simitçi Dündar'dan pek fazla bilgi sahibi olmadığını görüyoruz. Onlara da "bu memleket neden bu hâle geldi?" diye soracak olsak "baştakilerin ve yiyicilerin yüzünden" diyecektir. Nasıl düzelir sorusuna cevap olarak da, "bunların yerine helâl süt emmiş gerçek vatan evlatlarını başa getirmek" diyeceklerdir.

Dündar'ın "derebeylik sisteminin kökü kazınmalıdır" sözünü demokrat bir tavır olarak görmek büyük bir yanlış olur. Türkiye koşullarında resmî ağızlarda bu sözlerin anlamı Türk şovenizmi ve Kürt düşmanlığıdır. Bu söz; "Kürtlük'te ısrar edenler ezilmeli, sürgün edilmeli, Kürtler zorla asimile edilmelidir"den başka bir anlama gelmez.

Dündar Seyhan, emperyalizmin Amerika'nın adını bile ağzına almıyor. Sanki DP'nin uyguladığı iç ve dış politikalar emperyalizmden bağımsızmış gibi göstermeye çalışıyor.

Dündar Seyhan, ihtilâl sonrasında yapılacaklara ilişkin bir planlarının olmadığını yazıyor. Doğru, darbeci subayların elinde böyle bir plan yoktu. Ama darbeci subayları ve olayları yönlendirenlerin, yani emperyalizmin ve yerli işbirlikçilerinin darbe sonrasına ilişkin ayrıntılı planları vardı. Darbeciler, bilerek ya da bilmeyerek, iç ve dış politikada bu planı uyguladılar. Yeri gelince göreceğiz.

---

[112] D. Seyhan, *a.g.e.*, s. 45

Darbeci örgütleri karakterize eden ve anlamamızı kolaylaştıran özelliklerinden biri, halka özellikle uzak durmaları ya da halktan duydukları korkudur. Darbeci örgütleri kuran genç subaylar, amaçlarına ulaşmak için akla gelebilecek herkese; örneğin kuvvet komutanlarına, generallere, İnönü'ye, hatta DP'nin Millî Savunma Bakanı'na bile giderler. Amerika ile ilişkiler malûm. Ama hiçbir örgüt halka gitmeyi, halkı örgütlemeyi, ya da halkla birlikte örgütlenmeyi aklından bile geçirmez. Tersine örneğin Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş'ın kurduğu örgüt; siyasî parti ve politikacılarla ilişki kurmama kararı alır.[113] 1960'dan sonra yaptığı cunta girişimi ile sivrilecek ve idam edilecek olan Talat Aydemir de farklı durumda değildir. Aydemir'in istemleri arasında "okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanmayacağı bir seçim sistemiyle yeni bir meclisin oluşturulması"[114] da vardı. Aydemir bu fikri 1954'te Guatamala'da yurtsever Arbenz Hükümeti'ni deviren Amerikancı darbecilerden almış olabilir. Guatamala'da darbeyle başa gelen "yeni Amerikancı hükümet, okuma yazma bilmeyen ve seçmenlerin üçte ikisini oluşturanların oy hakkını iptal etti ve böylece yoksulları açık politik alandan kovdu."[115]

Bunlar orduya, yani kaba kuvvete her sorunu çözebilecek sihirli bir değnek gözüyle bakıyorlardı. Talat Aydemir sahip olduğu kafa yapısını kendi ağzından şöyle anlatır:

"Orduya çok bağlı idim. Bir ordunun yükselmesi için ne lâzımsa yapmaya hazırdım. Çünkü bir memleketin ordusu şerefini muhafaza edip ayakta durmadıkça o memlekette iç ve dış huzur olamaz. O devlet hiçbir sahada yükselemez. Memleket dâhilinde yapılan bütün inkılâplar orduya dayanarak yapılabilir."[116]

27 Mayıs, sosyalizm gelmesin diye Amerika'ya kapılanmayı yurtseverlik zanneden, ülkenin ordu sopasıyla gelişebileceğine inanan, bunun dışında başka yollar olup olmadığını kendine sormayan, emekçi halkı aklına bile getirmeyen, küçümseyen anlayış sahiplerinin yaptığı bir "ihtilâl"dir.

1960 Darbesi'ni yapanların kendilerini zaman zaman 1908'de İkinci Meşrutiyet'i ilân ettiren genç subaylarla özdeşleştirdiklerini, kendi yaptıklarıyla 1908'deki süreç arasında parelellikler kurduklarını da gö-

---

[113] D. Akyaz, *a.g.e.*, s. 92-96

[114] *A.g.e.*, s. 203

[115] Haluk Gerger, *Kan Tadı, Belgelerle ABD'nin Kara Kitabı*, Ceylan Yay., 3. Baskı Mart 2004 s. 315

[116] Y. Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 3*, Tekin Yay., 2. Basım 1990 s. 93

rüyoruz. Örneğin bunlar da İttihatçılar gibi yemin törenleri yapıyorlar, Babıâli Baskını'nı yapan bir avuç subaydan daha güçlü olduklarını söylüyorlar. Onlar gibi bunlar da ordunun başındaki yaşlı komutanları beğenmiyorlar. 1908 Devrimi'ni yapanların bildirilerini konsolosluklara dağıtmalarında olduğu gibi bunlar da ihtilâl bildirisini Amerikan Elçiliği'nin kapısının altından atıyorlar. Gene 1908'de olduğu gibi bunlar da Rusya'nın Türkiye'ye yönelik önemli bir girişimi başlattığı anda harekete geçiyorlar. Hatırlanacağı gibi 1908 Temmuz'unda genç subayların harekete geçmelerinin önemli nedenlerinden biri, Rus Çarı'nın Reval'da İngilizler'le yaptığı toplantıydı. 1908 devrimcileri bu toplantıyı, Osmanlı'yı yutmak için karar anı olarak değerlendirmişlerdi. Darbenin hemen öncesinde de devletin başındakiler Sovyetler'le ilişkiye geçmişlerdi ve Moskova'ya seyahat hazırlıkları içindeydiler.[117]

1960'ın darbecilerinin biçimsel olarak 1908 devrimcilerine öyküdükleri anlaşılıyor. Uğur Mumcu da; "27 Mayıs, Cumhuriyet döneminde yaşanan '2. Meşrutiyet' gibidir. 27 Mayıs ihtilâlcileri de 'İttihatçılar'a benzerler."[118] diye yazıyor.

Bunların yanı sıra sol kesimde de 27 Mayıs'ı demokratik devrimin son aşaması, ordunun ilerici geleneğinin son eylemi, yani 1908'in 1960'lardaki hâli olarak değerlendirenler de vardır.

Öyleyse bu darbecilerin, 1908'in Enver ve Niyazi'leriyle farklarını kısaca hatırlatmakta yarar var.

1900'lerin başında, yani 2. Meşrutiyet ilân edilmeden önce ne Sovyetler Birliği vardı ne de sosyalist hareket. Bu nedenle, o zamanlar Türkiye burjuvazisi ülkedeki tek ilerici güç durumundaydı. Henüz ortada emperyalizmle bütünleşmiş Türk ve Müslüman bir burjuva sı-

---

[117] Tarihimizin ilginç özelliklerinden biri de, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin M. Kemal döneminden sonra hep sağ iktidarlar döneminde geliştirilmiş olmasıdır. Menderes'in başlattığı girişim 1960 Darbesi'yle durdurulmuştur. Menderes'in devrildiği Mayıs ayının başında yaptığı bir iş daha vardır. Sovyetler bir Amerikan U2 casus uçağını düşürürler. Bunun üzerine Menderes 1 Mayıs 1960'ta bu uçuşları yasaklar. Bu yasak da 1960 cuntası tarafından kaldırılır. Demirel'in hükümet kurmasıyla 1966 yılı Aralık'ında ilk kez bir SSCB Başbakanı Türkiye'yi ziyaret eder. Üç ay sonra 25 Mart 1967'de Türkiye'de yedi sanayi biriminin kurulması ve teknik yardım için anlaşma imzalanır. İzmir Aliağa Petrol Rafinerisi, İskenderun Demir Çelik Sanayii, Seydişehir Alüminyum Fabrikası bu yardımlarla gerçekleşir. Ayrıca fabrikalar için alınan krediler (20 yılda %2,5 faizle) Sovyetler'e ürün olarak ödenecektir. 1971 Cuntası bu gelişimi durdurur.

[118] Uğur Mumcu, *İnkılâp Mektupları*, Tekin Yay., 4.Basım 1993 s. 9

nıfı oluşmamıştı. İttihatçılar'ın amaçlarından biri de Osmanlı'nın emperyalizme bağımlı yarı-sömürge yapısına son vermekti. Bu nedenle İttihatçı genç subaylar, 1960 Darbesi'ni yapanların tersine, emperyalizme karşıydılar. Bir sistem olarak emperyalizm karşıtı değillerdi ama örneğin kapitülasyonlardan, yabancılara tanınan ayrıcalıklardan, Osmanlı gümrüklerinin, maliyesinin yabancıların denetimi altında olmasından rahatsızlık duyuyorlardı. 1913 yılında Babıâli Baskını'ndan sonra emperyalist devletlere verdikleri nota da bunun kanıtıdır. 1908 Devrimi herhangi bir emperyalist ülke ile işbirliği içinde yapılmamıştı.

Buna karşın 1950'li yılların genç cuntacıları, NATO'ya girilmesinden, Kore'de Amerika için savaşılmasından, Amerika ile imzalanan ikili anlaşmalardan, ülkenin Amerikan üsleriyle dolup, geleceğin emperyalizme teslim edilmesinden rahatsızlık duymuyorlardı. 1913 yılında İttihatçılar'ın emperyalist devletlere verdiği nota ile 27 Mayıs'ı yapanların emperyalizm için yaptıkları karşılaştırılırsa aradaki fark görülür.

İttihatçılar 1905 Rus Devrimi'ni, 1906 İran Devrimi'ni heyecanla karşılamış ve dayanışma duygularını iletmişlerdi. Yani onların uluslararası alandaki yerleri, tutarsız ve pragmatik bir anlayışla da olsa, demokratik hareketlerin yanıydı. Cuntacı örgütlenmeler ise anti- emperyalist hareketlere karşı NATO'nun, ABD'nin yanındaydılar.

1950'li yıllardakilerin aksine, İttihat ve Terakki halktan kopuk, subaylarla sınırlı darbeci bir örgütlenme değildi. Hatta yönetici ve örgütleyiciler İpekli İbrahim Hoca, posta memuru Talat, toprak sahibi Rahmi, Avukat Emmanuel gibi sivil unsurlardı. Genç subaylar Abdülhamit yönetimini devirmek için dağa çıkmışlar, değişik uluslardan ve dinlerden köylüleri harekete katmaya çalışmışlardı.

İkinci Meşrutiyet'in subayları, kendi dönemlerinin ilerici düşüncelerine sempati duyuyorlardı. Askerî okullardan itibaren bu düşünceleri yasak yayınlar da dâhil olmak üzere öğrenmişler ve kendilerini eğitmişlerdi. Bunlar Fransız Devrimi'nin ürünü, burjuva demokratik ve ulusalcı düşüncelerdi.

1940'ların 1950'lerin darbecileri ise çağın devrimci düşüncelerine, sosyalizme fersah fersah uzaktılar. Bu konulardaki bilinç düzeyleri, cami avlusundaki sohbetlerin ötesine geçmiyordu.[119] Bu subayların

---

[119] Talat Aydemir, darbe girişimi üzerine tutuklanması sırasında geçen olayları anlatırken şöyle diyor:

"Vasıtaya binip Genelkurmay'a geldik. Oradaki manzara da şuydu: Sanki bir Rus Albayı getiriliyormuş gibi koridorlarda iki sıralı, tomsonlu kurmay subaylar vardı." (Y. Küçük *TÜT-3* s. 268)

genel kültürü, *Ak Zambaklar Ülkesinde* ve *Pollyanna* gibi kitaplarla sınırlıydı.[120] Abdülhamit döneminde aydın yetiştiren Askerî Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye gibi okullar, M. Kemal döneminde bu vasıflarını tamamen kaybetmişler, 1947'den sonra da eğitim işini Amerika üslenmişti.

1900'lü yılların başlarında Enver'leri, Niyazi'leri, Rauf'ları, Cemal'leri, M. Kemal'leri yetiştiren çalışmanın ordu içindeki benzerleri 27 Mayıs darbecileri değildir. Ordu içinde devrimci içerikte çalışma yapanlar, 1960'lı yıllarda ama özellikle de 1970'lerin ikinci yarısından sonra örgütlenme faaliyeti içinde bulunanlardır. Bunlar sosyalistlerdi yani dönemimizin gerçek devrimcileriydi. Ama ordu ve ordunun devrimciliği(!) üzerine yazan çizenler nedense, ordu içinde yapılmış bu gerçekten devrimci çalışmalardan tek söz etmiyorlar. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde biz bunlardan da bahsedeceğiz.

Darbeci subaylar siyasî, örgütsel açıdan ve bilinç düzeyleri bakımından son derece çapsız adamlardı. İçlerinden bir tane bile çaplı adam çıkmadı. Bu normaldir. Çünkü ilişkileri emperyalizmle, belli bir subay çevresiyle sınırlı olan, halktan, aydınlardan kopuk hatta bunlara düşman, sosyalizme ve anti-emperyalist mücadeleye düşman bir

---

Kendine haksızlık yapıldığını düşünen vatandaşlarımızdan kahvede, şurada burada duymaya alışkın olduğumuz; "biz Rus muyuz?" ya da "sanki biz Yunanistan'dan geldik" sözleri hatırlansın.

Darbe girişiminden sonra Musa Anter'lerle aynı cezaevine konan Aydemir, Anter'le birlikte, hapishane sinemasında yan yana film seyretmektedir. Bir yandan da sohbet ederler. M. Anter anlatıyor:

"Bir ara bana dedi ki, 'Musa Bey, niçin siz pek sinemaya gelmiyorsunuz?' Ben, 'Talat Bey, hem çalışmalarım var, hem de buraya getirilen filmler oldukça basit' dedim. O, 'Aman Beyefendi, buraya çok güzel sosyal içerikli filmler geliyor. Meselâ, Leyla Sayar, İsmail Dümbüllü ve Öztürk Serengil gibi Dünya çapında sanatkârlarımızın filmleri gibi' deyince, 'Peki, peki' deyip konuyu kapattım. Adamın kültürel seviyesini de böylece öğrenmiştim." (Musa Anter, *a.g.e.*, s. 204, 205) Darbecilerin kültürel düzeylerinden M. Anter de pek hoşnut değil.

[120] "*Cumhuriyet* Gazetesi adına Müşerref Hekimoğlu, ihtilâl idarecileri, Millî Birlik Komitesi üyeleriyle konuştu. Arada onlara, hangi kitapları okuduklarını sordu. Çoğu: 'Beyaz Zambaklar Memleketinde!' cevabını verdi. Eh sonra? Sonrası yok! Yahut bir veya ikisi Pollyanna'yı okumuş. Hani şu masum genç kızın hikâyesini! (...)

O hâlde, bütün hayatında ve ders kitapları dışında nasılsa bu küçük esercikten, müstakbelin ihtilâlcileri hangi dersi, hangi kültürü alabilirlerdi? (Aydemir, *a.g.e.*, 497, 498)

çevre içinde kalan en yetenekli adam bile aptallaşır, kendini geliştiremez. Darbecilerin bu çapsızlığı onların ve ordunun siyasî, ideolojik perspektiften yoksun, herkes tarafından yönlendirilmeye açık bir kurum olarak değerlendirilmelerine de neden olmuştur. Bu çapsızlıklarına karşın, genç darbeciler ne yaptıklarını ve ne istediklerini iyi biliyorlardı. Bunların hemen hemen tümü Amerika ve NATO tarafından eğitilmişlerdi. Bunlar çapsızlıklarına uygun bir siyasî ideolojik çizgiye sahiptiler. Bu çizginin belli başlı özelliklerini tekrar özetleyelim: Emperyalizme hayranlık[121], sosyalizme bilinçli bir düşmanlık, ulusal kurtuluş harekelerine karşı emperyalizmle birlikte davranma, şovenizm[122],halkı kendi emirlerine uyması gereken askerler gibi görme,

---

[121] Örneğin Dündar Seyhan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın Türkiye'yi egemenliği altına almasını, ordunun Amerikanlaştırılmasını övgüyle karşılayan biridir. Seyhan bu süreci şöyle değerlendirir:

"1949 ve 1950 seneleri, Amerikan devletinin, uyuşmuş politikadan silkinerek, Dünya'nın gerçek gidişini idrak ettiği devre rastlar (...) Komünizmin Dünya hâkimiyeti yolunda, Makyavel'in görüşüne uygun bir siyasetle her türlü vasıtayı mübah addedercesine (meşru sayararak), adım adım ilerlemeleri, Truman ve etrafındakileri ayıltmış ve intibaha getirmiş olacak ki, 2. Dünya Harbi'nin bittiği günden beri, komünizmin Ortadoğu'ya yayılmasına, her türlü tehlikeyi göze alarak karşı koymuş Türkiye'ye de yardım elinin uzatılmasına karar verilmişti (...) Batı dünyasına önderlik etmek gibi bir iddiası olan devletin, elbette ki, yüklenmek zorunda kalacağı bazı vecibeleri (sorumlulukları) bulunacaktı." (Dündar Seyhan, *a.g.e.*, s. 31)

Dündar Seyhan'ın bu satırları 1960'ların sonlarına doğru, yani Türkiye'de anti-emperyalist hareketin kitleyi kucakladığı, CHP'nin bile sola doğru meylettiği koşullarda yazdığı da hesaba katılmalıdır. 1960'larda bunları yazabilen Seyhan'ın bir de 1950'li yıllarda gençliğinde Amerika'ya duyduğu heyecanı düşünelim.

[122] Başarısız darbe girişiminden sonra idama mahkum edilen Aydemir'le cezaevinde birlikte kalan Musa Anter'in hatıralarında anlattığına göre, idare Aydemir'lerin 700-800 sayfayı bulan mahkeme belgelerini kitap hâline getirip Kürtler'e verir. Musa Anter; "İdarenin gayesi, bizim bunlardan (Aydemir'lerden -yn.) nefret etmemizdi." (s. 203) diye yazıyor. Ama belgeler idam kararı verilen bir davaya ait olduğu için idarenin bu davranışını Kürtler'e; "ayağınızı denk almazsınız sizin sonunuz da aynı olur" türünden tehdit olarak yorumlamak daha akla yakın geliyor. Kendine; "Bu hadiseyi niçin yaptın?" diye sorulan Aydemir, bu belgelerde sekiz tane neden saymış. Bu sekiz neden içinde Kürt sorununa ilişkin olanını Musa Anter şöyle anlatıyor:

"Talat ifadesinde diyor ki; 'Efendim, gelmiş geçmiş tüm idareler bir türlü Kürt sorununu halledemediler. İşte, memleketin başında en büyük tehlike olan bu

burjuva demokratik yöntemlere bile kuşkuyla bakma! Bunlar sınıflar üstü, küçük burjuvaca sınıfsal görüşler değil, tersine tekelci burjuvazinin eğilimlerine denk düşen, klasik faşizm tanımında yer alan en şovenist, en gerici, halkına uzak, emperyalizme dost görüşlerdir. Böyle bir perspektifin orduyu götüreceği tek yer vardır o da faşizm. 12 Mart ve 12 Eylül faşist cuntalarının ideolojik, siyasî temelleri çok daha öncesinden ordu içinde hazır bulunuyordu.

Darbe Öncesinde Meydana Gelen Gelişmeler

27 Mayıs genelde, genç subayların kendi başlarına, yani Türkiye egemen sınıflarından ve emperyalizmden bağımsız olarak yaptıkları bir eylem olarak değerlendirilir. Bu genel değerlendirme Kemalist aydınlar için olduğu kadar, sol hareketin geniş bir kesimi için de geçerlidir. Şimdiye kadar ordu içindeki örgütlenmelerin egemen sınıfların ve

---

sorunu kökünden temizleyecektik.' Türkiye Cumhuriyeti askerî lügatinde 'temizleme'nin ne anlama geldiği biliniyor. Bu, 'soykırım' demektir." (Musa Anter, *a.g.e.*, s. 204)

27 Mayıs'ın ünlü isimlerinden Orhan Erkanlı da 1986 sonlarında yeniden kaleme aldığı anılarında konuya soykırımcı bir mantıkla yaklaşmaktadır. Erkanlı, genel olarak cuntaları ve militarizmi, özel olarak da 12 Eylül Cuntası'nı temize çıkarmak için yazdığı bu kitapta General Mustafa Muğlalı'ya değiniyor. 33 Kürt köylüsünü sorgusuz sualsiz katleden Muğlalı'nın bu olay nedeniyle daha sonra DP tarafından yargılanıp hapsedilmesini bir türlü kabullenememiş. Erkanlı Muğlalı'yı şöyle savunuyor:

"Doğu Anadolu'da 1940'lı yıllarda tam anlamıyla asayiş ve sükûnet sağlanamamıştı. Devamlı örfî idarelere rağmen, aynen bugün olduğu gibi bölgedeki bazı eşkıyalar, bölücüler köyleri talan edip, kadınlarımızın ırzına geçip, askerlerimizi kahpece pusularla şehit düşürüp, sıkışınca İran ve Irak hududunu aşıyorlardı(...) Bölgenin Örfî İdare ve Üçüncü Ordu Kumandanı olan Muğlalı Paşa (...) kaçanları takip etme ve 'VUR' emri verdi. Birgün büyük bir çatışma ve müsademe sırasında İran hududuna yönelen eşkıyalara ateş açıldı ve içlerinden bir kısmı vurularak öldürüldü. Aynen bugün olduğu gibi." (s. 219)

Erkanlı'nın; "aynen bugün olduğu gibi" sözleri meseleyi anlamak için yeterlidir sanıyoruz. Erkanlı'nın kitabını yazdığı tarih 1986 sonlarıdır.

Erkanlı kitabında ordunun zorla ve emperyalizmin desteğiyle iktidara el koymasına bırakalım, faşizm, cunta, diktatörlük vs. denilmesini, "ara rejim" denilmesine bile tahammül edemiyor:

"Biz, başkalarının 'Ara rejim' dedikleri, askerî yönetim süreçlerini 'Askerî demokrasi" diye adlandırmanın daha gerçekçi ve daha doğru olduğu kanısındayız. Çünkü bu dönemlerde daima bir meclis, yasalar ve kurallar vardı ve diktatörlük yoktu." (s. 228)

emperyalizmin mevcut hükümete karşı tavırlarından bağımsız olmadığını gördük. Darbecilerin 1960 Darbesi'nden sonra hayata geçirdikleri programın da ana hatlarıyla CHP yani egemen sınıflar tarafından hazırlandığını daha sonra göreceğiz.

Darbe öncesi meydana gelen olaylara yakından bakıldığında veriler, bu eylemlerin güdümlü olduğuna, örneğin 1953 İran Darbesi'ndeki[123] kitle eylemlerinden nitelik olarak farklı olmadığına ya da daha yakın tarihte örneğin Balkanlar'da ve Kafkaslar'da yaşanan demokratik(!) devrimlerle çok benzerlik taşıdığına işaret ediyor. Bugün artık herkes tarafından bilinen kontrgerilla taktikleri ya da Amerika'nın hoşuna gitmeyen iktidarları alaşağı etmek için kullandığı yöntemler, örneğin yerli ve yabancı basın aracılığıyla yanlış bilgilendirme, güdümlü eylemler, provokasyonlar 27 Mayıs öncesinde de yeterince kullanılmıştır.

Eylemler İnönü'nün Anadolu gezilerinde meydana gelen çatışmalardan ve Ankara ile İstanbul'da gerçekleşen öğrenci ve Harbiyeli gösterilerinden ibarettir. İnönü Amerika ve cuntacı örgütlerle yakın ilişki içindedir ve gezileri tamamen provokatiftir. Bu olayların içinde MİT'in ve kontrgerillanın yer aldığına dair yeterince ipucu vardır.

1959 Nisan ayı sonunda İnönü Ege Bölgesi'nde bir propaganda turuna çıkar. Uşak'tan ayrılacağı sırada istasyonda DP'li bir kitlenin

---

[123] İran darbesi Haluk Gerger'in *Kan Tadı* isimli kitabında CIA belgeleri ile anlatılmaktadır. İran'da Musaddık'ın devrilmesine karar verildikten sonra basın yayın organlarındaki CIA ve SIS (İngiliz Gizli Servisi) bağlantılı kişiler aracılığıyla Musaddık aleyhine kampanya başlatılır. Bu iş için Tahran'daki din ulaması da kullanılır. Amaç kitleleri sokağa dökmek ve ordunun önemli bir kesiminin desteğini alabilmektir. Amerika İran'a ekonomik yardım yapamayacağını açıklar. Devamı CIA belgelerinde şöyle:

"Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği içinde CIA Amerika'daki bazı gazete ve dergilere çeşitli makaleler soktu ve bunların İran'da iktibas edilmesi(ni sağladı.)"

"En azından bir din adamının evi CIA tarafından bombalandı ve suç komünistlerin üzerine atıldı."

"19 Ağustos'ta pazaryerinde bir Şah yanlısı gösteri başladı ve çok büyük boyutlara ulaştı.(...) Şimdi CIA ajanları kitleye önderlik yapıyordu. Mesleği gazetecilik olan İranlı bir CIA ajanı, kalabalığı parlamentoya yürümeye kışkırttı, Dışişleri Bakanı'nın gazetesinin yakılıp yıkılmasını örgütledi. Olayların hemen ardından Şah yanlısı harekete ordu da katıldı.(...) CIA ajanı subaylar tanklarla sokaklara hâkim olmaya başladılar." (H. Gerger, *a.g.e.*, s.311, 312)

H. Gerger bu çalışmasında CIA'in yönlendirdiği darbeler üzerinde ayrıntılarıyla duruyor ama 27 Mayıs üzerine bir şey yazmıyor.

saldırısına uğrar. Atılan bir taşla başından yaralanır. Hakaretlere uğrar. Yani sansasyonel bir olay meydana gelir. En büyük gazetelere mensup 10 gazeteci bildiri yayınlayıp olayı kınar. Darbeden sonra kurulan bir inceleme komisyonu bu olayı araştırır. Sonucu Ş. S. Aydemir şöyle yazıyor:

"27 Mayıs'tan sonra yapılan tahkikat bu olayın bütün safhalarını açığa çıkarmıştır. Fakat bu meydana çıkan gerçeklerin gene dosyalarında örtülü kalması, Türk demokrasisinin tarihi bakımından daha münasip olsa gerekti."[124]

12 Mart ve 12 Eylül süreçlerini, faili meçhul olayları şöyle bir hatırlayacak olursak, Ş. Süreyya'nın yazdıkları ne anlama gelir? 27 Mayıs öncesi İnönü'nün gezilerinde çıkan olaylarda gizli devlet güçlerinin parmağı vardı, fazla kurcalamayalım! Bu nottan sonra olayları izlemeye devam ediyoruz. Bu olayları okurken İsmet'in kıdemli bir provokatör olduğunu unutmamak gerekir. Bilindiği gibi Çerkes Ethem'in tasfiyesi İsmet'in başarılı provokasyonlarının önemli yardımı ile gerçekleşmişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen Tan Baskını türünden provokasyonların İsmet'ten habersiz meydana geldiği düşünülemez.

"1960 yılı, Adana'da gövde gösterisi yapan DP ve CHP mensuplarının birbirleri ile kavga etmesi ve 3'ü ağır olmak üzere 10 kişinin yaralanması ile başlamıştı."[125]

Bu olaylarda polisin tavrı ilginçtir. Polis olayları yatıştırmaya çalışacağı yerde olayların tırmanması, ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanması için elinden geleni yapar gibidir. Örneğin Şubat ayında Konya'yı ziyaret eden İnönü'ye tezahürat yapan kitlenin üzerine polis göz yaşartıcı bomba atıp copla saldırır. Mart ayında Yeşilhisar'da birbiriyle kavga eden partililerden CHP'liler üzerine polis tarafından ateş açılır.

18 Nisan'da DP bardağı taşırmak istercesine bir hareket yapar. CHP'yi tamamen safdışı etmek için bir *Tahkikat Encümeni* kurulur. Encümenin hazırladığı tasarı metninde CHP illegal bir örgüt gibi gösterilmektedir. İnönü bunun üzerine 27 Nisan'da Meclis'te bir konuşma yapar. İnönü bu konuşmada DP Hükümeti'ni Kore rejimi ile karşılaştırarak şunları da söyler:

"Üstelik onun (Kore'deki rejimin -yn.) ordusu, polisi, memuru elinde idi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis... Olur mu böyle baskı rejimi, muvaffak olur mu bu?"[126]

---

[124] Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam- 3*, Remzi Kitabevi 2. Baskı 1975 s. 391

[125] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 132

1960 yılına gelindiğinde devletin baskı kurumları, yani yapılacak darbeye karşı koyabilecek olan resmî güçler denetim altına alınmış durumdadır. İnönü, devleti ardına almanın verdiği güvenle konuşmaktadır.

İsmet'in konuşmaları Meclis'in duvarları arasında kalmıyordu. Örneğin "İsmet Paşa'nın bu son konuşmaları, bir kısım subaylar tarafından, hem de Genelkurmay binasının gizli yerlerinde çoğaltılarak ordu mensuplarına ve herkese dağıtıldı."[127]

İnönü'nün konuşmaları Genelkurmay binasında gizlice çoğaltılıp orduya ve herkese dağıtılıyormuş.

İnönü'ye 27 Nisan'daki konuşması nedeniyle 12 oturum Meclis'e gelmeme cezası verildi. İnönü de aynı gün örgütüne harekete geçme talimatı verdi.

"İstanbul'da olaylar 27 Nisan'da Ankara'dan gelen bir emir üzerine 28 Nisan'da CHP Gençlik Kolları'nın miting düzenleme girişimleri sonucunda başlamıştır."[128]

CHP, gençliği, özellikle de üniversite gençliğini harekete geçirme konusunda tecrübeli bir partidir. Hatırlanacağı gibi, 1940'lı yıllarda solcu, demokrat çevrelere, bunların yayın organlarına, bürolarına karşı gençleri saldırtan da CHP idi.

Genelkurmay'ın gizli yerlerinde bir kısım subaylar harekete geçerken, İstanbul'da öğrenciler 28 Nisan'da üniversite bahçesinde toplanırlar. Polis bahçeye dalıp öğrencilere saldırır, profesörleri yerlerde sürükler, bu arada ateş de açılır. Sonuç bir ölü 40 civarında yaralıdır. Polisin bu tavrına karşılık barikat kursun diye getirilen askerî birliğin subayları, tersine öğrencilere yol açmışlardır. Anayasayı hazırlamakla görevli öğretim üyelerinin hazırladığı "Anayasa Komisyonu Raporu"nda bu olayla ilgili bir ayrıntı var. Hocalar şöyle yazıyorlar:

"(Hükümet) kendi menfaat ve ihtirasına bağlanmayı kabul ederek meslek ve vazife şuurunu ve bunun kutsiyetini kaybeden bir takım idare amirlerini ve polislerini veya polis kıyafetine sokulmuş meçhul kimseleri üniversiteye saldırtmıştır."[129]

Hocaların, "polis kıyafetine sokulmuş meçhul kimseler"den söz etmeleri ilginç. İstanbul ve Ankara'daki bu olaylar Yassıada Duruşmaları'nda ayrı bir dosya ve tahkikat konusu oldu. Ama bildiğimiz kadarıyla örneğin kitleye ateş açıp bir öğrenciyi öldüren, birçoğunu da ya-

[126] Ü. Özdağ, *a.g.e.*, s. 152
[127] Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 423
[128] Ü. Özdağ, *a.g.e.*, s. 153
[129] Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 481

ralayan kişilerin kimler olduğu açığa çıkmadı. Polis teşkilâtından hiç kimse bu olaylar nedeniyle yargılanıp ceza almadı. Bütün suç Menderes'in Bayar'ın üzerine atılıp olaylar kapatıldı. Ş. Süreyya'nın dediği gibi, her hâlde bunların da örtülü dosyalarda kalması Türkiye demokrasisinin tarihi açısından daha uygun görüldü.

İstanbul'daki öğrenci gösterilerini 29 Nisan'da Ankara'da yapılan gösteriler izledi. Öğrenciler bu gösterilerde "kahrolsun diktatörler", "hürriyet isteriz" diye bağırıyorlardı. Burada da fakülte binalarına (Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi) ateş açıldı. Yaralananlar oldu ama ölen olmadı. Hükümet iki şehirde sıkıyönetim ilân etti.

21 Mayıs günü de Harbiyeliler, çok sayıda subayın da katılımıyla, Kızılay'a kadar bir tur atıp geri döndüler.

CIA'ya ve Kontrgerilla'ya özgü olan kitleyi yanlış bilgilendirme, kışkırtma yöntemi de 27 Mayıs sürecinde ustaca kullanılmıştır. Örneğin yüzlerce gencin öldürüldüğü haberleri ortalıkta dolaşıyordu. Gençleri harekete geçiren İnönü de, İngiliz gazetesi *The Times* muhabirine verdiği demeçte, "ölenlerin adlarını ve nereye gömüldüklerini bilmiyoruz" diyordu.[130] Ölenlerin(!) akıbeti konusunda ise, bunların Et Balık Kurumu'nda kıyma yapıldıkları, topluca gömülüp üzerlerine yol yapıldığı türünden dehşet sahneleriyle dolu söylentiler yayılıyordu.

Yukarıda verdiğimiz örnekler 27 Mayıs'ın içinde orduyla birlikte devletin kontrgerilla ve MAH gibi diğer kurumlarının da bulunduğunu, bütün bu işlerin koordinasyonunun ise, bütün bu kurumların içinde örgütlü bulunan Amerika kökenli kurumlar tarafından gerçekleştirildiğini, hiç değilse düşünmek için yeterlidir sanırım.

Darbe öncesi meydana gelen olayları izlemeye devam edelim.

2 Mayıs'ta İstanbul'daki öğrenciler, 27 Mayıs Darbesi'nin niteliğini anlamamıza yardımcı olacak bir gösteri yaparlar. O gün İstanbul'da NATO Dışişleri Bakanları toplantısı vardır ve yabancı basın da İstanbul'a gelmektedir. Darbeci subaylar bu fırsatı kaçırmak istemezler. Bunu bilen hükümet ise İstanbul'daki sıkıyönetime ek olarak o gün sokağa çıkma yasağı ilân eder. Ama subaylar bu yasağı uygulatmak için değil de tersine öğrencilerin yasağı delmesi için çabalamaktadırlar. Maksat hır çıksın, Dünya da bunu duysun. Bu işle görevli olanlardan biri 27 Mayıs'ın önde gelen subaylarından olan ve 1986'da General Muğlalı'yı Kürtler'e karşı savunmak zorunluluğunu duyan Orhan Erkanlı'dır.

"Orhan Erkanlı ve Suphi Gürsoytrak 2 Mayıs arifesinde, tanıyıp temasta bulundukları bazı gençlerle buluşmuşlar, onlara korkmama-

---

[130] Ü. Özdağ, *a.g.e.*, s. 167

larını, kimsenin kendilerine ateş açmayacaklarını bildirmişler, NATO Konseyi'nin toplantısı başlarken nümayişte bulunmaya teşvik etmişlerdi."[131]

"2 Mayıs günü NATO toplantısının yapıldığı Belediye Sarayı önünde altı bin gösterici, 'Hürriyet İstiyoruz', 'Diktatörler Kahrolsun', '11 Şehit Verdik', 'Yanınızdakiler Sizden Değildir, Onlar Diktatördür' yazılı pankartlarla protesto gösterilerinde bulunmuşlardır."[132]

Böylece gerekli talimatı ve ateş açılmayacağı güvencesini iki darbeci subaydan alan gençlerimiz, kitle hâlinde İngilizce ve Fransızca yazılmış dövizlerle DP'yi NATO'ya şikâyet ederler. Gösterilerde Amerika ve Batı lehine sloganlar atmak CHP gençliğinin bir geleneği gibi görünüyor. Hatırlanacağı gibi Tan Baskını sırasında da gençler "yaşasın hür Amerika" diye bağırmışlardı.

Toplantıdan sonraki günlerde tüm Avrupa ve Amerikan basını DP'ye veryansın etmektedir.

2 Mayıs[133] tarihli *Freie İnnerschweiz* Gazetesi (İsviçre) şunları yazar:

"NATO, hür Dünya'nın ve demokratik nizamın müdafaası için kurulmuştur. Herter'in (Alman Dışişleri Bakanı -yn.) ve demokrat Dünya'nın diğer temsilcilerinin, halkın hürriyet isteklerini tanklarla, askerî birliklerle ve örfî idare ilân etmekle bastıran bir rejimin misafiri olmaktan memnun olabileceği tasavvur edilemez."[134]

"Nisan ayının sonundan itibaren yabancı basında yer alan Türkiye ile ilgili yazılar sert bir üslup taşımaktadır. Bir Batı Alman gazetesi olan *Frankfurter Rundschau* 3 Mayıs'ta, "Türkiye şayanı itimat bir NATO partöneri olabilir, ancak Türk Ordusu'nun müdafaa ettiği hürriyet, Menderes Hükümeti'nin memleketinde artık mevcut değildir" derken, bir başka yabancı yayında Menderes Stalinvari metodlar kullanmakla suçlanmıştır. Amerikan haber dergisi *Newsweek* ise "Amerika Menderes Hükümeti'ne devamlı kefil olmak mecburiyetinde değildir" görüşü ileri sürülmektedir."[135]

Alman gazetesinin Türkiye'de hürriyetin savunucusu olarak Türk Ordusu'nu görmesi dikkate değer.

---

[131] İpekçi-Coşar, *a.g.e.*, s. 149

[132] Ü. Özdağ, *a.g.e.*, s. 161

[133] Toplantı 2 Mayıs'ta yapıldığına göre Ş. S. Aydemir bir tarih hatası yapıyor olmalıdır.

[134] Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam-3*, Remzi Kitabevi 2. Baskı s. 436

[135] Ü. Özdağ, *a.g.e.*, s. 168

NATO gazetecileri daha sonra üşenmeden Ankara'ya giderler ve İnönü 6 Mayıs'ta bunlarla basın toplantısı yapar. Yani NATO ve Batının resmî çevreleri açıkça DP'nin karşısında muhalefetin yanında olduklarını ilân ederler. DP'yi terk edenler sadece devletin baskı kurumları, üniversiteler, büyük basın değildi. Emperyalizm de tavrını değiştirmişti. Amerika ve Batı da DP'ye verdikleri kredileri ve yardımları durdurmuştu. Bu nedenle, zorda kalan Menderes çareyi Sovyetler Birliği ile ilişkiye geçmede buldu. Menderes'in Moskova'ya gitmesi kararlaştırıldı. Ama darbe nedeniyle bu ziyaret gerçekleşemedi.

DP karşıtı ve darbe yanlısı eylemlerin sınırlanmış ve güdümlü olmasına karşılık, Menderes'in arkasında gerçekten gönüllü ve coşkulu büyük bir kitle desteği vardır. İstanbul ve Ankara'daki eylemler birkaç binle ifade edilen rakamları geçmezken, aynı günlerde Menderes yüz binlerle ifade edilen coşkulu kalabalıklar tarafından karşılanmaktadır. 1960 yılının Şubat ayında Menderes Anadolu'nun değişik şehirlerinde konuşmalar yapar. Ş. Süreyya yazıyor:

"O seyahatinde Menderes'i Hatay'da 150.000 kişinin karşıladığı söylenir. Bu doğru olabilir. İktidar belki bir şeylerden kopuyor ama Menderes halk için gittikçe kutsallaştırılan, insanüstü bir yaratık hâline geliyordu."[136]

Darbeden 13 gün önce 14 Mayıs 1960'ta Menderes İzmir'e gitmek için İstanbul'dan gemiyle yola çıkar. Gecenin saat ikisinde Çanakkale'den geçilmektedir. Ötesini Aydemir'den okuyalım:

"Çanakkale'den gece geçiliyordu. Fakat bir aralık öyle gürültüler koptu ki Menderes de uyandı. Vapurun etrafını yüzlerce vasıta sarmıştı. Binlerce insan Menderes'i karşılıyordu. Meşaleler deniz yüzünü acayip renkler ve gölgelerle aydınlatıyordu. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Alkışlar, 'yaşa' sesleri havayı çınlatıyordu(...)

Fakat asıl hareketli sahneler İzmir'de geçti. Daha bir saat mesafeden vapurun etrafını yüzlerce vasıta sarmıştı. Bunlarda binlerce ve binlerce İzmirli, gemiyi sanki bir gelin alayı götürür gibi İzmir rıhtımına kadar getirdiler. Rıhtım ve meydan ise, bir insan denizi hâlindeydi(...)

Söylendiğine göre karşılayıcılar 200.000 kişi kadardı ve bütün Ege Bölgesi'nden buraya akanlar, İzmir halkına karışmışlardı."[137]

27 Mayıs Darbesi işte böyle bir ortam içinde gerçekleşti.

Darbeci örgütlerde yer alıp da sonradan anısını yazan ya da yazılan anılara karşı görüş bildiren birçok subay, neredeyse tek başına darbeye sahiplenme eğilimindedir. Hemen herkes darbeyi ben yap-

---

[136] Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 404

[137] *A.g.e.*, s. 449-50

tım, ya da benim grubum yaptı havası içindedir. Bunlar ciddîye alınabilecek iddialar değildir. Bunlar, olaylara kendi bulunduğu yeri merkez kabul ederek bakan, süreci ve genel siyasî gelişmeleri, emperyalizmle ilişkileri anlayabilecek birikimden yoksun kişilerin dar ve kariyerist değerlendirmeleridir. Ama bu tür tavırlar esas olarak darbenin esas sahiplerinin meydana çıkmayıp ortalığı boş bırakmalarının bir ürünüdür. Esas sorumlular geri plana çekilince ortada görünenler her şeyi kendilerinin yaptığını zannetmektedirler.

Darbenin ordu içindeki gizli bir örgütlenme tarafından gerçekleştirildiği yazılıp çizilir. Ama gördüğümüz gibi, olgular pek böyle olmadığını gösteriyor. 27 Mayıs ordu içindeki örgütlenme üzerinde de inisiyatif sahibi olan ama bunun yanı sıra yerli ve yabancı basını, MAH'ı, polis teşkilâtını, CHP yönetimini ve CHP Gençlik Kolları'nı koordineli bir biçimde yönlendiren daha üst bir örgütlenmenin ürünü olarak görünmektedir.[138] Üstelik bu üst örgütlenme ordu içindeki örgütlenmenin güçlü bir örgüte dönüşmesine, örneğin liderleri, merkezi, alt komiteleri olan, belli bir tüzüğe ve oturmuş programa sahip, istikrar kazanmış, kendi dışındaki muhalif çevrelerle kendi inisiyatifinde ilişkiler kurmuş, kendi maddî kaynaklarını yaratmış, kendi ayakları üzerinde durabilen bir yapıya dönüşmesine izin vermemiştir.

---

[138] MAH'ın başında bulunan kadrolar subaydır. Menderes'in MAH'ın başına getirdiği Behçet Türkmen Paşa döneminde MİT'in maaşları bile Amerika tarafından ödenir olmuştur. 1957'de Menderes Türkmen Paşa'yı bu görevden alıp Bağdat'a elçi yapar. Yani hesap soramaz. Darbeciler de ondan hesap sormayacaklardır. Türkmen daha sonra Coca Cola'nın Türkiye temsilcisi olarak mükâfatlandırılacaktır. Oğlu İlter Türkmen ise 12 Eylül cuntasının Dışişleri Bakanı olacak ve aile geleneğini devam ettirecektir.

Menderes'in Türkmen'in yerine getirdiği kişiler de Amerika ile ilişkileri aynı biçimde sürdüreceklerdir. "Burada teşkilâtın üzerinde hükümetin veya parlamentonun hiçbir kontrol mekanizmasının çalıştırılamadığı çok açık bir şekilde görülmektedir." (Tuncay Özkan, *a.g.e.*, s. 139)

Millî Emniyet Teşkilâtı da subaylarla birlikte çalışıyordu. İpekçi ve Coşar Suphi Karaman'a haber ulaştıran emniyetteki bir arkadaşından söz ediyorlar. (s. 160, 161)

Millî Emniyet yazılan ihbar mektuplarını ele geçiriyor ve bunları subaylara bildiriyordu. Hatta subaylar Millî Emniyet'e bu konuda talimat bile verebiliyorlardı. Örneğin Osman Köksal'ı bizzat Bayar'a ihbar eden bir mektup ele geçirilince "Millî Emniyet Teşkilâtı'na derhâl tahkikat yapıp mektubu gönderenin tespit edilmesi istenmişti." (İpekçi, *a.g.e.*, s. 164)

Eğer ordu içindeki örgütlenme çalışmaları böyle bir örgütün ortaya çıkmasıyla neticelenseydi durum hem Türkiye hem de emperyalizm açısından çok farklı olurdu. Ama gördüğümüz gibi genel olarak toplum içindeki muhalefetle birlikte ordu içinde de ortaya çıkan hoşnutsuzluklar daha başından itibaren emperyalizme bağımlı kılınmış, bu hoşnutsuzluğun tek örgüte dönüşmesi engellenmiştir. Birbirinden habersiz bir çok örgüt ortaya çıkmış, liderler sıkı bir denetim altına alınmış ve yönlendirilmiş, sık sık yapılan yurt içi ve yurtdışı tayinlerle örgütlerin istikrar kazanması, yetenekli önderlerin sivrilebilmesi engellenmiştir.

Nitekim 27 Mayıs darbesi sırasında da, örgütlenme çalışmalarının o zaman kadar öne çıkardığı lider kadrolar darbenin doğrudan içinde değildir. Örneğin Talat Aydemir Kore'dedir. Sadi Koçaş Londra'dadır. Dündar Seyhan Amerika'dadır. Osman Köksal Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı'dır ama darbe sırasında yönetim ve karar mekanizması içinde değildir. Köksal Harp Okulu'ndaki merkez içinde bile değildir.[139] Faruk Güventürk Bolu'dadır. Sadi Koçaş'ın gayretiyle(!) darbenin liderliğini kabul eden Cemal Gürsel de kendi hâlinde İzmir'de oturmaktadır. Gürsel darbeden sonra İzmir'den getirilecek ve başa geçirilecektir. Bu sefer de piyasaya Sezai Okan ve Madanoğlu sürülmüştür. [140]

Özetleyelim. 27 Mayıs ordu içindeki örgütlenmenin inisiyatifi ve yönlendiriciliği ile gerçekleşmemiştir. Ordu içindeki örgütlenme bunu yapacak çapta ve nitelikte bir yapıya sahip değildir. 27 Mayıs'ı, NATO ve CENTO karargâhlarını kendine mesken seçen, ordudaki örgütlenmenin yanı sıra CHP kurmaylarını ve CHP gençliğini, MAH (MİT), kontrgerillayı, polis teşkilâtını, basını yönlendiren daha üst bir örgütlenme gerçekleştirmiş olmalıdır. Ama bütün bunlar araştırmacılar tarafından incelenmemiş, 27 Mayıs'ın bu yanı üzerinde durulmamıştır. Hem de aşağıda aktaracağımız bir sürü olguya rağmen.

---

[139] Bkz.: Uğur Mumcu, İnkılâp Mektupları, Tekin Yay., 4. Baskı 1993

[140] Ordu örgütlenmesindeki istikrarsızlık ve görünürdeki keşmekeş Şevket Süreyya'ya şu tespiti yaptırıyor:

"27 Mayıs İhtilâli'ni kimlerin ve hangi teşkilâtın yaptığı ve bu teşkilâtın ne zaman, nerede ve nasıl kurulup geliştiği, şekillendiği bahsi, ortada bazı isimlerin dolaşmasına ve bir ihtilâlin de başarılmış olmasına rağmen, sanıyorum ki daima meçhul kalacaktır." (Ş.S: Aydemir, *İkinci Adam-3*, Remzi Kitabevi 2. baskı 1975 s. 484)

Ş. Süreyya'nın bu tahminini; 27 Mayıs'ı esas olarak "kimlerin yaptığı meselesi meçhul kalsa iyi olur" biçiminde değerlendirmek daha doğru olur.

Darbeyi yapanlar darbeden sonra bu olayın nasıl gerçekleştiğini ortaya koyacak, halka açıklayacak yerde tam tersine 27 Mayıs'ı anlamayı sağlayacak izleri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

Tuncay Özkan şunları yazıyor:

"(...) illerdeki gizli servis bürolarına gidip oturan askerler öncelikle kendileri ve içinde bulundukları cuntasal faaliyetlerle ilgili dosyaları, sonra da tanıdıkları ile ilgili dosyaları arşivlerden çıkartır ve temizlemeye çalışırlar. MAH kadrolarının tamamında yönetime el koyup arşiv düzeltme çalışmalarına başlarlar."[141]

Darbeden sonra on yıllık DP iktidarının hukuksal, idarî ve malî uygulamalarını araştırmak üzere bir *Yüksek Soruşturma Kurulu* oluşturulur. Ama bu kurul önemli olayları soruşturacak yerde, tersine bunların üzerini örtmekle uğraşır. Darbecilerin önde gelenlerinden Orhan Erkanlı'dan aktarıyoruz:

"Meselâ: Askerî dış yardım mevzuu millî menfaatleri sarsar endişesi ile durdurulmuştur."[142]

"6. Silâhlı Kuvvetler için NATO enfrastrüktür inşaatı için bu yolla yapılmış 17 milyon İngiliz Lirası yardım ile yine NATO'dan ayrıca Marshall Planı mucibince yapılmış yardımların sarf şekillerinin tahkiki.

Bilahare komite ve hükümetle yapılan müzakereler sonunda 6. Madde'de belirtilen dış yardım konusunun gündemden çıkarılması karar altına alınmış (...)"[143]

"6-7 Eylül Olayları'nın soruşturulması sırasında bazı politik mahzurlar meydana çıkmış, Dışişleri Bakanı Sarper ile temasa geçilerek muhtemel gelişmeler mütalâa edildikten sonra tahkikatın bir çok bakımlardan derinleştirilmesi uygun görülmemiştir. Yani ele geçen ipuçları ve deliller dış siyasetimizin selâmeti uğrunda dikkate alınmamış ve mevcut olduğu bilinen birçok delil ve şahit sorgulama dışı tutulmuştur."[144]

Uşak'ta İnönü'nün yaralanması olayını araştıran komisyon bulduklarını açıklamıyor, dosya kapatılıyor. Soruşturma komisyonu dış yardımlarla ilgili soruşturmaya başlıyor, sonra bu işe devam etmeme kararı alıyor. 6-7 Eylül Olayları'nı araştıran komisyon daha baştan işi sağlama alıyor! İpuçlarını, delilleri hiç dikkate almıyor, şahitleri bile dinleme zahmetine katlanmıyor, dosyayı rafa kaldırıyor. Bu arada gizli servis bürolarında subaylar harıl harıl dosyaları temizlemekle uğra-

---

[141] Tuncay Özkan, *a.g.e.*, s. 151

[142] Orhan Erkanlı'nın Anıları, *Askerî Demokrasi*,1987 s. 153

[143] O. Erkanlı, *a.g.e.*, s. 156

[144] *A.g.e.*, s. 157

şıyor. Bütün bunlar darbeyle birlikte başa gelenlerin, kendileri ve darbe ile ilgili gerçeklerin bilinmesini istemediklerini gösteriyor.

Bunlara ek olarak Sadi Koçaş'ın da anlatacakları var. Sadi darbeden sonra, darbe ile ilgili gerçeklerin açığa çıkma ihtimalinden son derece rahatsız olduğunu, öyle ki bu nedenle o günlerde geceleri uyku bile uyuyamadığını yazıyor.

Koçaş genelde gizli servislerin adamı olarak değerlendirilen bir subaydır. Koçaş 12 Mart'ta Başbakan Yardımcısı olacak, 12 Eylül sürecinde de MGK'da danışman olarak çalışacaktır. Yani Koçaş Türkiye'nin gördüğü üç askerî darbede de önemli görevler alan kişilerden biridir.

Koçaş darbeden sonra Londra'da hem darbecilerle ilişkileri sürdürür, örneğin Osman Köksal'la, Türkeş'le mektuplaşır hem de Genelkurmay'a raporlar yazar. Koçaş, Osman Köksal'a 21 Kasım 1960 tarihinde yazdığı bir mektupta korkularını dile getirir.

Amerikalı biri (Koçaş bunun adını, mesleğini vs. vermiyor) Koçaş'a 27 Mayıs'ın hazırlanışı hakkında birlikte kitap yazmayı önermiştir. Öneri yüklü bir para teklifi ile birlikte yapılmıştır. Koçaş; "27 Mayıs'ın hazırlanması mevzuu üzerinde durmaları ve hatta bazı vesikalar dercini istemeleri yüzünden reddettim." (...) benden hiçbir menfaat vaadi ile ortalığı bulandıracak veya sansasyon yaratacak bilgi alamazlar" dedikten sonra devam ediyor:

"Senin, benim ve belki sadece birkaç kişinin bildiğimiz bazı çok mühim resmî ve hususî işlerle, benim bilmeme imkân olmayan daha bazı mühim hususları bu 14 kişi (yurtdışına sürülen MBK üyesi 14'leri kastediyor -yn.) içinden hiç olmazsa 1-3 kişinin bilmesi ihtimal dâhilindedir. Bu mevzularda açıklayacakları birkaç kelime ve verecekleri bir küçük eser, onların çocuklarına bile yetecek bir tel'if ücreti almalarını mümkün kılar."[145]

Görüldüğü gibi Koçaş darbeyle ilgili bazı resmî ve özel gerçeklerin birkaç kişi tarafından bilindiğini, hatta kendisinin de bilmediği bazı "mühim hususların" bulunduğunu yazıyor. Koçaş bu gerçekleri kendisinin onca paraya rağmen açıklamayacağından emin. Osman Köksal'a da güveniyor ama mektubu Köksal'a bu konuda bir ikaz olarak anlamak da mümkün. Fakat ya 14 kişi içinden biri, üstelik MBK'den çıkarılıp yurtdışına sürgün edilmenin de etkisiyle bu gerçeklerin birini bile açıklarsa? Ya da gerçekleri bilen biri paraya aldanırsa?

"Seni temin ederim ki, bu durumda -huzur içinde olmaktan vazgeçtim- uyku dahi uyumak imkânı bulamıyorum. Her akşam birkaç uyku

---

[145] Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s. 118-119

hapı alıp sabaha karşı sızıyor, bir iki saatlik bir uykudan sonra hayal gibi sefarete gidiyorum (Koçaş Londra Büyükelçiliği'nde askerî ateşedir -yn.). Hayatımda hiç görmediğim bir huzursuzluk ve ıstırap içindeyim"[146]

Koçaş'ı hayatında hiç görmediği biçimde huzursuz eden, uyku haplarına rağmen onu doğru dürüst uyutmayan gerçekler acaba nedir?

Uğur Mumcu'nun alıntılar yaptığımız kitabı şu soruyla başlıyor:

"Osman Köksal'ın ölümünden[147] önce büyük bir özenle hazırladığı ve sekiz klasörde topladığı anıları, ailesinin bütün aramalarına karşın bulunamadı. Anılar bilinmeyen ellerce çalınmıştı. Bu anıları kim çalmıştı? Anılar ne amaçla çalınmıştı?"

Bu hırsızlık işinde, o günlerde MGK'da danışmanlık yapan Sadi Koçaş'ın yukarıdaki korkularının bir payı var mıdır acaba?

Darbeyle Birlikte Emperyalizmle İlişkiler

Emperyalizm orduyu kendine göre örgütlerken, DP iktidarı da dış politika alanında kişiliksiz ve tam anlamıyla kraldan çok kralcı bir çizgi izlemektedir. Örneğin Mısır'da Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millîleştirmesine Türkiye de karşı çıkar. 1958'de Irak'ta subaylar kralı devirip Sovyetler'e daha yakın bir yönetim kurunca Türkiye Ordusu Irak sınırına yığılır ve Irak'a müdahale için Batı'dan işaret bekler. Aynı yıl, yani 1958'de Lübnan'a müdahale eden ABD paraşütçüleri Türkiye'deki üslerden hareket ederler. Türkiye Birleşmiş Milletler'de bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir halkına karşı sömürgeci Fransa'nın yanında yer alır. Ortadoğu'da gelişen Arap anti-emperyalist hareketine karşı İngiltere öncülüğünde Bağdat Paktı'na katılır. Böylece Türkiye Arap dünyasını ve ezilen ulusları karşısına alan, onlar tarafından İngiliz ve Amerikan emperyalizminin basit bir fedaisi olarak görülen bir ülke konumuna dü-

---

[146] *A.g.e.*, s. 120

[147] 1918 Selânik doğumlu olan Köksal 1938 yılında Harp Okulu'ndan mezun oldu. 1960 darbesi sırasında albaydı. 12 Mart'ta Madanoğlu ile birlikte yargılananlar arasında o da vardı. 12 Eylül Osman Köksal'ı bir devrimci gencin babası olarak yakaladı. Oğlu Kudret TKP/B davasından aranmaktadır. Köksal oğlunu Recep Ergun'a teslim etmek niyetindedir. Ama o bu niyetini gerçekleştiremeden oğlu yakalanır. İşkence gören oğlu 21 Ekim 1982'de polisleri eve getirir. Köksal polislerin aşağılayıcı tavırlarını sineye çekmek zorunda kalır ve polislere istedikleri 17 bin Lira rüşveti verir. "Ben de insanım, babayım, Kudret de oğlumdur" diyerek polislerin istediği zaptı imzalar. Yaklaşık bir hafta sonra 1 Kasım 1982 günü de ölür.

şürülür. Ama defalarca belirttiğimiz gibi subayların içinde yer aldığı darbeci örgütlenmelerin hiçbiri ve hiçbir darbeci subay Menderes'e ve hükümetine bu politikalarından dolayı tek laf söylemez. Tersine Dündar Seyhan örneğinde gördüğümüz gibi "yeterince Amerikancı olamadık, kafalarımızı tam uyduramadık" diyerek bu yapılanları az bulurlar.

Emperyalizmle tam bir uyum ve işbirliği içinde bulunan genç subaylar, daha önce de belirttiğimiz gibi Amerika hayranıdırlar. Amerika ile işbirliğini ve emperyalizme hizmet etmeyi vatanî görev olarak kavramaktadırlar. Nitekim bunların çoğu bu özelliklerini ömürlerinin sonuna kadar koruyacaklardır. Birkaç örnek verelim:

Dündar Seyhan, Orhan Kabibay ve Süreyya Yüksel 1954 yılının Kasım'ında darbeci örgüt kurmak için İstanbul'da harekete geçen ilk üç kişiydi.

Orhan Kabibay 12 Mart Cuntası sırasında CHP'den İstanbul milletvekiliydi. Kabibay'ın Amerikancılığı 12 Mart Cuntası'nda da bütün canlılığı ile sürüyordu.

"12 Mart'ın hedefine ulaşması için elden gelen gayret esirgenmiyordu. Kabibay, sık sık toplantılar tertip ederek, kurulacak olan 12 Mart Hükümeti'nin desteklenmesini salık veriyor, telefonun başından ayrılmıyor, bildiriler Kabibay'ın evinde hazırlanıyor, TRT'ye buradan aktarılıyordu."[148]

Dündar Seyhan da farklı durumda değildi. O 12 Eylül'de bile cuntacılara destek sağlamak için çevresini, tanıdıklarını dolaştı ve ömrü bu iş içindeyken sona erdi. Türkiye'yi sömürgeleştirdiği, orduyu Amerika'nın ileri bir karakolu durumuna getirdiği için Amerika'ya minnettar olan Dündar Seyhan'ın 27 Mayıs sürecinde ABD'den bağımsız davranması düşünülebilir mi?

Süreyya Yüksel ise 12 Eylül'ün İzmir Bölgesi sıkıyönetim komutanı idi.

Orhan Erkanlı da 12 Eylül faşizminin hizmetkârlarından biriydi ve 1986'da bile şovenist, emperyalizm hayranı görüşlerinden birşey kaybetmemişti.

Faruk Güventürk'ün 9 Subay Olayı'nın ardından geri çekilmesinden sonra örgütte inisiyatifli hâle gelen o zamanın binbaşısı Sadi Koçaş ise bilindiği gibi, 12 Mart'ın Başbakan Yardımcısı ve 12 Eylül'ün de danışmanıydı.

Amerikan hayranı ve işbirlikçisi genç subaylar darbeyi gerçekleştirdikten sonra ilk iş olarak emperyalizmin istemlerini yerine getirdiler.

Darbenin yapıldığı gün Ankara Radyosu'ndan Türkeş'in okuduğu bildiride şöyle deniyordu:

---

[148] Kurtul Altuğ'dan akt.: Y. Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-3*, s.117

"Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız."

Bundan hemen sonra da Amerika darbeye onay verdiğini açıkladı. Aynı Amerika'nın Lozan Antlaşması'nı uzun yıllar tanımadığını hatırlamak gerekir.

"ABD 30 Mayıs'ta bir bildiri yayınlayarak yeni hükümeti tanıdığını açıklamıştır."[149]

Darbeciler Dışişleri Bakanlığı'na Selim Sarper'i getirdiler. Sarper İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Amerika ile içli dışlı olan bir diplomattı. Sarper 1945'te Moskova'da Türkiye Büyükelçisi'ydi. Orada Molotov'la yaptığı bütün görüşmeleri Amerikan Büyükelçisi'ne anlatacak kadar Amerikancı'ydı. Daha sonra Soğuk Savaş'ın Türkiye'deki en etkin isimlerinden biri oldu. Birleşmiş Milletler'de baş delegelik yaptı. Sarper, eski büyükelçilerden Mahmut Dikerdem'in ifadesiyle; "Amerikan Hükümeti'nin tam güvenini kazanmış bir diplomat"tı.[150] Sarper 27 Mayıs'tan bir ay önce Tahran'da yapılan CENTO toplantısına da katılmıştı.[151]

Maliye Bakanlığı'na da, Washington'da Para Fonu temsilciliğinde bulunan Kemal Kurdaş getirildi.

Darbeden iki ay sonra Ağustos 1960'ta Türkiye'ye Jüpiter füzeleri yerleştirildi.

---

[149] Ü. Özdağ, *a.g.e.*, s. 345

[150] Y. Küçük, *TÜT-2*, s. 345

[151] Orhan Erkanlı 1986 yılında 12 Eylül'ü meşrulaştırmak için yeniden kaleme aldığı anılarında, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinin Amerika ile birlikte yapıldığı iddialarına karşı çıkıyor: "Eğer böyle olsaydı, ya işgal edilir veya uydu devlet hâline gelirdik." (s. 222) diyor. Amerika'nın darbe yaptıktan sonra işgal ettiği bir tek ülke var mı? Darbe başarılı olunca neden işgal etsin ki? Türkiye darbelerin de yardımıyla uydu bir devlet hâline gelmediyse o zaman uydu devlet diye neye denir? Bu son derece çürük savlarına karşın Erkanlı da 27 Mayıs'ta dış müdahalenin varlığını kabul ediyor. Ama diyor; "Dış kaynakların etkisi maalesef askerler iktidarı ele aldıktan sonra gerçekleşmiştir." (s.222) Dış kaynaklar darbe olurken karışmıyorlarmış ama darbeden sonra müdahale ediyorlarmış! Utangaç da olsa bir kabullenme. Gelelim Erkanlı'nın Dışişleri Bakanlığı ile ilgili olarak yazdıklarına:

"(...) nedense bütün askerî idarelerde dışişlerine bakan olarak daima bir eski diplomat getirilir. Devleti idare etmek üzere işbaşına gelen askerler Dışişleri'nden çekinirler. Tabiî sonunda diplomatik bürokrasi, askerleri de kendi bildiği yola çeker." (Aynı yer) Dışişlerine ABD'nin güvenilir adamı ve darbecilerin de ilişki içinde bulundukları Selim Sarper'in getirilmesi askerlerin değil, sivillerin suçu! Saf askerler baskılara dayanamayıp diplomatların oyununa geliyorlar!

Ekim ayı başında da bir Amerikan savaş filosu Karadeniz'e açıldı ve burada Türk Deniz Kuvvetleri'yle ortak tatbikata başladı.

Menderes iktidarı tarafından yasaklanan U2 casus uçaklarının yeniden uçması da gene 27 Mayısçılar tarafından sağlandı.

Daha sonraki yıllarda CIA da 27 Mayıs'a karıştığını açıklayacaktır. 21 Ocak 1972 tarihli İngiliz *Daily Telegraph* Gazetesi CIA kaynaklarına dayanarak bir darbe listesi yayınladı. CIA'in darbe yaptığı ülkeler listesinde 27 Mayıs Darbesi de yer alıyordu:

"1960. Türkiye, CIA'nın General Gürsel'e Menderes Hükümeti'ni devirmesi için yardımı."[152]

Darbeci subaylar Amerika ile öyle samimiydiler ki, tasfiye edilecek subayların masraflarını bile hiç çekinmeden Sam Amca'larından istediler. Amcaları da onları kırmadı. MİT'in, sendikacıların maaşlarını senelerdir ödeyen[153] Sam Amca'nın, Gürsel'in bu isteğini reddetmesi zaten çok ayıp olurdu! Olay şöyle gelişti:

Darbeden hemen sonra ordu üst kademesinde büyük bir tasfiye planlandı. 235 general ve amiralle 4000 civarında subay emekli edilecekti. Tasfiye edileceklerin seslerini çıkarmamaları için de bunlara çok iyi imkânlar sağlanması düşünüldü. Tabiî bu tasfiye işi de Amerika'nın bilgisi dışında değildi. 27 Mayıs öncesinde darbecilerin Amerika'ya yolladıkları Dündar Seyhan, darbeden sonra geri dönmüş ve Türkeş'le birlikte tasfiye için kolları sıvayıp çalışmaya koyulmuştu. Ama tasfiyenin malî yükü epeyce kabarıktı. Bu çalışmalar sürerken NATO Başkomutanı Norstad ve ABD Kara Kuvvetleri Başkomutan Yardımcısı Palmer Türkiye'ye geldiler. Tasfiye işi ile ilgili toplantılara onlar da katıldılar. Bu toplantılardan birinde Gürsel tasfiyenin malî yükünü karşılamak için ABD Hükümeti'nden kredi istedi. Amerika da istenen 34 milyon Doları verdi ve bu parayla ordudaki tasfiye gerçekleştirildi.

Amerika ve emperyalizmle sıkı fıkı ilişkiler sadece askerî alanla sınırlı kalmadı. Menderes'e kredi ve yardımı kesip onun Sovyetler'e yönelmesine neden olan emperyalistler, darbeden sonra kesenin ağzını açtılar. Gazetelerden darbe sonrası aylara ait bazı başlıklar şöyle:

---

[152] S. Yalçın, D. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 177

[153] Amerika 1954 yılından itibaren Türk-İş'e de yardım (!) etmeye başlamıştı. Amerikan yardımı AID (Uluslararası Kalkınma Ajansı) tarafından Çalışma Bakanlığı'na veriliyor, buradan da Türk-İş'e aktarılıyordu. Bu yardım 1962 yılından itibaren, Çalışma Bakanlığı aradan çıkarılıp, doğrudan Türk-İş'e verilmeye başlandı. Bu yardımlar 1965'te Türk-İş bütçesinin yüzde 80'ini oluşturacak bir boyuttaydı. (Kemal Sülker, *İki Konfederasyon*, Koza Yay., 1976 s. 79) 1960 Darbesi öncesinde emperyalizm tarafından denetim altına alınmamış önemli hiçbir resmî ve sivil kurum kalmamıştı.

"5 Temmuz 1960:

Amerika dün 1 milyar Lira hibede bulundu. Bu yıl 100 milyon Dolar yardım muhtemel. (...)

25 Kasım 1960:

Avrupa İktisadî İşbirliği ve Para Fonu ile yapılan müzakerelerin iki gün içinde neticeleneceği bildirildi. (...)

19 Nisan 1961:

Amerika 1 milyar Liralık yeni bir yardımda bulundu."[154]

Görüldüğü gibi Amerika ve emperyalistler darbenin başarılı olabilmesi için âdeta seferber olmuş durumdadırlar. Darbeden sonra sadece yardım, hibe ve kredilerde değil, yabancı sermaye yatırımlarında da büyük artışlar görülür. 1951-61 arasında yabancı sermaye girişi yılda ortalama 12.2 milyon Lira'dır. Bu rakam 1962-63 arasında 40.3 milyon Lira'ya çıkar. Arada yüzde 229 fark vardır.[155]

Yabancı sermaye yatırımlarında eskiye göre dikkat çeken önemli bir özellik şudur: Yabancı sermayenin yüzde 95'i, yani neredeyse tamamı imalat sanayine gitmektedir. 1960 Darbesi ülkemizde, "ithal ikameci" yöntem olarak adlandırılan montaja dayalı sömürü yönteminin esas başlangıcıdır. Birçok sömürge ülkede hayata geçirilmiş olan bu yöntem, Türkiye'de esas olarak 1960 Darbesi'nden sonra başlayacak, 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar devam edecektir.

12 Eylül'le birlikte "ihracata yönelik sanayileşme" denilen özelleştirmeci politikalar bu sömürü yönteminin yerini alacaktır. 1960'lara kadar emperyalizmin Türkiye'de temsilciliğini yapıp mallarını pazarlayan burjuvazi, bu tarihten sonra bu malların montajını yapmaya ve yerli malı adı altında iç pazara satmaya başlamıştır. Tabiî büyük devlet desteği ve korumacı önlemler sayesinde. Ford, Renault, Fiat gibi otomobillerin montajı, (Anadol, Murat gibi Türkçe isimlerle), Pirelli, Goodyear gibi lastiklerin üretimi, ampul, radyo, buzdolabı gibi dayanıklı tüketim eşyalarının montajı bu yıllarda başlamıştır.

1960'lı yıllarda emperyalizm için Türkiye'de büyük bir pazar genişlemesi meydana gelmiş, bu süreç içinde eskiden ticarî yanı ağır basan burjuva sınıfı işbirlikçi sanayiciye dönüşmüştür.

Ordu ve onun başında bulunan generaller de bu dönüşümün dışında kalmadı. Ordu da süreç içinde ülkemizin belli başlı işbirlikçi sanayicilerinden biri durumuna gelecektir. Bu süreç 1961 yılında OYAK'ın (Ordu Yardımlaşma Kurumu) kurulmasıyla başladı.

Görüldüğü gibi 1960 Darbesi'yle emperyalizmin Türkiye üzerindeki tahakkümü, DP'li yıllara göre azalmamış, tersine daha da artmıştır. Bu

---

[154] Çetin Yetkin, *a.g.e.*, s. 61

[155] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 325, 326

durumu darbeci subayların bilinci ve iradesi dışında bir gelişme olarak kavramak doğru değildir. Ortada saf, siyasî perspektiften yoksun, yurtsever darbeci subayların kaş yapayım derken göz çıkarmaları türünden bir terslik yoktur. Bu durumu bizzat onlar arzu ediyorlardı.

1960 Darbesi'yle Gelen Demokratik Açılım

Sahip Çıkılması Gereken 27 Mayıs Darbesi ve Subaylar Değil, Bu Darbeyi İstemediği Yerlere Vardıran Sosyalistler, İşçi Sınıfı ve Gençlik Hareketidir.

Şimdi de, buraya kadar yazdıklarımızı tamamıyla yalanlar gibi görünen, 1960 Darbesi'ni ve orduyu kavramada yanlış anlayışlara neden olan bir olgu üzerinde duracağız.

1960 darbecilerinin kabul ettiği 1961 Anayasası, Türkiye'nin tanık olduğu görece en demokratik anayasadır. Bu Anayasa'nın getirdiği haklar sayesinde örneğin memurlar ilk kez 1960'larda sendikalaşabilmişlerdir. İşçilere grev hakkı bu yıllarda -Anayasa da olmadığı hâlde 1963 yılında- verilmiştir. Türkiye solu 1920'li yıllardan sonra ilk kez 1960'larda meclise milletvekili sokmuştur. Gençlik hareketi yine bu yıllarda ilk kez CHP'den yani devletten kopmuş, fikir alanında büyük bir aydınlanma dönemi yaşanmıştır. Türkiye solunun ikinci doğuşu, günümüzde de varlığını sürdüren devrimci örgütlerin kurulması bu yıllardadır. Bu Anayasa Türkiye faşizminin hedefi olmuş, 1971 yılında budanmış, 1980 Cuntası ile de tamamen kaldırılmış, 27 Mayıs tarihi de yine 12 Eylül tarafından bayram ve tatil günü olmaktan çıkarılmıştır.

Bu özelliklerine bakarak 27 Mayıs'ı ordunun gerçekleştirdiği "demokratik devrim" olarak nitelendiren yaygın bir görüş vardır.[156] Bu durumu nasıl açıklayacağız?

---

[156] İlhan Selçuk *Cumhuriyet* Gazetesi'ndeki köşesinde şunları yazıyor:
"Bu köşede birkaç kez anımsattım; bir bilim adamı Türkiye tarihine bakarken 27 Mayıs'ın bu ülkeye neler getirdiğini inceler; çok kalın çizgileriyle sayayım:
Sosyal devlet
Anayasa Mahkemesi
Yüksek Yargıçlar Kurulu
İdarenin bütün karar ve işlemlerine yargı yolunun açılması
Üniversite özerkliği
Devlet Radyo ve Televizyonu'nun bağımsızlığı ve tarafsızlığı
Sosyal güvenlik hakkı
Doğal yargıç ilkesi
Sendikal haklar
Yargı bağımsızlığı
Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı

Öncelikle şunu belirtelim: Ne darbeci subayların ne darbeye katılan gizli örgütlerin ne de Amerikan emperyalizminin, Türkiye'de demokratik hareketin önünü açmak, toplumun sola açılmasının koşullarını yaratmak gibi bir niyetleri kesinlikle yoktu. 1960'lı yıllarda meydana gelen demokratik açılımın ordunun ilericiliği ile bir ilgisi yoktur. Tersine ordu bu tür bir gelişime, yani anti-emperyalist hareketin canlanmasına, işçi, köylü, gençlik kitlesinin harekete geçmesine, hele de bunların solcuların etkisi altına girmesine tamamen karşıydı. Ordu kendini bu tür gelişmelerin önünü açmakla değil, aksine böyle gelişmeleri engellemekle yükümlü görüyordu. Darbeci subayların kafa yapıları üzerinde daha önce durduğumuz için burada tekrar etmiyoruz. Öyle ki darbeciler 27 Mayıs'a da, ortada sol bir hareket olmamasına, DP'nin solculukla hiçbir ilgisinin bulunmamasına rağmen anti-komünist bir hava vermeye çalıştılar. Örneğin Yassıada Duruşmaları'nda Celâl Bayar ülkenin bir kısmını Sovyetler'e satmaya çalışmakla suçlandı:

"Celâl Bayar; Anayasa'yı değiştirmek, Türk halkını iç savaşa sürüklemek ve Türk topraklarının bir kısmını yabancı bir devletin egemenliğine bırakmak suçuyla yüce divana verilmişti.

Konu edilen 'yabancı devlet' Türkiye'nin her köşesinde üsleri, kurumlarında CIA ofisleri bulunan Amerika değildi! Menderes Hükümeti 'yapacağı yardım karşılığında Doğu Anadolu'nun bir kısmını Sovyetler Birliği'ne bırakma teşebbüsüne geçmekle' itham ediliyordu!"[157]

27 Mayıs'tan bir yıl sonra bile gelişmelere en açık kitle olan öğrenci gençlik hâlâ anti-komünist histerilerin etkisi altındaydı. 1940'larda ilerici gazete ve dergi bürolarını basan, "yaşasın hür Amerika" diye bağıran, 1960 Darbesi için yine CHP ve darbeci subaylar tarafından harekete geçirilen, DP'yi NATO'ya şikâyet eden gençler, darbeden bir yıl sonra da aynı özelliklerini sürdürüyorlardı. 28 Nisan 1961'de üniversite olaylarının yıldönümünü anmak için yapılan mitingin sloganı "Kahrolsun Komünizm" idi. Bu olayın ardından 1940'lı yılları anımsatan, daha doğrusu gençliğin hâlâ 1940'larda yaşadığını gösteren bir olay yaşandı. Mitingten üç hafta sonra 18 Mayıs günü Aziz Nesin sahibi olduğu Düşün Yayınevi'nde tutuklandı. Ki Aziz Nesin darbeyi coşkuyla karşılayan biriydi. Aziz Nesin uluslararası bir yarışmada kazandığı *Altın Palmiye* ödülünü, 27 Mayıs'ın coşkulu sevinciyle Devlet Hazinesi'ne bağışlamak

---

Toplusözleşme düzeni

Grev hakkı

27 Mayıs bir demokratik devrimdir" (*Cumhuriyet* Gazetesi'nden iktibas eden Milliyet yurtdışı baskısı, 31 Mayıs 2004)

[157] S. Yalçın, D. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 102

için koşmuştu. Düşün Yayınevi baskından 8 ay sonra faili meçhul kişiler tarafından yakıldı.[158]

Aziz Nesin'in tutuklanması üzerine *Millî Türk Talebe Birliği* 20 Mayıs'ta bir bildiri yayınladı. Bildiride; "Türk gençliği dün olduğu gibi bugün de komünist ajanlarını, devrim düşmanlarını amansızca takip altında bulunduracak, Atatürk'ün emanetlerini ve 27 Mayıs ruhunu koruyacaktır. Memleketçi, milliyetçi, idealist ve hürriyetperver Türk gençliği adına idraksiz ve bedbaht kızıl uşaklara ihtar ediyoruz: Kara düşüncelere olduğu gibi kızıl ideolojilere de hiçbir zaman hayat hakkı tanımayacağız."[159] deniyordu.

Sadece darbecilerin güdümündeki gençlik kitlesi değil, yine emperyalizmin satın aldığı Türk-İş'li sendikacılar da aynı havayı estirmeye çalışıyorlardı. Yani toplumda sola açılmayı, anti-emperyalist demokrat bir hareketin gelişimini komünizmle mücadele demagojisi altında engellemeye çalışıyorlardı. Onlar da 1961 yılının Aralık ayında Ankara'da antikomünist miting bir düzenliyorlardı. Özetle 27 Mayıs darbesini yapanlar, bu olayın demokratik bir gelişimin önünü açmaması için ellerinden geleni yaptılar. Bu arada komünist önderlere konulan siyaset yapma yasağı sürüyordu, 141 ve 142'inci maddeler yürürlükteydi.

27 Mayıs ordu, egemen sınıflar ve emperyalizm, yani onu gerçekleştirenler açısından, devleti sola ve sosyalizme karşı yeniden örgütlemeyi, ülkeyi ekonomik, askerî, siyasî olarak emperyalist sisteme daha sıkı bağlamayı amaçlayan bir darbeydi. Emperyalizm eliyle örgütlenen ilk darbeydi ve sonraki 12 Mart'ın, 12 Eylül'ün ilk deneyimi, habercisiydi. 27 Mayıs, egemen sınıfların ve emperyalizmin düne kadar tepe tepe kullandıkları ama artık faydadan çok zarar getirdiğine inandıkları ve seçimle değiştirilmesi mümkün görünmeyen bir hükümeti, güdümlü bir kitle hareketi eşliğinde ordu zoruyla düşürmeleridir.[160]

---

[158] Aziz Nesin, *Suçlanan ve Aklanan Yazılar*, Adam Yay., 1. Basım 1986 s. 42

[159] A. Nesin, *a.g.e.*, s. 182

[160] Şu noktanın altını çizelim: Menderes'in mevcut yasalar dâhilinde seçimle devrilmesi mümkün görünmüyordu. M. Kemal döneminden beri CHP'den ve İnönü'den çektiğini unutmayan halkın önemli bir kesimi gene de DP'ye bağlıydı. Suya sabuna dokunmayan, DP ve CHP'den önemli bir farkı olmayan icazetli yeni muhalefet partileri ise ciddî bir varlık gösteremiyorlardı. 1957 seçimlerinde, onca umuda rağmen CHP yüzde 40'ta kalırken, DP yüzde 47'den daha fazla oy almıştı. Devrilmesinden iki hafta önce bile, 15 Mayıs'ta Menderes'i 200 bin kişilik bir kitle karşılıyordu. Dolayısıyla 1960 Bahar'ında yapılacak seçimlerde ufukta bir iktidar değişikliği görünmüyordu. Nitekim darbeden sonra 9 Temmuz 1961'de yapılan Anayasa referandumunda da yüzde 40'a yakın ret oyu çıkacak, bundan üç ay sonra 15 Ekim 1961'de yapılan seçimde

1961 Anayasası da darbeci subayların bir marifeti olmadığı gibi, emperyalizmden ve egemen sınıflardan bağımsız bir olay değildi.

1961 Anayasası ana hatlarıyla darbeden 3 yıl önce, İnönü ve CHP tarafından ilân edilmiştir. Aklı başında hiç kimse İnönü ve CHP'nin Amerika'dan bağımsız, egemen kesimlere düşman bir lider ve parti olduğunu iddia edemez. Yani Anayasa konusunda da darbeciler egemen kesimlerin istemlerini gerçekleştirmekten başka bir şey yapmamışlardır. 1961 Anayasası söz konusu olduğunda özellikle şu gerçeği unutmamak gerekir:

Bu Anayasa henüz demokratik, devrimci muhalefetin ortaya çıkmadığı, örneğin öğrencilerin hâlâ "Kahrolsun Komünizm" sloganıyla miting yaptıkları, Aziz Nesin gibi aydınlarımıza kin kusmaya devam ettikleri, işçilerin hâlâ "Komünizmi Tel'in" mitingi yapan sendikacıların etkisi altında göründüğü, uzun sözün kısası darbe sırasındaki sol ve demokrasi düşmanı havanın devam ettiği koşullarda referanduma sunulmuştur. Eğer o koşullarda değil de, örneğin 1963 yılında, yani öğrencilerin CHP'yi terk etmeye başladığı, TİP'in o günün tüm sosyalistlerinin desteğinde hızla geliştiği, işçi sınıfının Saraçhane Mitingi'ni, Kavel Grevi'ni, Zonguldak Direnişi'ni vs. gerçekleştirdikleri koşullarda bir Anayasa hazırlamak söz konusu olsaydı, bu Anayasa kesinlikle 1961 Anayasası'ndan çok farklı olurdu. Ya da 1961 Anayasası olmazdı. 1961 Anayasası'nın nispeten demokratik olmasının temel sebebi o koşullarda ortada sol hareketin olmamasıdır.

CHP emperyalizmin ve egemen sınıfların desteğinden artık emin olduğu, hatta tek başına seçimle başa gelebileceğine inandığı bir anda, 1957 Seçimleri'nden önce bu Anayasa taslağı diyebileceğimiz reformları açıkladı. Ne CHP'yi destekleyen egemen sınıflardan ne de CHP'nin ilişki içinde bulunduğu darbecilerden ve Amerika'dan buna karşı tepki geldiğine dair hiçbir kayıt yok. Gelişim şöyle:

---

de CHP yüzde 36,7 oy alabilecektir. Bu oran 1957 seçiminden daha düşüktür. O koşullarda ordu zoru dışında Menderes'i ve DP'yi iktidardan uzaklaştıracak bir güç yoktu. Yassıada'daki mahkemenin esas işi de, Menderes'in kitlelerin gözündeki prestijini yıkmak için spekülatif suçlar icat etmek oldu. Aylarca köpek, bebek davalarıyla uğraşıldı. O mahkeme Mendereslerden ve DP'den, ülkeye ve halka verdikleri zararın hesabını sormak için kurulmamıştı. Örneğin mahkemenin; ülkenin Amerikan üsleriyle doldurulmasının, MİT'in, Türk-İş'in, birçok resmî devlet kurumunun Amerika tarafından maaşa bağlanmasının, Kore'ye asker yollanmasının, genç subayların Türkiye'den çok Amerika'yı sever hâle getirilmelerinin, ikili anlaşmaların vs. hesabını sormak gibi bir niyeti yoktu. Nitekim bunların hesabını sormadı da.

1957 Seçimleri öncesinde muhalefet partileri arasında ittifak görüşmeleri başladı. CHP dışında HP (Hürriyet Partisi) ve CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) muhalefet partileriydi. Bu iki parti de sağ partiydi. CMP, din örtüsü altında yıkıcı faaliyetlere karışmak gerekçesiyle 1954 yılında kapatılan Millet Partisi'nin devamıydı. HP ise DP'den ayrılan liberaller tarafından kurulmuştu. HP Kasım 1958'de kendini feshedip CHP'ye katılacaktır. Bu üç sağ parti ittifak konusunda anlaşamadı. Bunda CHP'nin tek başına seçimi kazanma umudunun rolü büyüktü. Üç parti ittifak yapma konusunda anlaşamadı ama seçimi üçte iki çoğunlukla kazanmaları hâlinde yapacakları işleri gösteren ortak bir bildiri yayınladılar:

"(...) gerekli olan üçte iki çoğunlukla iktidara geldiklerinde, altı ay içinde Meclis'i kurucu bir meclise dönüştüreceklerini, yeni bir rejimin temellerini atacaklarını ve yeni bir genel seçim yapacaklarını da belirten ortak bildiri yayımladılar. Anayasa, iki meclisli sistem temelinde yeniden gözden geçirilecek, yasaların uygunluğunu denetleme yetkisi olan bir Anayasa Mahkemesi kurulacak, nispî temsil sistemi olacak ve sendikalı işçilerin grev yapma hakkı tanınacaktı."[161]

"Bildirge, sendikalı sanayi ve maden işçilerine grev hakkı, bürokraside çalışan herkese sendika kurma hakkı verme, anti-demokratik yasaları yürürlükten kaldırma ve partizan yönetime son verme vaatlerinde bulunuyordu."[162]

Muhalefet partilerinin 4 Eylül 1957'deki bu ortak seçim bildirisinden sonra CHP, 12 Ocak 1959'da Ankara'da yaptığı 14. Büyük Kurultay'da "İlk Hedefler Beyannamesi" adıyla 10 maddelik bir programı kabul etti. Bu beyannamede:

"Parti, tarafsız bir devlet başkanı, yargıç güvencesi, Anayasa Mahkemesi, basın özgürlüğü, demokratik yasalar, özerk üniversite ve ikinci bir Meclis istiyordu."[163]

"*Anayasamız* diye belirtiyordu program, 'modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir'..."[164]

---

[161] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 143

[162] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 144

[163] Mehmet Ali Birand-Can Dündar-Bülent Çaplı, *Demirkırat-Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yay., 2. Baskı 1991

[164] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 145: 1959 yılının Ocak ayında yapılan CHP'nin 14. Kurultayı'nda kabul edilen İlk Hedefler Beyannamesi'nde yer alan kararları Aydemir başlıklar hâlinde şöyle sıralıyor:

Bu demokratik programın yanı sıra İnönü, önce DP'yi desteklemiş sonra da onun hışmına uğramış olan Kürtler'e de sahip çıkmıştı. Musa Anter'ler 1958 yılında Diyarbakır'da *İleri Yurt* Gazetesi'ni çıkarmaya başlamışlardı.[165] M. Anter, İsmet İnönü'nün bir propaganda gezisinde Uşak'ta DP'liler tarafından taşlanması üzerine gazetede İnönü'yü destekleyen bir yazı yazdı. İnönü de bu yazı üzerine Musa Anter'i tebrik etti. Daha sonra DP 17 Aralık 1959'da o zamanın 50 Kürt aydınını tutukladı. Bunlardan Emin Batu koşullara dayanamayıp hücrede öldü. Kalan 49 kişiye İsmet sahip çıktı[166]. İsmet yaptığı basın açıklamasında:

"Hükümetin orta zamanvari usûllerle (Ortaçağ yöntemleriyle) Doğulu vatandaşları ölüm hücrelerinde tutması demokrasi ve insanlık prensiplerine aykırıdır ve suçtur. (...) Onların hesabı sorulacaktır."[167] diyordu.

"1. Eşit Muamele. 2. İkinci Meclis. 3. Anayasa Mahkemesi. 4. Nispî Temsil Usulü. 5. Yüksek Hâkimler Şurası'nın kurulması. 6. Memurlar Kanunu'nun düzeltilmesi. 7. Baskıdan uzak tutulan bir basın rejiminin kurulması. 8. Üniversite muhtariyeti. 9. Sosyal güven ve sosyal adalet esaslarının Anayasa teminatına alınması. 10. Yüksek İktisat Şurası'nın kurulması." (*A.g.e.*, s. 384)

[165] Musa Anter'ler Diyarbakır'a gidip *İleri Yurt* Gazetesi'ni çıkarmaya karar verdiklerinde Irak'ta darbe olmuştur (1958). Darbeyle birlikte Iraklı Kürtler'in yaşamlarında meydana gelen değişmeleri Musa Anter şöyle anlatıyor:
"Barzani Irak'a dönmüştü. Orada Kürtler için güzel günler bekleniyordu. Irak Devleti Kürt bayrağını kabul etmiş, Irak halkının Araplar'dan ve Kürtler'den oluştuğunu anayasasında belirtmişti. Tüm Kürt kültürel faaliyetleri serbestti. Kürtçe gazeteler çıkıyor, okullarda Kürtçe eğitim yapılıyordu. Tabiî bu durum Türkiye Kürdistanı'nı da etkisine alıyordu. İşte bu ara, yine Diyarbekir'e gidip bir gazete çıkarmaya karar verdim." (Musa Anter, *a.g.e.*, s. 142) DP'nin Kürtler'e karşı sertleşmesinde, 50 Kürt'ü tutuklamasında bu yeni durumun etkili olduğu açıktır.

[166] İnönü'nün Kürtler'e sahip çıkmasının yanı sıra, 1960 Darbesi'nden tümüyle haberdar olan, hatta yönlendiren Amerika Kürt sorununda da "demokratik" teklifler getirmiştir. Hem de darbeden sonra. Türkiye tarihinin en demokratik anayasasının kabul edilmesinden sonra 1962 yılında Amerika üç öneride bulundu. Birincisi Kürtçe yayın yapan bir radyo istasyonunun kurulması, ikincisi Türkiye Ordusu'ndaki Kürt askerlerin Kürtçe'yle eğitimi, üçüncüsü de Kürtçe-Türkçe, Türkçe-Kürtçe sözlüklerin basılması. Bunların hiçbiri kabul edilmezdi. (Musa Anter, *a.g.e.*, s. 183, 184) Fakat bunlar Amerikan emperyalizminin Türkiye'de kendi işine gelecek şekilde bir demokrasi kurmak istediğini göstermesi açısından önemlidir. Demokratik açılımın Amerikanın istekleri doğrultusunda olduğunu göstermesi, hatta ABD'nin bundan daha fazlasını aklından geçirdiğini göstermesi açısından önemlidir.

[167] M. Anter, *a.g.e.*, s. 162

Kürtler'e karşı 1946'dan sonra DP'nin oynadığı rolü şimdi CHP oynuyordu. İnönü'nün tavırlarında kendisinin geçmişte Kürtler'e karşı yaptıklarından dolayı duyulan en küçük bir pişmanlık belirtisi yoktu.

1961 Anayasası 1950'li yıllardaki muhalif hareketin doğal gelişimi içinde o koşulların doğal bir ürünü, doğal bir uzantısı biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu muhalefet gördüğümüz gibi emperyalizmden ve egemen sınıflardan bağımsız değildir. Yani ne mevcut düzeni ne emperyalizmin çıkarlarını tehdit eden bir muhalefettir.

1940'lardaki DP muhalefeti ile 1950'lerdeki CHP muhalefeti nitelik olarak aynıdır. 1946 yılında da emperyalistler Türkiye'de demokrasi(!) istiyorlardı. DP işçilere grev hakkı dâhil her tür demokratik hakkı tanıyacağını vaat ediyordu. Hatta DP işin başında bazı sol çevrelerle flört bile ediyordu. Örneğin *Tan* Gazetesi'nin yazı kurulunda Zekeriya Sertel, Aziz Nesin gibi kişilerin yanında Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın yani DP kurucularının da adı vardı. Tan Baskını sonrası bu isimler kadrodan çıkacaktır. Kürtler'in aydın diyebileceğimiz kesimi de DP ile birlikteydi. Bunlar CHP ile birlik olan Kürt ileri gelenlerine neredeyse hain gözüyle bakıyorlardı. Seçimlerde DP'yi desteklediler.[168]

1948 yılında uzun yıllar sonra ilk kez Kürtler *Dicle Kaynağı* adıyla yasal bir gazeteyi yine DP döneminde çıkardılar. Ama bunların hiçbiri DP'nin egemen sınıfların, emperyalizmin aleyhinde olduğunu göstermez. Sol güçlerin de içinde yer alabileceği bir demokrasiden yana olduğunu göstermez. Bu nedenle 1961 Anayasası'nı emperyalizmin, egemen sınıfların aleyhine, onlardan bağımsız, onlara rağmen ordunun kabul ettirdiği bir olgu olarak görmemek gerekir.

Özetle 1960 Darbesi o koşulların doğal ürünü olarak demokratik görünümlü bir cunta olarak şekillenmişti. CHP'nin, ordu mensuplarının, diğer muhalefet partilerinin kendileri için istedikleri bu hakları, düzen dışı, anti-emperyalist bir çizgiye götürebilecek bir hareket o koşullarda görünmüyordu. 1940'lı yıllarda başarılan işin 1960'ta tekrarlanmaması için bir neden yokmuş gibi görünüyordu. Şöyle de diyebiliriz; eğer 1960

---

[168] 1946 seçimlerinde DP'li Mükerrem Sarol ve Cihat Baban Musa Anter'e gelip partiye girmesini isterler. Anter de onlara şu karşılığı verir:
"Beyefendi, normal tüm Doğulular gibi ben de CHP'den nefret ediyorum. Bizim onlarla bu zıtlığımız politik değil, tıpkı İslâm'da olduğu gibi bir nevi kısas ve kan davasıdır. Onun için ben ve tüm namuslu Doğulular'a düşen CHP'yi yıkmaktır."
Anter DP'ye girmez ama destekler.
"1946 seçimleri arifesindeydi. Ben, Yenikapı, Beyâzıt ve Topkapı Caddesi'nin altında kalan tüm seçim sandıklarının kontrolü ve delege tayinini DP adına üstlendim." (Musa Anter, *a.g.e.*, s. 121)

öncesinde örgütlü, ciddî bir sol hareket olsaydı 1961 Anayasası olmazdı.

DP'ye karşı sol, sosyalist bir muhalefet yoktu. Bir avuç TKP kadrosu cezaevlerinde ve sürgünde tecrit bir yaşam sürüyorlardı. O yıllarda sol hareketin durumunu ve kitlenin sola karşı genel tavrını M. Belli anılarında şöyle anlatıyor:

"On yıllık DP iktidarı döneminde Marksist solun belli başlı unsurları ya zindanda ya sürgündeydi. O Soğuk Savaş yıllarında biz Türkiye'de çok partili düzeni burjuva demokrasisini demir parmaklıklar arkasından seyrettik. Sol önemli ölçüde tecrit edilmişti. İhbar salgını şeklini alan bir anti-komünizm histerisi yaratılabilmişti ülkede. Komünizmi Rus casusluğu ya (da) şapka asma özgürlüğü olarak gösteren yoğun propagandanın etkisinde insanların hasım bildikleri kimseleri komünist diye ihbar etmeleri artık âdet olmuştu."[169]

İnsanlar sola sempati duymak şöyle dursun, tümüyle resmî propagandanın etkisi altında, komünizmi "Rus casusluğu" diye biliyorlar, ahlâksızlık olarak kavrıyorlar. Komünist olmayı büyük ve affedilmez bir suç olarak gördükleri için kişisel hasımlarını komünist diye ihbar ediyorlar. Genel hava böyle olunca, ordudaki genç subayların da vatanı korumayı komünizme karşı mücadele etmek olarak kavramalarına, Amerikancı olmalarına pek şaşmamak gerekiyor. Görünürde sol hareketin kılını kıpırdatacak hâli yoktu.

Öğrenci gençlik, aydınlar genelde CHP kontrolü altındaydı. Amerikancı sendikacıların denetiminde bulunan işçilerden bir ses çıkmıyordu. Sorun yaratacak tek güç olarak görünen kitle Ege ve Marmara Bölgesi'nde DP'yi destekleyen kalabalık küçük burjuva köylü yığınları ve kapitalist büyük toprak sahipleriydi. Tarımın pazara açılması ve ticarî tarımın devlet desteğiyle geliştirilmesiyle durumları eskisine göre iyileşen geniş küçük burjuva köylü yığınlar hâlinden memnun ve DP'ye bağlı görünüyorlardı. Ama bunlardan düzen dışı bir hareket beklenemezdi. Küçük üretici köylü yığınları böyle bir bilinç ve örgütlenmeden, tarihî birikimden tamamen yoksundular. Büyük tarım kapitalistleri için ise kendi çıkarları korunduğu sürece iktidarda kimin olacağının önemi yoktu. Nitekim bunların muhalefeti düzen sınırları içinde kalacak, bunlar 27 Mayıs sonrasında da kollanacaklar ve ayrıcalıklı konumlarını sürdüreceklerdir. Örneğin 1964 yılında hemen hemen bütün tarım ürünleri destekleme alımı kapsamına alınacaktır.

Sol hareket baskı ve yasaklarla, provokasyonlarla yine devre dışı bırakılır, sola kapalı sağın her türüne alabildiğine açık bir parlamentarizm ile eskiden olduğu gibi işler görülürdü. İşte bu hesap tutmadı.

---

[169] Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım-2*, Milliyet Yay., 1990 s. 57

Darbe sonrasında, onu yapanların iradesi ve isteği dışında, hatta onlara rağmen demokratik hareketin önü açıldı. Emperyalizmin ve egemen sınıfların 1946'da geçtikleri demokrasi ile, 1960'larda kurmak istedikleri demokrasi arasındaki farkı yaratan işçi sınıfı hareketi ve Türkiye soludur.[170]

1960'lardaki demokratik açılım işçi sınıfının ve Türkiye sol hareketinin mücadelesinin bir ürünüdür. Demokratik açılımı sağlayanlar darbeci subaylar ve ordu değil, işçi sınıfı, TKP birikimi, öğrenci gençlik ve sola yakın duran liberal aydınlardır.

TKP[171] ve TKP'liler çok eleştirildi. Bununla da yetinilmedi, 1970'li yıllarda TKP ve TKP'liler solun tarihinden silinmek istendi. Bunu devlet değil, devrimci örgütler yapmaya çalıştı. Kimileri kendinden öncesini tamamen yok saydı ve solculuğu kendisiyle başlattı; kimisi de Mustafa Suphi'nin ölümünden 1970'lere kadar geçen süreyi, Türkiye'de komünistlerin olmadığı bir dönem olarak kabul ettirmeye çalıştı.

Devrimciler o dönem (1960'ların sonu, 70'lerin başları) kendileriyle ideolojik görüş ayrılığı içinde bulunan, bu nedenle de komünist olarak kabul etmedikleri TKP önderlerini "komünizmin tarihinden çıkaralım" derken, bütün komünist tarihimizi kaldırıp atmak zorunda kaldılar. Çünkü geçmişimizde bunlardan ve TKP'den başka komünist yoktu.

TKP birikimini ve o gün yaşamakta olan TKP'den kalma kadroların gençlik, aydınlar ve işçi sınıfı içindeki prestijini dikkate almadan, 1960

---

[170] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve 1950'de DP'nin iktidara gelmesine yol açan süreç, getirdiği burjuva demokratik haklar bakımından 1960 Darbesi'nden daha önemlidir. Eğer 27 Mayıs demokratik devrim ise, 1946'da başlayıp 1950'de DP'nin başa gelmesiyle sona eren süreci daha büyük bir demokratik devrim saymak gerekir. Çünkü tek parti ve tek adam diktatörlüğüne son verilmesi, siyasî parti kurma yasağının, sendika ve dernek kurma yasaklarının kalkması, halka hakaret niteliğinde olan, açık oy gizli sayım ilkesi yerine gizli oy açık sayım ilkesine geçilmesi vs. bütün bunlar örneğin seçimle gelmiş bir partinin zorla devrilmesinden, Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasından, bakiye sisteminin getirilmesinden çok daha önemli burjuva demokratik adımlardı. Sendika, meslekî örgütler ve siyasî parti kurabilme, basın ve yayın faaliyetlerinde bulunma özgürlükleri Cumhuriyet'ten sonra ilk kez Türkiye'ye 1961 Anayasası ile değil, 1946'dan itibaren gelmişti. 1960'ı önemli yapan olgu, getirilen demokratik haklar değil, sol hareketin Türkiye tarihinde görülmemiş biçimde işçiler, gençlik ve aydınlar içinde çığ gibi büyümesidir.

[171] Bizim burada yazı boyunca söz ettiğimiz TKP, Şefik Hüsnü'lerin, Reşat Fuat'ların, M. Belli'lerin, H. Kıvılcımlı'ların TKP'sidir. Anlattıklarımızın yurt dışında Zeki Baştımar ve İsmail Bilen'in başında bulunduğu mülteci TKP ile bir ilgisi yoktur.

sonrası demokratik açılımı anlayamayız. Aksi hâlde, bu demokratik açılımı darbeci subayların, ordunun ilericiliğine bağlayıp bunun şerefini onlara teslim etmek zorunda kalırız.

Mihri Belli'nin 27 Mayıs sonrasında toplumun sola açılımı ile ilgili olarak, 1970'lerde yaptığı aşağıdaki tespitler gayet yerindedir:

"27 Mayıs'ı yapanların hemen hemen tümü 1960'ların başlarında sosyalizme karşı şartlanmış kişiler oldukları hâlde, Türkiye'de 1960'larda konuşulan baş konu sosyalizmdi. Nasıl oldu da 27 Mayıs, onu yapanların iradesi dışında toplumun bir sola açılışını başlattı. Bu bir rastlantı değildi elbet. Olan şuydu; Türkiye sosyalistlerinin en çetin koşullarda sürdürebildikleri mücadelelerin ürünü olan sosyalist birikim ilk fırsatta dışa vurmuştur. Geniş çevrelerin her türlü sol fikre karşı şartlandırılmış olmasına karşın, yürürlükte olan 141 ve 142. Maddeler'e karşın, böyle bir gelişme Türkiye sosyalizminin büyük potansiyel gücünün kanıtıdır. Ve bunu görmezlikten gelmek devrimci tutum olamaz."[172]

Şimdi 27 Mayıs'tan sonra toplumun sola açılım sürecinin nasıl geliştiği üzerinde kısaca duralım.

Darbeci subayları ve bunların örgütlenmelerini gördük. Bunlar anti-emperyalist olmadıkları gibi, demokrat bir yanları da yoktu. Ayrıca kendilerine özgü ekonomik, siyasî bir programları da yoktu. Bunlar esas olarak iktidarı devirmede vurucu bir güç olarak kullanıldılar. Dış ilişkiler Sarper'e, ekonomi ile ilgili işler de IMF'nin yolladığı Kurdaş'a bırakılmıştı. Darbeden sonra siyasî alanda yapılacak işlere ilişkin proğram ise ana muhalefet partisi olan CHP'nin elinde, darbeden çok önce hazırlanmış vaziyette mevcuttu. Egemen sınıfların çıkarlarına dokunmayan üstyapı düzenlemeleriyle sınırlı olan ve emperyalizmin o dönemde Dünya genelinde uyguladığı politika ile uyumlu bir programdı bu. Ama darbeden sonra, hesapta olmayan ve o günün koşullarında önü alınamayan gelişmeler ortaya çıktı.

İlk harekete geçen işçi sınıfı idi. Vaat edildiği hâlde 1961 Anayasası ile grev hakkının tekrar verilmemesi üzerine, işçiler hareketlendiler. 31 Aralık 1961 günü o zamana kadar yapılan en büyük işçi mitingini, 100 binden fazla kişinin katıldığı *İstanbul Saraçhane Mitingi*'ni gerçekleştirdiler. Toplu sözleşme ve grev yasasının bir an önce çıkarılmasını istediler. Türk-İş'in başında bulunan Amerikancı sendika yöneticileri işçi sınıfı içindeki bu hareketlenmeyi saptırmak için bildik yönteme başvurdular. 1961'in Aralık ayında onlar da Ankara'da anti-komünist miting düzenlediler. Bu mitinge iki üç bin kişiyi ancak toplayabildiler. Bu durum işçi sınıfı içinde havanın değiştiğini gösteriyordu.

---

[172] Adem Kalfa, *a.g.e.*, s. 113

13 Şubat 1961'de *Türkiye İşçi Partisi (TİP)* kuruldu. Bu parti, daha doğrusu bu parti aracılığıyla TKP önderlerinin ortaya koyduğu mücadele, o görkemli anti-emperyalist sürecin başlangıcı oldu.

Her attıkları adımda ilk önce; "acaba komünistlerin bundan bir çıkarı olur mu, olmaması için ne tedbirler alalım" diye düşünen egemen sınıflar, 1960 Darbesi'nde de aynı şekilde davrandılar. 1960 yılında zaten sola karşı bütün kapılar sımsıkı kapalıydı. Örneğin komünistlerin 1946'da olduğu gibi parti kurabilme hakları yoktu. Bunların tamamı 141'den ceza almışlardı ve siyasî faaliyette bulunmaları yasaktı (Bu yasak 1974 yılında kaldırılacaktır). Üstelik hareketin tartışılmaz lideri Şefik Hüsnü 1958 yılında sürgünde ölmüştü. Geriye kalanlar da dağınık bir görünüm sergileyen kişi ve çevreler durumundaydı. Kitle üzerinde önemli bir etkinlikleri, örneğin 1946'da olduğu gibi sür'atle sendikalar kurulması, gazete, dergi, mizah dergisi türünden yayın faaliyetleri vs. yoktu.

Komünist hareketin toplumsal muhalefete müdahalesi ile ilgili olarak, 1940'lı yıllar ile 1960'lar arasında şöyle önemli bir fark vardı: 1940'larda komünistler bizzat kendileri sendika, parti, öğrenci derneği vs. kurup yayın organları çıkararak, deyim yerindeyse esas olarak tepeden müdahale ile hareketi geliştirip biçimlendirmeye çalışmışlardı.

1960 başlarında ise komünistler ne parti ne demek ne sendika ne de başka bir kurum kurabildiler. Yayın organı da çıkaramadılar. Yasaklar ve içinde bulundukları durum nedeniyle bunları yapabilecek bir hâlde değildiler. Parti (TİP), öğrenci dernekleri, sendikalar kendiliğinden bir süreç içinde kuruldu ve TKP önderleri bu süreçte verdikleri mücadele ile kendilerini bunlara kabul ettirdiler. İlk yazılarını da gene başkalarının yayın organında *YÖN*'de yayınladılar.

Fakat dediğimiz gibi bu iradî bir seçim değildi. Yani, "daha önceki müdahale biçimleri yanlıştı" demek istemiyoruz. Burada dikkati çekmek istediğimiz nokta, sosyalist bir hareketin oluşumu için, toparlayıcı bir önderlik için güvenilir, prestijli, denenmiş kadroların şart olduğudur.

1946 yılında sol parti ve sendikalar kapatılmışken, "1960'larda neden TİP ve sendikalar kapatılmadı" diye bir soru akla gelebilir. Bunun nedeni, yukarıda açıkladığımız, süreçler arasındaki farklardır. İşçi hareketi ve sendikalar başlangıçta denetim altında görünüyordu. Türk-İş'i kapatmak demek bindiği dalı kesmek olacaktı. TİP ise başlangıçta sosyalizmle ve sosyalistlerle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir parti olarak kurulmuştu. O günleri bizzat yaşamış olan Mihri Belli şunları yazıyor:

"Kuşkusuz TİP kurucuları arasında kendi anlayışlarına göre mevcut burjuva partilerinden bağımsız, sosyalizan bir işçi partisi kurma özleminde olanlar vardı. Ancak 12 kişilik kurucularını aynı iyi niyetleri taşı-

yan türdeş bir grup saymak yanlış olur. Bunlardan üçünün polis ajanı olduğu sonraları bizzat TİP yöneticileri tarafından açıklanmıştır."[173]

TİP'i kuran sendikacılar, 1950'li yıllar boyunca Amerikancı sendikacılık içinde yer almış kişilerdi. "TİP kurucusu sendikacıların sosyalizme en yakın olanları bile, böyle bir ortamda, çeşitli sendikalarda yönetimde kalabilmek için gerekli tavizlerde bulunmuş olan kimselerdir (...)

TİP kurucuları, baştan Türkiye devrimci işçi hareketinin geçmişinden tüm bağımsız kalmayı gerekli görüyorlardı. Zaten içlerinden hiçbiri kırk yıllık sosyalist hareketle uzaktan yakından bağ kurmuş değildi."[174]

Türk-İş'li 12 sendikacının mevcut partilerden ayrı bir parti kurmalarının esas nedeni olarak da, bunların illâ da milletvekili olmak istemeleri görünüyor. Gene Mihri Belli'nin yazdığına göre, o dönemde CHP, AP ve diğer partiler, sendikacılara aday listelerinin başında yer vermiyorlardı. Dolayısıyla sendikacıların bu partilerden aday olarak milletvekili olma hayallerini gerçekleştirmeleri mümkün değildi. Ama yeni seçim kanunu bunlar için kaçırılmaz bir fırsat yarattı. Türkiye genelinde iki-üç yüz bin oy alabilen bir partinin, liste başındaki adayları bile "millî bakiye" denen sistemle parlamentoya girebiliyordu.

Öyleyse sendikacıların milletvekili olabilmeleri için, iki-üç yüz bin oy alabilecek bir partinin kurulması yeterliydi. TİP bu tür kaygılarla ve yukarıda özelliklerini belirttiğimiz kişiler tarafından kuruldu.[175] Bu durumda cuntacıların, içinde üç tane ajanlarının olduğu, soldan ve özellikle de komünistlerden uzak duran bir partiyi kapatmaları için hiçbir neden yoktu. Hatta işçi muhalefetine karşı işe bile yarardı bu parti. Başlangıçtaki bu özelliklerine rağmen TİP gene de tepkilerle karşılandı. Aziz Nesin 23 Mart 1961'de *Tanin*'de şunları yazıyordu:

"Bir işçi partisi kuruldu. Bu partiye iki yandan karşı konuldu. Bir karşı koyma kuyruklardan, öbürü de CHP'den geldi. Kuyruklar İşçi Partisi'ne akıl veriyorlar: "İşçi Partisi; Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi ile birleşmelidir."

Eski işçi, şimdi de Temsilciler Meclisi'nde üye İsmail İnan'la, yine meclis üyesi yazar Bülent Ecevit de *Ulus* Gazetesi'nde İşçi Partisi'nin

---

[173] A. Kalfa, *a.g.e.*, s. 104

[174] (M. Belli, *a.g.e.*, s. 106

[175] Mihri Belli aynı kitabında, TİP'in kurucusu ve ilk genel başkanı olan sendikacı Avni Erakalın'ın bu görevden istifa etmeden, yani TİP Genel Başkanı olarak Yeni Türkiye Partisi listesinden seçimlere katıldığını yazıyor. Erakalın bu seçimden sonra da TİP genel başkanlığını sürdürüyor ve kimse de bir şey demiyor, olağan karşılanıyor.

gereksizliğini açıkça yazdılar. Çünkü CHP, işçi haklarını koruyabilirmiş, ayrı bir İşçi Partisi gereksizmiş, Türkiye'de sınıflar yokmuş..."[176]

Yukarıda anlattığımız kaygılarla ve yukarıdaki türden nitelikte insanlar tarafından kurulan TİP, doğal olarak ne işçilerden ilgi gördü, ne aydınlardan ne de kitleden. Bunun üzerine TİP kurucuları prestijli kadrolar aramaya çıktılar. Devamını Mihri Belli şöyle anlatıyor:

"Tarihsel kökene dayanmayan bir sosyalist partinin havada kalacağı, gelişemeyeceği açıktı. Bunun üzerine sosyalist aydınlar arasında dayanak aradılar. İllegal hareketin adamlarına yaklaşmaları tehlikeliydi. Bundan dikkatle kaçındılar (...) Geçmişte illegal hareketin içinde yer almamakla birlikte sosyalist diye tanınmış ve hareketin onayladığı bazı legal yayın faaliyetlerinde bulunmuş aydınlar vardı. Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran bu nitelikte aydınlardı. Onlara başvurdular. 1962 yılında Aybar kurucular tarafından TİP genel Başkanlığı'na getirildi. Bu, olumlu bir gelişme idi. Böylelikle TİP, milletvekili olma sevdasında bazı sendika liderlerinin kurmuş olduğu, yeni seçim kanununun ürünü bir örgüt olmaktan çıkıyor, geçmişteki sosyalist mücadele ile dolaylı yoldan da olsa bir bağ kuruyordu (...) 1962-1965 döneminde Türkiye sosyalistleri birlik hâlinde TİP'i desteklediler."[177]

Kuruluşundan bir yıl sonra, Şubat 1962'de başına M. Ali Aybar'ın getirilmesiyle ve sosyalistlerin de birlik hâlinde desteklemeye başlamalarıyla birlikte TİP eski TİP olmaktan çıktı. TİP'in havası değişti. Havanın değişmesiyle birlikte TİP'in toplantılarına ve taraftarlarına saldırılar da başladı.

İşçi sınıfı ise verilmeyen grev hakkını fiilen kullanmaya başladı. İstanbul'da Kavel işçileri 1963 Şubat'ında eşleri ve çocuklarıyla birlikte ilk grevi gerçekleştirdiler. Bu grev diğer fabrikaların yanı sıra, öğrencilerin, aydınların da desteklediği bir direniş odağı oldu. Nitekim CHP'li Çalışma Bakanı Ecevit, aynı yıl işçilere grev hakkını verdi! Ecevit 'hak geçmesin' diye patronlara da lokavt hakkı tanıdı. Dolayısıyla greve katılan işçilerin işten atılarak grevin kırılabilmesi imkânı getirildi.

Ecevit grev hakkını kâğıt üzerinde bırakacak tedbirler üzerinde epeyce kafa yormuş olmalı.[178] Saldırıya uğrayanlar sadece TİP toplan-

---

[176] A. Nesin, *a.g.e.*, s. 67

[177] M. Belli, *a.g.e.*, s. 106, 107

[178] Eğer işçi sınıfının büyük gösterileri, fiilî grevleri olmasaydı, işçi sınıfı sakin dursaydı, grev hakkı kesinlikle verilmezdi. Örneğin 1946 yılında CHP ülkeyi demokrasiye geçirmişti ama işçilere grev hakkı verilmemişti. O yıllarda DP ise grev hakkının en keskin savunucusuydu. İşçiler karşısında; "Grev hakkı olmadıkça sendika olmaz." diyorlardı. (Akt. A. Nesin, *a.g.e.*, s.72) DP iktidara gelince durum malûm. 1950'li yıllarda bu sefer de 20 küsur sene işçilerin bur-

tıları ve binaları değildi. 9 Mart 1965'te greve çıkan Kozlu (Zonguldak) kömür işçilerinin üzerine resmen orduyla gidildi. Askerî birlikler içinde bir de ağır topçu taburu vardı. Bu askerî harekât uçaklar tarafından da desteklendi. Ordunun demokratikleşmeye karşı tavrı son derece açıktı. Seferber olan ordu birlikleri iki işçiyi öldürüp 10 işçiyi yaraladı, 14'ünü de tutukladı. İşçilerin sözde sendikası olan Türk-İş'in Genel Başkanı Seyfi Demirsoy, bu katliama karşı çıkacağı yerde, "olaylarda yüzde yüz komünist parmağı" olduğunu açıklıyordu.

Bu hareketli ortam içinde Türkiye tarihinde çok önemli bir ilk gerçekleşti. 1963 başından yani Ocak ayından itibaren gençler CHP'den istifa edip TİP'e geçmeye başladılar. Bir kısmı da *YÖN*'e geçiyordu. O zamana kadar CHP'nin inisiyatifinde olan, 1940'larda ilerici gazete ve dergi bürolarını basan, "yaşasın hür Amerika" diye bağıran, 1960 Darbesi için gene CHP ve darbeci subaylar tarafından harekete geçirilen, DP'yi NATO'ya şikâyet eden gençler iki yıl içinde solcu oldular.

Hatırlanacağı gibi bu gençler darbenin birinci yıldönümünde bile iktidar tarafından yönlendirilmekteydiler. Sadece gençler değil, aydınlar arasında da sosyalizm neredeyse moda hâline geldi. 1958'de CHP'ye katılan D. Avcıoğlu gibi aydınlar da *YÖN* çevresini oluşturdular. Bunlar mesafeli olsa da sola yakın duruyorlar ve sosyalizm sözü ediyorlardı. Sonuçta darbeciler ve CHP harekete geçirdikleri güçler üzerindeki inisiyatifi kaybettiler. Sadece ordu hariç. 1946 deneyiminden çok farklı ve hiç de hesapta olmayan bir durum ortaya çıktı. Bu hesapta olmayan gelişmeler daha sonra 12 Mart ve 12 Eylül'le ortadan kaldırılacaktır.

Görüldüğü gibi, darbecilerin, emperyalizmin, CHP'nin iradesi dışında bir gelişim söz konusudur. 27 Mayıs sonrasındaki demokratik açılım burjuvazinin, ordunun demokratlığının değil, Türkiye solunun gayretlerinin ve Latin Amerika'daki, Afrika'daki, Uzakdoğu Asya'daki yani Dünya genelindeki anti-emperyalist devrimci havanın Türkiye'ye yansımasının bir ürünüydü. Egemen kesimlerin 1946'ya benzer biçimde ama bu sefer mecburen orduyu kullanarak, Türkiye'deki siyasî ve ekonomik düzeni emperyalizmle daha üst düzeyde bütünleştirme çabası, farklı sonuçlar da ortaya çıkardı.

Bu durumun ortaya çıkmasında TKP'nin Mihri Belli, Reşat Fuat, Kıvılcımlı, Sevim Belli, Şevki Akşit gibi komünist kadroların konumları ve

---

nundan getiren CHP grev hakkının en keskin savunucusu oldu. 1953 yılında yaptığı 10. Kurultay'da parti programına grev hakkını koydu. Ama işçi sınıfı iki sefer yuttuğu bu numarayı üçüncüsünde yutmadı. Darbe sonrasında yüz binler meydanlara çıktı, yasal olmadığı hâlde toplumun her kesimi tarafından desteklenen grevler yaptı. CHP'nin Çalışma Bakanı'na da (B. Ecevit), sınıfların varlığına inanmadığı hâlde bu fiilî durumu kabul etmek kaldı.

koydukları tavır çok önemlidir. Bunlar inatçı ve direnişçi, her koşulda mücadeleyi sürdürmeye çalışan, pes etmeyen tavırlarıyla kitlelerin gönlünde bir saygınlık kazanmışlardı. 1960'larda var olan TKP kadroları geçmişi temiz kişilerdi. Siyasî birçok hatalarına rağmen sınavlardan alınlarının akıyla çıkmış kişilerdi. O günlerde Türkiye'nin en entellektüel, en aydın kişileri de yine bunlardı. Türkiye'nin yetiştirdiği nitelikli, prestijli bütün aydınlar, örneğin Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Ruhi Su, Ahmet Arif, Enver Gökçe gibi yazarlar şairler, M. Ali Aybar, Behice Boran gibi TİP içinde çalışan aydınlar, TKP'lilerle doğrudan ya da dolaylı ilişki içinde bulunan bir çevre oluşturuyordu. Mücadelede gözü olan işçi önderlerinin, gençlerin, aydınların bunların kapısını çalması tesadüf değildi. Marksist klasikleri hızla Türkçe'ye çevirip ülkemizi bunların en çok okunduğu ülke hâline getirenler bunlardı.[179]

TİP'in ve daha sonra da MDD'nin oluşumunda, dolayısıyla işçi ve gençlik hareketinin devrimcileşmesinde bu önderlerin belirleyici etkisi reddedilemez.[180] Demokratik istemlerinde ve anti-emperyalist çizgide

---

[179] Bu iş de o kadar kolay olmamıştır. Öyle ki başlangıçta birçok sol aydın bu projeyi "hayal" olarak değerlendirmişlerdir. Mihri Belli anılarında yazıyor:
"Sol Yayınları'nın çıkarmayı tasarladığı kitapların listesini önüne sürdüm. Listede Marx'ın, Engels'in, Lenin'in belli başlı yapıtları vardı. Aziz Nesin okudu. 'Olmaz, hayal bu' dedi. Birçoklarının görüşü bu idi. O hayali gerçek yapabilmek için, Erdost'un mahkeme kapılarını aşındırması, defalarca zindanı boylaması gerekti." (Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım 2*, s. 105)
Çevirileri yapanlar genelde Mihri Belli ve Sevim Belli'dir. Sol Yayınları'nın yanı sıra Bilim ve Sosyalizm Yayınları da baskı altındadır. Yayınevi sahibi Süleyman Ege, Sevim Belli'nin çevirdiği, Mihri Belli'nin "E. Tüfekçi" adıyla önsöz yazdığı "Dün Köleydik Bugün Halkız" kitabı için yedi buçuk yıl hapis cezası alır. Ama o günlerde yükselen mücadele sayesinde bu cezayı çekmez. Bütün bunların intikamını da 12 Eylül cuntası alacaktır. Sol Yayınları'nın direği İlhan Erdost gözaltına alınıp dövülerek öldürülecektir.
Marksist klasiklerin çeviri sürecinde ilginç bir olay da, TİP'in ve M. Ali Aybar'ın bu işi "tuzak" olarak nitelendirip karşı çıkmasıydı. (M.Belli, *a.g.e.*, s. 107)

[180] "Bu hareketin temsilcileri 1960'larda devrimci gençliğin öncülüğünde yığınsal anti-emperyalist şahlanışın ilham kaynağı, yönlendiricisi idiler. Ülkenin en değerli devrimci aydınlarıyla birlikte verdikleri demokrasi mücadelesiyle Türkiye'yi sosyalist literatürün en çok okunduğu ülke durumuna yükseltmişlerdi. Bu mücadele, sınırlı demokratik özgürlükler son katresine kadar kullanılarak, gerici güçlerin üstüne üstüne yürüyerek verilmişti. Böylelikle şeklî burjuva parlamenter düzenin burjuvazi tarafından belirlenen sınırları gerilere itilmiş ve özgürlükler alanı genişletilmişti." (Mihri Belli, *Türk Solu*, s. 19)

samimi olan gençlik ve işçi hareketi, kaçınılmaz biçimde TKP birikimiyle buluştu. 1960'lar ve 1970'lerde kurulan devrimci, ilerici örgütler, 1960'lardaki işçi hareketinin, gençlik hareketinin geçmiş TKP birikimiyle buluşmasının bir ürünüydü.

Gerek TİP'in örgütlenmesinde gerekse de Dev-Genç'in oluşumunda (ki daha sonra içinden THKO, THKP/C, TKP/ML gibi örgütler çıkacaktır) TKP birikiminin etkisi yadsınamaz. Bu etkilenme TKP'nin bazı hatalarının yeni harekete aktarılması sonucunu vermiş olsa da, tarihî açıdan olumlu ve önemlidir. Türkiye'de 1900'lerden bu yana devrimci sınıfların ve sosyalist düşüncenin sağladığı gelişimi gösterir. TKP'nin, TKP'lilerin 1960'tan önce de var olduğunu, bunların boş durmadığını ve işçi sınıfının, gençliğin, aydınların yönünü bir iki yılda sosyalizme çevirebilecek bir birikimi oluşturabildiklerini gösterir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ordu ve Sol

1960 Darbesi ve Türkiye Solu

TKP'den kalan nitelikli ve toplumsal hareket üzerinde önemli bir ağırlığı olan kadrolar, 1960 sonrasında yukarıda saydığımız başarıları elde etmelerine karşın, 27 Mayıs'ı değerlendirmede önemli hatalar da yaptılar.

En önemli hatalar, 27 Mayıs'ın ve ordunun sınıfsal niteliğine ilişkin değerlendirmelerde yapıldı. 27 Mayıs hem Kemalist aydınlar tarafından, hem de Türkiye sosyalistleri tarafından, ordu ve bürokrasinin DP'de toplanmış egemen sınıflara karşı darbesi olarak nitelendirildi:

"(...) 27 Mayıs hareketi anti-emperyalist nitelik taşımaz. Çatışma orduda ve devlet kurumlarında egemen olan bürokrasiyle ekonomiye hükmeden ve parlamentoda egemen bulunan işbirlikçi kapitalistler ve büyük toprak sahipleri arasındaydı"[181]

27 Mayıs Darbesi'ni yapan ordu mensupları ise küçük burjuva devrimcileri olarak değerlendiriliyordu. Mihri Belli 1966 yılında *YÖN*'de şöyle yazıyordu:

"Asker-sivil aydın zümre gerek kökensel gerek genel durum bakımından içinde sayılması gerektiği Türk küçük burjuvazisinin en bilinçli kolunu, bu sınıfın öncü müfrezesini teşkil etmektedir. Kesin olarak demokratik devrimden yanadır, sosyalist devrime karşı olması için sınıf açısından bir neden yoktur."[182]

"Türkiye'de henüz millî geleneği olan bir ordu vardır. Halktan gelme bir ordu var. Bunu kolay kolay değiştiremezler."

Kıvılcımlı da orduyu, Türkiye küçük burjuvazisinin en ileri kesimi olarak değerlendiriyordu:

"Küçük burjuvazi toplumumuzun en büyük kalabalığıdır (...) Bu muazzam kuru kalabalığın en bilgili, en yiğit, en az başıbozuk olan en modern bölümü, seçkin silâhlı kuvvetler kurmay ve subaylarıdır."[183]

---

[181] Adem Kalfa (Mihri Belli), *a.g.e.*, s. 66

[182] Akt.: Haluk Yurtsever, *Marksizm ve Türkiye Solu*, El Yayınları 2002 s. 188

[183] Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *27 Mayıs Yön'ün Yönü: Devletçiliğimiz*, Bibliotek Yay., 1. Basım Aralık 1989, s. 154

"27 Mayıs'ta, finans-kapitali bir vuruşta sırt üstü düşüren devrimciler de bu devletlû küçük burjuvalardır. İstanbul bir binbaşının, Ankara bir yüzbaşının vurucu gücüyle düştü."[184]

Bu tespit zaten orduya sınıflar üstü bir güç olarak bakan Kemalistler'in görüşlerine uygun düşüyordu.

Doktor 27 Mayıs'ı desteklemede zaman zaman ipin ucunu epeyce kaçırdı ve ordudan olmadık beklentiler içine girdi.

Doktor darbeden sonra 6 Temmuz 1960'da Millî Birlik Komitesi'ne (MBK) bir mektup gönderdi. Doktor bu mektupta MBK'ye; İkinci Meşrutiyetçiler'in İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilâf partileri gibi olmayan, "Atatürk'ün Halk Partisi gibi", bütün milletin önyargısız çağrılacağı "bir İkinci Kuvayı-Milliye Partisi" kurmalarını öneriyordu. Bu mektubun hemen ardından Doktor, MBK'de yer alan "devrimcilere"; "10 Temmuz'da geniş ikinci açık mektup ve gerekçe-program-tüzük ile önerilerini"[185] gönderdi.

"Devrimcilere" şöyle denildi:

" Siz Millet hayatının yüzlerce yılında bir görünen güçlü *hakem*siniz. Teker kişi olarak Arab'ın "Hâlitatül hataven-nisyan" (Yanlışlar ve unutkanlıklar katışımı) dediği birer insan olabilirsiniz. Ama *komite* olarak -Halk dilindeki kutla- *'üçler'*, *'yediler'*, *'kırklar'* gibi *'Otuz sekizler'* adı ile tarihe geçerek işler yapmaya çağrılı evliyalarsınız. (İkinci Kuvayı-milliyeciliği) siz de başaramazsanız yazık olur Türk Milleti'ne."[186] Hatırlanacağı gibi MBK 38 subaydan oluşuyordu.

Anlaşılan Doktor büyük bir heyecanla ölü gözünden yaş beklemektedir.

1960'ların sonlarında eski kuşaktan kopan yeni kuşak da bu konularda hemen hemen aynı biçimde düşünüyordu. 1960'lı yılların sol hareketinde ağır bir Kemalizm etkisi ve ordu konusunda da iyimser bir hava vardı. Eylemlerdeki başat sloganlardan biri; "ordu millet el ele" sloganıydı. Doğu Perinçek'in PDA'sı (*Proleter Devrimci Aydınlık*) zaten kraldan çok kralcı, en keskin Kemalist, orducu bir hava tutturmuştu. Deniz Gezmiş'ler ve *Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu* (THKO) Kemalizm ve ordu konusunda iyimser görüşlere sahiptiler. Sonraki kopuş *THKP/C*'ye de aynı hava egemendi.

Mahir Çayan, Türkiye'de siyasî iktidarda meydana gelen değişimleri, ordu ve bürokrasi içinde yer alan devrimci küçük-burjuvalarla,

---

[184] *A.g.e.*, s. 191

[185] H. Kıvılcımlı, *a.g.e.*, s. 204

[186] *A.g.e.*, s. 155

komprador burjuvazi, büyük toprak sahipleri arasındaki bir mücadele olarak görüyordu. M. Çayan'a göre, 1950'ye kadar küçük-burjuva diktatörlüğü vardı. 1950'de "Küçük-burjuva diktatörlüğü yerini oligarşik diktaya terk etmiş, küçük-burjuvazinin millî ideolojisi ve politikası, oligarşinin gayri millî ideolojisi ve politikasına yerini bırakmıştır." 27 Mayıs, ordu ve bürokrasi içindeki "devrimci-milliyetçiler"in bir eylemidir. 1950 yılında iktidarı ele geçiren oligarşi, bu devrimci-milliyetçilerin gücü nedeniyle 1971'e kadar devlete tam olarak hâkim olamamıştır.

"(...) bu dönemde (1950-1971 dönemi -yn.) her şeye rağmen, oligarşi ile küçük burjuvazi arasında bir nispî denge ülkede süregelmiştir. Yani oligarşi devlete bu dönemde tam anlamı ile hâkim değildir. Bu yüzden belli ölçülerde özellikle bürokrasi ve ordu içindeki devrimci-milliyetçiler etkinliklerini bu dönemde devam ettirebilmişlerdir."

M. Çayan'a göre 1971 Cuntası devrimci milliyetçilerle oligarşi arasındaki bu nispî dengeyi bozmuş, "devletin bütün kurumlarına oligarşi tam anlamı ile hâkim olmuştur."[187]

---

[187] Mahir Çayan 1971 Cuntası'ndan sonra yazdığı *Kesintisiz Devrim II-III*'ün "Kemalizm" başlıklı bölümünde, Kemalizm ile ilgili olarak da şunları yazıyordu:

"Kemalizm, emperyalizmin işgali altındaki bir ülkenin devrimci-milliyetçilerinin bir millî kurtuluş bayrağıdır. Kemalizmin özü, emperyalizme karşı tavır alıştır (...)

Kemalizm, küçük-burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışıdır. Bu yüzden, Kemalizm soldur; millî kurtuluşçuluktur (...)

Kemalistler için ülkemizdeki, asker-sivil aydın zümrenin jakobenleri diyebiliriz."

M.Çayan işçi sınıfının devrimdeki müttefiği olarak Kürtler'i hiç anmazken, Kemalistler'i dolaysız müttefik olarak ilk sırada sayıyordu.

1960'lı yılların solunun Kemalizm'in anti-emperyalizmini bu kadar abartmasına karşılık, M. Kemal başyapıtı *Nutuk*'ta emperyalizmin lafını bile ağzına almaz. M. Kemal sömürgeci Avrupa ülkelerini nitelendirmek için emperyalizm yerine, "Batılılar", "uygar devletler", "uygar Dünya", "uygar uluslar", "uygar ülkeler" gibi övücü ifadeler kullanır. Benim gördüğüm kadarıyla emperyalizm kelimesi *Nutuk*'ta bir yerde geçiyor; o da Halide Edip'in M. Kemal'e yazdığı bir mektupta. Yani kelimeyi kullanan M. Kemal değil Halide Edip. (s. 69)

M. Kemal'in emperyalizme ve kapitalizme karşı sözler ettiği de doğrudur. Ama M. Kemal'in konuşmaları söz konusu olunca mutlaka, o konuşmanın yapıldığı tarihin ve o günün siyasî koşullarının bilinmesi gerekir. Çünkü M. Kemal baştan belirlenmiş uzun dönemli tutarlı bir siyasî, ideolojik çizgiye sahip

Özellikle Kemalizm ve Kürt meselesinde 1971 Cuntası'ndan sonra farklı görüşler ileri sürecek olan İbrahim Kaypakkaya da bu dönemde genel havanın etkisi altındadır. O da, 1950'de DP'nin iktidara gelişini "anti-Kemalist karşı-devrim" olarak görmekte[188] "gerçek Kemalistler"i devrim saflarına çağırmakta, orduyu millîci güçler arasında görmektedir. Örneğin İbrahim Kaypakkaya, Trakya'daki Değirmenköylüler'in toprak işgali üzerine 18 Kasım 1969 tarihinde *Türk Solu* Dergisi'nde yazdığı yazıda, kendisinin de fiilen katıldığı olayları anlatırken şunları yazmaktadır:

---

olan ve buna bağlı kalan biri değildir. Tersine o normalin de ötesinde pragmatik, yani günlük davranan biridir. Örneğin Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra (1918) İttihatçılar direniş örgütleri kurmakla uğraşırken, M. Kemal sorunun siyasî yollardan, yani bir direnişe gerek kalmadan, İngilizler'le anlaşarak çözüleceği düşüncesindedir ve buna uygun davranışlar içindedir. Ona göre çözümün temel halkası kendisinin Harbiye Nazırı olması ya da padişah hükümetinde yer almasıdır. Bu öngörü gerçekleşmez. Ardından vatanı ve halife padişahı kurtarmak için Ankara'da TBMM kurulur. M. Kemal halife padişaha bağlılık yeminleri eder, İslâmî bildiriler yazar. Ama TBMM Kurtuluş Savaşı bitmeden M. Kemal'in de katılımıyla padişahlığı hilâfetten ayırır ve saltanatı kaldırır (1922). Elde halifelik kalmıştır ve M. Kemal koyu bir dincidir, hilâfetçidir. Camilerde minbere çıkıp hoca gibi dinî vaazlar verir. Bu konuşmalara bakarak şeriatçı biri pekâlâ M. Kemal'i rehber edinebilir. M. Kemal'in emperyalizme, kapitalizme karşı sözler ettiği dönem 1920 yılı ile 1921 yılı başlarıdır. Bu dönemin özelliği, solun hem Meclis içinde hem de dışında önemli bir güç durumunda bulunması ve M. Kemal'in esas gayretinin bu sol güçleri ezmek olmasıdır. Ankara'da *Türk Halk İştirakiyyun Fırkası*, İstanbul'da *Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası*, Bakû'de *TKP*, Meclis içinde *Halk Zümresi*, Batı Cephesi'nde Çerkes Ethem'in *Kuvayı Seyyaresi* ve *Yeşil Ordu* bu dönemde var olan güçlerdir. Meclis içindeki *Halk Zümresi*, M. Kemal'in adayına (Refet Bele) karşı kendi adayını (Nâzım Bey) İçişleri Bakanı seçtirecek kadar etkilidir. Dinci kesimler bile sosyalizmi doğrudan karşılarına alamamakta, sosyalizmin gerçek İslâm olduğunu savunmaktadırlar. M. Kemal emperyalizme, kapitalizme karşı sözlerini işte böyle bir ortam içinde sarf etmiştir. M. Kemal aynı dönemde (Ekim 1920) bir de sahte TKP kurmuştur. Nitekim sol güçler ezildikten, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra M. Kemal bir daha emperyalizmin lafını dahi ağzına almayacaktır.

[188] "Yıl 1949. Türkiye'de anti-Kemalist karşı devrimin iyice güç kazandığı dönem" (Akt. Turhan Feyizoğlu, *İbo*, Ozan Yay., 2000 s. 99)

"Yine gençler, Mehmetçik'le köylüyü karşı karşıya getirmeyé çalışan, millîci güçleri birbirlerine kırdırmak isteyen işbirlikçi iktidarın oyununa gelmediler."[189]

"Öğrenciler: Orduyla köylüyü dövüştürmek isteyen sizsiniz, toprak ağalarıdır. Amerikan sömürgecileridir. Ordu Mustafa Kemal'in ordusudur. Türk Ordusu, üzerinde oynanmak istenen bütün oyunlara rağmen millî bir ordudur (...) Bu nedenle, Türk Ordusu millî kurtuluş saflarındadır. İşçilerle, köylülerle ve bütün yurtseverlerle aynı saftadır."[190]

İbrahim'in bu yazısı proleter devrimcilere, yurtsever aydınlara ve "bütün gerçek Kemalistler"e destek çağrısı yapan sloganlarla bitmektedir.[191]

---

[189] T. Feyizoğlu, *a.g.e.*, s. 100

[190] *A.g.e.*, s. 102

[191] 12 Mart Cuntası'ndan ve THKO'nun, THKP/C'nin eylemlerinden sonra eski görüşlerinin çoğunu terk eden İbrahim Kaypakkaya, 27 Mayıs'ı da solun diğer kesimlerinden farklı olarak "darbe" olarak nitelendirecek ve şunları yazacaktır: "1950'de iktidardan düşen komprador büyük burjuvazi ve toprak ağaları kliği, DP iktidarının kendisine de yönelen faşist baskıları karşısında, 'demokrasi' havariliğine çıkmış, orta burjuvazinin ve gençliğin bu yöndeki atılımını bir kaldıraç gibi kullanarak, 1960'ta iktidarı tekrar ele geçirmiştir. Kitlelere yol gösterecek bir komünist öndertlik olmadığı için, halkın muhalefeti, gerici kliklerden bazen birinin, bazen diğerinin peşine takılmış ve çar çur edilmiştir." (s. 74, 75) İbrahim de diğerleri gibi 1960 Darbesi'ni, 1950'de iktidardan düşürülenlerin rövanşı almaları olarak değerlendirmektedir. Yani 1950'yi ve 27 Mayıs'ı o da diğerleri gibi bir iktidar değişikliği olarak görmektedir. Farklılık, bu işi yapanların isimlendirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Yaygın görüş, iktidarın küçük burjuvalar tarafından devrildiğini söylerken, İbrahim egemen sınıfın öbür kanadı tarafından devrildiğini söylemektedir. Diğerlerinin ordu ve bürokrasi içindeki küçük burjuvalara yüklediği demokratik misyonu İbrahim orta burjuvaziye yüklemektedir.

İbrahim tarihî süreci bir tahterevallinin çalışması biçiminde mekanik olarak kavramaktadır. Tahterevallinin bir ucunda komprador büyük burjuvazi ve ağaların bir kliği, öbür ucunda da diğer kliği vardır. Ortada da joker olarak orta burjuvazi vardır. Orta burjuvazi duruma göre ağırlığını ya birinci ya da ikinci klikten yana koyar ve siyasî değişmeler olur. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'na kadar orta burjuvazi CHP içindedir. Sonra karşı safa DP'ye geçmiş ve 1950 iktidar değişikliği meydana gelmiştir. 27 Mayıs'tan önce de orta burjuvazi tekrar eski yuvasına CHP'ye dönmüş ve 1960 Darbesi gerçekleşmiştir.

Elbette bunlar İbrahim'i "İbo" yapan görüşler değildir. Bu görüşleri aktarmamızın nedeni, 1971 öncesi soldaki genel havayı ortaya koyabilmektir. Solda hemen herkesin bu genel havanın etkisi altında olduğunu gösterebilmektir. Dolayısıyla geçmişimizi ya da geçmişimizin bir dönemini eleştirirken o gününün koşullarını, genel havasını dikkate almamız gerekir.

27 Mayıs konusunda burada Türkiye soluna yönelttiğimiz eleştiriler bir suçlama değildir, böyle anlaşılmamalıdır. Bizler de eğer o dönemde yaşıyor olsaydık, muhtemelen aynı görüşleri savunuyor olacaktık. Bu görüşler o koşulların bir ürünüydü ve bu nedenle o koşullara göre değerlendirilmeleri gerekir. Bugünün bilgi birikimi ve sınıflar mücadelesi deneyimlerinden yola çıkarak (ya da 1960'lar kuşağının bunlara sahip olmadığını hesaba katmadan) 1960 devrimcilerinin görüşlerini yerden yere vurmak çok kolaydır. Ama böyle bir iş ne bilimsel yönteme ne de vicdana sığar.

1946'da meydana gelen nispî demokratikleşme ve 1961 Anayasası'ndaki kısmî demokratik haklar gördüğümüz gibi, orta burjuvazinin ve egemen sınıfların bir kliğinin mücadelesinin ürünü değildir. Bunlar emperyalizmin ve onunla birlikte davranmayı varlık nedeni olarak gören egemen sınıfların, o Dünya koşullarında geliştirdikleri yeni politikaların bir ürünüdür. Siyasî yaşamda demokratik öğeler görünce hemen bunun altında farklı bir sınıf aramak yanlıştır. Örneğin Avrupa'da faşizmin arkasında olan sınıfla, savaş sonrasında kapitalizmin tarihinde görülen en demokratik burjuva idarelerini kuran sınıf aynı sınıftır.

İbrahim'in en önemli hatalarından biri, tarihimizdeki demokratik açılımları, örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında verilen anti-faşist mücadeleyi, savaş sonunda komünistlerin öncülüğünde sendikaların ve partilerin kurulmasını, 1960'ta meydana gelen demokratik açılımı orta burjuvaziye mal etmesidir. İbrahim, TKP'yi, TSEKP'yi, TSP'yi, Vatan Partisi'ni ve komünistlerin kurduğu diğer örgütlenmeleri de orta burjuvazinin örgütleri olarak kabul etmektedir. İbrahim komünistlere: örneğin "M. Belli, D. Avcıoğlu gibi beyinsiz burjuvalar..." (s. 167) "TKP döküntülerinden H. Kıvılcımlı" (s. 152) gibi hakaretler yağdırıp, solcuların başardıkları işleri orta burjuvaziye mal ederken farkında olmadan burjuvaziyi yüceltiyor. 20. yüzyılın "proleter devrimler çağı" olduğunu savunan İbrahim, iş Türkiye'ye gelince proleter bir hareketin varlığını bile kabul etmiyor. Geçmişi tamamen reddederken böylece evrimi de inkâr ediyor. 1921 yılı başından, yani M. Suphi'lerin öldürülmelerinden 1972 Bahar'ına yani İbrahim partiyi kuruncaya kadar, koca 51 yıl boyunca Türkiye'de işçi sınıfının siyasî hareketinin bulunmadığını, bir tane bile komünist aydın çıkmadığını iddia ediyor. Bu en hafif nitelendirmeyle, Türkiye işçi sınıfına ve sosyalist aydınlara tepeden bakmadır, onları küçük görmedir, kendini beğenmişliktir.

Ordu ve 27 Mayıs konusunda yanılgılara neden olan nesnel ve öznel olgular nelerdi?

Öznel olgular esas olarak TKP ile ilgilidir. TKP'nin 1920'li yıllarda Kemalizm'e, orduya bakışı 1960'lı yıllarda da değişmemişti. Türkiye'de kapitalizmin gelişimine ve siyasî iktidarda meydana gelen değişmelere, küçük burjuvazi ile egemen sınıflar arasındaki bir mücadele süreci olarak bakmak; TKP'ye özgü, 1920'li yıllarda Şefik Hüsnü tarafından formüle edilmiş bir görüştür. Bu görüş, TKP'nin sonraki kadroları tarafından 1960'lı yıllarda da devam ettirilmiştir. Bu görüş en başta yöntem olarak yanlıştır. Ama konumuzu dağıtmamak için burada buna girmeyeceğiz.[192]

Bunun yanı sıra o zaman ordu ve genel olarak devlet yapılanması konusunda önemli bilgi eksikleri vardı. Örneğin kontrgerilla ve emperyalizmin ordu içinde egemenliğini kuran diğer ilişki ve örgüt biçimleri bilinmiyordu.

1960'lara kadar Türkiye'de bağımsız bir kitlesel anti-emperya-list hareket, yine egemen sınıflardan bağımsız bir gençlik hareketi, işçi hareketi gelişmemişti. Demek istediğimizi abartarak ifade edersek; ezilen kitleler, (Kürtler hariç) sınıflar devletin gerçek yüzünü 1960'lara kadar görmemişlerdi. Tek parti ve tek adam diktatörlüğü (cumhuriyet) döneminde tüm baskı ve yasaklara karşın ciddî karşı çıkışlar, dolayısıyla da devletle kitleler arasında çatışmalar yaşanmamıştı. 1946'da hızla örgütlenen işçi sınıfı bir kere daha yasaklarla sindirilmiş ve yine kitlesel karşı koyuşlar olmamıştır. Bu durum doğal olarak devlet hakkında, devletin kurumları hakkında iyimser görüşlerin üretilmesine temel oluşturmuştu. 1960'lı yıllarda bu iyimserlik sürdü. 1971 Darbesi, özellikle devlet gerçeği konusunda solda devrimci bir dönüşüm yarattı. Sonuçta ortaya yeni devrimci teoriler çıktı. 1971 Cuntası halkın başına belâ oldu ama ters bir etki ile de Türkiye sosyalist hareketini yeniledi.[193]

Anlatmaya çalıştığımız şu: Yaşanan bazı olaylar hem kitleler hem de sol hareketin görüşleri üzerinde çok önemli değişmelere, dönüşümlere neden olmaktadır. Bu olaylar yaşandıktan sonra artık ne kitle

---

[192] Bu görüşün eleştirisi için okuyucuya, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Burjuvazinin Evrimi* isimli çalışmanın; "TKP'nin 1908 Devrim Sürecine ve İttihat ve Terakki'ye Bakışı" başlıklı bölüm önerilir: Osman Tiftikçi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Burjuvazinin Evrimi*, El Yay., 1. Basım Haziran 2003, s. 296-313

[193] 1960 ve 1971 cuntaları kendi iradeleri dışında Türkiye'yi sola açtılar. 1980 cuntasından sonra ise Türkiye Solu geriledi.

eski kitledir ne de devrimci hareketler eski hareketlerdir. Eskide inat edenler yenilgiye mahkûmdur. 1970'li yıllarda devletin ve onun kurumlarının ne işe yaradığını, bunların toplumsal harekete karşı nasıl kullanıldıklarını apaçık gösteren sayısız örnekler yaşandı. Kontrgerillayı bilmeyen tanımayan kalmadı. Devletin ve emperyalizmin, bir yandan resmî yasal güçleriyle, bir yandan 1 Mayıs, Kahramanmaraş, Çorum vs. gibi provokasyon ve katliamlarla, faili meçhul cinayetlerle, bir yandan sivil faşist örgütlenmelerle, bir yandan da basın-yayın kurumlarını kullanarak kendi düzenini nasıl savunduğu görüldü. 1980 Cuntası'yla tüm bu olgular daha üst boyutta ve bu sefer işin içine Kürt hareketine yönelik kirli savaşı da katarak yaşandı. (Doğal olarak günümüzün Kürtleri de ne 1950'lerin ne de 60'ların ve 70'lerin Kürtler'idir.)

Tüm bu yaşananlardan sonra 1960'larda Türkiye solunu temsil eden kişilerin görüşlerini, M. Belli'yi, Doktor'u, Mahir'leri, İbo'ları yerden yere vurmaktan kolay ne var?[194]

Burada Türkiye solunun bir kısmı açısından garip olan durum şudur: Tüm bu yaşananlara ve önemli değişmelere karşın teori neredeyse 1970 başlarında dondurulmuştur. Hâlbuki Mahir, Deniz, İbrahim gibi devrimci önderlerimizi ayırt eden özellik bunların eskide körü körüne inat etmemeleri tersine yeni olguları, var olan somut durumu

---

[194] Aynı yaklaşım ordunun ve aydınların değerlendirilmesinde de geçerlidir. Nasıl ki 1963 sonrasının gençliği 1940'ların, 1950 sonlarının veya 1960 darbesinin gençliği değilse, 1960 darbesinden sonraki ordu da darbeden önceki ordu değildir. Ordu bir kurum olarak, nitelik olarak değişmemiştir ama ordunun alt kademeleri, Harp Okulları artık sola açılmıştır. Değişik rütbelerdeki subayların görüşleri, siyasi eğilimleri değişmiştir. Hala var olan yaygın anlayış; ordunun 1960'a kadar ilerici, devrimci düşüncelere açık, emperyalizmden bağımsız bir kurum olduğu, 27 Mayıs darbesinden sonra yapılan tasfiyelerle bu niteliğini kaybedip faşistleştiği yönündedir. Gerçek durum ise gördüğümüz gibi pek öyle değil. 1960'lara kadar ordu amerikancı ve anti sosyalisttir. Demokratik, devrimci, sosyalist fikirlerin alt rütbeli subaylar ve Harp Okulları'na girişi 60'lardan sonradır. Yani 1960'larda gençlik, işçi sınıfı, ezilen kitleler gibi ordu da gericileşmemiş demokratlaşmıştır. Ama şöyle: Üst kademeler ve ordu örgütlenmesi daha çok gericileşirken, alt kademeler anti-emperyalist, sosyalist akımlardan etkilenmeye başlamışlardır. Dolayısıyla 1960 ve 1970'lerde ordu alt kademelerinde, 1960 darbesine katılan bazı subaylarda, Harp Okullarında meydana gelen değişmelere ve gelişmelere bakarak, bunlar sanki ezelden beri böyleymişler gibi kabul ederek 1960 darbesini değerlendirmemek gerekir.

anlamaya ve bu duruma uygun çözüm yolları bulmaya çalışmaları, bu yeni olgular ışığında eskiyi eleştirel gözle tekrar gözden geçirmeleriydi.

27 Mayıs'a ilişkin olarak TKP kadrolarından ve o dönemin devrimcilerinden aktardığımız yukarıdaki görüşlerin yanlışlarına gelince:

Ordunun 1876 Birinci Meşrutiyet'te, 1908 Devrimi'nde ve İkinci Meşrutiyet sürecinde oynadığı göreli ilerici rol, 1960'ta değil, Kurtuluş Savaşı'nın sonunda bitmiştir. Bu dönemden itibaren ordu, Kürtler'e ve halka karşı tek parti-tek adam diktatörlüğünün aleti durumundadır. Emperyalizmle bir alıp vereceği kalmamıştır. Ordu artık ilerici düşüncelerden uzak, hatta bunlara düşmandır. İkinci Dünya Savaşı sırasında önce Alman faşizminin, sonra da müttefiklerin yanında; sosyalizmin ve ulusal kurtuluş mücadelelerinin kesin olarak karşısındadır. Savaştan sonra ise Amerika'nın yeniden örgütleyip, hem legal (NATO gibi) hem de illegal (Kontrgerilla, MAH/MİT gibi) ağlarla doğrudan kendine bağladığı, ideolojik olarak biçimlendirdiği bir kurum hâline gelmiştir.

Darbeci subayların, emperyalizmden ve egemen sınıflardan bağımsız davranmadıklarını, onların DP'ye karşı tavırlarının emperyalizmle ve CHP'ye geri dönüş yapan egemen kesimlerle ne kadar uyum içinde olduğunu yukarıda gösterdik. Gene darbeci örgütlerin daha ortaya çıktıkları andan itibaren Amerika, NATO ve gizli örgütlerle ne kadar iç içe geçtiklerini ortaya koyduk. 1961 Anayasası'nın ana hatlarıyla, darbeden epey önce CHP tarafından emperyalizmin ve egemen sınıfların bilgisi ve onayıyla hazırlandığını gördük. Darbecilerin ideolojik olarak anti-komünist, sosyalizm düşmanı olduklarını, halkı ordu sopasıyla yönetilmesi gereken bir sürü olarak gördüklerini, Kürt meselesini kökünden halletme yanlısı olduklarını, tüm bunlara karşın Türkiye'deki düzene, egemen sınıflara karşı tek laf etmediklerini gösterdik.

Sonuçta bunların darbenin ardından neler yaptıkları ortadadır. Bütün bu yapılanlarda Türkiye egemen sınıflarından, emperyalizmden bir bağımsızlık ya da onlara karşı olma söz konusu değildir. Tam tersine darbeciler, onlarla birlikte, onların gösterdiği doğrultuda hareket etmektedirler. Elbette ordu ile egemen sınıflar ve bunların partileri arasında, ordunun kendi içinde birçok çelişkiler vardır ve var olacaktır. Ama 1960'a damgasını vuran çelişkiler bunlar değildir. 27 Mayıs ordu ve bürokrasi ile ya da küçük burjuvalarla egemen sınıfların bir hesaplaşması, savaşı değildir.

Sınıfsal içerik olarak 27 Mayıs'la, ondan sonraki 12 Mart ve 12 Eylül arasında bir fark yoktur. Ya da şöyle diyelim; 12 Eylül ve 12 Mart 27 Mayıs'ı anlayabilmenin anahtarıdır. Bunlar 27 Mayıs'ın daha gelişkin biçimleridir. Bu üç askerî darbe de, emperyalizmin inisiyatifi ve örgütleyiciliği altında, Türkiye egemen sınıflarıyla birlikte yapılan darbelerdir. Bu darbelerden tek tek patronların ya da büyük toprak sahiplerinin kısmî zararlar görmeleri, örneğin devlet yönetiminde geçici olarak bazı mevkileri kaybetmeleri, bu darbelerin bu sınıflara karşı düzenlendiği anlamına gelmez. Örneğin 12 Mart ve 12 Eylül'de iktidardan kovulan kişi işbirlikçi burjuvazinin, ABD'nin ve büyük toprak sahiplerinin has adamı (tıpkı Menderes gibi) Demirel'di. Ama 12 Mart ve 12 Eylül, parlamentoda çoğunluğu elde bulunduran egemen sınıfların, ordu ve bürokratlar tarafından devrilmesi olarak nitelendirilebilir mi? Aynı şeyi 27 Mayıs için de söyleyemeyiz.

DP küçük burjuvalar tarafından değil, onu iktidar yapan emperyalizm ve egemen sınıflar tarafından devrilmiştir. Aynı durum daha sonra Demirel'in ve AP'nin başına gelecektir. Eğer 27 Mayıs emperyalizmden ve egemen sınıflardan bağımsız bir küçük burjuva hareket olsaydı; genç subaylar ne ordu içindeki örgütleri kurabilirlerdi, ne CHP'nin desteğini alabilirlerdi ne iktidara gelebilirlerdi ne de iktidarda kalabilirlerdi. Türkiye'de anti-emperyalist, düzene muhalif aydınların, komünistlerin başlarına gelenler ortada değil mi? Kaldı ki, DP'nin şahsında egemen sınıflara karşıymış gibi gösterilen ordu ve bürokratlar, daha düne kadar DP ile birlikteydiler. Ordu mensupları, bürokratlar, en azından bunların önemli bir kesimi İnönü'ye ve CHP'ye karşı DP ile (yani emperyalizm ve egemen sınıflarla) birlikte davranmışlardı. Egemen sınıflarla ordu ve bürokrasi arasında öyle sınıfsal düzeyde bir karşıtlık, örneğin yurtsever küçük burjuvalarla işbirlikçi kapitalistler ve toprak ağaları karşıtlığı yoktur.

27 Mayıs, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1946'da başlayan sürecin uzantısıdır; 12 Mart ve 12 Eylül de bu sürecin devamıdır. Bu süreçte örneğin 1950'de bir karşı-devrim olması, 1960'ta devrim yapılması, iktidarın el değiştirmesi türünden siyasî altüst oluşlar yoktur. 1946'da başlayan ve ardından önce DP iktidarıyla, sonra da DP'nin zorla düşürülmesiyle devam eden sürecin en önemli özelliği, bu süreçte emperyalizm olgusunun belirleyici olmasıdır. Başta Türkiye burjuvazisi olmak üzere, egemen sınıflar bu süreçte kendilerini emperyalizmle özdeşleştirmişler, emperyalizmin Dünya'yı biçimlendirmeye yönelik politikalarına uyum sağlamayı, bunlarla bütünleşmeyi yaşam biçimi, varlık biçimi hâline getirmişlerdir. Öyle ki bu süreçte ordu, po-

lis, hatta sendikalar doğrudan emperyalizm eliyle biçimlendirilmiş, hükümetin, bürokrasinin kritik mevkilerine doğrudan emperyalizmin ajanı diyebileceğimiz unsurlar getirilmiştir. Özellikle dış ilişkilerde ve ekonomik karar mekanizmalarında durum budur.

Sol hareket orduyu ve Kemalistler'i desteklemekle birlikte dikkatleri işçi sınıfının, köylünün, gençliğin üzerine çekmeye çalıştı. Sadece dikkat çekmeye çalışmakla da kalmadı, bu kesimleri büyük bir özveriyle örgütlemeye girişti. Gençlik, işçi sınıfı, TİP içinde kendi bağımsız çalışmasını yaptı. Bu çalışmalarda işçi sınıfı öncülüğünde, sosyalizm doğrultusunda demokratik devrim istemi ön plana çıkarıldı. Türkiye halkı ve de Kürtler için bir aydınlanma dönemi yaşandı. 1960'ların ortalarına hatta yakın zamana kadar egemen olan Amerikan hayranlığının, sosyalizm düşmanlığının yerini Türkiye tarihinin en görkemli anti-emperyalist hareketi aldı. 1960'ların devrimcilerinin teorik ve pratik hatalarını eleştirirken, onların başardıklarını, Türkiye devrimci hareketine yaptıkları katkıları inkâr eder duruma düşmemeliyiz.

Önce CHP'nin, sonra da TİP reformizminin etkisinden kurtarılabilen gençlik, işçi ve aydın hareketi bir siyasî örgütle, partiyle taçlandırılamadı. Eski kuşak bu zorunlu ihtiyacı yeterince önemsemedi, bu işte ağır kaldı. Elde olan demokratik imkânlar, CHP'nin "ortanın solu"na kayışı gibi olgular, fazla önemsendi.[195] İllegal alan ve farklı mücadele biçimleri üzerinde yeterince durulmadı. Toplumu saran Kemalizm'e, Atatürkçülüğe fazla pirim verildi, bu olgular çok fazla abartıldı, sübjektif değerlendirildi. Ordunun, Kemalistler'in, Ortanın Solu gibi düzen içi muhaliflerin gerçek nitelikleri anlatılıp, bunlar deşifre edilecek yerde tersine, bunlara umut bağlayacak çabalar içine girildi. Bunun da nedeni, TKP'de böyle bir deneyimin, bu tür bir geleneğin olmaması olsa gerek.

Eski kuşak sosyalistler, işkence, hapis, sürgün içinde geçmiş yaşamları boyunca böyle bir durumla ilk defa karşılaşıyorlardı. Türkiye devrimci hareketinin bu en çilekeş kuşağı örgütsüz bir çevre durumundayken, birden bire kucaklarında buldukları bu gürbüz çocuğu ne

---

[195] Mihri Belli Aralık 1967 tarihli *Türk Solu* Dergisi'nde CHP ve ortanın solunu şöyle değerlendiriyordu:
"Ortanın solu, Türk toplumunda önemli bir gücü temsil eden küçük burjuva bürokrasisinin içinde yaşadığımız tarihsel anda politik alandaki ifadesidir. Bu zümrenin, dönüşümcü ve milliyetçi niteliğiyle, önümüzdeki emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı demokratik devrim hareketinde önemli bir yer işgal etmesi beklenmelidir." (Akt.: Haluk Yurtsever, *Marksizm ve Türkiye Solu*, 2. Basım, El Yay., 2002 s. 189)

yapacaklarına, biraz da el yordamıyla karar vermeye çalıştılar. Bunu yapmaya çalışırken, kendi geçmişlerinin, haklı olarak sımsıkı sarıldıkları, sahiplendikleri bu onurlu geçmişlerinin ayaklarına dolandığı zamanlar da oldu. Bu durumun ortaya çıkmasında, ordu ve o günün somut koşulları hakkında yeterli bilgi sahibi olmamanın da rolü olsa gerektir. Örneğin 1960'lı yıllarda ordunun emperyalizmle bütünleşme süreci, kontrgerilla vs. yeterince bilinmiyordu.

CIA ve Kontrgerilla tartışmaları bizde esas olarak 1971 cuntasından ve ünlü Ziverbey Köşkü sorgulamalarından sonra başlamıştır. 1951 tutuklamasından sonra DP dönemini hapiste ve sürgünde geçiren TKP kadrolarının, orduda meydana gelen bu gizli kapaklı gelişmelerden haberdar olmamaları doğaldır. 1960'larda TKP kadrolarının ordu ile ilgili olarak yaptıkları sübjektif değerlendirmelerde ve ordudan olmadık beklentiler içine girilmesinde bu bilgisizliğin büyük payı olmalıdır. Nitekim 1971 Cuntası gözleri daha çok açacak, hem ordu hem de Kemalizm konusunda eski görüşler aşılmaya başlanacaktır.

Sonuçta yeni dinamikler, bu dinamiğin yetiştirdiği gençlik önderleri, eski kuşaktan kopmaya başladılar. Eski kuşağın hayatta kalabilenleri (Reşat Fuat, Dr. Kıvılcımlı, Şevki Akşit gibi önemli isimler, 1960'ların sonlarında, 70'lerin başlarında bu Dünya'dan göçüp gitmişlerdi) kendi yetiştirmeleri olan bu kuşağın, sadece kendilerini terk etmekle kalmayıp, bir de inkâr ettiğine tanık olacaklardır. 1960 sonları eski TKP'li kuşağın prestij yitirdiği yıllar oldu. Onların sol hareket, toplumsal muhalefet karşısındaki konumları artık 1960'ların başlarındaki gibi değildi. 1960'larda önce TİP çalışması, ardından MDD hareketi, eski TKP'nin tarihimizdeki son önemli eylemleri oldular.[196]

---

[196] 27 Mayıs'ı ordunun ilerici bir eylemi olarak değerlendirme yanlışı günümüzde de yaygındır. Örneğin Yalçın Küçük 27 Mayıs'ı burjuva demokratik devrimin en son aşaması olarak görmektedir. Y. Küçük, 27 Mayıs hakkında şunları da yazıyor:

"Tezi yazıyorum: 27 Mayıs, 1940 yılların ortalarından itibaren süregelen bir demokrasi akımının yönetimi almasıdır. Yönetimi almada, Silâhlı Kuvvetler içinde çalışan bir gizli örgütün önemli ve sonuç alıcı rol oynamasını abartmamak gerekiyor. Artık Türkiye'de Silâhlı Kuvvetler'in şu ya da bu ölçüde katılımı olmadan bir yönetim değişikliği düşünülemez; bunun kabul edilebileceğini umuyorum." (Y. Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-3*, Tekin Yay., 2. Basım-1990 s. 79)

"1940 yıllarından başlayarak tökezleye tökezleye ilerleyen gizli örgütçü subaylar, programlarını, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştiremiyorlar. Bu program, daha sonraki yıllarda, Türkiye İşçi Partisi, Yön Hareketi ve Demokratik

Ordunun ilerici olduğu, laikliği ve cumhuriyeti koruduğu tezi devletin resmî tezidir. 27 Mayıs'ı hatta 12 Mart'ı ordunun ilerici geleneğinin devamı saymak da aynı şekilde devletlû bir anlayışın ürünüdür. 12 Mart'ın Başbakanı Nihat Erim 8 Nisan 1971'de 12 Mart'ı tarihi yerine şöyle oturtuyordu:

"Türkiye'de Batılılaşma, Atatürk'ün sonradan bize hedef olarak gösterdiği, 'Muasır Medeniyet' dediği Batılılaşma, ordudan gelmiştir... Ve o tarihten, bugüne kadar da ileri doğru atılışlar ordudan gelmiştir.

Atılışın lideri ordudandır; atılışın desteği ordudandır. Şu hâlde bu son 12 Mart muhtırasını da o zincirin bir halkası salmak lâzımdır."[197]

İsmail Cem de Erim'i onaylayarak şunları yazıyor:

"Gerçekten, 12 Mart hareketi, Batıcı Tanzimat paşalarından, İttihat ve Terakki zihniyetinden, tek parti diktasından günümüze uzanan zincirin son halkasını meydana getirir. Tarih içindeki yeri budur. 12 Mart, tarihimizde bürokrasinin iktidardaki payını büyütme deneyimlerinin sonuncusu; bürokratik görüşler ve yararlar uyarınca topluma biçim verme özlemlerinin uzantısı; deneylerin ve özlemlerin 1970'ler ortamındaki tekrarıdır."[198]

Sorun 27 Mayıs'ın tanımlanması olduğunda, onu ordu öncülüğünde ya da ordunun yaptığı demokratik devrim olarak tanımlamak politik olarak da yanlıştır. Böyle bir tanımlama orduyu ön plana çıkarır ve halka onu kurtarıcı bir güç olarak gösterir. Böyle bir tanım cuntacı eği-

---

Devrimciler'den oluşan üçgenin kütlesel atılımıyla, gerçekleşme sürecine giriyor." (*a.g.e.*, s. 88)

Yalçın Küçük bu çalışmasında darbecileri de; "her ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek ist(eyen)" "bakışsız profesyonel ihtilâlciler" olarak nitelendiriyor. (*a.g.e.*, s. 117)

1940'lı yılların ortalarında bir demokratik hareket vardı. Bu hareket TKP'nin öncülük ettiği öğrenci örgütlenmelerinden, sendikalardan ve kurulan iki tane sol partiden oluşuyordu. 1960'da yönetimi alan bu demokratik hareket değildi. Bu hareket 1960'lı yıllarda anti-emperyalist, sosyalist hareket olarak büyük bir patlama göstermiş ve devam etmiştir. 1960'ta yönetimi alanlar, 1950 yılında CHP'yi iktidardan deviren aynı güçlerdi. 1940'lı ve 1950'li yıllardaki darbeci örgütleri demokratik hareketin bir parçası olarak görmek yanlıştır. Hele bir de Y. Küçük gibi, sosyalistlerin demokratik devrim programını, Amerikancı darbecilerin programının devamı olarak göstermek saçmalamaktan başka bir şey değildir.

[197] İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart: Nedenleri, Yapısı, Sonuçları*, Cem Yay., 2. Basım 1978 s.397

[198] *A.g.e.*, s. 397

limleri besler, günümüz gerçekleri ile ve 27 Mayıs'tan sonra yaşanan süreçle bağdaşmaz. Ama 27 Mayıs'ı Amerikan kontrolünde yurt içindeki gizli örgütlenmelerle, CHP ile yerli egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda yapılmış bir darbe olarak tanımlarsak ve onunla gelen demokratik açılımı da işçi sınıfı, gençlik ve sosyalistler başta olmak üzere devrimci kesimlerin uygun koşulları iyi değerlendirmesinin bir ürünü olarak ortaya koyarsak, hem 1960 koşullarına hem sonrası sürece, hem de günümüz koşullarına uygun bir tanımlama yapmış oluruz. Birinci tanım gerici ve cuntacı, ikinci tanım ilerici, günümüz için yol gösterici ve devrimcidir.

27 Mayıs'la ilgili olarak buraya kadar söylediklerimizi başlıklar hâlinde şöyle özetleyebiliriz:

27 Mayıs'ı Türkiye'de meydana gelen bir iç hesaplaşmanın ürünü, ordu ve bürokrasiyle DP'nin, ya da DP de temsil edilen egemen güçlerle diğerlerinin mücadelesinin bir ürünü olarak görmek ve emperyalizmi hesaba katmamak yanlıştır. Emperyalizmin müdahalesi hesaba katılmadan 27 Mayıs açıklanamaz. Orduyu, MİT'i, polis teşkilâtını, sendika yönetimlerini, vs. ele geçirmiş, kontrgerillayı kurmuş yani tüm baskı aygıtına hâkim durumda bulunan bir güç hesaba katılmadan gelişmeler açıklanamaz.

1960 Türkiye'de CIA'in de işin içinde olduğu ilk askerî darbedir.

1960 Darbesi Türkiye tarihinde emperyalizmle işbirliği hâlinde yapılan ilk darbedir. Bunu daha sonraki yıllarda 1971 ve 1980 darbeleri izleyecektir. Yine bu darbe ile birlikte ordu, tarihimizde ilk defa siyasî iktidarı elinde tutan bir siyasî güç hâline gelmeye başlamıştır. Bu sürecin günümüzde vardığı aşama, hükümetleri de kontrol altında tutan MGK yönetimidir. 1876'daki Birinci Meşrutiyet ordunun müdahalesinin bir ürünüydü ama kurulan idare bir cunta yönetimi değildi. 1908 Devrimi bir cunta değildi. M. Kemal'in başında bulunduğu tek adam, tek parti yönetimi de bir cunta yönetimi değildi.

Tarihî olarak 1960, 1908'in ve 1913 geleneğinin devamı değildir. Bu gelenekten kopuş sürecinin vardığı dönüm noktalarından biridir, 1970 ve 1980'in öncüsüdür.

1960 Darbesi'ne ilerici niteliğini veren cuntacılar değil, sol harekettir. Ülke ekonomisi, devlet kurumları bu darbeyle emperyalizme o zamana kadar olandan çok daha fazla bağlanmıştır.

27 Mayıs'ın önemi getirdiği demokratik haklardan değil, sol hareketin şahlanmasından ileri gelir. Demokratik haklar ve bunların niteliği bakımından 1946-1950 arası 27 Mayıs'tan çok daha önemlidir.

27 Mayıs hem Türkiye'deki emperyalizme bağımlı kapitalizmin gelişiminde hem de ordunun evriminde önemli dönüm noktalarından biridir.

1960 Darbesi ve Kürt Hareketi

1960'lı yıllar, Türkiye sol hareketi ve genel olarak demokratik hareket için olduğu gibi, Kürt hareketi için de yeni bir atılım ve aydınlanma dönemi olmuştur. Kürt hareketindeki bu aydınlanma ve örgütlenme dönemi de doğal olarak darbecilerin isteği üzerine değil, tersine onların karşı çabalarına rağmen ortaya çıkmıştır. Bunun yaratıcıları, yılların ürünü olan birikim ve Kürt aydınlarıdır. Örneğin 49'lar olarak tarihe geçen insanlardır.

Kürt hareketi ile Türkiye sol hareketinin dirsek teması, ilişkisi de gene bu yıllarda başlamıştır. Kürt aydınları örneğin *YÖN*, *Barış Dünyası* gibi dergilerde yazılar yazmaya başladılar. Kendi yayın organlarını çıkardılar. Bu yayın organları, örneğin 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra çıkan dergilerden, 1918'lerin Kürtçe yayın organlarından ya da Musa Anter'lerin 1940'larda, 1950'lerde çıkardıkları yayınlardan farklıydı. 1960'lı yıllar 40 yıllık Türkiye sol birikiminin geniş kitlelere açılım yıllarıydı, Kürtler için ise bu yıllar ilk kez sosyalist bir Kürt hareketinin ilk adımlarının atıldığı, Kürt halkından çok, Kürt aydınlarının sola açılmaya başladığı yıllardı. Ama ileriki yıllarda boynuz kulağı geçecek, Türkiye solundan çok sonraları oluşan Kürt hareketi, mücadelede Türkiye solunu geçecektir.

1 Aralık 1969'da Kürtler *Doğu* isimli bir dergi çıkardılar. Derginin logosunda; "Yaşasın Kürt-Türk Kardeşliği" yazmaktaydı. O sıralarda Mihri Belli, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, "Millet Gerçeği" konulu bir konferans vermiş, Kürt sorununu işleyen bu konuşma üzerine de tutuklanmıştı. *Doğu* Dergisi Mihri Belli'nin bu konuşmasını yayınladı. Dergide Kürt sorunu konusunda Leninist çözümler ileri sürülmekteydi.

Musa Anter; "Türkiye'de Kürt sorununa ilk defa sosyalist bir açıdan yaklaşım bu dergi ile başladı." diye yazıyor.[199] Bu tespit TKP'ye haksızlıktır. 1926 TKP Çalışma Programı'nda ve daha sonraki TKP programlarında Kürt sorunu genelde sosyalist biçimde konulmuştur. Yine Dr. Kıvılcımlı'nın çalışmaları bilinmektedir. Bunlar sorunu sosyalizm açısından ortaya koyan, en azından koymaya çalışan çabalardır. Anter'in bu sözünü, 'Kürt aydınlar ilk kez bu yıllarda sosyalizmden et-

[199] M. Anter, *a.g.e.*, s. 222

kilenmeye başladılar' biçiminde anlamak daha doğru olur. Mihri Belli de 60'lı yıllar için;

"Kürt halkının ulus olarak varlığı gerçeği ilk kez legal olarak 60'lı yıllarda dile getirilebildi. Ve eksik olsa da bu yolda bazı hareketler olabildi."[200] diye yazıyor.

Türk solu için ikinci doğuş olan 60'ıı yıllar, Kürt solu için ilk doğuş yılları olarak nitelendirilebilir. Yayın alanındaki faaliyetlerin yanı sıra Kemal Burkay, Canip Karakaya, Enver Aytekin, Canip Yıldırım, Mehmet Ali Aslan ve Tarık Ziya Ekinci gibi birçok Kürt aydını TİP'e girdi ve aktif görevler aldı. Hatta Kürt solu içinde ayrışma bile yaşandı.

"1960'ların daha başında, ayrışma net olmamakla birlikte, yurtsever harekette iki eğilim, iki farklı çizgi göze çarpıyordu. Bunlardan biri milliyetçi çizgi, diğeri ise işçi sınıfının Dünya görüşünden etkilenen sol çizgi idi. Solda olanlar TİP içinde örgütlenirken, burjuva milliyetçiler 1965'te Türkiye KDP'sini kurdular."[201]

Gene 60'lı yıllarda TİP'in gayretleriyle "Doğu Mitingleri" düzenlendi. Bunlar Kürt ulusal bilincinin gelişmesinde önemli rol oynadılar. Diyarbakır, Siverek, Batman, Tunceli ve Ağrı'da düzenlenen bu mitingleri örgütleyenler, TİP içindeki Kürtler'di.

1960'lı yıllardaki Kürtler 1940'ların 50'lerin kafa yapısına sahip Kürtler'i değildi. Elbette bu Kürt önderlerinin sosyalistliği, enternasyonalizm anlayışı, milliyetçiliği, Kürtler'in hangi kesimini, sınıfını temsil ettikleri vs. tartışılır. Örneğin İsmail Beşikçi Kürt aydını konusunda 1991 yılında bile çok sert yargılara sahiptir. Diyor ki:

"Kürt toplumu yoksul bir toplumdur. Kürtler'in burjuvazisi oluşamamıştır. Feodal sınıf burjuvalaşmadan ajanlaştırılmıştır. Böylece ulusallık iddia edebilecek temel bir sınıf çürütülmüştür. Kürt toplumunun aydınları da yoktur."[202]

Bunlar tartışılmalı ama ortada olan gerçek şudur: Kürt hareketi de 1960'lı yıllarda, Türkiye sol hareketi gibi yeni ve ileri bir aşamaya sıçrama yapmıştır. Bu da tıpkı sosyalist, anti-emperyalist hareketin geli-

---

[200] Adem Kalfa, *Türk Solu Dünü Bugünü*, Stockholm 1986 s. 68

[201] Riya Azadi, Şubat 1985'ten aktaran Haluk Yurtsever, *Marksizm ve Türkiye Solu*, El Yay., 2. Baskı 2002 s. 174

[202] İsmail Beşikçi, *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler*, Yurt Kitap-Yayın 2. Baskı, Aralık 1991 s. 7: Beşikçi yazısının devamında PKK'nin düşünce ve eylemini, yeni Kürt toplumunun kurulması ve yeni insan yetişmesi için önemli ipuçları veren bir imkân olarak değerlendirmektedir.

şiminde olduğu gibi, darbecilerin, CHP'nin kısaca Türkiye egemen sınıflarının, emperyalizmin iradesi dışında gerçekleşmiştir.

Nitekim darbecilerin ilk işlerinden biri Kürtler üzerindeki baskıyı arttırmak olmuştu. Daha DP'nin tutuklayıp hücrelere attığı 49 Kürt bırakılmadan, darbeyle birlikte 1 Haziran 1960 tarihinde 485 Kürt ileri geleni gözaltına alındı. Ağalar beş ay boyunca Sivas'ta bir kampta tutulduktan sonra 55'i sürgün edildi. Bu ağaların topraklarına, mallarına da el konuldu ve dağıtıldı. Daha sonra af çıkacak ve bunlar sürgünden dönüp tekrar topraklarına ve mallarına sahip çıkacaklardır.

Feodal ağaların topraklarına zorla el konulup yoksul köylüye dağıtılması, ağaların da sürgüne gönderilmesi darbecilerin, ordunun ilerici bir eylemi gibi görünüyor. Ama nedense yoksul Kürt köylüsü cumhuriyetten sonra sık sık yapılan bu tür devrimci(!) eylemleri bir türlü anlamamıştır! Zalim ağaların affedilip geri yollanmalarına hiç itiraz etmemiş, toprakların geri alınmasına gıkını bile çıkarmamış, üstelik bunları bağrına basmıştır. Yoksul Kürt köylüsü kendisi için yapılan devrime(!) sahiplenecek, bayram edecek yerde, ceza ağalara değil de kendine verilmiş gibi bir tavır koymuştur.

Sürgün edilme Kürtler'in ilk kez başlarına gelen bir iş değildi. 1927 yılında çıkarılan bir kanunla 1400 Kürt Batı illerine sürülmüştü. 1930'lu yıllarda da "İskân Kanunu" adıyla bir yasa çıkarılmıştı. Bu yasa TBMM'ye sürgün yetkisi veriyordu. Bu yasanın çıkışından sonra ve Dersim İsyanı sonrası binlerce Kürt yine sürgün edilmişti. 1960 darbecileri de bu yasayı ve yetkilerini kullanmada tereddüt etmediler.

Önemli olduğu için burada şunu da not edelim: Meclis'in sürgün yetkisi 10 Nisan 1990'da, yasa gücünde bir kararname ile Olağanüstü Hâl Bölge Valisi'ne verildi. Yani daha keyfî, daha denetimden uzak hâle getirildi.

Burjuva liberal aydınlar, kendisini Marksist sayan birçok aydın, İskân Yasası'nı ve sürgünleri devrimci, ilerici eylemler olarak karşıladılar. Örneğin katledilmeden önce yaptığı son araştırmasında Uğur Mumcu:

"Aşiret ağalarının ellerinden topraklarını alıp yoksul köylülere dağıtmak bir toprak devrimidir!" diyordu.[203]

Doğal olarak herkes aynı fikirde değildi:

"Marksist eğilimli TİP'in yayın organı *Sosyal Adalet* Dergisi'nde Marksist yazar Erdoğan Başar ve Samim Kocagöz, yasanın bu maddesini toprak ağalığının tasfiyesi olarak görürlerken, (...) Doç. İsmail

---

[203] Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, Tekin Yay., 7. Basım 1994 s. 88

Beşikçi, toprak ağalarının ellerinden topraklarını alıp yoksul köylülere dağıtılmasını "sömürgeci, anti-demokratik, ırkçı ve faşist" olarak niteliyor. (...)

Doç. Beşikçi, *Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946* adlı kitabında, İskân Kanunu'nu savunan Marksist eğilimli öğretim üyesi Doç. Dr. Taner Timur'u da "Kemalist ideolojinin... ırkçı ve sömürgeci eylemlerini onaylamakla" suçluyor.[204]

Solcu bilinen bazı aydınlar sürgünleri devrimci eylem diye selâmlarken, Beşikçi de aklına gelen politik içerikli ne kadar hakaret varsa bunların üstüne boca ediyor: sömürgeci, anti-demokratik, ırkçı, faşist...

Bölgedeki toprakların neredeyse tamamına sahip olan, toprakla birlikte üzerinde oturan köylünün de sahibi bulunan, ekonomik egemenliğini bir de şeyhlik, seyitlik gibi dinî otoritelerle pekiştiren, burjuva demokratik hiçbir hakkı bile kabul etmeyen bir sistem elbette kabul edilemez. Kürt halkının ve Kürt bölgesinin bu kadar geri olmasının, varlık içinde yokluk çekilmesinin en baş sorumlusu ağalık ilişkileri sistemidir. Bölgede modern üretici güçlerin ve de modern düşüncenin gelişiminin önünü tıkayanlar bunlardır. Kürt halkının özgürlük mücadelesinin yüzyıllar boyu başarıya ulaşamamasının nedeni, bu ağaların, şeyhlerin, beylerin, seyitlerin vs. kişisel, aşiretsel çıkarlar yüzünden birbirlerine ihanet etmeleri, düşmanla işbirliği yapmalarıdır.

Uzatmaya gerek yok, ağalığın savunulacak bir yanı olamaz. Ama Türkiye burjuvazisinin amacı üzüm yemek değil, bağcıyı dövmektir. Amaç ağalık ilişkilerini, ağalığı değil Kürtlüğü yok etmektir. Konuyla ilgili belgelerde bu amaç gayet açıktır. Devletin bu amacına, feodalizmi, ağalık düzenini yok etmek gibi bir gerekçe eklemesinin nedeni; aydın kesimin desteğini arkasına almak istemesi ve ihtimal ya, Dünya genelinde oluşacak demokratik tepkileri nötralize etmeye çalışmasıdır. Türkiye burjuvazisi bu ikisini de başarmıştır.

Devletin ve devleti tutan aydınların; ağaların, feodal sistemin Kürtler üzerindeki baskısından zulmünden söz etmeleri tam bir ikiyüzlülüktür. Çünkü devletin Kürtler'e yaptığı zulmün yanında ağaların, şeyhlerin zulmü solda sıfır kalır.

Örneğin bir Sakallı Nurettin Paşa'nın, bir Abdullah Alpdoğan Paşa'nın Kürtler'e yaptığı zulmü hiçbir Kürt ağası yapmamıştır. Resmî kayıtlara, TBMM zabıtlarına geçen bir örnek vermekle yetinelim:

---

[204] *A.g.e.*, s. 93

4 Ekim 1921 tarihinde TBMM bir gizli oturum yapar. Bu gizli oturumda bazı milletvekilleri Koçgiri İsyanı'nı büyük bir zalimlikle bastıran Nurettin Paşa'nın görevden alınmasını ve cezalandırılmasını istemektedirler. M. Kemal de Nurettin Paşa'sına sahip çıkmaktadır. Bu oturumda Erzincan Milletvekili Emin Bey'in yaptığı konuşmada şöyle bir bölüm var:

"Refahiye'de bir arkadaşım vardır, onu işhad ederek yirmi sene evvel buraya tavattun etmiş (yerleşmiş) , teehhül etmiş (evlenmiş) bir Türk, servetine tama edilerek (göz dikilerek), karısı cebren (zorla) alınmış ve sen Alevi'sin diyerekten herif emval ve emlaki (malı mülkü) yağma edildikten sonra öldürülmüştür. Efendiler; Dünya'nın hangi yerinde böyle bir hareket görülmüştür ki babasını bir evladın elinde bir ip, diğer evladın elinde bir ip olarak çektirilerek tam altı saat zarfında bu suretle feciane öldürülmüştür? Rica ederim efendi sen bu vaziyet karşısında asi olmaz mısın?"[205]

Mallar yağmalanıyor, kadınlar zorla alınıyor, bir baba iki çocuğuna iple boğduruluyor. Aslında o kadar uzağa gitmeye de gerek yok, 12 Eylül faşizminin Kürtler'e yaptıklarına bakmak yeter. Örneğin tarih en zalimleri dâhil, hiçbir Kürt ağasının, beyinin vs. köylülere bok yedirdiğini yazmıyor. Cumhuriyet döneminden bu yana Kürdistan'da esas sorun ağalar ve ağalık düzeni değil, devletin zulmü olmuştur. Yoksul Kürt köylüsü, kendi anadilini konuşmayı yasaklayan, onu zorla Türk yapmaya çalışan, ulusal kimliğini inkâr edip aşağılayan bir devlet terörüyle uğraşmaktan ağalarla uğraşmaya zaman bulamamıştır. Hatta tam tersine, devletin bu yok etme politikalarına karşı başındaki ağaları, şeyhleri, seyitleri, mollaları ve bunların başında bulunduğu doğal dinî ve toplumsal örgütlenmeyi kurtarıcı olarak görmüştür.

Sözde feodal ağalığı yıkmaya yönelik her devlet terörü, yoksul Kürt köylüsünü bunlara daha çok bağlamıştır. Devlet tarafından öldürülen, sürgün edilen ağalar, şeyhler, Kürt halkının gözünde kahraman hâline gelmişlerdir. Devletin feodalizmi tasfiyesine(!) yardım eden, işbirliği yapan ağalar ise Kürt tarihine hain olarak geçmişlerdir.

Artık bugün bölgede ağaların sözü geçmiyor. Bunların etkinliği epey zamandır kırılmış durumdadır. Ama bunu gerçekleştiren güç, devlet ya da ordu olmadı. Tersine sözde yıllardır feodal ağaları tasfiye etmeye çalışan ordu, bu tasfiyenin karşısındaki en büyük güç oldu. Kürt halkını ağaların siyasî, ekonomik, dinî etkilerinden kurtaran, yani

---

[205] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1985/ hazırlayan M. Ünver İkinci Cilt s. 269

onları eskisine göre özgürleştiren güç, 1980'li yılların ikinci yarısında itibaren gelişen Kürt hareketiydi.

Ek Bölüm : Yöntem Üzerine

Türkiye Solu'nun gerek 27 Mayıs'ı gerekse de genel tarihî süreç değerlendirmesini eleştirirken, yöntem üzerine özellikle vurgu yapmıştık. Bu nedenle yönteme ilişkin bir notun yazılmasında yarar gördük.

Engels; "Her felsefenin ve özellikle modern felsefenin büyük temel sorunu, düşünce ile varlığın ilişkisi sorunudur."[206] diye yazıyordu. Bu temel sorunda varlığa öncelik verenler materyalist kesimi, düşüncenin varlığı belirlediğini savunanlar ise idealist kesimi oluşturmaktadırlar. Felsefenin bu temel sorunu toplumbilim ve tarih bilimi söz konusu olduğunda; "siyasî ve ideolojik olgular ya da insan iradesi mi, yoksa üretim ilişkileri sistemi mi belirleyicidir?" biçimini alır.

Marx'a kadar aydınlar toplumları, insan iradesine göre biçimlenen olgular olarak görüyorlardı. Bilimsel ölçütlerin topluma uygulanabilirliği kabul edilmiyordu. Örneğin doğa alanında olduğu gibi toplumların gelişimini düzenleyen objektif yasalar yoktu. Doğadaki fizik, kimya vs. yasalarının yerine toplumsal alanda insan iradesi vardı. Onlara göre toplumlar aydınların, yasaları yapanların, siyasî iktidarda bulunanların vs. düşüncelerine göre biçimleniyordu. Böyle olunca da doğa bilimleri alanında kullanılan bilimsel tekniklerin, kriterlerin topluma uygulanabilmesi mümkün olmuyordu. Bu durumda toplumbilim adına yapılması gereken iş; insana yaraşır bir toplumun ve bu toplumun ekonomik, siyasî, toplumsal kurumlarının nasıl olması gerektiği üzerine kafa yormaktan ibaretti. Sonuç ise ütopik tasarılardan ibaret olarak kalıyordu.

Toplumbilimciler, o koşullarda (yani Marx ve Engels'in yaşadıkları dönemden önce) böyle düşünmekte pek de haksız sayılmazlardı. Çünkü o dönemde bilimin gelişim düzeyi, toplumbilimi bilim yapabilecek bir aşamaya varmamıştı. Hegel'de en gelişmiş biçimiyle bulunan diyalektik, idealizmin bir biçimi durumundaydı. Tarih biliminde de devrim yapacak buluşlar, örneğin evrim teorisi henüz keşfedilmemişti. Aynı biçimde hücre ve enerjinin dönüşümü de daha bulunmamıştı. Ama 1800'lü yılların ortalarında bütün bunlar gerçekleşti ve Marx'la Engels bu bilimsel birikimler üzerinde önce diyalektik materyalizmi geliştirdiler. Marx, diyalektik materyalizmin özgül bir alana, toplumbilime uygulanmasını müm-

[206] Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yay., Çev. Sevim Belli, 1. Basım 1976 s. 22

kün kılan tarihsel materyalizmi keşfetti. Bu keşif, yani tarihsel materyalizm sayesinde toplumbilim bilim hâline geldi.

Tarihsel materyalizmden önce "üretim ilişkileri", "toplumsal ekonomik biçimlenme" gibi temel kavramlar bilinmiyordu. Böyle olunca, toplumbilimciler gözlerini toplumun en hareketli alanına, neden ve sonuçların anında gözlenebildiği alana, yani yasal ve siyasal biçimlerin incelenmesine çeviriyorlardı. Topluma siyasal, yasal alandan bakıldığında, toplumsal ilişkiler insanlar tarafından bilinçli olarak kurulmuş gibi görünüyordu. Toplumsal biçimlenmeyi ve gelişimi derinden ve son tahlilde belirleyen ekonomik alan, yani üretim ilişkileri ikincil bir olgu, siyasetin, düşüncenin belirlediği bir alan olarak görünüyordu. Bu da doğaldır, çünkü ekonomik yasalar her somut duruma birebir uyan olgular olarak değil, tersine uzun dönemler göz önüne alındığında görülebilen, ağır basan eğilimler olarak işlerler. Pratik olarak da, siyasî, yasal olguların günlük olarak takip edilebilmesine karşılık, ekonomik veriler bunların beş on yıl gerisinden gelirler. Durum böyle olunca insanlar yüzeysel bir bakışla, toplumsal gelişimi düzenleyen ve toplumu dönüştüren ekonomik yasaları fark edemezler. Bu iş özel bir çalışmayı ve bu alanda yeterli bilgiye sahip olmayı gerektirir.

Marx; "maddî hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır" diyerek toplumbilimdeki bu sübjektivizme son verdi. Toplumbilimi bilim yapan tarihsel materyalizmin en basit ifade şekli budur. Marx üretim ilişkilerini toplumu belirleyen temel öğe olarak ayırdı. Üretim ilişkilerini siyasal, yasal, entelektüel biçimlerden soyutlayarak, toplumsal gelişimin insan iradesine göre değil, bu iradeden bağımsız objektif yasalara göre gerçekleştiğini ve bu yasaların bilinebileceğini gösterdi. Doğa bilimlerinde kullanılan tüm bilimsel araştırma tekniklerinin toplumsal alana da uygulanabileceğini bizzat kendisi kapitalist toplum üzerinde kanıtladı.

Marx'ın *Kapital*'i sadece kapitalist toplumu düzenleyen yasaları öğrenmek için okunmamalıdır. Bu eser aynı zamanda bilimsel araştırma tekniklerinin belli bir ekonomik toplumsal biçimlenmenin incelenmesine nasıl uygulandığını gösteren bir başyapıttır. Bugün içinde yaşadığımız Dünya sistemini ve bunun içinde kendi ülkemizi anlayabilmemiz için bu yapıt hâlâ vazgeçilmez birincil kaynaktır.

Elbette bu kitapta verilen bilgiler en az yüz elli yıl öncesine aittir, bu nedenle eskidir. Ama o bilgiler kullanılarak ortaya konulan, kanıtlanan ekonomik yasalar bugün de aynen geçerlidir. Bu yasalar bilinmeden ve kullanılmadan günümüz sistemi açıklanamaz. Nasıl ki asırlar önce keşfedilen fizik ve kimya yasaları, matematik ve geometriye ait bağıntılar bugün için de geçerli ve vazgeçilmez iseler, aynı durum kapitalizmin ekonomik yasaları için de geçerlidir. Kapitalist toplum yani ücretli eme-

ğin sömürüsüne dayalı meta üretimi toplumu, üretim araçlarının sermayeye, iş gücünün (ya da emek gücünün) metaya dönüştüğü bu toplum devam ettiği sürece bu yasalar da hükümlerini sürdüreceklerdir.

Örneğin bu toplum var olduğu sürece ücretler ortalama olarak emek gücünün üretim maliyetine göre belirlenecektir, kârlar ücretlerle ters orantılı olmaya devam edecektir, yani birini artırmak için diğerini azaltmak gerekecektir. Sermayenin sabit kısmı değişken kısmına (ücretler) oranla daha hızlı büyüyecek, bu da işsizler ordusunu bu sistem var olduğu sürece kaçınılmaz bir olgu hâline getirmeye devam edecektir. Bir yandan emek toplumsallaşmaya devam ederken diğer yandan mülkiyet daha çok bireyselleşecek, yani daha az elde toplanacak ve bu esas çelişki bu toplum var olduğu sürece çözülemeyecektir. Üretim araçlarının mülkiyeti belli ellerde toplandığı, sermaye yoğunlaşmaya ve merkezîleşmeye devam ettiği sürece üretim planlanamayacak, anarşik işleyiş devam edecek, aşırı üretim ortaya çıkacak ve ekonomik krizlerin ardı arkası kesilmeyecektir.

Bu nottan sonra tekrar konumuza dönelim. Biraz önce de belirttiğimiz gibi Marksist yöntem, diyalektik materyalizm soyut olarak yani lâfzî olarak Türkiye solu tarafından bilinmeyen bir şey değildir. Ama lâfzî olarak bilmek ayrı, bu yöntemi Türkiye'nin somut koşullarına doğru olarak uygulayabilmek ayrıdır. Birincisi, sadece okumayla elde edilebilir. Ama ikincisi, yani tarihsel materyalizmin Türkiye'nin somut koşullarına uygulanması, deneyim birikimini ve ustalığı zorunlu kılar. Bu işi yapacak olanlar genel teoriye hâkim olmalıdırlar, yani onu ezberlemiş değil, sindirmiş olmalıdırlar. İkincisi, Türkiye'nin mevcut somut koşulları ve tarihî geçmişi hakkında gerekli bilgilere ve verilere sahip olmalıdırlar. Üçüncüsü Dünya devrimci deneyimlerini, hiç değilse, bunlarla Türkiye'nin somut koşullarını ve tarihini karşılaştırabilecek kadar incelemiş bulunmalıdırlar. Bilimsel yöntemin Türkiye'ye uygulanabilmesi hiç değilse bu asgarî koşulların sağlanabilmesine bağlıdır. Bu saydığımız konularda Türkiye sosyalist hareketinin başarılı olduğunu söyleyemeyiz.

Toplumbilimi bilim yapan temel öğe, yani yöntem üzerine ve bunun Türkiye'ye uygulanışı üzerine ciddî bir tartışma olmamıştır. Fakat Marxizm'in kurucularında durum böyle değildi. Marx ve Engels'in yapıtları içinde doğrudan yönteme, felsefeye ilişkin eserler önemli bir yer tutar. Hatta ekonomik eserler bile örneğin *Kapital* aynı zamanda bir felsefî eserdir. Rus Marksistleri de işe yöntem tartışmasıyla başlamışlardır. Plehanov'un önemli eserleri tarihsel materyalizmin Narodnikler'e karşı savunulması üzerinedir. Lenin yine aynı konuda *Halkın Dostları Kimlerdir*, *Materyalizm ve Ampriokritisizm*, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* gibi başyapıtlar üretmiştir. Gene aynı biçimde, bir zamanlar devrimcilerin elinden düşmeyen Mao'nun *Teori ve Pratik* isimli kitabı hatırlan-

malıdır. Türkiye'de bu eserler okunmuş, eğitim çalışmalarında kullanılmış ama somut koşullar üzerinde tartışması yapılmamıştır.

Şimdi aşağıda, Türkiye'deki sistemin tarihi gelişiminin incelenmesi konusunda düşülen bazı yöntem hatalarına kısaca değineceğiz.

Sürece iradî ya da idealist yaklaşım

Bizde hem burjuva aydınlar arasında hem de sol kesimde yaygın bir "yukarıdan aşağı" bakış vardır. Türkiye'de kapitalizm yukarıdan aşağı gelişmiştir. Burjuva reformlar yukarıdan aşağı yapılmıştır. İşçi hakları bazı demokratik haklar yukarıdan aşağı verilmiştir. Özetle, bu bakışa göre Türkiye tarihinde her şey baş aşağı durmaktadır.

Yukarıdan aşağı gelişim, daha doğrusu yukarıdan aşağı devrim biçimi ustalarda da vardır. Özellikle Avrupa'da 1848 devrim sürecinden sonra, burjuvazi işçi sınıfından ve halktan korktuğu için, eski egemen sınıfları devrimci biçimde alaşağı etme yerine onlarla uzlaşma ve onları dönüştürme yolunu seçmiştir. Bizim ülkemizde burjuvazinin ve kapitalizmin gelişim süreci de genel olarak bu biçime uygundur. Bu anlamda yukarıdan aşağı bakış yanlış değildir. Ama Marksist literatürdeki bu yukarıdan aşağı devrim süreci, bizde kapitalist gelişim sürecinin siyasî irade tarafından belirlenmesi biçimine sokulmuştur.

Bu anlayışa göre Türkiye'nin tarihi, asker-sivil bürokratların kafalarındaki düşünceleri bir bir hayata geçirmelerinin tarihidir. Önce Tanzimat'ın devamcısı olarak İttihat ve Terakki yönetimi, sonra da M. Kemal kafalarındaki planlara göre, topluma, ekonomiye biçim vermişlerdir. Hatta bu anlayış, burjuva sınıfını bile bunların yarattığını iddia etmeye kadar vardırılır.

Bu yaklaşım toplumbilimdeki idealist yöntemden başka birşey değildir. Doğal olarak Marksizm'deki yukarıdan aşağı devrim anlayışı ile bir ilgisi yoktur. Çünkü Marksizm'deki yukarıdan aşağı devrim anlayışı iradeye, siyasî iktidara öncelik veren, örneğin Almanya tarihini Bismarck'a yaptıran bir anlayış değildir. Tarihin materyalist işleyişi aynen bu ülkeler için, yukarıdan aşağı devrim süreci için de geçerlidir.

Bizdeki idealist yaklaşımda lafız olarak sınıflar, sınıf mücadelesi vs. vardır. Örneğin M Kemal'e ve çevresine, asker-sivil bürokratlara genelde "küçük burjuva" denilir. Ama burada sorun iktidarda olanların hangi sınıfın temsilcileri olduğu değildir. Sorun, bunlar hangi sınıfın, kesimin temsilcileri olurlarsa olsunlar, tarihî süreci bunların iradesi, programları, düşünceleri, eylemleri dışında, hatta bu iradeyi ve düşünceleri, eylemleri belirleyen bir objektif süreç olarak ortaya koyabilmektir.

İttihatçılar ve M. Kemal neden öyle düşündüler de başka türlü düşünmediler? Örneğin daha önce neden onlar gibi düşünenler çıkmadı? Az buçuk burjuva demokratik sisteme neden 1800'lerde, 1930'larda vs.

değil de 1940'ların sonlarında geçildi? İşçilere 1963'e kadar neden grev hakkı verilmedi? Ekonomik yapıdaki gelişmeler ve bunun ürünü olan sınıfsal güç dengeleri hesaba katılmadan bu tür sorulara ciddî cevaplar verilemez.

Türkiye tarihinde de örneğin Fransa, Almanya, Rusya'da olduğu gibi siyasî yapının sınıflardan bağımsız göründüğü, Bonapartizm diye adlandırılan belli dönemler olabilir. Burada konumuz bu olmadığı için ayrıntıya girmiyoruz. Ama yaklaşım açısından şu kadarını belirtelim: Bu konuda da önce, sınıflar mücadelesinin belirleyiciliğine vurgu yapılmalı ve bu durumun bu mücadelenin bir ürünü, onun özgül bir durumu olduğu kanıtlanmalıdır. Geçici biçimler ondan sonra incelenmelidir. Bunun tersi yaklaşım, yani bürokrasinin, ordunun eğilimlerini belirleyen ekonomik temeli ve sınıf mücadelesini bir yana bırakmak, hele de bütün süreci asker-sivil kadroların soyut iradeleriyle açıklamaya çalışmak idealizme düşmektir.

İradeye öncelik veren anlayış, devrimci harekete en yaygın biçimiyle, iç dinamiği olmayan, emperyalizm tarafından belirlenen çarpık kapitalist gelişme olarak yansımıştır. Bu anlayışa göre, belirleyici olan irade emperyalizmin istemleri ve politikalarıdır. Emperyalizm iç dinamiği yok etmiş sonra da ihtiyaçlarına göre Türkiye'ye biçim vermiştir. İç dinamiğin reddedilmesi ve gelişimde belirleyiciliğin dış etkenlere verilmesi aslında diyalektiğin reddidir. Burada diyalektiğin genel olarak ne olduğunu, neden iç çelişkilerin belirleyici hâle geldiğini anlatacak değiliz. Okuyucu en sıradan bir el kitabında bile bunları bulabilir. Ama diyalektik yöntemin toplumlara uygulanışını birkaç cümle ile hatırlatmaya çalışalım.

Lenin *Halkın Dostları Kimlerdir* kitabının 45. sayfasında şunları yazıyor:

"(...) diyalektik yöntemin, ister Engels tarafından [Dühring'e karşı polemikte: *Ütopik sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*] ister Marx tarafından [*Kapital*'in *Almanca İkinci Baskı'ya Sonsöz*'de ve *Felsefenin Sefaleti*'ndeki çeşitli yorumlar] verilen tanım ve anlatımını okuyan herkes bu yöntemin, toplumsal evrime, ekonomik biçimlenmelerin gelişmesinin doğal tarihsel süreci gözü ile bakmaktan ibaret olduğunu görecektir." (Köşeli parantezler Lenin'e ait)

Diyalektiğin toplumlara uygulanışı, o toplumun tarihine doğal, tarihî bir süreç olarak bakmaktan ibarettir. Ustalar böyle diyor. Bu nasıl olur? Dış ve içteki siyasîlerin, kişilerin iradelerini değil, toplumun maddî yapısını yani iç yapılanmasını başa alarak olur. Nedir bu içyapı? Temelde üretim ilişkileri sistemi ve bunun üzerinde yükselen sınıf mücadelesidir.

Kominist Manifesto şu cümleyle başlar: "Günümüze kadar bütün toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir."

Lenin, *Proleterya Devrimi ve Dönek Kautsky* kitabında da şöyle yazar:

"Diyalektik, toplumsal bir olayın, gelişmesi boyunca bütün yönleriyle irdelenmesini ve görünüşün, dış yönün, en önemli itici güçlere, üretici güçlerin gelişmesine ve sınıfların savaşımına indirgenmesini gerektirir."[207]

Toplumların gelişimini belirleyen iç dinamik esas olarak bu *sınıflar mücadelesi*dir. Türkiye de bu toplumlara dâhildir. Dolayısıyla Türkiye'de toplumsal gelişim iç dinamikle olmamıştır demek, "Türkiye'de sınıflar mücadelesi yaşanmamıştır" gibi saçma bir sonuca varır. Bu yaklaşım en azından; "Türkiye'deki toplumsal gelişimde sınıf mücadelesi önemsizdir, ikincildir" gibi bir yaklaşıma neden olur.

Nitekim böyle de olmuştur. Türkiye sosyalist hareketinin kendi tarihine, ülkemizin somut koşullarına ve bizim toplumumuzun diğerlerinden ayırt edici yanlarına karşı ilgisizliğinin temelinde, gelişimin esas etkenlerini dışarıda, emperyalist politikalarda arayan yaklaşım yatmaktadır. Türkiye'yi örneğin Çin'le, Latin Amerika ülkeleriyle, Rusya ile vs. neredeyse aynılaştırarak, buralardan devrim stratejileri ithal etme anlayışı da bu yaklaşımın ürünüdür.

Bizim özgül yanlarımızı fark edip buradan Osmanlı'nın ve Türkiye'nin kendine özgü bir ülke olduğu, Marx'ın yaklaşımıyla (yani toplumbilimle) açıklanamayacağı kanaatine varanlar da yine yöntemi anlayamamanın kurbanıdırlar. Bunlar da özel, yerel farklılıkları evrensel gelişim içine yerleştirme becerisini gösterememektedirler.

Osmanlı'da ve daha sonra da Türkiye'de kapitalizmin gelişimini dış etkenlerle ve iktidarda bulunanların iradesiyle açıklamaya çalışan, içteki etkenleri, sınıflar mücadelesini yok sayan ya da ikincil plana atan bu yaklaşım, örneğin şu olguları açıklayamaz:

Dünyaya egemen Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak sistemi ve devlet kurumları neden çürüdü?

Osmanlı'daki bağımlı kapitalizm neden örneğin Hindistan, Çin, Latin Amerika ya da Arap ülkelerindeki gibi değildi?

Osmanlı üst yönetiminde yenilikçilerle eskiyi savunanlar arasında yüzyıllar boyu süren kanlı hesaplaşmaların nedeni neydi?

1800'lerden itibaren Osmanlı'da ulusal hareketlerin ortaya çıkmasının ve yüzyıllar boyu süren ulusal boğazlaşmaların nedeni neydi? Bu ulusal boğazlaşmalar Osmanlı'nın genel gelişimi üzerinde ve ezilen kesimler, özellikle de Türk ve Kürt köylüsü üzerinde ne gibi sonuçlar yarattılar?

---

[207] V. İ. Lenin, *Proleterya Devrimi ve Dönek Kautsky*, Sol Yay., s. 171

Bizde neden Rum ve Ermeni düşmanlığı emperyalizm düşmanlığından daha köklü?[208] Emperyalizme düşmanlık yerine "Batı", yani emperyalizm hayranlığı neden bu kadar yaygın?

Neden Osmanlı'da ve daha sonra da Türkiye'de emperyalizme karşı bağımsız bir halk hareketi gelişmedi?[209]

Neden bizde egemen sınıflara karşı bağımsız bir köylü hareketi gelişmedi? Rusya'daki Narodnizm türünden halkçı ideolojiler, Çin'deki Sun Yat Sen benzeri anti-emperyalist ve büyük toprak sahiplerine karşı eylemlere neden bizde rastlayamıyoruz?

Bütün bunlara; Avrupa kapitalizmi ve onun politikaları, emperyalizmin içteki işbirlikçileri yüzünden diye cevap vermek ciddiyetle bağdaşmaz. Yukarıdaki ve benzeri sorulara doğru cevaplar verebilmek için

---

[208] Türkiye yerli burjuvazisinin gelişip büyümesinde ve iç pazara sahip olma sürecinde azınlıkların zorla mülksüzleştirilmesi son derece önemli ama üzerinde yeterince durulmamış bir konudur. Bu karmaşık ve uzun bir süreçtir. Ama Birinci Dünya Savaşı dönemi ve bu dönemde yaşanan "Ermeni tehciri", Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasındaki Rum göçleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında özellikle Varlık Vergisi ile öne çıkan azınlıklar üzerindeki baskılar bu sürecin belli başlı köşe taşlarıdır. Türkiye burjuvazisi azınlık burjuvaların sağladığı birikimlere zorla el koyarak, bu birikimler üzerinde yükselmiştir. Bu birikimler sadece atelyeler, topraklar, bağ bahçeler ve fabrikalar değildir. Emperyalizmle ilişkiler de gene bunların elinden zorla alınmıştır. En bilinen zenginlerin Koç ve Sabancı'ların kendi yazdıkları kitaplara bakıldığında bile bu gerçek açık olarak görülebilir. Egemen sınıfların Rum ve Ermeni düşmanlığının temelinde geçmişte yapılanların, gasp edilenlerin hesabını verme korkusu önemli bir yer tutar. Türkiye'de burjuvazi yoktu, İttihatçılar ve Kemalistler devlet aracılığıyla onu yarattılar görüşü, bu gerçeğin üzerini örten bir demagojidir. Türkiye burjuvazisi yoktan var edilmemiştir. Tersine zaten var olan birikimler üzerinde yükselmiştir. Burada devletin ya da iktidardakilerin yaptığı; zorla gasp edilen değerleri çıkarılan yasalarla meşrulaştırmaktan, bu gasp ve mülksüzleştirme işinde devlet gücünü yerli egemen kesimlerin lehine devreye sokmaktan ibarettir.

[209] Bizim tarihimizde kitlesel anti-emperyalist eylem olarak 3 yıllık Kurtuluş Savaşı vardır. Bu savaş da egemen sınıflardan bağımsız bir halk eylemi değildir. Kurtuluş Savaşı eski Osmanlı egemen sınıflarının, en başta da büyük toprak sahiplerinin ve İkinci Meşrutiyet dönemi ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında palazlanmış olan burjuvazinin öncülüğünde bir hareketti. Bu nedenle de güdük bir anti-emperyalizmdi bu. TKP egemen sınıflardan bağımsız bir örgütlenmeye sahipti ama Kemalistler'den ayrı kitlesel bir hareket oluşturamamıştı. Bizde egemen sınıflardan bağımsız anti-emperyalist eylemler 1960'lı yıllardan sonra gelişebilmiştir.

Osmanlı ve Türkiye gerçekliğini başa almak onu özel olarak irdelemek gerekir. Avrupa kapitalizmiyle (daha sonra emperyalizmle) girilen ilişkileri, emperyalist sömürünün bizdeki biçimlenmesini belirleyen de yine bu iç yapılanmadır. Türkiye'nin tarihî gelişim sürecine böyle yaklaşırsak onu doğru kavrayabiliriz.

Mantıkî Tarzın ve Soyutlama Yönteminin Kullanılmasında Düşülen Hatalar

Türkiye'deki sistemin gelişiminin açıklanmasında düşülen bir diğer hata, tarihe yaklaşımda mantıkî tarzın kullanılmaması veya yanlış kullanılmasıdır. Diyalektik materyalizm toplumları irdelerken tarihî tarzı değil, mantıkî tarzı kullanır. Yani söz konusu toplumu en gelişkin biçiminden hareketle inceler. Geçmiş tarihî süreci, bu en gelişkin biçimi almaya doğru gelişen mantıkî bir süreç, soyutlanmış bir süreç olarak ele alır. Bunun tersi tarihî tarzdır. Yani tarihî sürecin en baştan başlayarak adım adım her somut gelişim üzerinde durarak incelenmeye çalışılmasıdır. Tarih zikzaklarla, ileri gidişlerin yanı sıra geriye dönüşlerle dolu olduğu için, bu yaklaşımla hem ıvır zıvır bir yığın olguyla zaman kaybedilmesi hem de genel gelişim yönünün gözden kaçırılması söz konusudur.

Mantıkî yaklaşım, yani olguların gelişimini onların en gelişkin biçimlerinden hareketle ortaya koyma, sadece toplumbilime özgü bir şey de değildir. Bu yaklaşım bütün bilim dalları tarafından kullanılır. Doğal ya da tarihî herhangi bir olgunun en gelişkin biçimi kavramıldığında onun ilkel biçimlerinin anlaşılabilmesi mümkün olur.

Bu konuda doğa bilimleri ile toplumbilim arasındaki fark şudur: Doğa bilimlerinde olguların en gelişkin ya da en saf hâllerini maddî olarak ortaya koyabilmek mümkündür ama toplumbilim için aynı şey söylenemez. Örneğin bir fizikçi ya da kimyager inceleyeceği olguyu tüm dış etkenlerden soyutlayarak deneyini onun üzerinde yapabilir. Toplumbilimde ise bu deney ortamı sadece soyutlama gücüyle oluşturulabilir.

Örneğin Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'da ortaya koydukları kapitalizm irdelemesi böyle bir soyutlamanın ürünüdür. Orada iktisadî gelişim olarak İngiltere'den, siyasî gelişim olarak da Fransa'dan hareketle yapılmış olan soyutlamalarla, tarihî bir gelişim süreci ortaya konulmuştur.[210] Yani *Manifesto*'da, daha sonra da *Kapital*'de en gelişkin, en saf hâliyle anlatılan kapitalizm, somut tarihî gelişim olarak hiçbir ül-

[210] Engels *Manifesto*'nun 1888 İngilizce basımına yazdığı notta bu durumu şöyle belirtiyor: "Genel olarak burada, burjuvazinin iktisadî gelişmesinin tipik örneği olarak İngiltere'yi politik gelişmesinin tipik örneği olarak da Fransa'yı gösterdik."

keye uymaz. Ama mantıkî olarak tüm kapitalist ülkelere, bunların gelişme düzeyi ne olursa olsun uyar ve herhangi bir ülkedeki kapitalist gelişimi açıklayabilmede anahtardır.[211]

Bu yaklaşımın Türkiye tarihine uygulanması nasıl olmalıdır?

İçinde yaşadığımız anda Türkiye'de toplumsal-ekonomik sistem kapitalimdir. Bu emperyalizme bağımlı bir kapitalizmdir. Fakat bu durum Türkiye'deki sistemin temel ekonomik niteliğini değiştirmez. Yani kapitalizmi düzenleyen ekonomik yasalar aynen bizim ülkemiz için de geçerlidir. Sermayenin, burjuvazinin egemen olduğu bir toplumdur bu. Buradan da şu sonuç çıkar; bugünkü toplumsal ekonomik biçimlenme kapitalizm olduğuna göre, tarihî sürece, ülkemizde burjuvazinin siyasî ve ekonomik egemenliğini kurması süreci olarak bakmak gerekir.

Egemen sınıfı burjuvazi olarak belirlerken aynı zamanda bir soyutlama da yapmış oluyoruz. Burada tek tek burjuvalardan, örneğin Koç'lardan, Sabancı'lardan, tarım kapitalistlerinden, irili ufaklı tüccarlardan ve diğer unsurlardan değil, somut biçimlerinden bağımsız olarak burjuva sınıfının genel egemenliğinden söz ediyoruz. Çünkü bu soyutlamayı yapmadan sermayenin, burjuvazinin, somut, özgül biçimlenmelerini kavrayamayız.

Bizdeki tarihî süreci, burjuvazinin, sermayenin egemenliğini kurması süreci olarak koyabilmek için, burjuvazinin geçmişteki nüvelerini bulmak, bunları diğerlerinden ayırt edip incelemek gerekir. Burjuvazinin o günün somut koşullarındaki genel durumu ve bu durumun doğurduğu siyasî, ekonomik, ideolojik eğilimler ortaya konulmalıdır. O günün koşulları demekle neyi kastediyoruz? Örneğin Osmanlı'nın son dönemleri söz konusu olduğunda en azından şunlar işin içine girer: Avrupa'nın durumu, Osmanlı'yla ilişkileri. Bu Avrupa burjuvazinin o koşullardaki ideolojik, siyasî eğilimleri. Ulusal hareketler. Türkiye işçi sınıfı ve bunun siyasî hareketi. Köylü kitleler. Mevcut siyasî yapı ve mevcut egemen sınıfların durumu vs. Burada önemli olan bütün bu faktörlerin, genel olarak burjuva sınıfın gelişimine etkileri açısından ele alınmasıdır. Yani temel yere burjuvazi konulmalıdır.

Bütün bu faktörlerin o günün burjuva sınıfı üzerinde yarattığı siyasî, ekonomik, ideolojik etkiler açığa çıkarılmalıdır. Böylece o koşullarda burjuvazinin siyasî, ekonomik, ideolojik eğilimleri, yapmak istedikleri, programı soyutlama yoluyla açığa çıkarılmalıdır. O günün burjuva sözcülerinin, siyasî temsilcilerinin bunların tam olarak bilincinde olup olmaması, söyledikleri vs. pek önemli değildir. Esas önemli olan, onların

---

[211] Marx *Kapital*'in önsözünde bu konuda Alman okuru uyarma ihtiyacı duyar. Almanya'da işlerin *Kapital*'de anlatıldığı gibi olmadığını, bu kadar kötü olmadığını düşünebilecek okurlara, hikâyenin kendilerini anlattığını hatırlatır.

o gün ne söyledikleri, ne yapmak istedikleri değil, o günün koşullarının burjuva sınıfına neyi dayattığıdır.

Nitekim günümüzdeki duruma baktığımızda sürecin o günkü siyasîlerin, aydınların niyetlerine göre değil, somut koşulların bunlara ve burjuva sınıfa dayatmalarıyla belirlendiğini görüyoruz. Bu yaklaşım, yani günün koşullarının genel olarak burjuvazinin gelişimi ve onda yarattığı eğilimler bakımından incelenmesi bizi bir yığın kafa karışıklığından kurtarır. Örneğin tarihi M. Kemal'e yaptıran resmî tarih yazımının yanı sıra, anılarını yazanlar da sübjektivizmleri ve olayları açıklamada kişilerden öte geçememeleri nedeniyle tarihimizi neredeyse içinden çıkılmaz bir muammaya dönüştürmüşlerdir. Sürece kişileri temel almadan, onları ve onların niyetlerini bir kenara koyarak, somut koşulların burjuvazi üzerinde yarattığı eğilimler bağlamında baktığımızda bu kafa karışıklığından kurtulduğumuz gibi, bu kişileri de kendi niyetleri ne olursa olsun tarihî ve sınıfsal yerlerine koyabiliriz.

Bu konuda yapılan yanlışlara gelince.

Biraz yukarıda değindiğimiz, tarihî, siyasî üstyapıya ve kişilere yaptıran anlayışta, tarihimizin belirleyici öğesi olarak burjuvazi soyutlaması yoktur. Hatta burjuvazinin varlığı bile kabul edilmemektedir. Asker-sivil aydınlar ve bürokrasi, tarihî süreci belirleyen güç olarak soyutlanmakta, hatta burjuvazi bile bu güce yarattırılmaktadır. Örneğin Türkiye tarihi konusunda otorite isimlerden biri olan Şerif Mardin şunları yazıyor:

İttihat ve Terakkiciler "kendileri burjuva olmadıkları hâlde (Türk burjuva sınıfı yoktu) bir burjuvazi ve burjuva toplumu yaratmak çabasına girmişlerdir."[212]

Şerif Mardin *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri* kitabında da şu tespiti yapıyor:

"Böylece imparatorlukta zaman zaman çıkan anlaşmazlıkların temelini 'sınıf mücadelesi' değil devlet memurları arasında bir mücadelenin teşkil etmesi gerekeceği sonucuna varırız."[213]

İktisatçılar içinde bilinen bir isim olan Yahya S. Tezel de sürece şöyle yaklaşıyor:

"Türkiye'nin tarihini 'ideal tip'in bir gerçekleşme alanı sanan, Türkiye'deki siyasal gücün arkasında bir varlıklı sınıf arayan, devlet ve bürokrasi olgusuna göreli bir sosyolojik özerklik tanımayan yaklaşımlar,

---

[212] Şerif Mardin, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye*, Cem Yay., 4.Baskı 1995 Cilt. 4 s.13

[213] Şerif Mardin, *Jön Türkler'in Siyasî Fikirleri*, İletişim Yay., 1983, s. 223

tarihimizde hayalî bir burjuva devrimi arama kısırlığından kurtulamamışlardır."[214]

Bu yaklaşım en başta tarihsel materyalizme terstir (burada bulunan 215 nolu dipnotu iptal ettim. Çünkü iki kere tekrar vardı.) ve yukarıda değindiğimiz üzere, toplumbilim öncesi döneme ait olan bir anlayıştır. Günümüz Türkiye'si asker-sivil bürokrasinin, emperyalizmin ve işbirlikçi büyük burjuvazinin hizmetinde olduğu kapitalist, yani burjuva egemen bir toplumdur. Dolayısıyla geçmiş tarihî süreç de bu duruma doğru adım adım yükselen basamaklar olarak ele alınmalıdır. Türkiye tarihini doğru yazabilmek için başlangıç olarak burjuva soyutlamasından hareket etmek yerine, onu yok sayıp asker-sivil bürokrasi soyutlamasından hareket etmek, hem günümüz gerçeklerine hem de tarihî sürece ters bir yaklaşımdır. Bu süreci tersine çeviren bir yaklaşımdır.

Şöyle ki; asker-sivil zümreye, bürokratlara bakarak, bunlardan hareketle burjuvaziyi ve diğer sınıfları, bunların durumlarını, eğilimlerini anlayamayız. Tersine burjuvaziden ya da burjuvazinin o somut koşullardaki durumundan, diğer sınıflar karşısındaki konumundan ve bütün bunların burjuva sınıfında yarattığı eğilimlerden hareketle asker-sivil bürokrat zümreyi kavrayabiliriz. Eğer böyle yaparsak tarih İttihatçılar'ın ve sonra da M. Kemal'in kafalarına göre biçimlendirdikleri bir süreç olmaktan çıkar. Kapitalizmin gelişim sürecinde bizde zaman zaman neden kişilerin ve askerlerin öne çıktığını, bu kişi ve askerlerin neden niyet ettikleri dışında işler başardıklarını anlayabiliriz.[216]

Soyutlama konusunda solda yaygın olan bir diğer hata, halkla devlet (ya da egemen sınıflar, oligarşi vs.) arasındaki çelişkiden aşağı inilmemesidir. Gerçekliğin, gelişimin bu soyutlama aracılığıyla açıklanmaya çalışılmasıdır. Elbette bu çelişki, yani halkla emperyalizm, halkla faşizm, halkla egemen sınıflar arasındaki çelişkiler önemlidir. Ülkemizde bunlar şu anda ön planda olan çelişkilerdir. Ama toplumsal gerçekliğimizi ve siyasî olguları, değişimleri açıklamada burada takılıp kalmak, olguları burjuvazi-proletarya çelişkisine indirgememek küçük burjuva yüzeyselliğidir.

Marx'ın 1848 Devrimi sonrasında Fransa'nın küçük burjuvaları için yazdıkları Türkiye'nin küçük burjuvalarını anlamak için de pek yabana atılır gibi değil. Şunları yazıyor Marx:

---

[214] Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi 1923-1950*, Yurt Yay., 1982

[216] İttihatçılar'ın amacı, parçalanan Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutmak ve onu eski güçlü günlerine geri döndürmekti. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında en önemli amaçlardan biri halife padişahı kurtarmaktı.

"Ama demokrat, küçük burjuvaziyi, dolayısıyla bağrında karşıt iki sınıfın çıkarlarının karşılıklı birbirini körelttikleri bir ara sınıfı temsil ettiği için, sınıflararası uzlaşmaz çelişkilerin üstünde olduğunu sanır. Demokratlar, karşılarında ayrıcalıklı bir sınıf bulunduğunu teslim ediyorlar ama onlar kendileri, ulusun bütün geri kalanlarıyla birlikte halkı oluşturuyorlar. Onların temsil ettikleri şey ise halkın hakkıdır, onları ilgilendiren şey halkın çıkarlarıdır. O hâlde, bir savaşıma girişmeden önce farklı sınıfların çıkarlarını ve durumlarını incelemeleri gerekmiyor. Kendi öz araçlarını, fazla bir titizlik ve özenle tartmalarının gereği yok. (...) Her durumda da demokrat, en yüz karası bir bozgundan, savaşıma girdiği zaman ne kadar masum idiyse o kadar tertemiz olarak ve yeni bir inançla, kendisi ve partisi eski görüş açısını bırakacağı için değil de, tersine, koşullar ardından yetişeceği kadar olgunlaşacağı için mutlaka kazanacağı inancı ile çıkar."[217]

Türkiye Tarihine İdealist Yaklaşımın Kökenleri

Türkiye'de, örneğin Avrupa'daki gibi sınıfların bulunmadığı, dolayısıyla iktidarda bulunanların hiçbir sınıfı temsil etmedikleri görüşü, Türkiye burjuvazisinin tarihi kadar eski bir görüştür. Bu görüş 1908 yılındaki II. Meşrutiyet'le birlikte net olarak, formülasyon biçiminde ortaya çıkmıştır. Daha doğrusu II. Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte birden örgütlenen ve grevlere başlayan işçi sınıfına karşı ve sosyalizmin söz düzeyinde de olsa Osmanlı Meclisi'ne kadar girmesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İttihat ve Terakki çevresindeki İslâmcı kesim de bu görüşün savunucusuydu. İslâmcı ideologlardan ve İttihatçılar'ın sadrazamlarından biri olan Sait Halim Paşa'nın 1913 yılında kaleme aldığı bir yazıda:

"Kanun-i Esasi'nin Türkiye'nin toplumsal koşullarına uymadığı anlatılıyordu. Yazara göre, Türkiye, anayasanın alındığı ülkelerden farklıydı. Oralarda teşebbüs sahibi bir burjuva sınıfı bulunduğu hâlde bizde böyle bir sınıf yoktu. Memur sınıfına burjuvazinin görevini yüklemek hatalıydı."[218]

Görüldüğü gibi bizde modern sınıfların bulunmadığı, burjuvazinin görevini memurların ya da asker-sivil bürokrasinin üstlendiği tezi Sait Halim tarafından açıkça ifade edilmektedir. Sait Halim, ayrıca Anayasa'ya bizim koşullarımız Avrupa'dan farklı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Bu gerekçe, yani 'bizim koşullarımız farklı, bizde Avrupa'da olduğu gibi sınıflar yok' gerekçesi süreç içinde, tüm yeni fikirlere karşı bir ideolojik tez hâline gelecektir. Bu yazı yazıldığı dönemde Osmanlı'da sos-

---

[217] Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Sol Yay., 2. Baskı. Çev.: Sevim Belli s. 56

[218] (Akt.: Zeki Sarıhan, *Mehmet Akif*, Kaynak Yay. 1996 s. 81)

yalizm ciddî bir güç olmadığı için, Sait Halim bu tezleri Anayasa'yı ve Batılı kurumları Osmanlı'ya aktarmaya çalışan burjuvaziye karşı kullanıyordu. Fakat 1917 Sovyet Devrimi ve bu devrimin Türkiye'yi de etkisi altına alması ile birlikte bu tezler sosyalizme, işçi sınıfına karşı kullanılan temel ideolojik mücadele aracı hâline geleceklerdir. Yani, "bizde sınıflar yok, bu nedenle ne Avrupa'daki ekonomik demokratik haklara, ne de Rusya'da olduğu gibi toplumsal bir devrime bizde ihtiyaç yok" görüşü, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet döneminde olgun biçimini alacaktır.

Gericiliği ortada olan bir tezdir bu. İslâmcı *Sebilürreşat* Gazetesi'nin başyazarı, Kurtuluş Savaşı'nın belki de bir numaralı ajitatörü Mehmet Akif (Ersoy) 6 Kasım 1920'de Kastamonu Nasrullah Camii'de yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

"...bizde bolşeviklik zuhurunu yahut hariçten sirayetini hazırlayacak sebepler yok. Ne sermaye sahiplerimiz, ne bankalarımız, ne amele meselemiz, ne arazi meselemiz mevcut değil. Saniyen (ikincisi) bütün harekâtımızı, muamelatımızı (davranışlarımızı) tanzim eden (düzenleyen) şeriatımız sosyalistlerin, bolşeviklerin bundan asırlarca sonra belki bulabilecekleri düsturların (kuralların), esasların en insanî, en ulvi (yüce), en fıtrî (doğal), en şefik (şefkatli), en rahim (merhametli) şeklini ihtiva etmektedir. (...) O hâlde bizim bolşeviklerden korkmamıza mahal olmadığı gibi, bolşevik olmaya da ihtiyacımız yoktur. Biz elimizdeki şeriatın ahkâmına (hükümlerine), esasat-ı fazılasına (erdemli esaslarına) tamamıyla sarıldığımız gün yakamızı kurtarmış oluruz."[219]

Mehmet Akif bolşevizmin bize uymayacağını çünkü bizde sınıfların ve işçi, köylü sorununun bulunmadığını, insanî, adaletli bir düzen olarak da sosyalizme ihtiyaç olmadığını, çünkü bu özelliklerin zaten şeriatta var olduğunu söylüyor.

Mehmet Akif'in bu konuşması, henüz Sovyet desteğinin tam olarak alınamadığı ama alınmaya çalışıldığı, Anadolu'daki direnişin bolşeviklikle, komünistlikle suçlandığı bir dönemde, 6 Kasım 1920'de yapılmıştır. Sovyetler'le antlaşma bu konuşmadan dört ay sonra Mart 1921'de imzalanacaktır. Bu nedenle Akif'in konuşması bolşeviklerle yapılan bu ittifakı meşru göstermeye de yönelik olduğu için, sosyalizmi doğrudan karşıya alan bir konuşma değildir.

Mustafa Kemal de bu görüşlerin savunucusudur. Hayatının sonuna kadar da bu görüşlerin savunucusu olmuştur. Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi* adlı çalışmasının ikinci cildinde, konuya ilişkin olarak Sovyet elçisi Aralov ile M. Kemal arasında geçen konuşmaları aktarır. Ağustos 1922'de yapılacak olan Büyük Taarruz hazırlıkları sırasında, reform gereğinden söz eden Aralov'a M. Kemal ısrarla karşı çıkar. Biz-

[219] Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, s. 128

de Rusya'dan farklı olarak işçi sınıfının bulunmadığını, çok zayıf olduğunu, köylü sorunlarıyla ilgilenmenin de "birçok zümrelerin kinini üzerine çek(eceğini)" ileri sürer. Zaferden sonra Çankaya'da birlikte çay içerlerken konuşma yine Türkiye'nin iç sorunlarına gelir. Mustafa Kemal'le Aralov arasında şu konuşma geçer:

"(M. Kemal –yn.) Türkiye'de sınıflar yok dedi. Türkiye'de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise, henüz burjuva sınıfı hâline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok. Yabancılar bizi eziyor. Benim amacım, millî ticareti kalkındırmak, fabrikalar açmak, yeraltı zenginliklerini meydana çıkarmak, Anadolu tacirine yardım etmek, zenginleşmesini sağlamaktır. Bunlar, devletin önünde duran işlerdir. Biz bunları kanunlaştıracağız!

–Ya köylüler?

–Onlara yardım edeceğiz. Aşarı kaldıracağız.

–Siz köylüye yardım edene kadar derebeyleri, tefeciler, hocalar onu büsbütün köleleştireceklerdir. Onların beklemeye hiç niyeti yok, bizim düşüncelerimize göre, sizin dayanağınız köylülerdir. Onları kalkındırınız, onlara toprak veriniz! Onları vergilerden, tefecilerin elinden kurtarınız! Sizde işçi sınıfı çok zayıf, orası öyle ama işçileriniz az olmakla birlikte güçlü, sağlam ve bilinçlidirler. Onlar hem size destek olur hem köylülerin kalkınmasına yardım eder. Bizde Rusya'da işçilerle köylüler, bir daha geri gelmemek üzere Rusya'yı derebeylerinden kurtarmışlardır.

Mustafa Kemal:

–Sovyetler Birliği'nde iş başkadır diye cevap verdi. Sovyetler Birliği'ni Türkiye ile mukayese edemezsiniz! Rusya'da işçi sınıfı daha ihtilâlden önce teşkilâtlanmıştı. Yüksek bir bilinç düzeyine erişmişti. Sizde dinin halkın üzerinde bizde olduğu kadar büyük bir etkisi yoktur, fanatizm yoktur. Bunu hesaba katmak gerek."[220]

Aralov'a 'Rusya'da işçi sınıfı örgütlüydü, yüksek bir bilinç düzeyine sahipti' diyen M. Kemal, Türkiye'de "olmayan" işçi sınıfının örgütlenmemesi ve bilinçlenmemesi için elinden geleni yapmıştır. Daha Kurtuluş Savaşı sırasında ne kadar sol eğilim varsa tümünü, sahte komünist parti kurarak, İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılayıp faaliyetlerini yasaklayarak ve Karadeniz'de katlederek, yani her yola başvurarak ezmiştir. Savaş kazanıldıktan sonra ise yasaklar ve baskılar devam etmiş, işçi hakları II. Meşrutiyet'in bile gerisine götürülmüştür. "Sınıfsız toplum" iddiası, aslında işçi sınıfına karşı takınılan bu tavrın ideolojik cephesinden başka birşey değildi.

---

[220] S. İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Anıları*, Çev.: Hasan Ali Ediz, Birey ve Toplum Yay., İkinci Baskı 1985 s. 253, 254

Mustafa Kemal "bizde sınıf yoktur" tavrını savaş kazanıldıktan sonra da sürdürdü. İşçi sınıfına ve emekçi kesimlere karşı daha çok sertleşirken, egemen sınıflara daha tavizkâr tavır aldı. Halk Fırkası'nı (sonradan Cumhuriyet Halk Partisi) kurmaya karar verdiğinde ilk aklına gelen egemen sınıf temsilcilerinin ayağına gitmek, partiyi bunlara dayandırmak oldu. Ocak 1923'te başlayıp Mart ayının sonlarına kadar süren yurt gezisinde M. Kemal, Marmara, Ege, İç Anadolu ve Çukurova'nın egemen kesimleriyle toplantılar yaptı. Bu toplantılarda M. Kemal bir yandan bizde sınıfların bulunmadığını tekrarlarken, diğer taraftan burjuvalara, tüccar ve büyük toprak sahiplerine, onların gelişebilmesi için seferber olacağı sözünü veriyordu.

Mustafa Kemal İzmir'de gazetecilere şöyle diyordu:

"Bence bizim milletimiz yekdiğerinden (birbirinden) çok farklı menafii (çıkarları) takip edecek ve bu itibarla yekdiğeriyle mücadele hâlinde buluna gelen muhtelif sunufa mâlik değildir (belli sınıflara sahip değildir). Mevcut sınıflar yekdiğerinin lâzım ve melzumu mahiyetindedir. Binaenaleyh (bu nedenle) Halk Fırkası bilcümle sunufun (bütün sınıfların) hukukunu ve... terakki (ilerleme) ve saadetini temin... edebilir."[221]

Mustafa Kemal aynı gezisinde Balıkesir Paşa Camii'de bir hoca gibi minbere çıkar ve vaazında şunları söyler:

"Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir? Bu arazinin miktarı nedir? Tetkik edilirse görülür ki, memleketimizin vüs'âtine nazaran (genişliğine göre) hiç kimse büyük araziye malik değildir. Binaenaleyh bu (büyük) arazi sahipleri de himaye edilecek insanlardır. Sonra sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret eden küçük tüccaran gelir. Bittabi bunların menfaatlerini... temin ve muhafaza mecburiyetindeyiz... Kaç milyonerimiz var? Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerlerin, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız."[222]

Tarsus'ta büyük toprak sahiplerine karşı da şöyle seslenir:

"Şimdiye kadar sizi anlayan, sizin büyük ruhunuzu takdir eden bu arkadaşınızın, sizin için, sizin refahınız ve istikbaliniz için neler düşündüğünü, bundan sonra da inşallah maddî semereleriyle öğrenmiş olacaksınız."[223]

Türkiye'de orduyu sınıflarüstü olarak gören anlayışın ortaya çıkış süreci yukarıda anlattığımız şekildedir. 1920'lerin TKP'sinin, yani Şefik Hüsnü'lerin M. Kemal'leri egemen sınıflardan bağımsız küçük burjuva-

---

[221] Akt.: Yahya S. Tezel, *a.g.e.*, s. 126

[222] Akt.: Y.S. Tezel, *a.g.e.*, s.126

[223] *a.g.e.* s. 127

lar olarak nitelendirmeleri, hem yukarıda anlattığımız görüşün bir devamı hem de bu görüşe soldan bir katkı olarak değerlendirebilir.

Günümüzde de ordu ve bürokrasiyi sınıflarüstü bir kesim olarak değerlendiren ve yukarıda örneklerini verdiğimiz görüşler esas olarak 1920'lerin TKP'sinden alınmadır. Bu görüşler TKP kadroları tarafından 1960'lara taşınmış, oradan diğer kesimlere de geçmiştir.

Toplumu sınıfsız olarak gören anlayışla orduyu, bürokrasiyi sınıflarüstü gören anlayış arasında yakın bir ilişki vardır. İkisi de sonuçta Türkiye'deki sınıfların özellikle de burjuvazinin yanlış değerlendirilmesine ve anlaşılamamasına dayanır.

Burada cevap verilmesi gereken bir soru da şudur: Sınıfsız toplum ve bunun bir uzantısı olarak sınıflar üstü ordu tezinin bu kadar yaygın kabul görmesinin, hatta sosyalistleri bile etkileyebilmesinin nedeni nedir? Bu nedenler üç başlık halinde toplanabilir: Birincisi, 1920'lerin komünistlerinin, Kemalizm'e karşı gereken tavrı ideolojik olarak koyabilecek ideolojik birikimi henüz sağlayamamış olmaları, tümü İttihatçılık'tan gelen ve bunun izlerini tamamen silememiş olan kadroların burjuvaziden tam bağımsızlaşamamış olmalarıdır. İkinci neden, Türkiye'de sınıf mücadelesinin özgül koşullarıdır. Üçüncüsü ise, Dünya genelindeki güçler dengesinin o dönemlerdeki durumudur.

Bu nedenlerden birincisi, yani sübjektif neden üzerine burada fazla bir şey söylemeyeceğiz. Sebebi, konuyu TKP tartışmasına çekerek dağıtmamaktır.

İkinci başlığa gelince: Türkiye'de burjuva devrim süreci boyunca sınıf mücadeleleri keskin biçimler almamıştır. Şöyle ki; Türkiye burjuvazisi feodalizm kalıntısı sınıf ve kesimlerle mücadele içinde değil, uzlaşma içinde olmuştur. Hem 1908 Devrimi hem de Kurtuluş Savaşı burjuva-eşraf ittifakının ürünüdür. Büyük toprak sahipleri, eşraf, dinci kesimler çıkarları öyle gerektirdiği için 1908 Devrimi'ne ve Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkmamış, tersine katılmışlardır. Hatta katılmakla da kalmamış, bu süreçlerde örgütleyici rol oynamışlardır. Kısacası, Türkiye'de egemen sınıflar ile yeni gelişen burjuvazi arasında keskin bir savaş yaşanmamış, uzlaşma egemen olmuştur. II. Meşrutiyet sırasında Abdülhamit yönetimi, Kurtuluş Savaşı sırasında Vahdettin idaresi ülke üzerinde fiilî olarak egemenliğini yitirmiş, egemen sınıflardan da tecrit olmuş durumdadırlar.

Egemen sınıflar arasındaki bu kardeşlik ve işbirliği havasının yanı sıra, ezilen kesimler de burjuva devrim sürecinde asi davranmamışlardır. Örneğin 1905 Rus, 1906 İran, 1911 Çin burjuva devrimlerinde bağımsız köylü eylemlerinin varlığına rağmen, 1908 Devrimi'nde köylü hareketi yoktur. Bu yokluk Kurtuluş Savaşı ve sonrası için de geçerlidir.

İşçi sınıfı ise 1908 Devrimi'yle birlikte kendini göstermiş ama birkaç ay içinde susturulmuştur. 1908'den sonra gelişen süreç ise, işçi sınıfının yararına değil zararına işleyen bir zaman dilimi olmuştur. Yani işçi sınıfı bu süreçte sayısal olarak büyüyecek, örgütlenecek, güçlenecek, sahip olduğu birikimler üzerinde sıçramalar yapacak yerde tersine, parçalanmış, küçülmüş, sağladığı birikimleri kaybetmiştir. Bunun nedeni önce Balkan Savaşı, ardından Dünya Savaşı sırasındaki ulusal boğazlaşmalar ve göçlerdir. Balkanlar'ın Osmanlı'dan kopması Osmanlı'da sınıf mücadelesinin en gelişkin ve en örgütlü olduğu, hatta 1908 burjuva devriminin de örgütlendiği ve başlatıldığı Selânik gibi merkezlerin kaybedilmesine neden olmuştur. Karşılıklı göç ettirmelerle işçi sınıfı ve sağladığı birikimler de paramparça olmuştur.

Ardından gelen Dünya Savaşı ve onu izleyen Kurtuluş Savaşı sürecinde de bu olaylar artarak devam etmiştir. Özetle işçi sınıfı 1908'le başlayan doğuşun, canlanışın arkasını getirememiştir. Rusya örneğinde görüldüğü gibi, gündemi belirleyen işçi eylemleri gerçekleşmemiş, etkili işçi örgütleri oluşmamıştır. Öyle ki 1960'lı yıllarda bile Türkiye solu içinde 'işçi partisi kurulabilir mi, kurulamaz mı?' tartışması yapılabilmiştir.

Türkiye'de sınıflar mücadelesinin iç savaş gibi keskin biçimler almaması, birçok Avrupa ülkesinde ve Rusya'da olduğu gibi alt üst oluşların yaşanmaması, bu ülkelerde ortaya çıkan teorilerin bizim için geçerli olmadığı, biz de çıkarları zıt, birbirine düşman sınıfların bulunmadığı tezine iyi bir maddî zemin oluşturmuştur. 1908 Devrimi'nde ve Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'de sınıfların birbirleriyle kıyasıya mücadele etme yerine, tersine ortak düşmana karşı ezen-ezilen tüm sınıf ve kesimlerin birlikte davranması, "sınıfsız, kaynaşmış bir toplumuz" tezinin maddî zeminini daha da güçlendirmiştir.

Sınıf mücadelesinin özgül koşulları içinde sayabileceğimiz ve ordu ile bürokrasinin durumu konusunda kafa karışıklığına neden olan olgulardan biri de şudur: Osmanlı'da kapitalizm altyapıda yani ticaret, el zanaatları, tarım alanında ağır aksak gelişirken, devlet kurumlarında hızlı bir seyir izlemiştir. Bir yandan Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıklar işbirlikçi burjuvazi biçiminde gelişirken, diğer yandan da devlet kurumlan ve bürokrasi hızla kendilerini bu gelişime uydurmuşlardır. En azından Genç Osmanlılar'dan beri devlet memurları -ki bunlara örneğin Namık Kemal ve Mithat Paşa gibi önder kadrolar da dahildir- kendi çaplarına göre yabancılarla birlikte iş kurma ya da ellerindeki parayı spekülatif yollara da başvurarak çoğaltma eğilimindedirler. Dolayısıyla devlet yönetiminde bulunan sivil-asker kadroların, kapitalizmin gelişimini, yerli burjuvazinin büyümesini sağlamak için yaptıkları işler, aynı zamanda

bunların kendi önlerini açmak ve kendi kapitalist dönüşümlerini tamamlamak için atılan adımlardır.

Bu konuda en başarılı örnek herhalde M. Kemal'dir. M. Kemal hem büyük bir kapitalist çiftçi, hem sanayici, hem de bankacıdır. Ama asker-sivil devlet yöneticilerin attıkları bu adımlar, bir kısım aydınlar tarafından olmayan burjuva sınıfını devlet eliyle yaratma çabası olarak görülmüştür. Bu bir yanılsamadır. Olan şey, yoktan var etme değil, kapitalistleşmiş bürokrasi ve askeriyenin kendi dayandıkları ekonomik ve sınıfsal temelleri daha da geliştirme çabasıdır. Bürokrasi ve askeriyenin Osmanlı'dan itibaren kapitalistleşmesi süreci yeterince incelenmemiştir. Böyle olunca bu kesimlerin kapitalizmi geliştirme yolunda attıkları adımlar, bunların iradelerinin, Batı'ya benzemek istemelerinin bir ürünü gibi görülmüştür.

Bürokrasi ve askeriyeyi egemen sınıflardan bağımsız, ya da ayrı hatta onlara karşı bir kesim olarak görme anlayışı, bizim tarihi gerçeklerimizle de çelişir. Tarihimizde egemen sınıflarla askerler ve bürokratlar hiçbir zaman ayrı olmamışlar, aynı örgütler içinde birlikte mücadele etmişler, yönetim kademelerini birlikte paylaşmışlardır.

Asker-sivil bürokratlar Türkiye'deki burjuva devrim sürecinde, yani 1876'lardan itibaren, egemen sınıflarla içiçedir. O meşhur deyimle, bunlar etle tırnak gibi kaynaşmış durumdadırlar. En başta asker-sivil yönetici konumunda olanların birçoğunun bizzat kendileri ya da aileleri bu egemen sınıflara mensuptur. Bu kitabın "Kurtuluş Savaşının Örgütlenmesine Katılan Asker Kadroların Sınıfsal Konumu" bölümünde bu durumu gösterdik.

İttihat ve Terakki örgütünü kuranlar büyük toprak sahipleri, irili ufaklı burjuvalar, taşranın egemen kesimleridir. İttihat ve Terakki subaylardan, bürokratlardan ibaret bir örgüt değildi. İttihat ve Terakki'nin yönetim kademelerinde sadece işçiler ve sıradan köylüler yoktur. 1920'de toplanan Birinci TBMM ve daha sonra M. Kemal'in TBMM'leri yine bunlar tarafından oluşturulmuştur. CHP ve DP de bu egemen sınıflara, bunlarla asker ve bürokratların birlikteliğine dayanan örgütlerdi. Bu çalışmada gösterdiğimiz gibi, askeriyenin davranışları egemen sınıflarla hep paraleldir. (Son cümle gereksiz bir tekrar olduğu için iptal edildi.)

Tarihî süreci askeriye ve bürokrasiye yaptıran anlayışın doğal bir sonucu olarak egemen sınıflar bu sürecin pasif bir öğesi, kaderini yönetimde bulunanların yapacaklarına bağlamış bir kesim olarak görünür. Gerçekte ise, Türkiye egemen sınıfları hiçbir zaman öyle edilgin, asker ve bürokratların eline bakan bir kesim olmamıştır. Örneğin 1908'de daha Batı Trakya'da İttihat ve Terakki Örgütü başkaldırmadan önce Anadolu'da bu egemen kesimler Abdülhamit'e, yani devlet yönetimine karşı çoktan ayaklanmışlardı. 1906 ve 1907 yılları örneğin Kastamonu, Si-

nop, Trabzon, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Van, Dersim ve İzmir gibi illerde, başını tüccarların, büyük toprak sahiplerinin, genel olarak taşra egemenlerinin çektiği ayaklanmalarla çalkalanıyordu. Birinci Dünya Savaşı sonrasında askeriye ve devlet bürokrasisi darmadağınık bir durumdayken ilk direniş örgütlerini, yani *Müdafaa-i Hukuk* örgütlerini kuranlar yine bunlardı. Kimse İstanbul'daki hükümete, Vahdettin'e bakmıyordu.

Egemen kesimler kendi örgütlerine ve mücadelelerine askerleri katmak için hep özel çaba göstermişler ve bunları kendilerine tâbi kılmayı başarmışlardır. Astığı astık, kestiği kestik M. Kemal ömrü boyunca bu egemen kesimlerin kılına dokunamamış, tersine kendini bunlara dayamak zorunda kalmıştır. Burada söz konusu olan düzenin egemen sınıflarıyla, düzenin asker ve bürokratlarının çıkar ve kader birliğidir.

Asker-sivil bürokrasiyi egemen sınıflardan bağımsız, kendi başına kadir-i mutlak bir güç olarak gören anlayışın ortaya çıkmasında, sözünü ettiğimiz bu gerçeklerin üzerinde durulmamasının ya da bu gerçeklerin sürekli arka plana itilerek, tarihimizde kişilerin ve devlet kurumlarının öne çıkarılmasının rolü büyüktür

Ordu ve bürokrasiyi sınıflarüstü gören anlayışın ortaya çıkmasının üçüncü nedenine gelince:

1900'lerin başlarından M. Kemal'in ölümüne ya da İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem emperyalist ülkeler arasında sık sık yeni güç dengelerinin oluştuğu, emperyalistler arasındaki çelişkilerin Dünya çapında birbirini boğazlamaya dönüştüğü bir dönemdir. "Sınıflarüstülük" tezinin kendini en güçlü olarak ortaya koyduğu dönem de bu dönemdir. Yani 1908 Devrimi ile M. Kemal'in Cumhuriyet dönemidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti, değişen güç dengelerine dayanarak göreli olarak bağımsız bir politika izleyebilme imkâna sahip olmuşlardır. Örneğin II. Abdülhamit, İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya arasındaki çelişkiler ve güç dengesi sayesinde İngiliz, Fransız yanlısı politikaları bırakıp Almanya ile işbirliğine gidebilmiştir. Aynı şekilde İttihat ve Terakkiciler İngiliz ve Fransız dayatmalarına, zorlamalarına karşı gene Almanlar'a yönelebilmiş, bu sayede bazı istemlerini gerçekleştirebilmişlerdir. Emperyalistler arası çelişkilerin savaşa dönüştüğü 1914 yılından sonra İttihatçılar kapitülasyonları kaldırabilmiş, gümrüklere egemen olabilmiştir. Benzer biçimde M. Kemal döneminde bağımsız bir politika izlenebilmesinde emperyalistlerin kendi aralarında ikinci bir boğazlaşma için hazırlanmalarının, özellikle de Sovyetler'in Türkiye'yi her bakımdan desteklemesinin önemi büyüktür.

(ilk cümle lüzumsuz olduğu için çıkarıldı) Dünya'daki güçler dengesinin bu durumu, 1913'ten sonraki tek parti, Cumhuriyet döneminde de tek parti-tek adam yönetimine daha geniş hareket sahası sağlamıştır.

Bu hareket serbestisi, araştırmacılar tarafından o dönemin Dünya ve ülke koşullarının bir ürünü olarak değil de, devlet yönetiminde bulunanların kişisel politik tercihleri olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki, bu sübjektif yaklaşım örneğin, "eğer İttihatçılar'ın yerinde M. Kemal olsaydı Dünya savaşına girmezdik, hatta imparatorluk batmaktan bile kurtulabilirdi" noktasına kadar vardırılmıştır. Özetle, Dünya'daki güçler dengesi, sınıflarüstü yaklaşımı haklıymış gibi gösteren durumlar yaratmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

Devrimci Hareketler ve Ordu

Ordu ve Siyaset

Ordu egemen sınıfların baskı ve zor aracıdır. Ama bu baskı ve zor aracı toplumsal değişmelerden ve toplumsal hareketlerden de kaçınılmaz biçimde etkilenir. Bu etkilenmenin biçimi ve boyutu, bir yandan toplumsal hareketin gücü tarafından, diğer yandan da ordunun özellikle alt kademelerinin yani askerî öğrenci ve küçük rütbeli subayların eğitim düzeyleri ve içinde bulundukları maddî koşullar tarafından belirlenir. Bu etkenlere bağlı olarak devrimci akımlar ordu içinde örgütlenebilir ve ordu içinden de devrimci kadrolar çıkabilir. Hem bizim tarihimizde, hem de başka ülkelerin tarihlerinde bu durumun örneklerine rastlanır.

Burada dönemin devrimci hareketleriyle ordu arasındaki etkileşimi tarihî süreç içinde ortaya koymaya çalışacağız.

1876 yılındaki Birinci Meşrutiyet esas olarak bir ordu eylemiydi. Ama bunu yapan Osmanlı paşaları ya Genç Osmanlı idiler ya da bunlarla ilişki içindeydiler. Dolayısıyla bu eylem o dönem reformcu burjuvazinin amaçlarına hizmet eden bir eylemdi. Ordunun davranışı, halkı uzakta tutarak, Osmanlı egemenleriyle işbirliği içinde kendi devrimini yapmaya çalışan burjuvazinin eğilimlerine tamamıyla uygun düşüyordu.

1889 yılında İttihat ve Terakki'yi ilk kuranlar İstanbul'da Askerî Tıbbiye öğrencileriydi. Bu o dönemin ilerici adımlarından biriydi. 1908 Devrimi'nde İttihat ve Terakki örgütü tarafından illegal yayınlarla bilinçlendirilen, örgütlenen genç subaylar kilit bir rol oynamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Hıristiyan uluslar, eşraf, büyük toprak sahipleri, aydınlar, burjuvazi içinde var olan genel hoşnutsuzluk havasından genç subaylar da etkilenmişlerdi. Bu etkilenme genç subayların, posta memuru Talat'ın başında bulunduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti tarafından örgütlenebilmelerinin koşullarını yaratmıştı.

Kurtuluş Savaşı süreci aynı zamanda burjuva devrimciliğinin, daha doğrusu reformculuğunun sınırlarının aşıldığı, sosyalizmin bizde de ilk kez örgütlü bir güç olarak ortaya çıktığı bir dönemdi. Bu dönemde dönemin devrimci fikirlerinden etkilenenler, ordunun dağılmasından doğan boşluğu doldurmaya çalışan milis güçlerdi. Hatta, Osmanlı subayları, paşaları bile bu genel havanın dışında kalamamışlardı. Bun-

lara daha önce değinmiştik. Bu etkilenmeler, resmî ordunun M. Kemal liderliğinde yeniden yapılandırılması sürecinde tamamen yok edildi.

Ordunun Osmanlı'dan kalan temeller üzerinde ama yeni bir misyonla yeniden örgütlendiği 1921 yılı başından, 1960'ların sonlarına kadar olan, yaklaşık 40 yıllık dönem, orduya devrimci, ilerici düşünce ve eylemin uğramadığı bir dönemdir. Hatta özellikle İttihatçılık döneminde, emperyalist ülkelere karşı, milliyetçilik temelinde var olan radikalizm, bu yıllarda tasfiye edilmiştir. (buradaki cümleyi karışık olduğu ve çok gerekli olmadığı için çıkardım) [224] 1920 ve 1930'lu yılların birikimleri üzerinde 1940'larda uç veren ordu içindeki örgütlenmeler emperyalizm ve faşizm yanlısı örgütlerdi. Daha sonraki yıllarda da ordu içi örgütlenme ve eylem çabaları, bir dönem DP, bir dönem de İnönü ve CHP çizgisinin ötesine geçmedi. Her iki durumda da değişmeyen, Amerikan ya da emperyalizm hayranlığı ve işbirlikçiliği idi.

Orduya dönemin ilerici, devrimci fikirlerinin tekrar girişi ve bunun sonucu olarak ordu içinde bu doğrultuda hareketlenmenin oluşması, 1960 Darbesi'nden sonraki yıllardadır. Askerî öğrenciler ve genç subaylar da o yıllarda görkemli anti-emperyalist hareketin, toplumsal hareketin dışında kalamamışlardı.

1960'larda Ordu İçinde Yapılan Devrimci Çalışmalar

1960'lı yıllarda anti-emperyalist ve sosyalist hareketin ordu üzerindeki etkileri ve ordu içinde yapılan devrimci çalışmalar yeterince incelenmemiştir. O dönem ordu içi devrimci çalışmalarda yer alan ya da bu alanla ilgilenen o zamanın kadroları, bildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar birşey yazmamışlardır. Bu nedenle, burada genelde bilinen bilgi ve olgulara dayanarak bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

---

[224] Kurtuluş Savaşı sırasında solun ezilmesine ve sonrasında da büyük bir baskı altına alınmasına rağmen, tek tük de olsa ordu içinde soldan etkilenen kişiler çıktı.

"1925 yılında komünistlik suçlamasıyla İstiklâl Mahkemesi'nde yargılananlar arasında ordu hesabına Tıbbiye'de okuyan öğrenciler de vardı. Hüseyin Hikmet (Kıvılcımlı), Ali Rasim (Adasal), Nuri Haydar, Mes'ud Said ve başka Askerî Tıp Fakültesi öğrencileri..." (Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yay. 2002 s. 41)

Bu dönemin en sansasyonel olayı ise, Nâzım Hikmet'in de içinde bulunduğu 1938 yılındaki Harp Okulu ve Donanma Davası'dır.

Ordu içindeki çalışma iki kaynaktan ideolojik olarak etkilendi. Bunlardan biri Doğan Avcıoğlu'nun yönetimindeki *YÖN Hareketi*, diğeri de dönemin sosyalist hareketiydi. 1960'lı yıllar ordu içinde de, Amerikancı eğitim sisteminin egemenliğinin kırıldığı, Amerikan hayranlığının yerini özellikle ordu alt kademelerinde, emperyalizme karşı "Tam Bağımsız Türkiye" düşüncesinin aldığı yıllardır. Bu değişim, örneğin Abdülhamit döneminde olduğu gibi, devlet eliyle eğitim sisteminde ve orduda yapılan değişikliklerin, yeniliklerin bir ürünü değildi. Bu değişim, egemen sınıfların farklı niyetlerle açtığı kanalları kullanarak birden bire boşalan toplumsal tepkilerin orduya da yansımasıydı. 27 Mayıs Darbesi ile birlikte kendi içinde büyük çaplı tasfiyeler yaşamış, hâlâ da durulmamış olan, farklı grupların yeni darbe girişimlerinin örgütlenmeye çalışıldığı ordu, böyle bir etkilenme için son derece uygun bir hâldeydi.

Orduya burjuva liberal fikirleri sokan, bunun için çalışmalar yapan kişi Doğan Avcıoğlu ve onun başyazarlığını yaptığı *YÖN* Dergisi'dir. Doğan Avcıoğlu 1960'lı yılların en önemli burjuva aydınıdır. O burjuva liberalizmini düşünce olarak, siyasî ekonomik program olarak varabileceği yere kadar getirmiştir. Avcıoğlu feodalizmin ve işbirlikçi kapitalizmin zorla tasfiyesini, emperyalizmin ve işbirlikçilerinin iktidarının yerine millîci sınıflardan oluşan bir iktidarın kurulmasını istiyordu. Yani o burjuva demokratik devrimden yanaydı. Bu devrimi yapacak güç olarak da orduyu, sol bir cuntayı görüyordu. İşçi sınıfına ve halka güvenmiyordu. Mihri Belli anılarında D. Avcıoğlu'yu şöyle değerlendiriyor:

"*YÖN*, Nâzım Hikmet tabusunun, 'sosyalizm'in adını bile yasaklayan tabunun yıkılmasında, bağımlı kapitalizmin kirli çamaşırlarının teşhir edilmesinde önemli rol oynamıştır. Avcıoğlu Marksist değildi. Mezhebi sol radikal olarak nitelendirilebilir. Tutarlı bir yurtseverdi. Yurtseverliği onu biz Marksistlere yakınlaştırdı. Kurulu düzenin emperyalizme bağımlı ve dolayısıyla anti-demokratik niteliğini kavrayacak yetenekteydi (...) Büyük yanılgısı, işçi sınıfının ve genel olarak emekçi yığınların potansiyel devrimci gücünü görememesiydi (...) Oysa umudunu bağladığı askerî bürokrasi içinde dengeler ve bunun sonucu olan 'sol' cuntanın bileşimi öyleydi ki, bu 'sol' cunta darbeyi yapıp başa geçseydi bile Avcıoğlu gibi Amerikan vesâyetine karşı çıkan sol Kemalistler kısa zamanda tasfiye edilecekler ve darbe ile ku-

rulacak olan düzen, önünde sonunda 12 Mart düzeninden uzun boylu farklı olmayacaktı."[225]

YÖN sola ve sosyalistlere yakın duruyordu. Örneğin Mihri Belli "E. Tüfekçi" adıyla *YÖN* Dergisi'nde yazılar yazabiliyordu.[226] *YÖN* 1967 yılında yayın hayatına son vermiştir. Daha sonra 1969 yılından itibaren *Devrim* adıyla yayın hayatını sürdürmüştür. Ama *Devrim* artık hazırlanmakta olan bir cuntanın (Madanoğlu cuntası) yayın organı durumundadır. 1971 Cuntası sadece D. Avcıoğlu'nun fikirleri için değil, ordudan medet bekleyen tüm düşünceler için son noktayı koymuştur. Ama özellikle 1960'ların ilk yarısındaki *YÖN* düşüncelerini, uzun yıllar sonra (İkinci Meşrutiyet'ten ve Kurtuluş Savaşı yıllarından bu yana) orduya giren ilk burjuva anti-emperyalist düşünceler olarak değerlendirebiliriz.

YÖN'ün düşünceleri, kendini ifade etme imkânı bulan sosyalist düşünceler tarafından kısa sürede aşıldı. Gençliğin yanı sıra ordu içinde de *Dev-Genç*'e karşı büyük bir sempati oluşmuştu. *THKO*, *THKP-C* gibi örgütlenmeler, Doktorcular (Kıvılcımlı) ordu içinde de kendilerine belli bir taban bulabildiler. Örneğin Kıvılcımlı yanlıları denizciler içinde etkindiler. Mahir Çayan'lar sıkıyönetimin ilânından sonra ve Maltepe Cezaevi'nden kaçıp Ankara'ya geldiklerinde subayların kiraladıkları evlerde kaldılar. Bu subaylar daha sonra tutuklanacaklardır.

Kızıldere'de katledilen Teğmen Saffet Alp devlet tarafından katledilen ilk sosyalist subaydı. Doğu Perinçek'in *TİİKP*'inin çalışmalarına genç subaylar da katılıyorlardı. TİİKP'den ayrılan İbrahim Kaypakkaya'ların da gene teğmen, üsteğmen rütbesindeki subaylarla ve astsubaylarla ilişkileri vardı. Astsubaylar da hareket hâlindeydiler. Astsubay eşleri ellerinde pankartlarla protesto yürüyüşü yapıyorlardı.

Anlayabildiğimiz kadarıyla bu dönemde orduya yönelik çalışmalar belli bir sistematikten, programdan yoksundur. Yine anlayabildiğimiz kadarıyla bunlar yarı legal çalışmalardı. "Örneğin genç denizci subaylar anıtlara çelenkler koyarak gösterilerde bulunuyor, siyasî içerikli bildiriler yayınlayabiliyorlardı. Hatta köylere kadar gidip devrimci bilinçlendirme faaliyetlerine katılanlar vardı."[227]

---

[225] M. Belli, *İnsanlar Tanıdım*, *C. 2*, s. 98, 99

[226] "1965, 1966 yıllarında 'Yön'de 'E. Tüfekçi' imzasıyla dört beş yazım çıktı (...) Birçok eski dostların bize selâm vermekten bile korktukları bir dönemde Avcıoğlu, müstear adla da olsa bir 141. Madde sabıkalısının yazılarını yayınlama yürekliliğini göstermiştir." (Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 99)

[227] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s.306-307

Bu çalışmalar genelde, genç subaylar ve astsubaylarla ilişki kurulması, hem bu kişilerden hem de bunlar vasıtasıyla ordunun silâh, malzeme, patlayıcı gibi imkânlarından faydalanılması düzeyindedir.

Bütün eksiklerine, hatalarına karşın sosyalist düşünceler ordu saflarına ikinci kez 1960'lı yıllarda girebildiler. Gençliği, işçi sınıfını, aydınları etkisi altına alan sosyalist hareket, askerî okullarda ve genç subaylar içinde de etkili oldu. Sosyalist düşüncelerin ordu içinde, özellikle askerî okullarda en örgütlü biçimde yayıldığı dönem 1970'li yılların ikinci yarısıdır.

1970'li Yıllarda Ordu İçinde Devrimci Çalışmalar

Ordu içinde devrimci düşüncelerin ve örgütlenmenin en yaygın ve devrimci bilinç açısından en nitelikli olduğu dönem, 1975'ten 12 Eylül 1983'e kadar olan dönemdir. Örgütlenme esas olarak Harp Okulları'nda yaygındı. Astsubaylar ve küçük rütbeli bazı subaylar da çalışmaların içindeydi. Bu çalışmalar içinde biçimlenen askerî öğrenciler Harp Okulları'ndan mezun olup kıtaya çıktılar ve orduda tasfiyenin başladığı 1983 yılına kadar subay olarak görevde kaldılar. 1983 yılında başlayan tutuklama, işkence ve cezaevi sürecinden sonra 2000'e yakın subay, astsubay ve askerî öğrenci ordudan atıldı. Ordudan atılanlar kamuoyunda *THKP/C Üçüncü Yol* adıyla bilinen bir örgüt davasında yargılandılar. Gerçekte ise, orduda bu isimde bir örgüt kurulmamıştı. Bu davadan 4 kişi de idam edildi. 29 Ocak 1983 günü sabaha doğru idam edilenlerden biri Piyade Teğmen Ömer Yazgan'dı. Ömer Yazgan bizim tarihimizde sosyalist olduğu için idam edilen ilk subaydır.[228] Yine bu davada Kara Harp Okulu'nun 1978 devresinin neredeyse tamamı ordudan atıldı.

1970'li yıllarda orduda yapılan devrimci çalışma ve örgütlenmenin özelliklerine gelince. Aşağıda anlatacağımız özellikler Kara Harp Okulu'nda yapılan çalışmanın özellikleridir. Biraz önce belirttiğimiz gibi deniz astsubayları ve Hava Harp Okulu içinde de devrimci çalışmalar vardı. Ama 1975-1983 arası ordudaki çalışmanın ana gövdesini Kara Harp Okulu'ndaki çalışma oluşturuyordu. Bu nedenle Kara Harp Okulu'ndaki çalışmanın genel özellikleri aslında tüm çalışmanın özellikleri olarak da anlaşılabilir.

Bu çalışmanın özelliklerinden biri, geçmiş birikimlerden kopuk olarak başlamış olmasıdır. Yine bu çalışma bir askerî öğrenci çalışması

---

[228] İdam edilen diğer üç devrimci; Mehmet Kanbur, Erdoğan Yazgan ve Ramazan Yukarıgöz idi.

olarak kalmış, bırakalım kurmay subayları, generalleri vs. yüzbaşı, binbaşı, yarbay gibi orta rütbeli subayları bile kapsamamıştır. Böyle olması hem çalışmanın siyasî/ideolojik anlayışının hem de nesnel koşulların, Türkiye'deki sınıf mücadelesinin vardığı boyutların bir ürünüydü. Bu söylediklerimizi biraz açalım. Önce Harp Okulu'nun siyasî tarihini biraz hatırlayalım.

Harp Okulu'nun tarihî açıdan ilk önemli siyasî eylemi Birinci Meşrutiyet'in ilânı dönemindedir. 1876'da Abdülaziz'in devrilmesinde Harp Okulu öğrencileri başlarındaki paşaların emrinde harekete geçmişlerdi. İttihat ve Terakki'nin ilk örgütlenmesi de askerî tıp öğrencileri içinde gerçekleşmişti. Burada konumuz açısından önemli olan olgu, bu ikisi arasında bir köprü bulunması, Abdülhamit döneminde Harp Okulu ve ordu içinde yapılan çalışmaların daha önceki *Genç Türkler* birikimi üzerinde yükselmesidir. Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa 1890'lardaki yeni kuşağın kahramanları durumundaydılar. Orduda genel olarak, yani her kademe subay kadrosunu kapsayacak biçimde, Meşrutiyetçi anlamda ilerici bir hava vardı. İkinci Meşrutiyet'i, Dünya Savaşı'yla Osmanlı'nın yıkılmasını ve durgun geçen Cumhuriyet dönemini geçersek, Harp Okulu'nun siyaset sahnesine yeniden çıkışı 1960 öncesidir.

1960 Darbesi öncesinde Harp Okulu öğrencileri cuntacı subayların emri altında gösteri yürüyüşü yapmışlardı. Burada önemli olan Harp Okulu içinde bağımsız bir örgütlenme çalışmasının olmaması, askerî öğrencilerin emir-komuta zinciri içinde hareket ettirilmeleridir. (son cümle çıkarıldı)

1970'li yıllardaki ordu çalışması, 1960'lara kadar gelen, 27 Mayıs darbesinden sonra da Talat Aydemir ve Madanoğlu cunta girişimleriyle devam eden birikimle uzaktan yakından ilişkili değildi. Bu da gayet anlaşılabilir bir durumdu. Çünkü öncekiler egemen sınıflarla ve emperyalizmle işbirliği içinde halkı adam yerine koymayan, düpedüz cuntacı çalışmalardı. 1970'li yıllardaki çalışma, ordü yönetiminden ve egemen sınıflardan tamamen bağımsız, "bağımsızlık-demokrasi-sosyalizm" perspektifiyle yürütülen, Türkiye'deki devrimci örgütlenmelerle de ilişki ve işbirliği içinde bulunan bir çalışmaydı. Bu çalışmanın ideolojik olarak cuntacılıkla, ya da ordudan ilerici misyonlar beklemeyle bir ilgisi yoktu. Bu çalışmanın Dündar Seyhan'ların, Türkeş'lerin, Aydemir'lerin, Koçaş'la-rın yurtseverlik anlayışlarıyla, onların halka, emperyalizme ve Sovyetler'e bakışlarıyla vs. en küçük bir ilgisi yoktu. Hatta bu saydıklarımızın bırakalım anlayışlarını, isimleri bile 1978 mezunu Harbiyeliler tarafından doğru dürüst bilinmiyordu.

Anlayış olarak orduya, ülkeyi kurtaracak kendi başına bağımsız bir kurum gözüyle bakılmıyordu. Cuntayla, yani ordunun iktidara el koymasıyla memleketin düzeleceği türünden görüşlerin lafı bile edilmiyordu. Bu nedenle bu çalışmanın, 1940'ların 50'lerin birikimlerini kullanabilmesi mümkün değildi. Bu çalışmanın kullanabileceği birikim, 1960'larda devrimci hareketin ordu içinde yaptığı çalışmalar olabilirdi. Ama o birikim 1971 Cuntası'yla ezilmiş ve ordu içinde bu çalışmalardan geriye bir şey bırakılmamıştı. Böylece 1970'li yıllardaki ordu çalışması geçmiş birikimlerden kopuk bir çalışma olarak ortaya çıktı. Bu çalışma tarihsel olarak, Abdülhamit döneminde Harp Okulları'nda ve orduda yapılan, Enver'leri, Niyazi'leri, Rauf Orbay'ları, Karabekir'leri ve M. Kemal'leri vs. yetiştiren çalışmadan sonraki, ikinci ciddî ordu çalışmasıdır.

(cümle çıkarıldı) Abdülhamit'in Harbiye'lerindeki ilerici çalışmalarla 70'li yılların ordu içindeki çalışmaları arasında benzerlik şuradadır: 1900'lerin başında Harbiye öğrencileri ve genç subaylar, emperyalizmden ve siyasî iktidardan bağımsız, o dönemin koşullarına göre devrimci, illegal bir çalışmanın içindeydiler. Bu çalışma sadece ordu ile sınırlı cuntacı bir çalışma değildi, yurt içinde ve yurt dışında çalışmaları bulunan İttihat ve Terakki örgütünün bir parçasıydı.

1970'lerdeki çalışma da emperyalizmden bağımsız, Türkiye devrimci hareketiyle, devrimci sınıf mücadelesiyle ilişki içinde olan bir çalışmaydı. Fark şudur; 1900'lerdeki çalışma egemen sınıflardan bağımsız değildi ve ordunun her kademe subaylarını kapsıyordu. 1970'lerdeki ise egemen sınıflardan bağımsız, onlara karşı ve askerî öğrencilerin yanı sıra teğmen ve üsteğmenlerle sınırlı bir çalışmaydı. 1983'ten itibaren ordudan tasfiye edilecek olan teğmen ve üsteğmenler de Harbiye çalışması içinde örgütlenmiş sonra da mezun olup kıtaya çıkmış unsurlardı. Peki, bu fark nereden kaynaklanıyordu?

Farkın kaynaklandığı temel, Türkiye'deki sınıflar mücadelesindeki güç dengeleriydi. Eğer 1970'lerin Harbiyeliler'i 1900'lerin başında yaşıyor olsalardı, o günün İttihatçılar'ı olurlardı ve Enver'lerin, M. Kemal'lerin konumunda bulunurlardı. O zaman ortada ciddî bir işçi sınıfı hareketi ve sosyalist hareket yoktu. Osmanlı'da muhalefetin ve ilericiliğin başını henüz burjuvazi çekmekteydi. İmparatorluğun parçalanmasından ve yıkılmasından endişe duyan egemen sınıf kesimlerinin tümünde muhalif bir hava vardı. Bu hava orduya da yansımıştı ve ordunun her kademesinde muhalefetten yana unsurlar bulunuyordu. Sınıfsal istemlerini gerçekleştirmek için halka dayanmaktan korkan, Osmanlı egemen sınıflarıyla uzlaşma içinde istemlerini gerçekleştir-

meye çalışan burjuvazi, bu iş için en uygun araç olarak orduyu elinde hazır bulmuştu. 1970'lerde ise burjuvazi güdük ilericiliğini, anti-emperyalizmini terk edeli epey zaman olmuştu. Burjuvazi uzantısı durumunda bulunduğu ve kader birliği ettiği emperyalizmin dayatmalarını yerine getirmeyi kendi varlık koşulu hâline getirmişti. 1960'larda ve 1970'lerde, gündemi belirleyen ciddî bir işçi sınıfı hareketi vardı. Sosyalist hareket işçiler, öğrenci gençlik, aydınlar, köyler ve küçük burjuva tabakalar içinde ciddî bir güç durumuna gelmişti. (cümle çıktı)

1970'lerde ordu kurum olarak düzenin önemli bir parçası hâlindeydi. Kurtuluş Savaşı ile birlikte Türkiye Ordusu'nun göreli ilerici davranışlarının sona erdiği süreç başlamıştır. Avrupa'da güçlü bir işçi sınıfı hareketinin ve bu sınıfın siyasî örgütlerinin ortaya çıkmasıyla nasıl ki burjuvazi, eski egemen sınıflarla uzlaşma yolunu seçip devrimci yöntemleri terk etmişse, benzer biçimde Türkiye'de de işçi sınıfı hareketi ve sosyalist hareketin ortaya çıkmasıyla ordu burjuvaziyle birlikte, Birinci ve İkinci Meşrutiyet'teki göreli ilerici özelliğini kaybetmiştir. Bu nedenle ilerici, devrimci muhalif fikirler ordunun tüm kademelerinde değil, askerî öğrenciler ve genç subaylar arasında ilgi bulabilmişti. İşte bu nedenlerden dolayı ordu içindeki çalışma askerî öğrenciler, genç subay ve astsubaylarla sınırlı kalmıştı.

1970'li yıllardaki ordu çalışmasını tarihî yerine böylece koyduktan sonra, bu çalışmanın genel ideolojik ve siyasî yanları üzerinde kısaca duralım.

Ordu içindeki çalışma, özellikle 1974 sonrası gelişen anti-faşist, anti-emperyalist hareketin askerî okullara da yansıması olarak ortaya çıkmıştı. İdeolojik olarak da o dönemin Türkiye solunda yaygın olan görüşlerin etkisi altındaydı. Her şeyden önce bu bir cunta çalışması değildi. Çalışmayı yapanlar kendilerine ve orduya iktidara el koyup önce halkı hizaya getirmesi, ardından da memleketi düzeltmesi gereken bir güç olarak bakmıyorlardı. Devlet ve ordu kavramları Marksist teorideki gibi anlaşılıyordu.12 Mart 1971 emperyalizmin güdümünde faşist bir darbe olarak değerlendiriliyordu. 1970'lerin Türkiye Ordusu hakkında THKP/C gibi düşünülüyordu. Yani ordu, Mahir Çayan'ın tespit ettiği gibi, emperyalizmin işgal ordusuydu. Dolayısıyla ordu kurtulunması gereken bir kurumdu ve devrimci hareketin çalışma alanlarından biriydi. Bu yazdıklarımızdan da anlaşılabileceği gibi, bu çalışmaları yürütenler THKP/C'nin ideolojik görüşlerinin etkisi altındaydılar. Kendileri ne genel olarak ülkemiz hakkında ne de özel olarak kendi çalışma alanları hakkında özel bir teori geliştirmediler. THKP/C görüşleri genelde bilindiği için burada bu anlayışı ayrıca an-

latmayacağız. Fakat Mahir Çayan'ın ordu hakkında 1971 Cuntası'ndan sonra ileri sürdüğü görüşler konumuz açısından önemli olduğundan, bunları aktarmayı gerekli görüyoruz.

1971 faşizmi ordu ve Kemalizm konusunda sola egemen olan görüşler için de büyük bir darbe oldu. 12 Mart ile orduda bir nitelik değişimi meydana geldiğine inanan Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim II-III* başlıklı çalışmasında şöyle diyordu:

"Kökenini Osmanlı Devleti'nden ve yirmi beşlik Cumhuriyet dönemi küçük burjuva yönetiminden alan Türk Ordusu'nun küçük burjuva devrimci geleneği artık son bulmuş, ordu doğrudan emperyalizmin ve oligarşinin sömürgeci politikasının aleti olmuştur(...)

Artık Türk Ordusu oligarşinin halkımıza karşı yürüttüğü baskı politikasının açık ve doğrudan aleti olmuştur.

(...) oligarşi, tasfiyeler ve yeniden düzenlemelerle orduyu iç savaş ordusu hâline getirerek doğrudan vurucu gücü hâline getirmektedir."

M. Çayan'ın bu tespitlerindeki yanlışlara ayrıca değinmeyeceğiz. M. Çayan'ın tespitlerinde tarihî açıdan yeni ve önemli olan; orduyu emperyalizmin ve oligarşinin ülkemizdeki vurucu gücü olarak değerlendirmesidir. Her ne kadar Mahir bunu 1971 sonrasında ortaya çıkan bir özellik olarak ileri sürme yanlışlığına düşse de, bu tespit doğrudur ve Türkiye solunda ordu konusunda ilk kez böyle bir tespit yapılmaktadır.

M. Çayan'ın Kemalizm konusundaki görüşlerini yukarıda aktarmıştık. Düşüncelerini esas olarak 12 Mart Cuntası'ndan ve THKO, THKP/C çıkışlarından sonra geliştiren İbrahim Kaypakka-ya ise, Kemalizm ve ulusal sorun konusunda, daha ileri bir çizgidedir:

"Kemalizm demek, fanatik bir anti-komünizm demektir (...)

Kemalizm demek, işçi ve köylü yığınlarının, şehir küçükburjuvazisinin ve küçük memurların sınıf mücadelesinin kanla ve zorbalıkla bastırılması demektir (...)

Kemalizm demek, her türlü ilerici ve demokratik düşüncenin zincire vurulması demektir(...)

Kemalizm demek, her alanda Türk şovenizminin kışkırtılması, azınlık milliyetlere amansız bir millî baskının uygulanması, zorla Türkleştirme ve kitle katliamı demektir(...)

Kemalizm demek, aynı zamanda, toprak ağaları sınıfıyla kolkola, omuz omuza köylü kitlelerini ezmek, menfaat birliği etmek, sınıf kardeşliği etmek demektir."[229]

---

[229] İbrahim Kaypakkaya, *Seçme Yazılar*, Ocak Yay., 1979 s. 177, 178, 180

Bunlar Kemalizm konusunda genel olarak doğru tespitlerdir. Bu tespitler Türkiye solunda ilk kez bu netlikte ortaya konulmaktadır. Bunlar, İbrahim'in içinden geldiği *PDA*'nın ve *MDD*'nin yanı sıra *THKO*'nun, *THKP/C*'nin tespitlerinin tersidir. Diğerleri Kemalizm'in güdük ve koşullara bağlı anti-emperyalizmini, ulusal kurtuluşçuluğunu öne çıkarırlarken, İbrahim tersine Kemalizm'in komünizme, emekçilere, Kürtler'e ve Anadolu'da yaşayan Türk olmayan diğer uluslara yönelik düşmanlığını, gerici sınıflarla, emperyalizmle işbirlikçi yanını öne çıkarmaktadır. Gerçekten de Kemalizm'i Kurtuluş Savaşı ile sınırlı bir olgu olarak değil de, 1930'lara, 40'lara ve günümüze kadar uzanan bir süreç içinde ele aldığımızda, onun belirleyici ve bariz biçimde önde olan yanları bunlardır.

İ. Kaypakkaya da 12 Mart'tan sonra orduyu artık millî bir güç olarak değil, egemen sınıfların ordusu, faşist bir güç olarak görüyordu.

Konumuz bu değil ama İbrahim Kaypakkaya'dan bu aktarmaları yaptıktan sonra, onun görüşleri ile ilgili olarak da birkaç şey söylemek zorunlu oluyor.

İbrahim tarihî sürece *diyalektik* olarak değil, değişmeyen *statik* olguların yer değiştirmesinden ibaret, mekanik bir süreç olarak bakmaktadır. Ta Osmanlı'dan bu yana iktidarda komprador burjuvazi ile ağalar vardır ve bu durum hiç değişmemiştir. Sadece bu sınıfların değişik klikleri arasında iktidar el değiştirmiştir. Bu sınıflar değişmezdir, iktidar da öyle. Ekonomik yapı da değişmezdir. Yarı-feodal, yarı-sömürge bir yapı vardır ve bu yapı Osmanlı'dan günümüze aynen değişmeden devam etmektedir. "Tarih tekerrürden ibarettir" sözü, İbrahim'in anlayışını yansıtan bir sözdür. İbrahim'in tarih anlayışında değişim, gelişim, dönüşüm yoktur, kendini tekrar vardır.

Bu yöntem yanlışlığına ek olarak İ. Kaypakkaya'nın Türkiye tarihi ve Türkiye'nin somut durumu hakkındaki bilgileri yetersiz ve yüzeyseldir. İbrahim'e ilişkin tespitlerimizi bir iki örnekle açıklayalım:

"3. Kurtuluş Savaşı"yla sömürgeleştirilmiş topraklar kurtarıldı. Sultanlık kaldırıldı, fakat yarı-sömürge ve yarı-feodal yapı olduğu gibi kaldı."[230]

"4. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra komprador büyük burjuvazinin ve toprak ağalarının bir kesiminin hâkimiyetinin yerine, bir başka kesimin hâkimiyeti geçmiştir."[231]

---

[230] *A.g.e.*, s. 122
[231] İ. Kaypakkaya, *a.g.e.*, s. 123

Kaypakkaya'ya göre Kurtuluş Savaşı öncesiyle sonrası arasındaki değişiklik şudur: Önceden komprador büyük burjuvazi azınlıklardan oluşuyordu, Kurtuluş Savaşı sonrasında ise Türk komprador burjuvazisi bunların yerini almıştır.[232] Yarı-sömürge, yarı-feodal yapıda ise bir değişme olmamıştır. Ondan sonraki 50, 60 yılda da herhangi bir değişim yaşanmayacaktır. Örneğin 1950 yılında, yine kliklerden biri öbürünü devirecek, 1960 yılında da devrilen klik tekrar iktidara gelecektir.

Burada doğru olanlar şunlardır: Kurtuluş Savaşı, Birinci Dünya Savaşı sonunda açık işgal altında bulunan sömürge bir ülke durumuna düşen Osmanlı'yı bu durumdan, yani sömürge durumundan kurtarmıştır. Ekonomideki yarı-feodal yapıda bir değişme olmamıştır. (Ama daha sonra, özellikle on yıllık DP iktidarında ve 1960'lı yıllarda bu durum değişecektir.) Esas olarak azınlık milletlerden yani Rum, Ermeni ve Yahudiler'den oluşan komprador burjuvazi Birinci Dünya Savaşı sırasında ve Kurtuluş Savaşı sürecinde tasfiye edilmiştir.

Yanlışlara gelince: Kurtuluş Savaşı'ndan önceki İttihat ve Terakki iktidarı, ne esas olarak Rum, Ermeni ve Yahudiler'den oluşan komprador burjuvazinin iktidarıydı ne de esas olarak bir saltanat idaresiydi.

1908 Devrimi'yle birlikte iktidara gelen İttihat ve Terakki yönetimi komprador burjuvaziye ve Osmanlı'nın yarı-sömürge durumuna karşı olan bir idareydi. İttihatçılar sınıfsal anlamda ulusal burjuvaziyi temsil ediyorlardı. Yarı özerk durumda bulunan ve Ermeniler'in bağımsızlık ve toprak taleplerinden büyük rahatsızlık duyan Kürt egemenleri İttihatçılar'ın yanındaydılar. Aynı şekilde Ege Bölgesi'nde ve Batı Trakya'da bulunan ve genelde kapitalist ilişkiler içinde bulunan Türk-Müslüman büyük toprak sahipleri ile taşranın egemen kesimleri de İttihatçılar'dan yanaydılar. Azınlık komprador burjuvalar, İngiliz emperyalizminin işbirlikçileri, ayrıcalıkları ellerinden alınan, medenî kanun ve adlî işlerde yapılan değişikliklerle sosyal yaşam üzerindeki egemenliklerine darbeler vurulan dinci kesimler, ulema ise İttihat ve Terakki'nin karşısında Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nda yer almışlardı.

Saltanata gelince. Padişahlık Abdülhamit'in 31 Mart Ayaklanması'ndan sonra düşürülmesiyle birlikte tamamen göstermelik hâle gelmişti. Padişah Sultan Reşat tamamen İttihatçılar'ın denetiminde, inisiyatifsiz ve yetkisiz bir konumdaydı. İç ve dış politikaya ilişkin kararlar ondan bağımsız olarak alınıyordu. Örneğin Dünya Savaşı'na girilirken bile padişaha sorulmamıştı. Saltanat makamı Vahdettin döne-

[232] *A.g.e.*, s. 123-24

minde (1918) İttihatçılar'ın yenilgisi ve ülkeyi terk etmeleriyle birlikte biraz daha önem ve inisiyatif kazandı. Ama bu durum çok kısa sürdü. Yani saltanatın kaldırılması 1922'den daha eskilere dayanan bir sürecin son halkasıdır.

Osmanlı Birinci Dünya Savaşı öncesinde yarı-sömürge bir ülkeydi. Maliyesine, parasına ve gümrüklerine yabancılar hâkimdi. Hatta vergileri bile kendi toplayamıyordu. Yabancılar ve yabancı şirketler, adına *kapitülasyon* denilen adlî, malî, ekonomik birçok ayrıcalıklara sahiptiler. Bu ayrıcalıklar ve örneğin yerli burjuvaları korumak için gümrük vergilerini belirleyememe, para basımının ve denetiminin Osmanlı Bankası'nda olması, vergilerin *Düyunu Umumiye*'nin denetiminde bulunması gibi olgular nedeniyle yerli burjuvazinin gelişimi imkânsız hâle geliyordu. İttihatçılar bu durumdan memnun değillerdi. Bunlardan kurtulmanın yollarını arıyorlardı. Nitekim İttihatçılar Dünya Savaşı'na bunlardan kurtulmanın bir fırsatı olarak baktılar. Savaş başladığında kapitülasyonları kaldırdılar, gümrükleri kendileri belirlemeye başladılar ve iç pazara hâkim olan azınlık burjuvalardan kurtulmak için bunlara karşı saldırıya geçtiler. Kurdukları esnaf ve çiftçi örgütleriyle, bankalarla, çıkardıkları yasalarla ve savaş vurgunlarına göz yumarak yerli sanayi ve tarım burjuvalarını geliştirmeye çalıştılar.

Özetle yarı-sömürge yapı savaş sırasında önemli ölçüde yıkıldı. Savaş sonunda Osmanlı'nın yenilmesi üzerine ülke işgal edildi. Silâhlı güçleri dağıtıldı ve emperyalistler savaş sırasında kaldırılan ayrıcalıkları, koşulları tekrar geri koydurdular. Osmanlı'dan arta kalan topraklar sömürge hâline dönüştü. Kurtuluş Savaşı bu duruma ve ülkenin daha da parçalanmasına karşı bir tepki olarak gelişti. Sömürge durumunu kalıcılaştırmanın bir ifadesi olan *Sevr Anlaşması* ölü bir anlaşma olarak doğdu. *Lozan Anlaşması*'yla ve sonrasında devam eden süreçte Türkiye biçimsel anlamda bağımsız bir ülke hâline geldi. Örneğin 1930'lar itibarıyla artık *Düyunu Umumiye* ve kapitülasyonlar mevcut değildi. Ayrıcalıklı tüm yabancı şirketler millîleştirilmişti. Gümrükler Türkiye'nin denetimindeydi. Para basımı ve denetimi Merkez Bankası'nın elindeydi. Bu nedenle, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra "yarı-sömürge yapı olduğu gibi kaldı" tespiti gerçeklere uymaz. Kaypakkaya'nın dikkate aldığı yarı- sömürge yapı süreç içinde önemli dönüşümlere, değişimlere uğrayacaktır.

İbrahim'in bu görüşleri geliştirirken büyük ölçüde etkisi altında kaldığı kişi Şnurov'dur. İbrahim, Şnurov'un belirli ve Türkiye'nin çok kısa bir dönemi için öne sürdüğü tespitleri neredeyse tüm Türkiye tarihi için genelleştirme gibi büyük bir hataya düşmektedir. Şnurov eleştirel

olarak bakılması gereken broşüründe 1929'a kadar olan 7, 8 yıllık bir sürede Türkiye işçi sınıfını incelemektedir. 1929'dan sonra Türkiye'nin ekonomi politikası değişmiştir. İbrahim Şnurov'un yazdıklarını sadece genelleştirmekle de kalmıyor, O'nun kaleme aldığı çalışmada düzeltmeler yapıyor. Örneğin Şnurov Kemalizm için "diktatörlük" diyor, İbrahim bunu; "yani faşizm" diyerek düzeltiyor! Yine Şnurov Kurtuluş Savaşı'nı "ticaret burjuvazisi"nin bir eylemi olarak nitelendiriyor, İbrahim bu nitelemeyi de "komprador burjuvazi" olarak düzeltiyor! Böylece İbrahim aslında hiç de aynı düşünmedikleri hâlde, Şnurov'la fikir birliğini sağlamış oluyor.

Tekrar edersek, Kurtuluş Savaşı ile azınlık komprador burjuvaları ve ağaları temsil eden bir iktidarın yıkılması, onun yerine yerli kompradorları ve ağaları temsil eden bir iktidarın kurulması söz konusu değildir. İttihat ve Terakki döneminde iktidarda olanlar aynen Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında da iktidardadır. Öyle ki TBMM'ni dolduran mebuslar kişi olarak bile Osmanlı Meclisi'nde bulunan aynı kişilerdir. M.Kemal dâhil paşalar aynı Osmanlı paşalarıdır.

"Komprador büyük burjuvazi ve toprak ağaları Kurtuluş Savaşı'ndan sonra esaslı iki siyasî kampa bölünmüştür. Kemalist diktatörlük bu kamplardan birinin menfaatlerini temsil etmektedir."[233]

"Millî karakterdeki orta burjuvazi de, bu kamplardan birincisinde, CHP ve iktidar safında yedek kuvvet olarak yer alıyordu. İkinci kampa mensup olanlar, örgütlenme imkânına kavuştukları zaman, *Terakkiperver Fırka*'da ve *Serbest Fırka*'da örgütlendiler; bu imkânı bulamadıkları zamanlarda ise, CHP içinde yuvalandılar"[234]

M. Kemal'in başında bulunduğu yönetim, Türkiye'deki egemen kesimlerin bir kısmını iktidar dışında ve baskı altında tutan, onlara karşı olan bir yönetim değildir. Cumhuriyeti kuran egemen sınıfları genel ve bir bütün olarak, ezilenlere karşı temsil eden bir idaredir söz konusu olan. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra egemen sınıflar içinde bir kutuplaşma olmamıştır. Ne *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (TpCF) ne *Serbest Fırka* ne de *DP* böyle bir kutuplaşmanın ürünü ya da ifadesidir. Egemen sınıflar içinde bir çatışma, çelişki, hesaplaşma vardır. Ama bu Kurtuluş Savaşı'ndan sonra değil, önce başlamıştır. Kurtuluş Savaşı sürecinde ve sonrasında 1926 yılı İzmir Suikastı idamlarına kadar devam etmiştir. Bu hesaplaşma egemen sınıfların kendi içinde bir kutuplaşma ve bölünmenin ürünü değil, bir bütün olarak egemen sınıfların yeni duruma uymayan İttihatçı geçmişleriyle hesaplaşmala-

[233] İ. Kaypakkaya, *a.g.e.*, s. 125
[234] *A.g.e.*, s. 142

rıdır. TBMM'-de ortaya çıkan Birinci-İkinci Grup arasındaki çatışma ve İkinci grubun tasfiyesi, Cumhuriyetin ilânından sonra TpCF'nın kurulması ve kapatılması bu hesaplaşmanın safhalarıdır. (İbrahim Şnurov'a bakarak TpCF'nin 1925'te kurulduğunu yazıyor, yanlıştır. TpCF 17 Kasım 1924'te kurulmuş, 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır). TpCF komprador burjuvazinin ve ağaların ikinci kesiminin partisi değildir. İngiliz, Fransız emperyalistleri, egemen kesimler ve Kürtler bu partiyi desteklememişler, bir bütün hâlinde M. Kemal'in CHP'sinin yanında tavır almışlardır. TpCF'nin milletvekillerinin tutuklanmasına, asılmasına ve sürgün edilmesine kimse ses çıkarmamıştır. 1930 yılında kurulup kapatılan Serbest Fırka ise ikinci kliğin ya da başka bir muhalif grubun kurduğu bir parti değil, herkesin bildiği gibi M. Kemal'in emir kulu Fethi (Okyar) Bey'e kurdurduğu güdümlü bir danışıklı dövüş partisidir. M. Kemal'in 1921 yılında kurduğu TKP ne kadar komünist idiyse, SF de o kadar muhalefet partisiydi.

İbrahim'e göre DP'nin iktidara gelmesi, Amerika'yı tutan komprador burjuvazi ve ağa kliğinin Almancı kliği iktidardan devirmesidir. İbrahim İnönü'nün Amerika'ya karşı Almancı olduğuna inanmamızı istiyor. Kurtuluş Savaşı sırasında hararetle Amerikan mandasını savunan, İkinci Dünya Savaşı sırasında bir yandan Almanlar'la işbirliği yaparken aynı anda İngiltere, Fransa ve Amerika ile de anlaşmalar imzalayan, onlara sözler veren ve savaş sonunda Amerika ile ilk askerî, ekonomik anlaşmaları imzalayan, Dünya Bankası'na ve IMF'ye üye olan, 1960'ta başa gelmesi için Amerika tarafından desteklenen İnönü'nün, Amerikancı olmadığını, hatta karşı olduğunu iddia etmek hangi gerçekle bağdaşır? Bir de şu soru: İbrahim 1960'ta iktidara gelenin 1950'de düşürülen klik olduğunu yazıyor. 1950'de devrilen Almancı klik olduğuna göre, 1960'ta Amerikancı klik mi devrildi? Böyle iki klikle sınırlı bir anlayışla Türkiye'nin karmaşık tarihî gelişimini açıklamak mümkün değildir.

İbrahim'in yaşadığı dönem, Türkiye'de gençlik hareketi içinde yetişmiş önderlerin yeni arayışlar içinde olduğu ve sür'atle eski görüşleri terk ettiği bir dönemdi. Terk edilenlerin yerine yenisini koyma işi onların canlarını verecekleri sıcak çatışma koşullarında yapılmıştı.

Örneğin Mahir Çayan *Kesintisiz II-III* başlığı altında topladığı görüşlerini Maltepe Cezaevi'nden kaçtıktan sonra saklandığı koşullarda yazmıştı. O koşullarda ne yeterli kaynaklara sahiptiler ne de düşüncelerini tartışabilecekleri bir çevreye. Mahir ve İbrahim'in yazdıkları görüşler basılmamıştı bile. Çoğaltılabilenler sınırlı sayıda kişiye ulaşmış, örgütlerin sorumlu kadroları arasında bile doğru dürüst tartı-

şılamamıştı. Seçilen pratik yolu teorileştirme biçiminde ortaya çıkan yeni düşünceler, birçok yanlışla, ağır bir sübjektivizm ile birlikte ortaya çıktı. Bu görüşler onlar öldükten sonra kitlelere ulaşabildi. Bu yeterince tartışılmamış görüşleri alanlar ise bunları, bilimsel ölçütlerle değerlendirilmesi gereken fikirler olarak değil, yerine getirilmesi gereken vasiyetler biçiminde kavradılar. O ağır duygusal ortam içinde objektif olamadılar. Bu nedenle, o günkü koşullar düşünüldüğünde İbrahim'in hataları ve eksikleri anlayışla karşılanmalıdır. Tüm eksik ve hatalarına rağmen Mahir'in, Deniz'in, İbrahim'in geliştirdiği görüşler, ülkemizde yeni bir dönemin kapısını açmak gibi tarihî bir görevi de yerine getirmiştir. Ama bu görüşlerin her dönem ve her koşul için geçerli değişmez doğrular olarak kavranması dogmatiklikten başka bir şey değildir.

Tekrar konumuza Harp Okullarındaki devrimci çalışmalara dönelim. THKP/C anlayışının yanı sıra, o dönem Türkiye solunda bulunan çoğu siyasî akım, örneğin *TEP* (Türkiye Emekçi Partisi), *Dev-Yol*, *HK* (Halkın Kurtuluşu), *TKP* (İ. Bilen ve Z. Baştımar'ların yurt dışı örgütü), ordu içinde, özellikle Harp Okulları'nda taraftar bulabilmişti.

1975'ten itibaren Kara Harp Okulu'nda başlayan çalışma illegal bir çalışma idi. Bu çalışma ordu içinde bu zamana kadar yapılmış olan en saf sosyalist çalışmaydı. Bu çalışma ülkedeki genel anti-faşist, anti-emperyalist devrimci mücadelenin parçası durumundaydı. Genel mücadelenin parçası olma durumu sadece örgütsel ilişkilerle sınırlı değildi. Ordu çalışması içinde yer alan asker kişiler anti-faşist eylemlere illegal olarak bizzat katılıyorlar, zaman zaman kendileri bu tür eylemler örgütlüyorlardı. Bunların sınırlı da olsa gecekondu halkıyla ve işçilerle de örgütlü ilişkileri vardı.

Böyle bir çalışmanın ordu içinde ortaya çıkmasında 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ülkenin her yanını saran ve resmi kurumlara da giren toplumsal muhalefet belirleyiciydi. Ama bunların yanı sıra o yıllarda Harp Okulları'nın özel durumu da, bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili oldu.

1970'lerin askerî öğrencileri iyi bir lise eğitiminden sonra Harp Okulları'na gelmişlerdi. 1974 yılında Harp Okulları 3 yıldan 4 yıla çıkarılmıştı. Bu noktada şunu hatırlatalım; ordu tarihinde en çok değişen olgulardan biri de harp okullarının ve Harp Akademileri'nin eğitim süresidir. Eğitim süreleri ile birlikte eğitim müfredatı, yani okullarda okutulan dersler de değişmektedir. Bu değişiklikleri ortaya çıkaran esas olgu, elbette egemen sınıfların ordudan o koşullardaki beklenti-

leridir. Harp Okulu'nun eğitim süresi M. Kemal döneminde iki yıldı. Bu süre 1948 yılında üç yıla çıkarıldı.

1960 Darbesi'nden sonra 1963'te tekrar iki yıla indirildi. 1971 yılında tekrar üç yıla çıkarıldı. 1974 yılında Harp Okulu'nun eğitim süresi 4 yıl oldu. Bu değişimle birlikte derslerde de değişiklik yapıldı. Harp Okulları askerî derslerin yanı sıra, Makine, İnşaat, Elektrik-Elektronik, Yönetim-İşletme bölümlerinde lisans düzeyinde eğitim veren okullar hâline geldiler. Bu durum 1991 yılına kadar sürecek, bu yıldan itibaren Sistem Mühendisliği programına geçilecektir. Bu bölümlerin dersleri üniversitelerden alınmaydı ve dersleri verenler de üniversitelerin (örneğin Hacettepe Üniversitesi, ODTÜ gibi) öğretim görevlileriydi. Yani sivil hocalar Harp Okulları'nda derslere giriyorlardı.

Bunlar üniversitelerin rahat, gevşek havasını, öğrenci-öğret-men ilişkilerini Harp Okulları'na taşıdılar. Sadece bu havayı taşımakla da kalmadılar, üniversitelerdeki tartışma ortamı da mecburen Harp Okulları'na girdi. Bu hava içinde ve esas olarak yükselen toplumsal muhalefetin etkisiyle ortaya, okuyan, sorgulayan, tartışan bir askerî öğrenci kitlesi çıktı. Açılım doğal olarak sola doğruydu. Bu gelişimi durdurmak için okul yönetiminin yaptığı baskılar, faşist ve dinci hareketin geliştirilmesi çabaları, ateşe dökülen benzin etkisi yarattı. Devrimci düşünceler ve çalışmalar Harp Okulları'nda daha da yayıldı, buralarda okul komutanlarından ve generallerden bağımsız bir hareket gelişti.

Askerî öğrenciler ve alt rütbeli subaylar içindeki bu çalışmaların ömrü yaklaşık sekiz yıl sürdü. 12 Eylül Cuntası'ndan sonra geçen üç yıl, bir bakıma operasyon sırasının kendisine gelmesini bekleme süreciydi. Önceliği devrimci örgütlerin ve Kürt hareketinin ezilmesine veren cunta 1983 yılında da ordu çalışmasını tasfiye etti. Bu tasfiye 1960'larda yapılan tasfiyelerden doğal olarak çok farklıydı. 1960'larda tasfiye edilenlere, ordu içindeki durumlarından daha iyi koşullar sağlanmıştı. Hatta 27 Mayıs'ın hemen sonrasındaki büyük tasfiyede, bu iş için Amerika'dan para bile alınmıştı. 1980'lerin teğmen, üsteğmenleri ve askerî öğrencileri ise operasyonlarla gözaltına alınıp işkenceden geçirildiler. İçlerinde dayanamayıp intihara kalkışanlar oldu. Bunlar diğer devrimcilerle aynı koğuşlara atıldılar, onlarla aynı tavrı gördüler. Devrimci örgütlerle aynı mahkeme salonlarında yargılandılar ve hemen hemen tamamı ordudan atıldı.

TBMM'de Muğla Milletvekili Tufan Doğu'nun 12 Eylül Darbesi'nden sonra orduda gerçekleştirilen tasfiyeye ilişkin yazılı soru önergesine Millî Savunma Bakanlığı (MSB), 13 Ekim 1989 tarih ve Kanun: 1989/666-ATG sayılı yazıyla yanıt verdi. Buna göre, 12 Eylül döne-

minde 153'ü teğmen, 216'sı üsteğmen, 26'sı yüzbaşı ve 2'si yarbay olmak üzere toplam 397 subay, 176 astsubay ve 447 askerî öğrenci ordudan çıkartıldı.

1978 yılında Harp Okulu'ndan mezun olan ve sıkıyönetimde Kürt illerindeki operasyonlarda görev verilen, ardından da tutuklanıp önce işkence merkezlerine sonra da cezaevlerine ve mahkemelere gönderilen genç subaylar, bu süreçte birçok traji-komik olaya konu oldular. Bunların birkaçını 2005 yılı Sonbahar'ında bir kere daha mahkemeye çıkan reysen emekli Jandarma Üsteğmen Rahmi Yıldırım'ın savunmasından aktarıyorum[235]:

"1978 dönemi mezunlarından Jandarma Üsteğmen Ahmet Şener 1983 yılında Cizre'de hudut bölük komutanı iken, sınırda çıkan silâhlı çatışmada kurşunlara hedef oldu. Bu olayla başlayan gelişmeler, Irak sınırından 30 kilometre içerilere uzanan sınır ötesi harekâtın düzenlenmesine vardı. Üsteğmen Şener, hastanede yattığı süre içinde en yüksek komutanların ve makamların geçmiş olsun dileklerine mazhar oldu. Sonra, hastaneden "vatan haini" olarak taburcu edilip sorgulandı ve reysen emekliye ayrıldı.

Piyade Üsteğmen Hasan Gizer, 1980 1 Mayıs'ında sıkıyönetim görevlisi olarak devriye hizmeti yaparken otomatik silâhlarla tarandı. Hedefini bulan kurşunlar, çelik başlığa ve teçhizatın metal aksamına takılıp kalmasa, Üsteğmen Gizer, belki de "vatan haini" olmaya fırsat bulamayacaktı. İşkenceciler, Çanakkale'de Mustafa Kemal'in göğsüne isabet eden şarapnel misketinden saati sayesinde kurtulmasından esinlenerek, kendisini "Atatürk" diye çağırıyorlardı. Üsteğmen Gizer, Metris Cezaevi'nde, kendisini tarama evleminin sanıklarıyla birlikte yattı.

Jandarma Üsteğmen Rahmi Yıldırım, talihi yaver gidip, anayasal düzeni yıkmaya teşebbüs etmek suçlamasıyla yargılanmaya ve "vatan haini" ilân edilmeye fırsat bulabilen şanslı bir subaydı. Urfa Suruç'ta hudut bölük komutanıyken, hududu geçmeye çalışan mütecavizlerle çıkan çatışmada, kurşunlar, sol kulağında si bemol/do diyez notalarını anımsatmakla yetinmişlerdi.

---

[235] Ordudan atıldıktan sonra serbest gazeteci olarak çalışan Rahmi Yıldırım'ın 23 Ocak 2005'te internet sitesi "sansursuz.com"da "*İş Bilenin Kılıç Kuşananın*" başlıklı bir yazısı yayınlandı. Yazıda generallerin basına da yansıyan yolsuzlukları üzerinde duruluyordu. Bu yazı üzerine "devletin askerî kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif" etmekten dava açıldı. Yaptığımız alıntı bu davaya sunulan 4 Ekim 2005 tarihli savunmadan alınmıştır. Rahmi bu davadan beraat etti.

Jandarma Üsteğmen Fahrettin Çoban ise o kadar talihli değildi. Sorgulamalar sırasında, okuldaki lakabı bir anda "örgüt içi kod isme" dönüşen Üsteğmen Çoban hakkında ısrarla itiraflarda bulunulması isteniyordu. Ama arkadaşları, Fahrettin Çoban ile cezaevi avlusunda birlikte volta atma mutluluğuna erişemediler. Üsteğmen Çoban'ın hudut bölük komutanı iken, arazi etüdü sırasında serseri bir mayına basıp öldüğü haber alındı. Üsteğmen Çoban, "vatan haini" olmaya fırsat bulamadan "şehit" olmuştu. Piyade Binbaşı Abdülkadir Kılavuz önce "vatan haini" oldu, sonra da "şehit". 1978 mezunu Abdülkadir Kılavuz, üsteğmenliği sırasında, Kenan Evren'in "Ben onlara hain lafını bile az bulurum" diyerek, kendi ifadesiyle "adaletin pençesine teslim ettiği" subaylar arasındaydı. Sekiz ay tutuklu kaldıktan sonra göreve iade edildi. 12 Eylül döneminin "hain"i Abdülkadir Kılavuz, Ağustos 1994'te Cudi'deki operasyonda binbaşı rütbesiyle "şehit" oldu.

Kendisini zorunlu hissettiği bir tercihte bulunarak üniformasını bizzat çıkartıp sosyalist harekete katılan Piyade Teğmen Ömer Yazgan ise, yakalandıktan sonra Türk Ceza Yasası'nın 146/1'inci Madde'sinden idam edildi. Ömer Yazgan ve üç arkadaşı hakkında idam kararı veren yargıçlardan Askerî Hâkim Yüzbaşı Eyüp Men-teş, başka bir davada idam cezası vermemek için sanık yakınlarından rüşvet almak suçundan hüküm giydi. Yargıcın hüküm giymesi, Ömer Yazgan ve arkadaşlarının davasının yeniden görülmesini gerektiriyordu. Ancak, buna ilişkin başvuruya karşın Yaz-gan ve üç arkadaşı idam edildiler.

Tasfiye operasyonlarının yürütülmesinde Gladio'nun Türkiye'deki ayağı özel örgüt de görev aldı. Operasyon kapsamındaki askerler, özel örgütün Ankara ve İstanbul merkezlerinde işkenceden geçirildiler ve sıkıyönetim mahkemelerinde yargılandılar."

Türkiye solu cuntaya karşı çok kötü bir sınav vermiş, ciddî hiçbir direniş gösteremeden kısa sürede saf dışı edilmişti. Bu durumda ordu çalışması ne kadar güçlü olursa olsun tek başına bir şey yapamazdı. Daha önce vurguladığımız gibi bu çalışma, bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm çizgisiyle yola çıkmış, kendini Türkiye'deki devrimci mücadelenin bir parçası, orduyu da bu çalışmanın bir alanı olarak gören devrimci bir faaliyetti. Böyle olduğu için solun bütün zaafları ordu çalışmasına da yansımıştı.

YEDİNCİ BÖLÜM

Günümüzde Bağımlı Kapitalist Sistem ve Ordu

Buraya kadar olan bölümlerde Osmanlı'da modern, yani kapitalist ordunun nasıl oluştuğunu, hangi aşamalardan geçerek Türkiye'deki bağımlı kapitalist sistemin ordusu hâline geldiğini göstermeye çalıştık. Ordunun tarihî gelişimi söz konusu olduğunda, bundan sonra anlatılması gereken 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleridir. Fakat biz bu çalışmada bunlara girmeyeceğiz. Bunlar önemsiz oldukları için değil. Bu iki darbe toplum bilincinde derin ve silinmez izler bırakmışlardır. 12 Mart ve 12 Eylül denilince ilk akla gelen işkenceler ve idamlardır. Darbelerin başarısına en çok sevinenin Amerika olmasıdır. Biz bu çalışmada ordunun bu hâle birden bire 12 Mart günü ya da ondan üç beş yıl önce gelmediğini, ordunun bu hâle gelmesinin daha uzun bir tarihi olduğunu gösterdik.

12 Mart ve 12 Eylül konusunda halk genel olarak doğru bilgiye sahiptir. Günümüzde bunların ordunun ilerici eylemleri olduğunu iddia edecek art niyetsiz kişi yoktur. Ama şu önemli bir olgudur; bu doğru bilinç en başta Türkiyeli komünistlerin, Deniz'lerin, Mahir'lerin, İbrahim'lerin 12 Mart Cuntası'na karşı başkaldırıları, aydınlarımızın, gençliğin, işçi sınıfının bu faşist darbeye karşı tavır almaları sayesinde elde edilebilmiştir. 12 Mart ve 12 Eylül'de Türkiye tekelci burjuvazisinin, emperyalizmin, CIA'in, Kontrgerilla'nın rol oynadığı ayrıntılarıyla olmasa da genel olarak bilinmektedir. Bu konularda aklı başında kesimler içinde genel bir fikir birliği vardır. Bu çalışmada bu konulara girmememizin esas nedeni de budur. Çalışmayı fazla uzatmak ve yeni konular ekleyerek ağırlaştırmak istemedik. Dikkatleri esas olarak ordu ve bunun tarihî gelişimi hakkında, 27 Mayıs Darbesi hakkında hâlâ var olan hatalı görüşlerin üzerinde yoğunlaştırmaya çalıştık. Ama mademki ordunun evrimini konu edindik, o zaman ordunun mevcut sistem içindeki yeri ve ne durumda olduğu üzerine genel olarak bir şeyler söylemek zorundayız.

Türkiye Ordusu'nun gelişiminde önemli değişikliklerin olduğu son dönem, 1980 Cuntası'ndan sonraki dönemdir. Bu dönemdeki değişmeleri belirleyen iki temel öğe vardır: Bunlardan biri emperyalizmin Türkiye ordusuna verdiği yeni misyonlar, diğeri de 1984'ten sonra gelişen Kürt hareketidir.

Emperyalizm ve Türkiye Ordusu'nun Yeni Görevleri

1980 Cuntası'nın arkasında ABD'nin ve genel olarak emperyalizmin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu cunta emperyalizmin sadece Türkiye içindeki çıkarlarını koruyacak biçimde ülkeye çekidüzen vermek için yapılmamıştı. Yani cuntanın nedeni, sadece Türkiye'de iç savaş boyutuna varmış olan ve bir tarafını devrimci hareketin oluşturduğu sınıflar mücadelesini ezmek, 24 Ocak Kararları'nı pürüzsüz biçimde uygulayarak, ithal ikameci yöntemden ihracata yönelik sömürge biçimine geçmek değildi. 1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi Ortadoğu'daki dengeleri bozmuştu. Gene aynı yıl, yani 1979 yılında Sovyetler Afganistan'ı işgal etmişti. Türkiye'nin hem bu gelişmelerin etkisinden korunması hem de bu duruma müdahale edebilecek bir konuma getirilmesi gerekiyordu. 12 Eylül bunu da sağladı. 12 Eylül'den 20 gün sonra da Amerika Saddam'ı İran üzerine saldırttı.

1980'lerin sonu ile 1990'ların başında Doğu Bloku'nun çökmesiyle Türkiye Ordusu'nun önüne yeni görevler konuldu ve ordu bu görevleri ifa edecek biçimde yeni örgütlenmelere gitti.

Genelkurmay'ın internet sitesinde verilen bilgilere göre ordu 1990'larda yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Bu yeniden yapılanma sürecinde Kara Kuvvetleri'nde de değişiklikler olmuştur:

"Değişen uluslararası siyasî ve askerî ortam ile gelişen teknoloji; Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılanmasını gerektirmiş, 1990'lı yıllarda kuvvet; modern muharebe ortamına uyum sağlayacak biçime getirilmiştir. Bu yeni konseptle; Kara Kuvvetleri'nin hareket yeteneğini artıran Kolordu, Tugay ve Tabur esasına dayanan bir yapılanma oluşturulmuştur."

Yeniden yapılanma aslında Dünya'ya kendine göre yeni bir düzen vermeye çalışan emperyalizmin Türkiye'ye yeni bir dayatmasıydı. 1990'ların başlarında, sosyalist sistemin çözülmesi ve Berlin Duvarı'nın çökmesiyle birlikte Türkiye'ye Dünya genelinde, özellikle de Orta Asya cumhuriyetlerinde ve Balkanlar'da, yani Müslüman ulusların bulunduğu bölgelerde yeni görevler verilmişti. Bu durum kaçınılmaz olarak ordunun yeni görevlere göre yeniden yapılanmasını gündeme getiriyordu. Nitekim Türkiye 1993-1994 yılında Somali'ye, 1994'te Bosna-Hersek'e, 1999'da Kosova'ya, daha sonra da Afganistan'a emperyalistlerin bu ülkeleri işgal etmesine, sömürgeleştirmesine yardımcı olsun diye askerî birlikler yollamıştır. Genelkurmay Başkanı'nın 2 Haziran 2003'te yaptığı bir açıklamaya göre, yurtdışında bulunan asker sayısı 1422 idi. Amaç bu ülkelerdeki ulusal, dinsel çelişkilerin çatışmaya dönüştürülmesi, parçalanmanın bir an evvel sağlanması,

kopan parçaların emperyalist sisteme sömürge olarak monte edilmesiydi. Emperyalizmin yeni Dünya düzenini kurabilmesi için sadece resmî ordu, siyasîler, hükümetler değil, Fethullah Gülen gibi dinci çevreler, aranan, aranmayan eski MHP'liler, kısacası kullanılabilecek akla gelen her çevre seferber edilmişti. 1990 yılına kadar (Kore savaşı istisna) Türk Ordusu'na Orta Doğu'da ve Türkiye'de emperyalizmin bekçiliği görevi verilmişti. 1990'la birlikte Türk Ordusu'nun görev alanı eskilere ilâve yapılarak genişletildi. Şimdi artık emperyalizm nerede fedaîye ihtiyaç duyarsa Türk Ordusu orada olmak zorundadır.

Ortadoğu'daki bekçilik görevi için de yine 1990'larda önemli bir adım atılmış, Türkiye İsrail ile ekonomik ve askerî düzeyde sıkı bir ittifak kurmuştur. Bu ittifak kurulurken TBMM ve hükümet tamamen devre dışı bırakılmış, tüm inisiyatifi ordu ele almıştır. Bu süreçte hükümette bulunan Çiller ve Erbakan uslu uslu askerlerin emirlerini yerine getirmiş, önlerine getirilen belgeleri imzalamıştır. 1994 yılında Tansu Çiller İsrail'e Başbakanlık düzeyinde ilk geziyi gerçekleştirmiş ve bu gezide F-4 uçaklarının modernizasyonu İsrail'e verilmiştir. Daha sonra Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, 23 Şubat 1996'da İsrail'le Askerî Eğitim ve İşbirliği Anlaşması'nı imzalamış, aynı yılın Ağustos ayında da teknoloji transferini öngören anlaşma imzalanmıştır.

Emperyalizmin çıkarları doğrultusunda Türkiyeli gençleri Dünya'nın sağına soluna gönderme politikası günümüzde devam etmektedir. Bu politikada son Irak işgali ile ilgili olarak bir pürüz çıkmıştır. Amerika Irak'a karşı Türkiye Ordusu'nu kullanarak ikinci bir cephe açmak istemiş ama Türkiye'deki toplumsal muhalefet ve bunu dikkate almak zorunda kalan Meclis buna izin vermemiştir. Bunun üzerine generaller işi gevşek tuttukları gerekçesiyle Amerika'dan epey azar işitmiş, hâlâ da işitmeye devam etmektedir.

Kürt Hareketinin Ordu Üzerindeki Etkileri

1984 yılında Kürtler başkaldırdı. Bu başkaldırı o zamana kadar ki Kürt isyanları gibi gelişigüzel bir eylem değildi. Eylemin başındakiler, daha önce yapıldığı gibi kolayca birbirine düşürülebilecek, birbirlerine her an ihanet etmeye hazır Kürt ağaları, şeyhleri, seyitleri, mollaları değildi. Bu önderler Türkiye solu ile ilişki içinde yetişmiş, Türkiye sol birikimini oldukça özümsemiş, yoksul kesimden gelme Kürt ve Türk (PKK'nin lider kadrosu içinde örneğin Kemal Pir, Haki Karer gibi birikimli Türk gençleri de vardı) gençleriydi. Yoksul Kürt halkı tarihinde ilk defa bir örgütün, hem de sol bir örgütün liderliği altında, onun bağım-

sızlık ve demokrasi programı doğrultusunda ayağa kalkıyordu. Bu başkaldırı, sadece ordu üzerinde değil, Türkiye sınıflar mücadelesi ve Türkiye solu üzerinde çok önemli sonuçlar yarattı. Bu sonuçlar derli toplu irdelenmemiştir ama mutlaka irdelenmeye muhtaçtır. Biz konumuzla ilgili olarak bu sonuçların birkaçını sadece belirtmekle yetinelim.

Bu başkaldırı solda yeni bir saflaşma yarattı. Maalesef Türkiye solunu Kürtlerden kopardı. Bu işte Kürt milliyetçiliğinin önemli etkilerinin varlığına rağmen esas sorumluluk Türkiye solundadır. İkinci bir kopuş özellikle 1960'lı yıllarda biçimlenen, Atatürkçü olarak nitelendirilen ve sola, sosyalizme açık görünen aydın kesimin devrimci hareketten, hatta demokrasi mücadelesinden ayrı düşmeleri oldu. Bu kesimin Kürtler'e karşı aldığı tavır bunları anında ordunun kollarına fırlatıverdi ve devrimci hareketten de demokratik hareketten de kopardı. Böylece devrimci hareket uzun bir müddet belli konularda (örneğin emperyalizme sivil faşist örgütlenmelere karşı) birlikte davranabildiği, ama ideolojik olarak da olumsuz etkileri altında kaldığı bu kesimden kopmak zorunda kaldı.

Bu kopuş tek tek devrimci örgütlerin iradesinden bağımsız olarak kendiliğinden gerçekleşti. Bu kesim bugün şeriata karşı laik demokratik cumhuriyeti(!) koruma görüntüsü altında, ordunun yani düzenin basit bir aleti durumundadır. Hâlâ ağızlarından düşürmedikleri anti-emperyalizm tam bir ikiyüzlülüktür ve hiçbir inandırıcılığı yoktur. Bunlar anti-emperyalizmi Kürt düşmanlığı biçimine sokmuşlardır. Emperyalizm Kürtler'le ilgilenmediği sürece emperyalizmin yaptığı hiçbir işe itirazları yoktur. Emperyalizm örneğin Amerika Kürtler'i ezip yok edersе buna itiraz etmek bir yana, alkış tutacak bayram yapacaklardır. Bunlar "Kürtler'i neden ezip yok etmiyorsunuz?" ve "Ermeniler'e yaptıklarımızla neden ilgileniyorsunuz?" türünden sorular bağlamında emperyalizme karşıdırlar.

Kürtlerin mücadelesi sadece askerî boyutla sınırlı kalmadı. Bu mücadele ideolojik biçimler de aldı. Bu hareket Türk Ordusu'nun yenilmezliği, karşı konulmazlığı safsatasını pratik olarak yerle bir etti. İdeolojik alanda da ordunun kimseye bırakmadığı Kemalizm'e, Atatürkçülüğe yüklendi. Kürt tarihi yeniden yazıldı, buna paralel olarak resmî Türk tarihi de tüm inanılırlığını yitirdi. Kürt halkı fiilen olmasa da, düşünce ve kafa yapısı olarak Türkiye'den koptu. Kürt halkı bugün siyasî örgütlenme, meslek örgütleri (sendikalar, burjuva örgütleri, gençlik örgütleri), askerî alan ve basın (gazete, dergi, radyo, TV) dâhil tüm alanlarda kendi bağımsız örgüt ve kurumlarına sahiptir. Kendi

yurt dışı temsilcilikleri vardır. Dünya ülkeleriyle, Türkiye'den ayrı kendi ikili ilişkilerini kurmuştur. Bu durum aslında fiilî olarak da ayrı bir duruşun var olduğu anlamına gelir. Bu başarıları sağlayan Kürt hareketi doğal olarak ordunun prestijine darbe vurmuş, Kemalizm'e ilişkin tezleri de (önemli yanlışlarına ve çoğu zaman pragmatik olmalarına rağmen) Türkiye aydınları, sol örgütleri, demokratik hareket üzerinde etkili olmuştur.

Kürt hareketi ordunun çürümüşlüğünü özellikle 90'lı yıllarda görülmemiş boyutlara çıkardı.

90'ların başında ordu, istihbarat örgütleri vs. dış görevler için yönlendiriliyordu ama Türkiye içinde de rizikolu bir durum vardı. Türkiye içinde genel manzara şöyleydi: 1984'te çıkış yapan Kürt hareketi engellenememiş, 1990'a gelindiğinde ordulaşmış, tüm Dünya'ya yayılmış ve Kürt illerinde kitlesel ayaklanma boyutuna ulaşmıştı.

Kürt hareketinin yanı sıra 80'lerin sonlarına doğru toplumsal muhalefet, işçi sınıfının başı çekmesiyle tekrar yükselişe geçmişti. Zonguldak Yeraltı Maden İşçileri Yürüyüşü, Paşabahçe Grevi tarihe geçen önemli işçi eylemleriydi. İşçileri öğrenciler izlemişti. Öğrenci gençlik tekrar örgütlenmiş ve mücadeleye başlamıştı. Toplumdaki bu hareketlilik devrimci örgütlerin tekrar canlanmasına, örgütlenip eylemlere başlamalarına da yol açmıştı. 1990 yılına gelindiğinde hemen hemen tüm devrimci örgütler, kendilerini toparlamış ve kaldıkları yerden mücadeleyi devam ettirmeye başlamışlardı. Bunlara ek olarak, Türkiye'de ilk kez bir memur hareketi oluşmaya başlamıştı. İlk memur sendikaları 90'ların başında kurulmuştu. Bunları kuranların hepsi solculardı. Düzen için en büyük tehlike Kürt hareketinin Türkiye'deki toplumsal muhalefetle birleşmesiydi. Nitekim Türkiye devrimci hareketinin hemen hemen tümü, kimi sadece lafta da olsa, Kürt hareketini desteklemeye başlamıştı. 1990'ların başlarına kadar Kürt hareketine karşı tavır alan birçok örgüt bu tavrından vazgeçmişti. Türkiye'deki sendika ve kitle örgütlerinde, mahallelerde, öğrenci gençlik arasında Kürt hareketi önemli bir kitle desteği sağlamıştı.

Egemen sınıfların ve ordunun bu duruma cevabı, tüm kirli boyutları da dâhil olmak üzere, büyük bir faşist terör dalgasının başlatılması oldu. 10 Nisan 1990'da sürgün yetkisi yasa gücünde bir kararname ile Olağanüstü Hâl Bölge Valisi'ne verildi. Nisan 1991'de de Anti-terör Yasası çıkarıldı. Ardından 1991'de HEP'in Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın öldürüldü. 1992 yılında gene Diyarbakır'da Kürt aydını Musa Anter katledildi. Ama bu devlet terörü Türkiye tarihindeki en rezil biçimini 1993 yılından itibaren almaya başladı. Bu tarihte Turgut

Özal'ın ölmesi (ya da öldürülmesi) üzerine, Demirel Cumhurbaşkanı, Tansu Çiller Başbakan olmuştu. Doğan Güreş Genelkurmay Başkanıydı. Murat Karayalçın da Başbakan Yardımcısı. Kürt illerinde tam anlamıyla bir soykırım terörü uygulandı. Köyler, ormanlar yakılmaya başlandı. Bölgeye giriş çıkış fiilen yasaklandı. Hatta devlet ve hükümet görevlileri bile bölgeye sokulmadı. Halkın yaylalara taşınması, neredeyse evden çıkması yasaklandı. Bölgeye yeniden yiyecek ambargosu kondu. Zırhlı birliklerin, uçakların, helikopterlerin katıldığı "Bahar Taarruzları ile koca bölgede taş üstünde taş bırakılmadı. Dört bin köy zorla boşaltıldı. Milyonlarca Kürt kırsal alanlardan zorla göç ettirilip şehirlere sürüldü. Bu işte sadece ordu ve resmî güçler kullanılmadı. El altında bulunan ne kadar it kopuk, itirafçı, geçmişi kötü kişi ve çevre varsa devreye sokuldu. *Hizbullah* adı altında, İran ve Ortadoğu'dakilerle isim benzerliği dışında ortak yanı olmayan, görevi, PKK'ye yardım edenleri, hatta gazete dağıtan çocukları satırla katletmek, işkenceyle öldürmek olan katiller çetesi örgütlendi. Aranan A. Çatlı gibi ülkücü katiller, başlarına Mehmet Ağar'ın getirildiği Emniyet Genel Müdürlüğü'nün işkencecileri bu iş için seferber edildi. Kürt milletvekilleri Meclis'in içinde, dokunulmazlıkları bile kaldırılmadan tutuklanıp hapse konuldular (2 Mart 1994). Binlerce faili meçhul cinayet işlendi. Yok edilenler içinde yüzlerce Kürt iş adamı ve aydını da vardı.

Bu terör dalgasından Türkiye'deki devrimci ve demokrat hareket de payına düşeni aldı. Evlere, kafelere düzenlenen yargısız infaz operasyonlarında onlarca devrimci katledildi. Cezaevleri daha boşalmadan yeniden devrimcilerle dolmaya başladı. Karakollardaki, özellikle de siyasî şubelerdeki işkenceciler 24 saat görev başındaydılar. Muammer Aksoy (31 Ocak 1990), Çetin Emeç (7 Mart 1990), Turan Dursun (4 Eylül 1990), Bahriye Üçok (6 Ekim 1990), Uğur Mumcu (24 Ocak 1993), Ahmet Taner Kışlalı gibi sansasyonel cinayetler de bu sürecin bir parçasıydı. Sivas'ta 37 aydının yakılması, Gazi Mahallesi Katliamı, 1 Mayıs Mahallesi Katliamı da yine bu zaman dilimi içinde gerçekleşen olaylardır.

Bu kirli savaşı finanse etmek için devlet bütçesinden ve örtülü ödeneklerden alınan büyük paralarla yetinilmemiş, gayrimeşru her yola başvurulmuştur. Uyuşturucu kaçakçılığı, gasp, yol kesme, adam kaçırma, tehditle fidye alma, kumarhaneleri ele geçirme, kara para aklama, Susurluk Olayı'ndan sonra kamuoyuna yansıyan bu tür yöntemlerin bazılarıdır.

Türk Ordusu, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Teoman Koman, Tuğgeneral Veli Küçük, Emekli Yarbay Korkut Eken gibi ordu

kadrolarının şahsında, gırtlağına kadar bu pisliğin içindeydi. Nitekim eski Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, Emekli Orgeneral Necati Özgen, Emekli Korgeneral Hasan Kundakçı ve Cumhur Evcil, Susurluk davasından mahkûm olan Emekli Yarbay Korkut Eken'e, açıkça sahip çıktılar. Bunlar yaptıkları ortak açıklamada, "Eken'in yaptığı her iş bilgimiz dâhilinde olmuştur" diyorlardı. Bunların haklarında da hiçbir işlem yapılmadı.

Yukarıda anlattığımız biçimiyle, ordunun sürekli aşağı doğru giden prestiji, 3 Kasım 1996'da "Susurluk" diye bilinen meşhur olayla birlikte tekrar kendini toparlamıştır. Devletin çürümüşlüğüne, bu çürümüşlük içinde yer alan tüm kurum ve kişilere tepki olarak ortaya çıkan hareket, yumuşak bir geçişle iktidardaki RP-DYP koalisyonuna karşı, laik demokratik cumhuriyetin bekçisi orduyu destekleyen bir harekete dönüşüverdi. Eylemler "şeriat devleti kurmak isteyenlere karşı, laik demokratik cumhuriyetin korunması" şeklini alıverdi. Yani inisiyatif ordunun ve generallerin eline geçti. Ardından gündemde bulunan çetelerin ve bunlarla bağlantılı olan polis şeflerinin, komutanların, siyasetçilerin yerini, Cinci Hoca, Müslüm Gündüz, Fadime, Cübbeli Ahmet gibi önemsiz kişiler alıverdi. Magazin gündemi de dâhil tüm gündem dincilerle dolduruldu.[236]

İçinde bulunduğumuz dönemde generaller, şeriat devleti kurmak isteyenlere karşı zafer kazanmış, onları cezalandırmış, Fet-hullah Gülen'i dışarı kaçmak zorunda bırakmış kahraman havalarındadırlar. Bu süreçle birlikte ordu, özellikle Alevî kesim içinde kendine puan toplamış, Atatürkçü Düşünce Dernekleri (ADD) ve gençlik içindeki çalışmalar sonucu belli bir aydın kesiminin de desteğini almıştır. (son cümle çıkarıldı)

12 Eylül Cuntası'ndan sonra meydana gelen gelişmelerin ordu üzerindeki etkilerine genel olarak değindikten sonra, şimdi de ordunun Türkiye'deki bağımlı kapitalist sistem içindeki siyasî ekonomik konumuna kısaca değinelim.

---

[236] 1-29 Şubat arasında "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemi yapıldı. Ardından generaller, o zamana kadar bütün işlerini gören, örneğin IMF ile masaya oturan, Avrupa Birliği'ne övgüler düzen, bir yandan Kudüs Gecesi düzenlerken öte yandan ilk kez İsrail ile ekonomik ve askerî işbirliği anlaşmaları imzalayan Erbakan'ı alaşağı ettiler. 28 Şubat 1997'de MGK'de yeni kararlar alındı, Erbakan bunları da imzaladı. Ama Erbakan ve Çiller gitmemekte direndiler. Kendilerine süngünün ucu gösterilince Haziran ayında istifa ettiler.

Var olan Sistem İçinde Ordunun Konumu

Bir baskı unsuru olarak ordu günümüzde kendi tarihindeki en güçlü ve en ayrıcalıklı dönemini yaşamaktadır. Tarihimizin hiçbir döneminde ordu siyasî yaşamda, ülke yönetiminde bu kadar belirleyici olmamıştır. Tarihimizin hiçbir döneminde ordu toplumdan bu kadar kopmamış, halkına karşı emperyalizmle bu düzeyde bütünleşmemiştir. Ordu günümüzde ülkemizdeki en büyük silâhlı güç olmanın yanı sıra, siyasî ve ekonomik olarak da kendi başına bir güç durumundadır. Ordu seçilmiş siyasîlerin, yani hükümetlerin ve TBMM'nin tamamen denetimi dışında ve bunların üzerindedir. Bunun yanı sıra ordu, ülkemizdeki tekelci holdinglerle rekabet edecek düzeyde ekonomik bir güce sahiptir. Bunlar tarihimizde daha önce bulunmayan, 1960'lardan sonra ortaya çıkıp gelişen olgulardır. Bu durum ordunun egemen sınıflardan bağımsızlaştığı biçiminde yorumlanmamalıdır. Tersine ordu emperyalist sistemin genel çıkarlarını ve Türkiye'deki özel çıkarlarını, Türkiye'deki bağımlı kapitalist sistemin güvenlik ve istikrarını, zaman zaman bazı Türkiyeli tekelci grupların, büyük tarım kapitalistlerinin zarar görmeleri pahasına koruyan en önemli kurumdur. Ordu tek tek Türkiyeli burjuvaların değil, genel olarak emperyalist burjuvazinin ve bunların Türkiye'deki uzantılarının ortak hizmetinde olan bir kurumdur.

Türkiye Ordusu, sistemin genel çıkarlarını, gelip geçici hükümetlerden çok daha bütünlüklü olarak temsil eden bir kurumdur. Çünkü ordu, iktidara gelip giden hükümetlerden, tek tek sermaye çevrelerinden daha çok bu düzenle bütünleşmiştir. Dolayısıyla hükümetlere yapılan dayatmalar, ordunun şahsında emperyalizmin ve Türkiye'deki bağımlı sistemin dayatmalarıdır. Ordunun vardığı bu aşamanın doğal sonucu çürümedir. Ordu kendi tarihindeki en büyük çürümüşlüğü yaşamaktadır. Ordunun üst rütbeli subaylarının, cuntacıların, kontrgerilla yöneticilerinin karıştıkları yolsuzlukların, pis işlerin ortaya saçılması, şimdilik kaba kuvvetle, 12 Eylül Anayasası'na konulan maddelerle engellenebilmektedir. Ama bunların örneğin Lockheed Davası'nda, Susurluk Olayı'nda görülebilen ucu bile, çürümüşlüğün boyutları hakkında yeterince fikir vermektedir. Çürümenin bu boyutlara varmasında özellikle 1984 yılından sonra Kürt illerinde gelişen mücadeleyi "her yol mubahtır" anlayışıyla ezmeye çalışmanın çok büyük rolü olmuştur.

Şimdi yukarıda çizdiğimiz genel çerçeveyi, elimizdeki veriler yardımıyla biraz somutlaştırmaya çalışalım.

Siyasî Alanda Ordunun Durumu

27 Mayıs'tan bu yana emperyalizm ve egemen sınıflar iktidarı devirmek için orduyu kullanmaktadırlar. Fiiliyattaki bu durum, zaman içinde yasal hâle de getirilmiştir. Yani iktidardaki hükümetler üzerinde yetki ve yaptırım sahibi olmak, iktidardakiler "söz dinlemezlerse" bahanesini uydurup darbe yapmak, 1982 Anayasası ile birlikte artık ordunun yasal görevi hâline getirilmiştir. Ordu bu yasal görevini en son 28 Şubat 1997'de başlatılan süreç içinde Erbakan-Çiller Koalisyonu'nu hükümetten kovarak yerine getirmiştir.

1980 Cuntası ordunun siyasî yaşam üzerindeki egemenliğini, ordunun anayasal olarak da bir görevi hâline getirmiştir. Bu durum Millî Güvenlik Kurulu'nun oluşumu ve yetkileri değiştirilerek sağlanmıştır.

MGK 1960 Darbesi'yle birlikte gelen bir kurumdu ve 1962 yılında oluşturulmuştu. 1980 Cuntası bu kurumda değişiklikler yaparak onu; hükümetlere yapacağı işleri gösteren, bu işlerin yapılıp yapılmadığını denetleyen, yapılmadığı kanısına varırsa hükümeti alaşağı eden bir kurum hâline getirdi. 1962'ye göre MGK'da yapılan değişiklikler şöyle özetlenebilir:

1982 Anayasası ile MGK anayasal bir kurum düzeyine yükseltilmiştir. 1982 Anayasası'nın 118. Madde'si bunu düzenlemektedir.[237] Bu anayasa maddesine göre Bakanlar Kurulu MGK'nın kararlarını öncelikle ele almak zorundadır. Bu durumun pratikteki uygulanışı, Bakanlar Kurulu'nun fiilî olarak, anayasa hükmü biçiminde MGK'ye bağlanmasıdır. Yani Bakanlar Kurulu'nun üzerinde anayasal bir kurum olarak MGK vardır.

Bu kadarla kalsa yine iyi. MGK anayasal bir kurum olduğu hâlde, "toplantı tutanakları ve kararları gizlidir."[238]

12 Eylül'den sonra yapılan değişikliklerle, MGK'nin yetkisi de iç ve dış güvenlikle sınırlı bırakılmayıp akla gelebilecek her sorunu kapsayacak biçimde genişletildi. MGK'nin ilgi alanı olan "Millî Güvenlik" kavramı, Anayasa'nın 118. Madde'sine göre çıkarılan 2945 sayılı kanunda şöyle tanımlandı:

---

[237] 1982 Anayasası, Madde 118: "...MGK; devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirir. Kurulun, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulu'nca öncelikle dikkate alınır."

[238] Nevzat Bölügiray, *28 Şubat Süreci-1*, Tekin Yay., 1. Basım 1999 s. 47

"Millî Güvenlik; devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdî hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasıdır."[239]

1982 Anayasası MGK'yi asker üyelerin çoğunlukta olacağı biçimde yeniden düzenledi. MGK'nin 10 üyesinden beşi (Genelkurmay Başkanı, kara, deniz, hava kuvvetleri komutanları, jandarma genel komutanı) askerdir. Cumhurbaşkanı MGK başkanıdır. Başbakan, Millî Savunma Bakanı, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, yani dört kişi de hükümet üyesidir. Özellikle İçişleri ve Dışişleri bakanlarının, holdinglerin ve Amerika'nın istemediği bir isim olamayacağı düşünüldüğünde MGK'de askerlerin istediği kararların alınmasında hiçbir sorunla karşılaşılmayacağı açıktır.

MGK Genel Sekreteri'ne de yine yasayla, MGK'de alınan kararların uygulanabilmesi için olağanüstü yetkiler verilmiştir. "MGK Gn. Sek., 13'üncü Madde'de yazılı görevlerin yerine getirilmesinde; takip ve kontrol edilmesinde; yönlendirilmesinde; koordine edilmesinde ve denetlenmesinde, verilen direktifler çerçevesinde; Cumhurbaşkanı, Başbakan ve MGK adına yetkilidir."[240]

Başbakan'dan bakanlara, milletvekillerinden sıradan vatandaşlara kadar akla gelebilecek herkes yaptıklarından ve yapmadıklarından dolayı generallere hesap vermek zorundadır. Ama generaller hiç kimseye hesap vermek zorunda değildir. Hatta cuntacılardan mevcut yasalara göre hesap sorulması bile, 1982 Anayasası'nın geçici(!) 15. Madde'sine göre yasaktır. Yani böyle bir iş yapmaya kalkan anayasa karşısında suçlu duruma düşer. Ayrıca "yasalar askerlerle ilgili istihbarat çalışmalarını yasaklamış durumdadır."[241]

Yakın zamanda Veli Küçük, Teoman Koman gibi komutanların adı Susurluk olayına karışmış, haklarında çok yazılıp çizilmiştir. Ama bunlar bırakalım yargılanmayı, örneğin TBMM Araştırma Komisyonları'na ifade vermeye bile tenezzül etmemişlerdir. TBMM'yi dolduran milletin vekilleri de bu aşağılanmayı, hakareti sineye çekmişlerdir.

Lockheed rüşvet olayında, rüşvet verilen bütün ülkeler, Türkiye dâhil, açıklanmış ve Türkiye hariç bütün ülkelerde, bakanlar, başbakanlar, askerler bunun cezasını çekmişlerdir.

---

[239] Akt.: N. Bölügiray, *a.g.e.*, 51

[240] *A.g.e.*, s. 48

[241] Tuncay Özkan, *a.g.e.*, s. 205

Ordu, siyasî iktidar üzerindeki egemen konumunu, istihbarat örgütlerini kendi tekeline alarak daha da sağlamlaştırmıştır. 1960 Darbesi'nden sonra istihbarat alanında da değişiklikler yapılmıştı. 6 Temmuz 1965'te MİT Yasası çıkarılmıştı. Böylece MAH ya da MEH'in adı MİT olmuştu. MİT o zamana kadar başbakanlığa bağlıydı. Bu yasayla MİT MGK'nin bir organı hâline getirilmişti. MİT Müsteşarı'nın kim olacağına MGK karar verecekti. "MİT'in daire başkanlarını bile MGK belirleyecekti."[242] MİT Yasası 1980 Cuntası'ndan sonra tekrar değişikliğe uğradı.

"1983 yılında MİT Yasası'na da yeni bir şekil verilerek ordunun egemenliği iyice artırılır. 1983 yasal düzenlemesinin ana öğesi Millî Güvenlik Kurulu'nun MİT üzerindeki yaptırımlarını iyiden iyiye artırmaktır. Bir başka yeni düzenleme de MİT mensuplarının yargılanmalarına ilişkindir. Yeni maddeyle yargılanmalarda Başbakan'ın olurunun alınması şartı getirilir. Yani Başbakan yargılanabilir derse, MİT mensubu yargılanacaktır."[243]

MİT, TBMM'nin yani parlamento denetiminin yasal olarak dışındadır. TBMM, ne bütçesi ne de faaliyetleri hakkında MİT'ten bilgi isteyebilir. Bu yetki MGK'ye aittir.

Generaller MİT'i doğrudan denetimleri altına almakla da yetinmemişler, MİT'ten ayrı hatta MİT'i devre dışı bırakan gizli örgütlenmeler de kurmuşlardır. Bunlardan en çok bilineni JİTEM (Jandarma İstihbarat Servisi)dir. Özellikle 1990'lı yıllarda, yani ordunun yeniden yapılanması ile birlikte JİTEM'in adı her türlü kirli olaya karışmıştır. Özellikle de Kürt bölgesinde.[244]

---

[242] S. Yalçın, D. Yurdakul, *a.g.e.*, s. 126

[243] T. Özkan, *a.g.e.*, s. 212

[244] Tuncay Özkan'ın kitabından konuyla ilgili bazı cümleler şöyle:
"JİTEM faaliyetleri konusunda son derece endişe verici bilgiler bulunmaktadır. (...) vatandaşlar arasında JİTEM'in itirafçıları kullandığı ve bunlardan dolayı da yasadışı birtakım işlere karıştığı yönünde iddialar bulunmaktadır. Bunların silâh ve uyuşturucu kaçakçılığına karıştıkları iddia edilmektedir.
(...) Görevi PKK ile ilgili bilgi ve sabotaj eylemleridir.(...)
JİTEM, Hizbullah adlı İslâmî terör örgütünün Van ilindeki bazı kamplarında PKK ile mücadelede bulunsun diye bu örgütün bazı elemanlarına yardımcı olmakla da suçlanmaktadır." (s. 311, 312, 313)
JİTEM'in kurucularından olan emekli Binbaşı Cem Ersever, Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in şüpheli ölümünden sonra kadrosuyla birlikte ordudaki görevinden ayrıldı. Daha sonra kamuoyuna açıklamalarda bulundular. Ardın-

Ordu ve onun başındaki generaller günümüzde işte böyle yasal ayrıcalıklara ve dokunulmazlıklara sahiptirler.

Meclisi, partileri, sendikaları, demokratik örgütleri kapatmak, mevcut anayasayı zorla kaldırmak ama solcuları da anayasayı zorla kaldırmaya teşebbüs etmekten yargılayıp asmak, yüz binlerce insanı tutuklamak, işkenceden geçirmek, 17 yaşındaki çocuğu bile idam etmek generallerin doğal hakkıdır. Bütün bunları neden doğal hakları olarak gördüklerini, cuntacıların düşünce ve yaklaşımlarını kitaplaştırmayla uğraşan emekli bir orgeneral şöyle gerekçelendiriyor:

"Türkiye'de politikacıların, çoğunlukla, kişisel ve partisel çıkarlarının ülke çıkarlarının önüne geçtiği herkesçe bilinmektedir. Askerlerin düşünce ve kaygıları ise salt ülke çıkarları ile ilgilidir."[245]

Türkiye'de politikacıların kişisel çıkarlarını ülke çıkarlarının önünde tuttuğunu herkes bilirmiş. Yani politikacılardan zaten başka türlü davranmaları beklenemez. Emekli generale göre politikacı demek, kişisel çıkarı için her şeyi yapmaya hatta ülkesine ihanet etmeye hazır adam demektir. Ama askerler ülke çıkarlarından başka bir şey düşünmezler. Durum böyle olunca, politikacılar ülkeyi uçurumun kenarına getirirler, generallere de darbe yapıp ülkeyi uçuruma düşmekten kurtarmak, sonra da politikacıları elde sopa yönlendirmek farz olur. Bu yaklaşım sadece bu emekli generale özgü değildir. Ordunun politikacılara ve ülke çıkarlarına genel yaklaşımı budur. Bu yaklaşım, askerî okullardan itibaren bütün subayların kafasına işlenir.

Generallerin bu yaklaşımı politikacılara yapılan ağır bir hakarettir. Fakat siyasî partiler, yasal kurumlar generallerin; "siz ülkeyi bizim kadar sevmiyorsunuz, siz kişisel çıkarlarınızı öne alan, sorumsuz hainlersiniz" biçimindeki aşağılamasına seslerini çıkarmazlar, "siz ne diyorsunuz?" diye bile sormazlar. Tersine cuntaları desteklerler, generalleri yaptıklarından dolayı överler, ordunun desteğini almaya çalışırlar, generallerin önlerindeki pürüzleri temizlemelerini beklerler. Ordu Türkiye'deki siyaseti de böylesine çürütmüştür. Siyasî alanda kişilikli tek adam bırakmamış, kişilik sahibi olanların siyaset sahnesine girmesine izin vermemiştir ve vermemektedir. Siyasette kişilik sahibi olanlar ve ülkesini gerçekten sevenler, bunu ödedikleri bedellerle kanıtlayanlar bu ülkenin komünistleridir.

Ordu, emperyalist sistemin siyasî karar mekanizmalarıyla da bağımsız ilişkilere sahiptir. Yani bu merkezlerle, gelip geçici hükümet-

---

dan Cem Ersever dâhil ekibin lider kadrosu ölü olarak bulundu (5 Kasım 1993)."

[245] N. Bölügiray, *a.g.e.*, s. 214

lerden bağımsız olarak ordunun sürekli ilişkileri vardır. 1960, 1971, 1980 cuntaları öncesinde ordu ile ABD arasındaki ilişki trafiği, 1980 Cuntası'nın ardından ABD'den: "bizim çocuklar başardı" müjdesinin verilmesi, son Irak işgalinin ardından ABD yöneticilerinin, "görevinizi yapmadınız" diye, başkalarını değil de generalleri azarlamaları, bu durumun kanıtıdır. Emperyalizmle askerî, siyasî, ekonomik ve diğer ilişkiler ağı içinde bütünleşmiş bir kurum olan ordu, bu konumuna dayanarak zaman zaman Türkiye'nin egemen sınıflarına da dişini gösterebilmektedir.

Ordu bugün siyaset üzerinde belirleyici bir durumdadır. Ama bu durum "bu hep böyle gidecek" biçiminde değerlendirilmemelidir. Siyaset ordunun canının çektiği gibi biçimlendirdiği bir olgu değildir. Ordu, tıpkı kendisinin zorla iktidardan düşürdüğü hükümetler gibi (Menderes, Demirel ve en son olarak 28 Şubat 1997 sürecinde Erbakan-Çiller) egemen sınıfların ve emperyalizmin kendine dayattığı politikaları uygulamak zorundadır. Eğer bunda başarılı olamayıp zorla devirdikleri gibi ülkeyi yönetemez duruma düşerse, generaller istikrar unsuru olma yerine birer istikrarsızlık unsuru hâline gelirse, işte o zaman komutanlara da mahkemelerin ve cezaevlerinin yolu görünür. Ordu ve siyaset ilişkisini mevcut durumu mutlaklaştırmadan, bu ilişkiyi etkileyen etkenleri hesaba katarak değerlendirmek gerekir.

Ekonomik Alanda Ordunun Durumu

Ordunun özel ve ayrıcalıklı konumu, sahip olduğu siyasî ve hukukî haklarla sınırlı değildir. Ordu, ülke kaynaklarının büyük bir bölümünü tüketen bir kurum durumundadır. Burada orduya aktarılan kaynaklar hakkında bir oran ya da rakamsal büyüklük veremiyoruz, genel olarak "büyük bir bölümünü" diyebiliyoruz. Çünkü bu oranın ve rakamın ne olduğu kesin olarak belli değildir. Ordunun kendi parasal kaynakları ve bu kaynakların harcanış biçimleri denetim dışındadır.

Kamuoyu genelde bütçeden Millî Savunma'ya ayrılan payı bilir. Ama ordu bunun yanı sıra neredeyse saymakla bitmeyecek para kaynaklarına sahiptir. Bilinenlerden bazılarını sayalım: Savunma Sanayii Destekleme Fonu'ndan gelen paralar, Özel Ödenek'lerden ayrılan pay, Türk Savunma Fonu'ndan ayrılan kaynaklar, dövizli askerlik ve ihtiyaç fazlası malların satışından gelen paralar, IMF kredileri, NATO kredisi, Devlet/Firma kredileri kapsamında sağlanan ya da

bunlardan orduya ayrılan paylar, ordu vakıflarından gelen paralar vs.[246]

Bu arada örneğin Teoman Koman, Veli Küçük gibi subayların eski ülkücülerle, yeraltı dünyasının adamlarıyla, korucubaşlarıyla, kumarhanecilerle geliştirdikleri ilişkiler ve yaptıkları işbirliği sayesinde vatanın savunması için(!) ne kadar kaynak sağlanabildiğini de doğal olarak bilmiyoruz.

Biz burada ordunun önemli finans kaynakları olmalarının yanı sıra, esas olarak generalleri ve orduyu hem yerli tekelci burjuvaziyle hem de emperyalist tekellerle bütünleştiren, onlarla kader birliği etmelerine neden olan iki kurum üzerinde kısaca duracağız. Bunlar *Ordu Yardımlaşma Kurumu* (OYAK) ve *Türk Silâhlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı*'dır (TSKGV).

OYAK, sermaye dünyasıyla profesyonel askerler arasındaki organik çıkar ortaklığını gerçekleştirmek üzere 205 sayılı yasa ile 1961 yılında kuruldu ve bugün Türkiye'nin üçüncü büyük sermaye grubudur.

---

[246] Suat Parlar'ın orduya ayrılan kaynaklar konusunda geçmiş yıllar için verdiği rakamları, bir fikir vermesi bakımından aşağıda aktarıyoruz:
"1999 yılı Geçici Bütçe Kanunu çerçevesinde TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda görüşülen Millî Savunma Bakanlığı (MSB) bütçe teklifinin tutarı 2 katrilyon 507 trilyon 10 milyar TL'dir. Bu rakamın Dolar olarak karşılığı ise *5.7 milyar* civarında. Ancak bu rakamlara Türk Silâhlı Kuvvetleri'ne (TSK) tahsis edilen diğer kaynaklar dâhil değildir: *Genel bütçe dışında Savunma Sanayii Destekleme Fonu*'ndan 518 trilyon 332 milyar TL; *Türk Savunma Fonu*'ndan 2 milyar 747 milyon Dolar; *özel ödenekler*den 55 milyon Dolar ve *dövizli askerlik ile ihtiyaç fazlası malların satışı*ndan 2 trilyon TL; *Devlet/Firma Kredileri*'nden 400 milyon Dolar tutarında bir kaynak tahsisi gündemdedir. 1999 yılı değerleri ile ortalama ABD Dolar paritesi 440 din TL üzerinden hesap edildiğinde, *10 milyar Dolarlık* bir kaynak tahsisi söz konusudur. 1998 yılı içinde Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin silâh araç ve gereçleri için ayrılan 433.7 trilyon TL'dir. *1995-1998 yılları arasında Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Özel Ödenekler, Türk Silâhlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı* tarafından TSK'ye tahsisi edilen kaynak toplamı 566 trilyon 417 milyar TL'dir. Söz konusu yıllar itibariyle *IMF kredileri kapsamında* 973,5 milyon Dolar, *NATO ENF kredisi* olarak 585,9 milyon Dolar, *Devlet/Firma Kredileri* çerçevesinde 1.484 milyar Dolarlık kaynak sağlanmıştır. Bu rakamlar Millî Savunma Bakanlığı'nın GSMH içinde söz konusu yıllardaki payı ile düşünüldüğünde, aktarılan kaynağın büyüklüğü netleşmektedir: 1994 içindeki payı %2.0; 1995'te %1.9; 1996'da %2.2; 1997'de %2.3; 1998'de ise %2.8 olmuştur." (Suat Parlar, basılmamış *Silâhlı Bürokrasi* çalışması)

2001 yılında açıklanan ilk faaliyet raporuna göre, Türkiye'deki sermaye grupları sıralamasında, 11.7 milyar Dolar ciroya sahip Koç Holding ile 5.6 milyar Dolar ciroya sahip Sabancı Holding'in ardından OYAK 4.9 milyar Dolar cirosuyla üçüncü sıradadır.[247]

Kuruluş yasasında belirtildiği üzere, Türk Silâhlı Kuvvetleri'nde görevli bütün muvazzaf subaylar ve sözleşmeli subaylar, askerî memurlar, astsubaylar ve sözleşmeli astsubaylar, uzman jandarmalar kurumun daimî üyeleridir. Uzman erbaşlar ile Millî Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, OYAK ve kurumun sermayesinin yüzde 50'sinden fazlasına sahip olacağı şirketlerde çalışan bütün maaşlı ve ücretli memurlar ve müstahdemler isterlerse kurumun daimî üyesi olabilirler. Muvazzaflık hizmetini yapan yedek subaylar ise kurumun geçici üyeleridir. (Madde 17)

Daimî üyelerin maaşlarından her ay yüzde 10, geçici üyelerin maaşlarından her ay yüzde 5 oranında kesinti yapılmaktadır (Madde 18).

Üyelikten çıkma hâllerinde birikmiş aidatların iadesini düzenleyen 23'üncü Madde'ye göre, "Kurum, üyelik müddetleri üç seneyi geçmeyenlerle geçici üyelere hiçbir aidat iadesi yapmaz." Yani yedek subayların birikmiş aidatları, terhis olup üyelikleri sona erdiğinde kurumda kalır, kendilerine iade edilmez.

Üyelik kesintileri dışında OYAK; kurum mevcutlarının işletilmesinden elde edilecek gelirler, hakikî ve hükmî şahıslar tarafından yapılacak her türlü nakdî ve aynî menkûl ve gayrimenkûl bağışlar, konut fonundan yararlanmak isteyen üyelerin maaşlarından aylık yüzde 10 oranında ek aidat gibi gelir kaynaklarına sahiptir (Madde 18).

Kurum, daimî üyelerine emeklilik, malûliyet, ölüm ve konut edindirme yardımları; geçici üyelerine aidat kesildiği sürece malûliyet ve ölüm yardımları; emekli maaşı sistemine giren üyelerine de emekli maaşı ve ölüm yardımı yapmakla yükümlüdür (Madde 20).

Sosyal hizmet olarak da ordu pazarları, ordu evleri, ordu gazinoları, öğrenci yurtları, özel okullar açar, üyelerin çocukları için eğitim ve staj bursu verir, konut kredisi açar vs. (Madde 33).

OYAK, faaliyetleri dolayısıyla kurumlar vergisinden, her türlü muameleler dolayısıyla damga resminden, kurumun her türlü gelirleri gider vergisinden, kuruma yapılacak yardımlar ve kurumun üyelerine-mirasçılarına yapacağı yardımlar verâset intikal ve gelir vergisinden, aidat kesintileri gelir vergisinden muaftır (Madde 35).

---

[247] *Sabah*, 23 Kasım 2001

Kurumun her çeşit malları ile gelir ve alacakları, devlet malları hak ve rüçhanlığına sahiptir. Bunlara karşı suç işleyenler, devlet mallarına suç işleyenler gibi takibata uğratılır (Madde:37)[248].

Generallerin başında bulunduğu OYAK, sanayi kuruluşlarına, bankalara, sigorta şirketlerine sahip, Türkiye'nin emperyalist tekellerle bütünleşmiş başlıca holdinglerinden biri durumundadır. OYAK'ın ilk yönetim kurulunda, Türk ekonomisinin "imparator" lakaplı lordu Vehbi Koç ile Türk bankacılığının baronu Kâzım Taşkent de görev almışlardır. Bugün otomotiv, çimento, finans, gıda, kimya ve hizmet gibi değişik sektörlerde, sayıları 25'e varan holdinge sahiptir.

OYAK'ın bünyesinde bulunan OMSAN (Uluslararası Nakliyat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi) Türkiye'de en büyük uluslararası kara, deniz, hava ve demiryolu taşımacılık firmasıdır. Latin Amerika, Uzak Asya, Ortadoğu ve Afrika'ya kadar ithalat, ihracat ağına sahiptir. Bu dev ticaret filosunun uyuşturucu ticaretinde rol oynayıp oynamadığı var olan sorulardan biridir.[249] (dipnot burada bırakılmış onu sildim)

Silâhlı kuvvet vakıfları ise 1974 yılında, Kıbrıs çıkartması üzerine Amerika'nın koyduğu ambargodan sonra kurulmuştu. Bu vakıflar 1987 yılında TSKGV adı altında tek bir vakfa dönüştüler. Vakıf yönetimi askerlerden oluşmaktadır. Vakıf şubelerine ise o bölgenin en üst rütbeli subayı başkanlık etmektedir.

1987 yılında tüm vakıfların Türk Silâhlı Kuvvetleri'ni Güçlendirme Vakfı (TSKGV) çatısı altında birleşmesiyle vakıf 15 şirkete sahip büyük bir holdinge dönüştü. Vakıfların tek çatı altında birleşmesiyle birlikte, 15 şirketteki sermaye payları TSKGV'ye geçmiştir. Bu şirketler ve vakfın sermaye payı, Aselsan (% 96), TUSAŞ (% 45) , TAI (% 1.9), TEI (% 1.9), Havelsan (% 95), Petlas (% 0.92), Aspilsan (% 83.5), İşbir (% 50.55), Otomarsan (% 5), Köytaş (% 11), Sidaş (% 10), Ditaş (% 20), Netaş (% 15), TTE (% 12), Türk Telefon (% 12), Testaş (% 23). Bu şirketlerin ortakları arasında Lockheed Martin, General Elecktric, Daimler-Chrysler, Northern Telecom gibi dünya devlerinin yanı sıra STFA, Kutlutaş, Kale-Kalıp, Profilo gibi yerli sermaye grupları, Türk Hava Kurumu, Makine Kimya Endüstrisi, Savunma Sanayii Müsteşarlığı gibi kurumlar da bulunmaktadır.

---

[248] OYAK'la ilgili aktardığım bilgileri arkadaşım Rahmi Yıldırım'ın internet sitesi *sansürsüz.com*'da yayınlanan "İş Bilenin Kılıç Kuşananın" başlıklı yazısı üzerine açılan dava için hazırladığı savunmadan aldım.

[249] Mehmet Özgül, *Özgür Politika* Gazetesi, 12 Haziran 2001."Krizin Başı Ordu"

TSKGV, Millî Savunma Bakanı, Genelkurmay İkinci Başkanı, MSB Müsteşarı ve MSB Savunma Sanayi Müsteşarı'ndan oluşan mütevelli heyeti tarafından yönetilmektedir. 2001 yılında Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu listesinde TSKGV'nin 6 şirketi bulunmaktadır.[250]

Vakıf Türkiye silâh sanayini elinde bulundurmaktadır. Bu alanda vakfın 13 tane büyük şirketi vardır. Bu şirketler yerli ve yabancı tekellerle ortaklık durumundadır. Vakıf da OYAK gibi birçok vergiden muaftır. Ayrıca Vakfa ait bazı kuruluşlara zaman zaman ek olarak özel bazı ayrıcalıklar da tanınmaktadır. Örneğin Bakanlar Kurulu Havelsan'ın % 100 gümrük muafiyetinden ve % 30 yatırım indiriminden yararlanmasını kararlaştırmıştır. Türkiye Silâhlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın (TSKGV) ne kadar sermayeye hükmettiği tam olarak bilinmemektedir.

Ambargoya karşı sözde Türkiye'nin kendi bağımsız savunma sanayisini kurma gerekçesiyle kurulan vakıfların hangi sonuçlara yol açtığını Metin Öztürk şöyle anlatıyor:

"Vakfın ekonomik alandaki faaliyetlerine tanınan ayrıcalıklar, aynı zamanda dışa bağımlılığın görünüm değiştirerek devam etmesine de yol açmıştır. Vakfın ekonomik alandaki girişimlerinin ilk bakışta dışa bağımlılığı azalttığı ileri sürülebilirse de, yabancı sermaye ile ortak girişimlerde bulunması ve ortağı olduğu endüstriyel kuruluşların kullandıkları teknolojileri dışarıdan alması nedeniyle dışa bağımlılığın ortadan kalkmadığı, görünüm değiştirdiği söylenebilir. Dışa bağımlılık görünüm değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda artmıştır. Çünkü vakıf iştiraklerine tanınan malî ayrıcalıklar, uluslararası kuruluşları bu kuruluşlar ile ortak iş yapmaya teşvik etmiştir. Yabancı sermayenin, vakfın ortağı bulunduğu endüstriyel kuruluşlara hissedar olarak katılması, dışa bağımlılığı daha da artırmıştır. Vakfın yönetim kadrolarında emekli askerlerin yer alması; Vakfın ortağı bulunduğu endüstriyel kuruluşların yönetim kadrolarında da asker kökenli kişilere yer verilmesi nedeniyle ulusal ve uluslararası ekonomik çevreler ile TSK arasında karşılıklı yoğun bir ilişki ortaya çıkar. Bu durum, dolaylı bir biçimde, askerlerin aynı zamanda işveren olmasına da neden olmuştur."[251]

Vakıfların kurulması ve bu vakıflar aracılığıyla bağımsız, millî savunma sanayi oluşturmak için silâh sanayine yapılan yatırımlar dışa bağımlılığı daha da arttırmıştır. Çünkü birincisi, teknoloji dışarıdan

---

[250] İsmet Akça, *Türkiye'de Ordu* kitabı içinde, Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu, Birikim Yay., İst. 2004, s: 258

[251] Dr. O. Metin Öztürk, *a.g.e.*, s.149

gelmektedir, ikincisi, yatırımlar hep yabancı ortaklarla birlikte yapılmaktadır. Bu vakıfların yatırımları sayesinde generallerin ve ordunun "uluslararası ekonomik çevrelerle", yani emperyalist tekellerle ilişkileri daha da gelişmiş, askerler birer büyük patron olup çıkmışlardır. Generaller, kurdukları şirketler, emperyalizmle geliştirdikleri ilişkiler, kendi kendilerine tanıdıkları ayrıcalıklar sayesinde bugün Türkiye'nin en büyük patronlarından biri haline gelmiş durumdalar.

OYAK ve TSKGV şirketleri aracılığıyla emperyalizmle geliştirilen ekonomik ilişkiler işin kâğıt üzerinde görünen kısmıdır. Emperyalist tekellerle, özellikle de silâh tekelleriyle girilen ilişkilerin bir de kâğıt üzerinde görünmeyen yüzü vardır. Silâh alımı, var olan silâhların modernizasyonu gibi işlerde milyar Dolar'larla ifade edilen büyük paralar, daha doğrusu büyük rüşvetler dönmektedir. Bu tür ihaleleri alabilmek için emperyalist ülkeler arasında ve silâh tekelleri içinde öldüresiye bir rekabet vardır. Bu tür işlerde rüşvet yedirmek, örneğin Fransa'nın yaptığı gibi neredeyse devletin resmî görevlerinden biri durumuna getirilmiştir. Türkiyeli generaller bu işte de Dünya'daki diğer meslektaşlarından aşağı kalmadıklarını yeterince göstermişlerdir. Biz yine basına yansıyan sınırlı ama yeterince fikir veren birkaç örnekle yetinmek zorundayız.

1980 öncesinde Amerikalı Lockheed firması rüşvet verdiği ülkeleri ve bu ülkelerdeki kişileri açıkladı. Bu ülkeler skandallarla çalkalandı. Birçok kişi görevlerinden istifa ettiler, hatta intihar edenler oldu, yargılamalar yapıldı. Rüşvet verilenler arasında Türkiye'li yetkiler de vardı. Zamanın Hava Kuvvetleri Komutanı Emin Alpkaya'nın adı öne çıktı. Açılan dosyalar gizli ve açık tehditlerle efendice kapattırıldı, hiç kimseye hiçbir şey olmadı.

Gene Hava Kuvvetleri'nin bir başka komutanının, cuntacı generallerden Tahsin Şahinkaya'nın adı F-16 uçaklarıyla ilgili bir yolsuzluğa karıştı. O da yargılanamadı. Şahinkaya'dan sadece bunun değil sahibi ve ortağı olduğu birçok şirketin, bunlara nasıl sahip olduğunun hesabı da sorulmadı.

Hava Kuvvetleri'nin başında bulunanlar böyle. Gelelim Deniz Kuvvetleri'ne.

Eski Deniz Kuvvetleri Komutanlarından İlhami Erdil şu sıralar birçok yolsuzluk iddiasıyla askerî mahkemede yargılanıyor. Yaptıklarından dolayı yargılanmasını çok garipsediği belli olan Amiral; "Benden evvel nasıl yapılıyorsa, ben de öyle yaptım, değişik yöntemler getir-

medim"[252] (diyerek kendini savunuyor. Yani yolsuzluk diye kendi karşısına getirilen suçlamaların, eskiden beri bu kurumda yapıla geldiğini iddia ediyor. İddia sahibinin bir er ya da sıradan bir subay değil, eski Deniz Kuvvetleri Komutanı bir Amiral olduğunu unutmayalım. Amiral bir de örnek veriyor:

"Rahmetli Kuvvet Komutanlarımızdan Kemal Kayacan'ın damadı, fırkateynlerin Türkiye temsilcisiydi. Milyar Dolar'lar yani..."[253]

Demek ki deniz kuvvetlerine alınan fırkateynlere ödenen paralar da yabancıya gitmemiş!

Kara Kuvvetleri eski komutanlarından Muhittin Fisunoğlu, Jandarma Genel Komutanlarından Teoman Koman, eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Vural Bayazıt, gene eski Deniz Kuvvetleri komutanı Hilmi Fırat batık bankalarda yönetim kurulu üyeleriydiler. 28 Şubat'ın flaş isimlerinden Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya, yeraltı dünyasıyla olan ilişkileriyle kamuoyunda tanınmış bulunan Korkmaz Yiğit'in danışmanıydı.

Yukarıda verdiğimiz örnekler bile ordunun ve onun generallerinin parasal kaynaklarının çeşitliliği hakkında yeterince fikir vermektedir. Günlük basına yansıyan veya ucundan yansıtılan bu olaylardan sonra emekli General Bölügiray'ın;

"Türkiye'de politikacıların, çoğunlukla, kişisel ve partisel çıkarlarının ülke çıkarlarının önüne geçtiği herkesçe bilinmektedir. Askerlerin düşünce ve kaygıları ise, salt ülke çıkarları ile ilgilidir." tespiti üzerinde yeniden düşünmekte fayda vardır.

Gizli tutanaklarla, kararlarla, tehditlerle siyasete yön veren, bırakalım halkın denetimini her tür düzen kurumunun bile denetimi dışında bulunan, emperyalist merkezlerden başka hiçbir yere karşı sorumluluğu olmayan, Dünya silâh tekelleriyle, rüşvet ilişkileri de dâhil iç içe geçmiş, elinde büyük bir ekonomik güç bulunduran bir kurum, tam bir çürümüşlük içinde demektir. Generallerin kendilerini anayasal ve yasal olarak her türlü dokunulmazlık zırhı ile donatmış olmaları bu çürümüşlüğü gizlemek içindir. Mevcut ordu kurulmaya başlandığı tarihten, yani 1826'dan bu yana hiçbir dönemde bu ölçüde bir çürümüşlük içinde bulunmamıştır. Mevcut çürümüşlük, bizim tarihimizde sadece yeniçerilik kurumunun son dönemleriyle kıyaslanabilir.

Orduyu çürüten, kirleten kişiler değil, bu kurumun içinde bulunduğu ilişkiler ağı sistemi ve bu kuruma yüklenen görevlerdir. Türk Ordu-

---

[252] *Hürriyet*, 8 Aralık 2004

[253] *Sabah*, 7 Aralık 2004

su'na yüklenen görevler üzerinde durduk. Bunlar genel olarak emperyalizmin pis işleri için Dünya'nın her yerine koşturmak, buralarda emperyalizm tarafından tezgâhlanan oyunların içinde yer almak ve Türkiye'de emperyalist sistem adına istikrarı sağlamaktır. Ordu bu göreve uygun bir şekilde yapılandırılmıştır ve buna uygun ilişkiler ağı içine sokulmuştur. Bu ağ içinde, örneğin emperyalizmin istihbarat örgütleri, askerî kurumları, kontrgerilla gibi örgütlenmeler, operasyonlara kaynak sağlamak için yeraltı dünyasıyla, uyuşturucu şebekeleriyle, kumarhanecilerle geliştirilmiş olan ilişkiler vardır. Emperyalizmin verdiği görevlere bağlı kalındığı ve bu ilişkiler ağı içinde bulunulduğu sürece çürümüşlük kaçınılmazdır. Bu nedenle sorun iyi generaller, darbeci, işkenceci, rüşvetçi, kaçakçı kötü generaller meselesi değil, bir kurum meselesidir. Emperyalizme ve yerli sermayeye bağımlılık ilişkilerinin biçimlendirdiği, ayakta tuttuğu bir yapı meselesidir. Dolayısıyla bu ilişkiler sistemi var olduğu sürece, yönetiminde hangi değişiklikler yapılırsa yapılsın, bu kurum, kirliliğe batma potansiyelini sürekli içinde taşıyacaktır. Çürümeye neden olan esas olgu ülkemizde bulunan emperyalizme bağımlı kapitalist düzendir.

Akla şöyle bir soru gelebilir: Örneğin Yunanistan, Arjantin, Portekiz gibi bazı ülkelerde cuntaların devrilmesinden sonra generallerden hesap sorulmuş, bazıları cezalandırılmıştır. Türkiye'de neden böyle bir süreç yaşanmıyor? Darbeci generallerden düzen sınırları içinde hesap sorulsa, böylece ordu temize çıkarılsa, düzenin istikrarı açısından daha iyi olmaz mıydı?

İyi olurdu ama olamıyor. Bunun olamamasının en önemli nedeni, Türkiye'nin mevcut koşullarının orduyu siyasî yaşamda hep öne itmesidir. Emperyalizmin Ortadoğu ve Dünya'ya ilişkin planları, Kürt sorunu, Türkiye'deki sınıfsal güç dengeleri orduyu sürekli olarak, siyasî sahnede ön planda olmaya zorlamaktadır. Kürt sorunu silâh zoruyla ve Kürtler'in inkârıyla çözülmeye çalışıldığı, dış politikada Amerikan politikalarının aracı olunduğu sürece ordu devlet yönetiminde ön planda olmaya devam edecek, bu duruma uygun mazeretleri de mutlaka bulacaktır. Siyasetten kendini çekemeyen ordu bu durumu meşrulaştıracak çabalar içine girmektedir. Ordunun en güvenilen kurum olduğu, askerlerin özel çıkar peşinde koşmayıp vatanın çıkarlarından başka bir şey düşünmedikleri, tarihimizdeki tüm ilerici olaylara ordunun damgasını vurduğu, laik-demokratik cumhuriyeti koruyabilecek tek gücün ordu olduğu vs. türünden propagandalar bu durumu meşrulaştırma çabalarının bir parçasıdır. 1980 Darbesi'nden sonra Türkiye'de parlamenter görünüm altında sürekli hâle gelmiş bulunan

askerî yönetimi aklama çabasıdır bunlar. Çabaların bu hedefe yönlendirildiği, yukarıdaki türden propaganda kampanyalarına hiç ara verilmediği bir ortamda, doğal olarak generallerin karıştıkları pisliklerin ortaya saçılıp bunların hesabının sorulması beklenemez. Ordunun örneğin Yunanistan, Portekiz, Arjantin örneklerinde olduğu gibi kendi içinde bir temizliğe gidememesinin, cuntacıları yargı önüne çıkaramamasının, hatta Susurluk'ta ayan beyan ortaya çıktığı halde hiç değilse pisliklere doğrudan karışanlardan bile hesap sorulamamasının nedeni budur. Askerler yasal düzenlemelerle avuçlarının içine aldıkları hükümetleri, kitlelerin tepki yıldırımlarını üzerlerine çeken bir paratoner olarak kullanmaktadırlar. Tüm olumsuzlukların suçu sahnedeki hükümetin üzerine yıkılmaktadır. Askerlerin siyasî konumlarını meşrulaştırmakta kullandıkları önemli bir araç da, Kürt ve Ermeni düşmanlığı temelinde azdırılan şovenizmdir. Bu temelde; "aman askerlere destek verin yoksa vatan elden gidiyor" demagojisi yapılmaktadır.

Şimdiye kadar askerler durumu iyi idare ettiler. Onların 25 yıldır süregelen yönetimlerine ve yaptıklarına karşı ne düzen içi ne de düzen dışı ciddî bir muhalefet görünmüyor. Ama görünürdeki istikrarın altında derin bir istikrarsızlık yatmaktadır. Haklı her sesin ordu sopasıyla susturulması, patlamayla kendini ortaya koyabilecek birikimler yaratmaktadır. Bu durum örneğin Yunanistan'da olduğu gibi askerî yönetimden sivil yönetime sancısız geçebilmenin ortamını, koşullarını ortadan kaldırmaktadır. Düzen içi mekanizmalarla askerlerden hesap sorulmadığı sürece, bu hesabı soracak düzen dışı mekanizmalar kaçınılmaz olarak gelişecektir. Ordunun siyasî yaşamda egemen bir kurum durumunda bulunması, bu düzenin sağlamlığını değil, Allah'a emanet bir durumda bulunduğunu gösterir.

Ordunun siyasî ve toplumsal yaşam üzerindeki belirleyiciliği bugün Türkiye'de demokratik mücadelenin yönelmesi gereken en baş hedeflerden biridir. Türkiye'de toplumsal, ekonomik, demokratik gelişimin önünün açılabilmesi için bu duruma son vermek gerekir. Bu duruma son verebilmek için yapılması gerekenler, yukarıda anlattıklarımızdan açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Kısaca söylersek; ordunun gelişimi tıkayıcı konumuna son verebilmek için, ordunun emperyalizmle girdiği ekonomik, siyasî, askerî ilişkilere son verilmeli ve ülke içinde de ordunun siyasî, askerî, ekonomik ayrıcalıkları kaldırılmalıdır. Bu genel kapsam içine giren bazı somut tedbirleri şöyle sıralayabiliriz:

En başta Kürtlerle sürdürülen, sadece siyaseti, orduyu değil toplumu da bozan ve kirleten savaşa son verilmelidir. Ordunun siyasî

yaşam üzerindeki belirleyiciliğini kıracak olan en önemli tedbirlerden biri budur.

NATO'dan ve emperyalistlerin kurduğu bütün askerî ittifaklardan çıkılmalı, İsrail'le yapılan gizli anlaşmalar geçersiz kılınmalıdır. Türkiye'deki üsler kapatılmalı; Amerikan askerleri geri yollanmalıdır. Yurtdışına asker göndermeye son verilmeli, dışarıda bulunan askerler geri getirilmelidir. Emperyalizmle 1947 yılından bu yana yapılmış bütün gizli ve ikili antlaşmalar iptal edilmelidir.

Orduyu emperyalist tekellerin işbirlikçisi bir holding durumuna getiren ekonomik ilişkilere son verilmelidir. Örneğin OYAK'a ve TSKGV'ye el konulmalıdır. Bunların özel yasaları ve ayrıcalıkları kaldırılmalı, hesapları kontrol edilmeli, gelirleri ve bu gelirlerin nerelere harcandığı kamuoyuna açıklanmalıdır. Bu kurumların uluslararası silâh tekelleriyle ve diğer emperyalist tekellerle yaptıkları antlaşmalar, girdikleri ortaklıklar iptal edilmelidir.

Emekli olunca şirketler, bankalar tarafından işe alınan eski genelkurmay başkanlarının, kuvvet komutanlarının, şimdi patronları olan bu kişilerle görev başındayken girdikleri ilişkiler soruşturulmalı, bir yolsuzluk, kayırma durumu varsa iki taraf da cezalandırılmalıdır.

Ordunun devleti kimseye hesap vermeden, herkesten hesap sorarak yönetme ayrıcalığı kaldırılmalıdır. Bunun için MGK ve bu kurulu düzenleyen yasalar kaldırılmalıdır. 1970, 1980 cuntacıları, 1990'dan sonra Kürt bölgesini ve Türkiye'yi bir kere daha kan gölüne çevirenler, Susurluk tetikçilerine, siyasetçilerine, özel timlerine komuta edenler halka açık mahkemelerde yargılanmalıdır. MİT, JİTEM, Özel Harp Dairesi gibi kurumlar kapatılmalı, bunların sorumluları halka açık mahkemelerde yargılanmalıdırlar.

Orduyu burjuva demokrasisinin normal bir kurumu durumuna getirecek olan saydığımız önlemler, ordunun iç işleyişinde atılacak demokratik adımlarla pekiştirilmelidir. Örneğin subay ve astsubaylara diğer memurlar gibi sendikalaşma hakkı verilmelidir.

Ordu içindeki şovenist anlayışa ve uygulamalara, Kürtler'in aşağılanmasına son verilmelidir. Bunun için ilk olarak kışla girişlerine, askerî birlikleri çeviren dikenli tellere, dağların tepelerin doruklarına, metrelerce büyüklükte yazılmış olan; "Türk Öğün, Çalış, Güven", "Ne Mutlu Türk'üm Diyene", "Tek Devlet, Tek Millet, Tek Bayrak" gibi sloganlar silinmelidir.

Türk Ordusu'nda yaygın olan (en azından bir dönemler), asker dövme, küfür ve aşağılama gibi olayların önüne geçmek için, erleri koruyacak düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin bu tür olaylarla ilgi-

lenmek üzere askerlerden oluşan, en azından askerlerin de doğrudan temsil edildiği kurullar oluşturulmalı ve böyle hareketlere ağır cezalar konulmalıdır.

EK BÖLÜM
Ordunun Tarihî Yok Olma Sürecinde Bir Ara Evre: *Ordu Olmayan Ordular*

Bu çalışmanın Birinci Bölüm'ünün başında ordunun ezelî ve ebedî bir kurum olmadığını, bu kurumun sınıflı toplumla doğduğunu ve ömrünün sınıflı toplumlarla sınırlı olduğunu belirtmiştik. Yani Marksizm'in devlet teorisini, devleti devlet yapan kuruma, orduya uygulamaya çalışmıştık.

İçinde bulunduğumuz kapitalist sistemin emperyalist aşaması, ordu kurumunun da tarihteki en gelişmiş biçimini yaratmıştır. Ordunun bu en gelişmiş biçimi, doğal olarak orduyu yok olmaya doğru götüren çelişkileri de en uç biçimlere vardırmıştır. Silâhlı güçler artık sadece tek tek ülkeler üzerinde değil, tüm insanlık üzerinde taşınamayacak bir asalak güç, var olabilmek için insanlığı ekmekten, sağlık hizmetlerinden, eğitimden ve akla gelebilecek her tür yaşamsal faaliyet için kaynak ayırmaktan men eden bir güç hâline gelmiştir. Çelişki neredeyse "ya insanlık ya ordu" ikilemine gelip dayanmıştır. Söylemeye gerek yok ki bu ikilem; ya uluslararası tekelci burjuvazi ya insanlık (bunun da özü, ya uluslararası burjuvazi ya işçi sınıfı ve emekçilerdir) çelişkisinin başka türlü bir ifadesidir.

Orduyu insanlık tarihinden nasıl yok edebileceğimiz hakkında, en azından bu sürecin ilk aşaması hakkında önemli deneyimlere, ipuçlarına sahibiz. Ordu olmayan ordular sınıflı toplumdan önce vardı. Aynı biçimde halkın kendiliğinden silâhlanmasına dayanan bir yığın örnek de, değişik tarihî dönemlerde ve değişik ülkelerde mevcuttur. Gene bunlara göre çok daha gelişmiş bir örnek olarak Paris Komünü vardır. Ama bize yol gösterebilecek olan deneyimler bunlardan çok, esas olarak sosyalizm denemeleridir. Bu deneyimler 1917 Sovyet Devrimi ile başlamış ve geçtiğimiz 20. yüzyıla damgalarını vurmuşlardır. Bu deneyimleri daha öncekilerden ayıran en önemli özellik; var olan bilimsel birikimi yani Marksist teoriyi kullanarak, genel olarak toplumsal biçimlenmeye, bunun içinde de devlete, orduya, bunları dönüştürerek yok edecek biçimler bulma çabasıdır. Yani bu deneyimlerde kendiliğindenlik değil, iradî

çaba, bilimi kullanarak, toplumsal sistem bütünlüğü içinde kurumları dönüştürme çabası ağır basmıştır. Bunlar bilinçli birer sınıfsız toplum yaratma deneyimleri olmuşlardır. Bunlar yenilmiş, yani başarısız olmuşlardır. Ama bu saydığımız deneyimler nasıl daha önceki başarısızlıkların, örneğin Paris Komünü'nün, 1905 Devrimi yenilgisinin ürünü oldularsa, bundan sonra gelecek olan başarı da bu deneyimlerin ürünü olacaktır. Tabii ki günümüz Marksistleri bu 70 yılı bulan deneyimler üzerinde hiç değilse Marx, Engels ve Lenin'in 3 aylık Paris Komünü üzerinde durdukları kadar kafa yorarlarsa.

Biz burada 1917 Sovyet Devrimi ile birlikte başlayan Kızıl Ordu deneyimi üzerinde duracağız.[254]

"Lenin şöyle yazıyordu: 'Bir Kızıl Ordu'nun örgütlenmesi, daha önce, teorik olarak bile, asla ilgilenilmemiş olan tamamen yeni bir sorun idi... Yönümüzü genellikle el yordamıyla bulmak zorundaydık'..."[255]

Bu da gayet doğaldı. Çünkü daha önce hiçbir ülkenin sosyalistleri devrim yapıp iktidarı ele geçirmemişlerdi. Bunu ilk defa başaran Bolşevikler ilk defa böyle bir sorunla da karşılaşmışlardı.

Lenin'in ve bolşeviklerin "teorik olarak bile asla ilgilenilmemiş" olan yeni ordu sorununda yönlerini el yordamıyla bulmalarının özet gelişimi aşağıdaki gibidir. Bu süreç, Çarlık Rusyası'nda olduğu gibi toplumun ve başka ulusların başına belâ olacak değil de, tersine sınıfları ortadan kaldırmaya hizmet edecek, böylece kendi kendini de yok etmeye doğru gidecek olan bir orduyu yaratma deneyimidir.

Kızıl Ordu'nun resmî kuruluş tarihi olarak 23 Şubat 1918 kabul edilmişti. Ama bunun öncesinde 1905 yılında başlayan 13 yıllık bir birikim yatıyordu.

1905 Devrimi'nin savaş ordusu bolşevikler tarafından sanayi bölgelerinde örgütlenen işçi müfrezeleriydi. Çarlık Ordusu'na ve Kara Yüzler'e karşı savaşanlar bunlardı.

---

[254] Kaynak olarak *Sorun Yayınları* tarafından 1978 yılında yayınlanmış olan, *Sovyet Ordusu: Sovyet Savaş Tarihi/ Askerlik Bilimi, Doktrini, Sanatı, Stratejisi* isimli kitabı kullanacağız. Kitap bir ekip tarafından hazırlanmış ve Voroşilov'un yazdığı bir önsözle 1969 yılında Sovyetler'de yayınlanmış. Yani kitap resmî bir ordu tarihi. Ama yine de bizi ilgilendiren dönem için gerekli bilgileri veriyor. Yapacağımız alıntılar, kaynak belirtilmediği sürece bu kitaba aittir. (Bilim Kurulu, *Sovyet Ordusu: Sovyet Savaş Tarihi/Askerlik Bilimi-Doktrini-Sanatı-Stratejisi*, Çev.: Nahit Tören, Sorun Yay., Mayıs 1978)
Kliment Voroşilov, 1925 Ekim'inde Frunze'nin ölümü üzerine SSCB Devrimci Askerî Konsey'in başına getirilmişti.

[255] *Sovyet Ordusu*, s. 37

Çarlık Ordusu'na karşı devrimci demokratik istemler, daha 1905 Devrimi sırasında ileri sürülmüştü. Örneğin bu süreçte ayaklanan ve RSDİP ile ilişki içinde bulunan Yekaterina II zırhlısının mürettebatı tarafından yayınlanan bir bildiride şu siyasî istemler de yer alıyordu:

"1- Subay unvanlarının ve selâmın kaldırılması. 2- Tayfaların adlî mahkemelerde yargılanması. 3- Askerî mahkemelerin bileşiminde subayların yanı sıra tayfaların kendi aralarından ve kendilerinin seçtikleri üyelerin de yer alması; ve bu üyelerin subay üyelerle aynı haklara sahip olması. 4- Bütün mürettebatın topluca subayları mahkemeye verme hakkının tanınması."[256]

1917 Şubat burjuva devrimi sırasında da işçiler, işçi milisi, askerî müfrezeler, işçi muhafızlar olarak örgütlendiler. Bu silâhlı işçi birlikleri daha sonra Kızıl Muhafızlar olarak anılmaya başlandılar. Bunlar silâhlarını kendileri imal ediyorlardı. Bunun yanı sıra ele geçirdikleri depolardan, devrimi destekleyen askerlerden silâh temin ediyorlardı.

"Başlangıçta, sanayi işletmelerinde kurulan Kızıl Muhafız birlikleri hiçbir belirgin örgütsel yapıya sahip değillerdi ve kendi aralarında üstünkörü birleşmişlerdi.[257]

Bolşevik Parti bunlara örgütsel bir biçim vermek için tedbirler aldı ve bunları askerî eğitimden geçirdi. Bunlar için talimnameler hazırlandı. Komutanlar seçimle başa geliyorlardı. Talimnamede, her ordu için çok önemli olan disiplin tanımına da yer verilmişti. Kapitalist ordularda disiplin, komutanın verdiği emirlerin tartışılmamasına, yorumlanmamasına, körü körüne yerine getirilmesine dayanır. Kızıl Muhafızlar'ın disiplini ise: "körü körüne itaat etme zoru üzerine değil, yürütülecek görevlerin büyük öneminin ve sorumluluğunun bilinçli bi şekilde anlaşılmasına dayanı(yordu)."[258]

Geçici Hükümet bütün baskılarına, cephede ölüm cezasını yeniden yürürlüğe koymasına rağmen, Kızıl Muhafızlar'ın gelişimini ve güçlenmesini önleyemedi. Bu dönemde Kızıl Muhafızlar yeraltındaydılar. 1917 Ağustos'unda darbe yapmak için, cepheden askerlerini çekip Petrograd'a doğru yürüyen Rus Ordusu Başkomutanı Kornilov'un ayaklanmasını bastıranlar, Kızıl Muhafızlar, devrimci askerler ve denizcilerdi. 1917 Ekim'inde devrimden önce Kızıl Muhafızlar 200 bin insana sahiptiler. Ekim Devrimi'nde Petrograd'ı ve iktidarı ele geçiren güçler, Kızıl Muhafızlar'dan, devrimci askerler ve denizcilerden oluşuyordu.

---

[256] İda Mett, *Kronstad 1921*, Kaos Yay., 2. Baskı 1998 s.43

[257] *Sovyet Ordusu*, s. 23

[258] *A.g.e.*, s. 23

1917 Ekim'inde iktidarı ele geçiren Sovyet Hükümeti önce bir ordu ve donanma komitesi kurdu. Kısa bir süre sonra bu komite; "Ordu ve Donanma Halk Komiserliği"ne dönüştürüldü.

Sovyet Devrimi'nde ordu ile ilgili olarak şöyle özgül bir durum ortaya çıktı: İktidar büyük şehir merkezlerinde ele geçirilmişti. Silâhlı güç olarak da Kızıl Muhafızlar'dan, devrimci asker ve denizcilerden oluşan ve Bolşevik Parti'ye bağlı olan bir güç vardı. Ama diğer tarafta da Çarlık Ordusu, başında generaller olmak üzere duruyordu. Yani iktidar ele geçirilmişti ama ortada iki tane ordu vardı. Öyle bir durum vardı ki, emperyalistler ve devrilen Rus egemen sınıfları, Ekim Devrimi'ni, başkentte fırsattan istifade yapılmış bir darbe olarak bile nitelendirdiler. Sovyet Devrimi'nden daha sonra ortaya çıkacak olan ve Halk Orduları ile gerçekleştirilen devrimlerde böyle bir durumla karşılaşılmayacaktır. Halk ordusu daha başından itibaren eski düzenin ordusuyla savaşa girecek, süreç içinde bu orduyu yenilgiye uğratıp dağıtacak, yok edecektir. Uzun süren halk savaşı biçiminde gerçekleşen devrimlerde iktidar ele alındığında ortada iki ordu durumu olmayacaktır.

"Son derece karmaşık ve çelişmeli bir durum gelişti. Bir taraftan, proletarya, eski orduyu dağıtmak zorundaydı. Diğer taraftan bu ordu, Alman Kayzeri ve müttefiklerinin güçlerinden, Rusya'nın sanayi merkezlerini koruyan ve binlerce mil uzayan geniş bir cepheyi tutuyordu. Bu koşullarda orduyu dağıtmak, Rusya toprağının büyük bir dilimini Alman emperyalizmine gönüllü olarak teslim etmekle eş olacaktı (...) İlk kararnamelerin birinde, Oktobr Devrimi bundan böyle toprağın köylülere ait olduğunu açıklamıştı. Ordunun çoğunluğu köylüydü ve toprak sahiplerinin mallarının bölünmesine çok geç kalmak korkusuyla, cepheden, siperlerden köylerine doğru hızla aktılar."[259]

Eski ordu, elinde olmadan, istemeden devrimi korumaktadır. Çünkü Alman ve onun müttefiki Osmanlı ordularının, devrimin gerçekleştiği sanayi bölgelerine girmelerini engellemektedir. Ama toprak kararnamesi ile birlikte, ordunun gövdesini oluşturan köylüler, cephedeki emperyalist paylaşım savaşını bırakıp, toprak sahiplerinin mallarını paylaşma savaşına katılmak üzere köylerine koşmaktadırlar. Yani eski ordu bir yandan da çözülmektedir.

Durum gerçekten kötüdür. Petrograd'da iktidar alınmıştır ama devrim büyük sanayi merkezleri dışına taşamamıştır. Buralarda da henüz oturmuş, istikrarlı bir durum yoktur. Devrimin başına belâ olacağı kesin olan eski ordu, başlarında devrim düşmanı generaller olduğu hâlde, hâlâ durmaktadır. Üstelik köylüler cepheden böyle kaçmaya devam ederlerse, ortada sanayi merkezlerini ya da devrim merkezlerini koru-

[259] *Sovyet Ordusu*, s. 32

yacak ordu da kalmayacaktır. Savaşın yenilgiyle sonuçlanması hâlinde devrimin de sonunun gelmesi büyük bir ihtimaldir. Böylesine olağanüstü zorluklar içinde bulunan Lenin çareyi, büyük tavizlerle de olsa savaşı sona erdirecek bir barış antlaşmasının imzalanmasında görmektedir. Bu aşamada, devrimi hem eski düzenin güçlerinden hem de emperyalist saldırganlardan koruyabilecek bir silâhlı gücün oluşturulması çok acil bir görevdi.

Sovyet Hükümeti önce şöyle bir çözüm buldu: Bütün ordu birliklerinde devrimci komiteler seçtirdi. Düzeni bunlar sağlayacaktı. Bunun yanı sıra:

"Sovyet Hükümeti bütün eski rütbe ve terfileri kaldırdı, subayların komuta etme haklarını aldı, komutanları seçme sistemi getirdi, ordu ve donanmadaki yasal otoriteler olarak askerler ve denizciler tarafından seçilen komiteleri tanıdı."[260]

15 (18) Ocak 1918 günü, Halk Komiserleri Konseyi'nin 47. Oturumu toplandı. Bu toplantıda Kızıl Ordu Kararnamesi görüşüldü. Bu kararnamenin belli başlı maddeleri şunlardı:

"Halk Komiserleri Konseyi, aşağıdaki ilkeler üzerine temellenmiş, işçilerin ve köylülerin Kızıl Ordusu olarak adlandırılacak, yeni bir ordunun kurulmasına karar vermiştir.

1- İşçilerin ve köylülerin Kızıl Ordusu, işçi sınıfının en bilinçli ve örgütlü unsurları arasından oluşmuştur.

2- Saflarına giriş, Rusya Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşlarına açıktır. Kızıl Ordu'ya, tüm enerji ve yaşamını; Oktobr Devrimi'nin kazanımlarını, sovyetlerin ve sosyalizmin iktidarını savunmaya verecek her istekli kişi katılabilir."

Kararname, Kızıl Ordu'ya kaydolacak bir kişinin; Parti, sendika veya diğer kamu örgütünün bir belgesini sunması gerektiği koşulunu getiriyordu."[261]

"Sovyet Cumhuriyeti, Silâhlı Kuvvetleri'ni kurmaya başladığında hiçbir zorunlu askerlik yasasına ya da askere alma yetkilerine sahip değildi. Bu koşullarda, bir orduyu düzenlemenin tek uygun yöntemi, gönüllü toplamaktı."[262]

İngiltere ve Fransa Sovyet Hükümeti'ni tanımadılar. Almanya ise barış önerisine saldırıyla karşılık verdi. Bunun üzerine Petrograd Sovyeti 23 Şubat 1918'i Sosyalist Anavatanın Savunma Günü ilân etti. Toplanan yeni gönüllülerle Alman saldırıları durduruldu. 23 Şubat da Kızıl

---

[260] *Sovyet Ordusu*, s. 32

[261] *A.g.e.*, s. 33-34

[262] *A.g.e.*, s. 34

Ordu'nun kuruluş tarihi olarak kabul edildi. 3 Mart 1918'de de Brest Litovsk Antlaşması imzalandı.

Karşı devrimci Beyaz Ordular'a karşı daha kuvvetli bir güç oluşturabilmek için 22 Nisan 1918'de, 18-40 yaş arası erkekler için zorunlu askerî eğitim sistemi getirildi. Kadınlar da buna katılabilirlerdi. Burada zorunlu olan askerlik değil, askerlik eğitimiydi. Çalışanlar işlerini bırakmadan belli bir süre askerî eğitimden geçiriliyorlardı.

"Kızıl Ordu müfrezelerinin ve birliklerinin ilk komutanları atanmadılar. Kızıl Ordu savaşçıları tarafından seçildiler. Gönüllülük döneminde; asker kitleleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan geçmiş bolşevikle-ri, Parti'nin askerî kanadındaki işçileri, devrimi destekleyen askerleri, denizcileri, onbaşı ve çavuşları ve subayları seçtiler."[263]

Almanya ve müttefikleri ile barış antlaşmasının imzalanmasından sonraki süreç, Kızıl Ordu'nun biçimsel işleyiş ve örgütlenme bakımından bildiğimiz klasik ordulara dönüşmeye başladığı bir süreçtir.

"4 Mart 1918'de Sovyet Hükümeti, Kızıl Ordu'nun bütün operasyonlarını ve bütün örgütlerini denetleme görevi ile Yüksek Askerî Konseyi kurdu(...)

...1918 Nisan ayında, MYK (Bütün Rusya Merkez Yürütme Komitesi -yn.) bütün komuta personelinin ordu görevlerine atanması sistemini getirdi."[264]

"Birliklerde Parti örgütleri ve politik şubeler kuruldu. 1918 İlkbahar'ında, birliklerde, bütün Parti ve politik çalışmayı örgütleme amacıyla Bütün-Rusya Askerî Komiserler Bürosu kuruldu."[265]

Komiserler orduda partinin temsilcileriydiler ve siyasî lider durumundaydılar. Bunlar doğal olarak birlikler tarafından seçilmiyor, parti tarafından atanıyorlardı. Böylece partinin ordu ve komutanlar üzerindeki denetimi, yönlendiriciliği sağlanmış oluyordu.

1918 yılı Mayıs ayı başında da "Bütün-Rusya Genelkurmayı örgütlendi ve bütün yerel Askerî Komiserlikler ona bağlandı."[266]

Yukarıda anlattığımız gönüllü askerlik durumu da kısa sürdü. "1918 yazında, Sovyet Cumhuriyeti'nin birçok kısmında patlak veren iç savaşla birlikte, zorunlu askerlik tüm ülkede yürürlüğe sokuldu."[267]

Alıntılar yaptığımız kitapta 1918 yılının ilk altı ayında meydana gelen gelişmeler şöyle özetleniyor:

---

[263] *A.g.e.*, s. 39
[264] *Sovyet Ordusu*, s. 40-41
[265] *A.g.e.*, s. 40
[266] *A.g.e.*, s. 41
[267] *A.g.e.*, s. 38

"Böylece 1918'in ilk altı ayında, Sovyet Cumhuriyeti, seçilen kolektif komuta organlarına sahip gönüllü müfrezeler sisteminden, açık seçik bir örgüte, sıkı devrimci disipline sahip, oldukça düzenli bir ordunun ve merkezî bir komuta sisteminin kurulmasına geçmeye başladı."[268]

Eskiden var olan tabur, alay, tümen sistemi yeniden kurulup işletildi. Oluşan her yeni ordunun yapmak zorunda olduğu bir yenilik vardır: Bizdeki meşhur adıyla kılık kıyafet devrimi!

"(...) o zamana dek Kızıl Ordu hiçbir özgül üniformaya sahip değildi ve askerler eski ordu üniformalarını ya da sadece sivil elbiselerini kullandılar.

(...)

Bir ordu üniforması geliştirilmeye geçildi."[269]

1918 Aralık ayında da yeni bir üniforma ve askerî kep kabul edildi.

Birinci Dünya Savaşı Kasım 1918'de Almanya'nın teslim olmasıyla bitti. Savaş biter bitmez de İngiliz ve Fransızlar Karadeniz kıyılarına asker çıkardılar. İngiltere Bakû'yü işgal etti. Güneyde General Krasnov ve General Denikin'in karşı-devrimci güçleri de bulunuyordu. 30 Kasım 1918'de MYK ülkeyi savunmak için "İşçi ve Köylü Savunma Konseyi"ni kurdu, başkanlığına da Lenin getirildi. 1919 başlarında Ukrayna toprakları Almanlar'dan kurtarıldı ve güneyde Krasnov'un Kazakları yenildi.

1919 yılının Mart ayında Partinin 8. Kongresi toplandığında artık elde yaklaşık 1.800.000 askere sahip düzenli bir Kızıl Ordu vardı. Bu kongrede kabul edilen programda ordu için şöyle denildi:

"Proletarya diktatoryasının bir aracı olarak Kızıl Ordu'nun açık bir sınıfsal niteliğinin olması, yani, özellikle proletaryaya ve köylülüğün yarı-proleter kesimlerine dayanması gerekir."[270]

Bu kongre ile ordu komiserliği politik yönetime, politik şubeye dönüştürüldü. "Kongre, ordu komiserlerine, her birlikte Parti hücresi kurma görevi verdi."[271]

Üç yıllık savaşım sonunda iç isyanlar bastırıldı, işgalci kuvvetler kovuldu. 1920 yılının sonlarında Kızıl Ordu'nun mevcudu 5.5 milyonu bulmuştu. "(...) Kızıl Ordu, işçi sınıfının (% 15), emekçi köylülerin (% 77) ve diğer toplumsal toplulukların temsilcilerinin sadık evlatlarından oluşuyordu."[272] Daha sonra yapılan terhislerle Kızıl Ordu'nun mevcudu 1923 yılı Sonbahar'ında 5.5 milyondan 516 bine indirildi.

---

[268] *A.g.e.*, s. 41
[269] *A.g.e.*, s. 53
[270] *A.g.e.*, s. 71
[271] *A.g.e.*, s. 72
[272] *A.g.e.*, s. 99

Lenin'in ölümünden sonra Stalin'in parti genel sekreterliğine gelişiyle birlikte, 1924-1925'de askerî bir reform yapıldı.

"Ordu yaşamının bütün yanları yeniden düzenlendi. Silâhlı kuvvetler komuta sisteminin örgütsel yeniden kuruluşuna geçildi; orduyu karma bir biçimde geliştirme temeli saptandı; tek-kişi komutanlığı getirildi ve askerî öğrenim ve eğitim sistemi düzeltildi."[273]

1925 yılında Askerlik Yasası çıkarıldı. "Bu yasa askere almada sınıf ilkesini getirdi"[274] Yine bu yasayla Silâhlı Kuvvetler'in örgütsel yapısı tekrar belirlendi. Askerlik süresi de saptandı.

"1939'da düzenli bir sürekli ordunun kurulması tamamlanmıştı ve bunun gücü 1930'a kıyasla üç kattan daha fazlaydı."[275]

"1930 düzeyi ile kıyaslayınca, 1939'da Kızıl Ordu'nun silâhlandırılması tanklarda 43, uçaklarda 6.5, toplarda yaklaşık 7, küçük çaplı tanksavar toplarda 70 ve makineli tüfekte yaklaşık 5.5 kat artış gösterdi. Donanmanın tonajı % 130 arttı."[276]

1939'da orduya almada sınıfsal temel kaldırıldı. 19 yaşındaki bütün erkek vatandaşlar için zorunlu askerlik getirildi. "1940 İlkbahar'ında general ve amiral rütbeleri kondu."[277]

Bizim konumuz açısından bu kadarı, yani İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç yeterlidir. Çünkü bizim konumuz, klasik düzenli ordulardan farklı olarak ortaya çıkan silâhlı güçlerdi. Bunları kapsayan dönem de esas olarak, 1917 Şubat burjuva devrimiyle başlayan, 1917 Ekim Devrimi ile ve iç savaş süreciyle devam eden birkaç yıllık süredir. Bundan sonrası bu silâhlı gücün, bildiğimiz klasik ordulara, askerlik sistemine dönüşüm sürecidir.[278]

Rusya'nın ve o dönemde Dünya'nın sahip olduğu son derece özgül koşullarda yaşanan bu deneyimin ayırt edici özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

---

[273] *Sovyet Ordusu*, s. 105

[274] *A.g.e.*, s. 106

[275] *A.g.e.*, s. 123

[276] *A.g.e.*, s. 125

[277] *A.g.e.*, s. 124

[278] Yaklaşan savaş tehlikesi ve savaş, ordu kurumunu daha da büyüttü, devleştirdi. Savaş sonunda "1945 Mayıs'ında, Sovyetler Birliği Ordusu, 11.365.000 kişiden oluşuyordu." (s. 369) Bir ay sonra 33 yaşın üzerindekilerin terhis edilmesi kararı alındı ve 8.5 milyon kişi terhis edildi. "1948'de, Sovyet Ordusu'nun askerî gücü 2.874.000 subay ve erden oluşuyordu." (s. 369) Kitap, savaş sonunda ortaya çıkan sonucu şöyle özetliyor:
"Kızıl Ordu, nicel ve nitel bakımdan, en modern silâhlarla donatılmış, Dünya'nın en güçlü ordusu olmuştu." (s. 370)

Tarihte ilk kez misyonu; sömürücü bir sınıfı iktidara taşımak, bu sınıfı iktidarda tutmak için ezilenleri baskı altında tutmak, gücü yettiği başka ulusları zorla köleleştirmek olmayan bir ordu ortaya çıkmıştı. Kızıl Ordu'nun tarihî görevi; kendisiyle birlikte bütün sınıfları ortadan kaldırmak olan işçi sınıfının, onun devletinin egemen sınıf kalıntıları üzerinde bir baskı aracı olarak tanımlanmıştı.

Kızıl Ordu'nun oluşumu ve biçimlenmesi de bu misyonla tamamen uyum içindeydi. Bu silâhlı kuvvet emekçilerden, yani işçi ve köylülerden oluşuyordu. Emekçiler bu gücü sadece oluşturmakla kalmıyorlar, aynı zamanda yönetiyorlardı. Komutanlar seçimle başa geliyorlardı. Burjuva ordulara özgü hiyerarşi ve rütbeler kaldırılmıştı. Komutanların çoğu profesyonel değildi, özel ayrıcalıklara sahip değildi. Bu sayede komutanlar kitle tarafından denetlenebilir, hesap sorulabilir bir konumdaydılar.

Bu silâhlı güç toplumun dışında, üstünde bir kurum değildi. Çünkü biraz önce belirttiğimiz gibi, silâhlı gücü oluşturanlar çalışan işçi ve köylülerdi. Zorunlu askerlik yoktu. Bunlar gönüllü olarak, isteyerek bu işe soyunuyorlardı. Böyle olunca da disiplinin sağlanmasında, emir ve talimatlara körü körüne itaatten farklı bir mekanizma ortaya çıkıyordu. Disiplin, bu güce katılan herkesin benimsediği ortak amaca bağlılığın, bu ortak bilincin bir ürünü olarak ortaya çıkıyordu. Herkes alınan kararlara, seçilen komutanların emirlerine, ortak talimatlara uymayı, gönüllü olarak atıldığı işte dürüst ve samimi olmanın, namuslu bir insan olmanın gereği olarak kavrıyordu. [279]

Bütün bu saydıklarımız tarihî olarak ileri, silâhlı güçleri ordu olmaktan çıkaran özelliklerdi. Fakat kısa diyebileceğimiz bir zaman dilimi içinde, yukarıda gördüğümüz gibi bu özellikler birer birer yok oldular. Seçim yerine atama usulü geri geldi. Ordu, parti bürokrasisinin bir parçası hâline dönüştürüldü. Gönüllü askerliğin yerini tekrar zorunlu askerlik aldı. Eski rütbeler tekrar konuldu. Nihayet İkinci Dünya Savaşı so-

---

[279] Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler doğal olarak TKP'yi de etkilemişti. TKP'nin 1926 yılı "Çalışma Programı"nda ordu konusunda şu görüş yazılmıştı:

"Çalışma Programı Madde 12: Türkiye Komünist Partisi, millî istiklâli ve inkılâbın kazançlarını korumanın en emin vasıtası olarak amele ve köylülerin silâhlandırılmasını, burjuva muhafızlığını meslek edinmiş orduların kaldırılmasını ve onların yerine amele ve köylü milisinin konmasını ve erlere subaylarını seçmek hakkının verilmesini talep eder." (Akt.: Mihri Belli, *Türk Solu, Dünü-Bugünü*, s. 53)

nunda "Kızıl Ordu, nicel ve nitel bakımdan en modern silâhlarla donatılmış, Dünya'nın en güçlü ordusu ol(du)"[280]

Kızıl Ordu'nun modern silâhlarla donatılmış, Dünya'nın en güçlü ordusu hâline gelmesini övünçle karşılayıp karşılamamak, kişinin olaya nereden baktığıyla yakından ilgilidir. Olaya emperyalistlerin saldırmaya cesaret edemeyecekleri bir gücün yaratılması, dolayısıyla Dünya'nın ilk sosyalizm deneyiminin güvence altına alınması açısından bakarsak, gerçekten bu övünülecek bir durumdur.

Fakat olaya; ayrıcalıkların, devletin, ordunun, bürokrasinin olmadığı, halkın gerçekten kendi kendini yönettiği, sınıfsız bir toplum kurmak için yola çıkanların vardıkları yer olarak bakarsak, durum pek iç açıcı değildir. "Orduyu kaldıralım" derken, kendini Dünya'nın en modern ve en güçlü ordusuna sahip bir durumda bulmak, hatta Parti Genel Sekreterini de (Stalin) askeri üniformanın içine sokmak, "neye niyet neye kısmet" sözünü akla getiriyor.

Ama ortaya çıkan bu sonucu ve buraya varan süreci, o günün somut koşullarını dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

Yukarıda ordu olmayan ordunun özellikleri olarak saydıklarımız, tarihî açıdan ilerici, yol gösterici olgulardır ama bunlar o günün somut koşullarında, ordu olmayan ordu olmaya doğru değil, tersine ordu yaratmaya doğru atılan ilk adımlardır. Rütbelerin kaldırılması, komutanların seçimle gelmesi, ordu birliklerinde komitelerin seçilip yetkilerin bunlara verilmesi, yeni tipte bir ordu kurmaktan çok, hâlâ duran Çarlık Ordusu'nu dağıtmak için alınan tedbirlerdi. Niyet tam olarak böyle olmasa bile en azından pratik olarak ortaya çıkan durum budur.

Bolşevikler eğer iktidarı ele geçirmek ve programlarını ülke çapında hayata geçirmek istiyorlarsa böyle bir ordu, yani gönülde olan değil de somut olarak ortaya çıktığı biçimiyle bir Kızıl Ordu kurmak zorundaydılar. Yukarıda özelliklerini saydığımız silâhlı güçlerle, ne emperyalistlerin işgaline, ne Çarlık Ordusu'ndan kalma generallerin çıkardıkları iç savaşa karşı konulabilir, ne de İkinci Dünya Savaşı türünden bir saldırı karşısında direnebilinirdi.

Bu nedenle ordu olmayan silâhlı güçlerin taşıdığı özellikler, genel tarihsel süreç açısından ileriydiler ama o zamanki somut koşullar düşünüldüğünde bunlar büyük birer zaaf durumundaydılar. Bu "zaafların" hızla aşılması gerekiyordu. Tarihi koşullar ordu olmayan orduların yaşayabilmesi için henüz uygun değildi.

Devlet ve ordu kurumu, Marksizm'le birlikte, Komün deneyimi ile birlikte tarihî olarak aşılmıştı. Ama tarihî olarak aşılmış olmak, bunların pratik olarak da, somut olarak da yok oldukları, dikkate alınmaya değ-

[280] *Sovyet Ordusu*, s. 370

mez oldukları anlamına gelmez. Çarlık Ordusu'ndan arta kalan büyük askerî güç duruyordu, Rusya ile savaşa girmiş olan ve bu savaşı devrimden sonra da sürdüren Almanlar ve Osmanlı saldırmaya devam ediyordu. İngiliz, Fransız ve Japon orduları ülkenin her yanından işgale başlayacaklardı. Bu kadar ordu, lafla, teoriyle değil gene orduyla, silâhlı güçle yenilebilirdi.

Sovyet Devrimi'ni ve bolşeviklerin yaptıklarını ve yapamadıklarını değerlendirirken unutulmaması gereken en önemli somut özelliklerden biri de şudur: devrim Avrupa'nın teknoloji açısından en geri ülkesinde, yarı-feodal, köylünün çok ağır bastığı, bilinç ve kültür düzeyinin düşük olduğu bir ülkede gerçekleşmiştir. Böyle bir toplumsal ve ekonomik yapıyla, hem de dev gibi emperyalist ülkelerle çevrilmiş olarak, sınıfsız bir toplum kurma deneyiminin çok büyük zorluklarla karşılaşacağı açıktı. Örneğin ordunun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler, genelde sosyalizmden yana olmak bir yana, mal mülk sahibi olabilmek için cepheden firar edebilecek bir zihniyete sahiptiler.

Devrimle birlikte küçük burjuvalara dönüşen bu köylülerin, büyük burjuva olma eğilimi önemli problemler ortaya çıkardı. Sosyalizm deneyimi daha işin başında örneğin NEP türü önemli tavizler vermek zorunda kaldı. Süreç içinde de ortaya koca bir ordu, koca bir parti ve hantal devlet bürokrasisi çıktı. Ama bütün bunlara rağmen bugünün insanlığı bolşeviklere, böyle bir ordu kurarak Dünya'nın akışını değiştiren bir sosyalist devrim deneyimini bize bıraktıkları için şükran borçludur.

Sorun Yayınları

Bu çalışma ordu ve onun eylemleri konusundaki yaygın ve yanlış anlayışları aşma doğrultusunda bir çabadır. Bu çalışmada yapılmaya çalışılanları şöyle özetleyebiliriz : Türkiye ordusu da tüm toplumsal kurumlar gibi değişen, dönüşen, başlangıcı ve sonu olan bir kurumdur. Bu kitapta bu süreç anlatılmaya çalışıldı. Bu sürecin en önemli dönüm noktaları şunlardır:

1826'da Yeniçeriliğin kaldırılması ve modern ordunun kurulması. Bu tarih bugünkü ordunun kuruluş tarihi olarak kabul edilir ve doğrudur. Ordunun örgütlenmesi, iç işleyişi, dayandığı ekonomik temel, ordu mensuplarının eğitimi, esas olarak bu tarihten sonra genelde kapitalist biçim almıştır. II. Abdülhamit dönemi ordunun kapitalist bir kurum olarak gelişiminde yeni bir aşamadır. Bu dönemde ordu toplumsal muhalefetle birlikte örgütlenmiş, onunla birlikte hareket etmeye başlamış, 1908 burjuva devriminin vurucu gücü olmuştur.

Kurtuluş Savaşı süreci ordunun gelişiminde yeni bir evreye işaret eder. Bu süreçte imparatorluk ordusu ulusal bir orduya dönüşmüştür. Dolayısıyla bu dönüşüm ordunun tarihi misyonunda değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Kurtuluş Savaşı sürecinde ordu sol harekete yani işçi sınıfı hareketine, köylü hareketine, Kürt hareketine karşı mücadele içinde yeniden örgütlenmiştir. Bu süreçte emperyalizme karşı da mücadele vardır. Ama sosyalizm düşmanlığı, Kürt, Rum ve Ermeni düşmanlığı emperyalizm düşmanlığından çok daha ileridedir.

Ordunun evrimindeki en önemli dönüşümlerden biri de İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte yaşanmıştır. Bu süreçte ordu bu sefer Amerikan emperyalizmi eliyle yeniden örgütlenmiştir. NATO, CENTO gibi legal kurumlar, Kontrgerilla, MAH (MİT) gibi illegal kurumlar aracılığıyla ordu emperyalizmin Türkiye ve Ortadoğudaki vurucu gücü haline getirilmiştir. Bu gün hala bu süreci yaşamaktayız.

Aydınlarımız özellikle DP iktidarı döneminde ülkenin emperyalizme nasıl satıldığı, nasıl Küçük Amerika haline getirildiği üzerine sayısız çalışmalar yapmışlardır. Ama nedense bu sürecin orduya ilişkin yanları üzerinde durulmamıştır. Ordu tüm bu gelişmelerin dışında kalan, emperyalizmin dokunmadığı, Cumhuriyet döneminden beri değişmeyen bir kurum olarak kabul edilmiştir. Kitapta gerçeklerin hiç de böyle olmadığını gösterdik.

11 YTL.
ISBN 975-431-148-X
9 789754 311488